istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kentte Afet: Ne "Doğal" Ne de Adil

Metropol Meseleleri
İstanbul'un Atık İşçileri

İstanbul'da Oyun ve Oyun Alanları Üzerine

Dosya
Beyoğlu: Kopuş ve Sürekliliğin Pera'sı

Koleksiyon
Büyükada Rum Yetimhanesi

2022 / 004

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İSTANBUL KONUT ZİRVESİ

Kent, Konut ve Gelecek

3-7 ARALIK 2021

İstanbul Konut Zirvesi Gerçekleşti

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı ile İstanbul Planlama Ajansı iş birliğiyle 3-7 Aralık tarihleri arasında düzenlenen 'İstanbul Konut Zirvesi'nde, artan konut kira fiyatları, konut stoku ve niteliği, beklenen İstanbul depremi ile ilgili olarak konut güvenliği ve kentsel dönüşüm konuları ilgili paydaşlarla tartışıldı.

Çevrim içi gerçekleşen Zirve'ye İstanbul Planlama Ajansı YouTube kanalından ulaşılabilir.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul ipaistanbul istanbulplanlamaajansi.ibb

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

İPA istanbul

BU SAYIDA...

Pandemi, ekolojik felaketler ve ekonomik krizin yaşamları idame ettirmeyi bir sanata dönüştüren ağırlığı ile baş etmeye çalışarak bir yılı daha geride bırakıyoruz. Koşullar ne kadar ağır olursa olsun umudu büyütmek zorunda olduğumuzu ve bunun da ancak kötü gidişattan iyi dersler çıkaran bir muhasebeyle mümkün olduğunun farkındayız. Krizlerin sadece kötüye gidiş anlamına gelmediğini, çabanın ve mücadelenin olduğu yerde krizlerin doğrunun, iyinin ve güzelin de beşiği olabileceğini tarih bize fısıldamıyor mu?

Öyleyse, 2022 yılının insanlık ve tüm diğer canlı türleri için ahenk içinde serpilip gelişecekleri dinginlikte bir yıl olmasını dileyerek başlayalım...

İstanbul Planlama Ajansı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde yaşanan değişim sonrasında tam da böylesi bir dünyanın İstanbul üzerinden düşlenmesi ve hayata geçirilmesi için kuruldu. İPA İstanbul Dergisi bu arayışın düşünsel boyutunun tartışıldığı ve geniş kesimlerle paylaşıldığı bir yayım aracı olarak kurgulandı. Şimdi İPA İstanbul Dergisi olarak birinci yılımızı geride bırakmanın gurur ve mutluluğunu yaşıyoruz.

Basılı yayınlara ilginin azaldığı bir dönemde dergimize gösterilen ilgi bir yıl boyunca sürdürdüğümüz yoğun mesaide en önemli motivasyon kaynağımız oldu. Nitelikli işler yaptığımıza inanırken, eksikliklerimizin de olduğundan eminiz. Bu nedenle e-posta ve diğer iletişim kanallarımızı açık tuttuk ve tutmaya da devam edeceğiz. Eleştirileri ve düşüncelerini bizlerle paylaşanlara teşekkür ediyor; bu katkıları gelecek için de önemsediğimizi belirtmek istiyoruz.

İPA İstanbul Dergisi geçtiğimiz yılı üç sayı ile tamamladı (hedefimizin yılda 4 sayı olduğunu da bir taahhüt olarak buraya not düşelim). İlk sayımız (Nisan 2021) sancılı ama değerli bir üretim süreci oldu. Acemilik kadar pandemi ortamı da bu sayıya damgasını vurdu. Pandemi yanında kentsel eşitsizlikler ve adalet sorununu kapak konusu yaptık. Dosya konumuz ise İstanbul Planlama Ajansı'nın kendisi, başarmak istedikleriydi. İlk sayıda işaret edilen (ekonomik) eşitsizliklerin işaret ettiği dayanışma ihtiyacı 2. sayının kapak konusu oldu; bu kez dosyada talanın hedefi haline getirilmek istenen İstanbul'un kuzeyi vardı. Dayanışma pratiklerinden izini sürdüğümüz -kapanırken açılan- ev; 3. sayımızda kapak konumuz oldu, dosya konumuz ise İstanbul'un kuzeyinden Marmara Denizi'ne taşındı.

Bu üç sayıda kapak ve dosya konuları ile birlikte, Sahadan, Ekosistem, Metropol Meseleleri, Koleksiyon, Büyükşehir Hafızası, Gösterge gibi bölümlerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden 14, İstanbul Planlama Ajansı'ndan 23, dayanışma ağları, STK'lar ve sivil inisiyatiflerden 16, akademisyen ve uzmanlardan 94 katkı aldık. Kuşkusuz derginin tasarımından başlayarak görsel niteliğini artıran toplam 21 sanatçı ve çizerin katkıları gücümüze güç kattı. Bütün bu katkılarla birlikte her sayıda farklı isimlerin yer aldığı toplam 17 yayın kurulu üyemiz, 25 danışma kurulu üyemiz ve mutfakta 7 kişiden oluşan dergi ekibimiz başta olmak üzere, yorum yapan, eleştiri ve önerilerde bulunan, paylaşımlarıyla destek olan, okuyan herkese bir kez daha teşekkür ederiz.

2022'nin ilk sayısının kapağını, hazırlıklı olma kararlılığımızın çerçevesini çizdiği afet konusuyla (Kentte Afet: Ne "Doğal" Ne de Adil) aralıyoruz. Dosya konumuzda ise Beyoğlu'nun son dönemlerde yaşadığı dönüşüm tüm yönleriyle ele alınıyor. Bu sayıda da kapak ve dosya ötesi önemli sürprizler var. Yeni yıla dopdolu başladığımıza inanıyoruz.

Keyifli okumalar.

İMTİYAZ SAHİBİ
Emrah Şahan (BİMTAŞ Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Teknik Hizmetler San. Tic. AŞ Adına)

YAYIN YÖNETMENİ
Nazım Akkoyun (Sorumlu)

TASARIM KONSEPTİ VE YAYIN KİMLİĞİ
Tuğçe Tunç

YAZI İŞLERİ
Baran Alp Uncu, Berkan Özyer, Caner Murat Doğançayır, Elif Sidar Ökdemir

YAYIN KURULU
Begüm Özden Fırat, Burcu Özüpak Güleç, Çağhan Keskin, Eda Ünlü Yücesoy, Elif Avcı, Ezgi Bakçay, Ferhan Gezici, Fırat Genç, Gökçer Okumuş, Gürkan Akgün, İclal Dinçer, Mert Arslanalp, Murat Şeker, Mustafa Sönmez, Sevim Sancaktar, Zelal Yalçın

DANIŞMA KURULU
Ahu Antmen, Ayfer Bartu Candan, Aykut Çoban, Ayten Alkan, Bekir Ağırdır, Cem Tecimen, Didem Danış, Erden Attila Aytekin, Emrah Çoraman, Enis Köstepen, Fatih Terzi, Feyyaz Yaman, Fuat Ercan, H. Tarık Şengül, Haluk Gerçek, Hatice Kurtuluş, Kemal Kılıç, Mikdat Kadıoğlu, Mine Eder, Namık Erkal, Nihat Tekdemir, Nuran Zeren Gülersoy, Sema Erder, Ümit Şahin, Yıldırım Şentürk, Yüksel Taşkın

KATKIDA BULUNANLAR
Demo Lab Fotoğraf İnisiyatifi, Foti Benlisoy, Halim Bulutoğlu, Hazal Şahin, İsmet Akça, Murat Germen

SON OKUMA EDİTÖRÜ
Suat Hayri Küçük

İDARİ SORUMLU
Nilay Özger 0 (212) 245 99 00

KAPAK FOTOĞRAFI
M. Cevahir Akbaş

BASKI VE RENK AYRIM
Seçil Ofset • 100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 4. Caddesi No: 77, Bağcılar/İstanbul
0 (212) 629 06 15 Sertifika No: 44903

DAĞITIM
İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür AŞ

İLETİŞİM
Ceren Güler (İPA İletişim Koordinatörü)

İstanbul Planlama Ajansı • Basınköy Mahallesi Valilik Yolu Caddesi No: 2 Florya Bakırköy/İstanbul
dergi@ipa.istanbul • ipa.istanbul/dergi

BİMTAŞ • Evliya Çelebi Mah. Meşrutiyet Cad. Eski TÜYAP Binası No: 50 34430 Beyoğlu/İstanbul

ISSN:2757-797X

Yerel, süreli, 3 aylık yayın. İPA İstanbul dergisinin tüm telif hakları İBB'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflardan, yayıncının izni alınarak ve kaynak belirtilerek, tam veya özet alıntı yapılabilir.

2022 / 004

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İPA İstanbul Planlama Ajansı

KENTTE AFET: NE "DOĞAL" NE DE ADİL AFETLERE BAKIŞA ELEŞTİREL HATIRLATMALAR **CANSU CİVELEK** 6 TOPLUM-DOĞA ETKİLEŞİMİ OLARAK AFETLEŞME **AYKUT ÇOBAN** 10 YOKSULLUK BİLE EŞİTSİZ! **MURAD TİRYAKİOĞLU** 14 "YENİ DÜNYA DÜZENİ"NDE AFET RİSKİ AZALTMASINDAN DİRENÇLİLİĞE **NİLGÜN OKAY** 18

YANGINLAR ŞEHRİ İSTANBUL **SİBEL GÜRSES SÖĞÜT** 22 AFETLER VE SOSYAL MEDYA **ERKAN SAKA** 26 DAYANIKLILIK KAVRAMINI TOPLUMSAL KOŞULLARLA ANLAMLANDIRMAK **HÜLYA DAĞDEVİREN + MATTHEW DONOGHUE + MARKUS PROMBERGER** 30 "ESKİYE Mİ DÖNMEK İSTİYORUM YA DA YENİ BİR DENGE NOKTASI MI KURACAĞIM?" TÜRKİYE KENTLERİ VE İSTANBUL İÇİN DAYANIKLILIK **TURGUT ERDEM ERGİN** 36

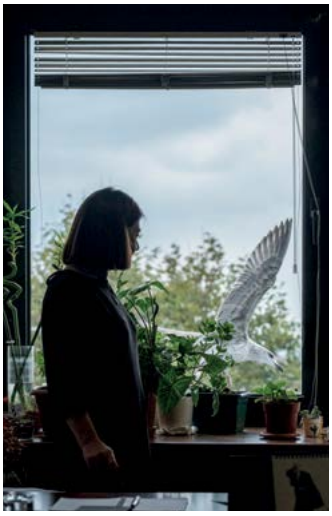
SAHADAN ÖNCESİNDE VE SONRASINDA AFETLERE KARŞI KOORDİNELİ BİR İŞ BİRLİĞİ **AFET PLATFORMU** 40 YERELLERDE AFET GÖNÜLLÜLÜĞÜNÜN YAYGINLAŞTIRILMASINDA 20 YILA YAKLAŞAN BİRİKİM **MAHALLE AFET GÖNÜLLÜLERİ DERNEĞİ** 42 YERELDEN BİR AFET ÖRGÜTLENMESİ DENEYİMİ **BEYOĞLU YURTTAŞ MECLİSİ** 44

GÖSTERGE AFETLERE KARŞI BİRİKEN YURTTAŞ TALEBİ: İSTANBUL YENİLENİYOR PLATFORMU'NDA BİRİKEN ÜÇ AYLIK BAŞVURU VERİSİNİN GÖSTERDİKLERİ **NAZIM AKKOYUN** 46

EKOSİSTEM DOĞANIN TAKVİMİ KENDİ AFETİNİ NASIL YAŞIYOR? **ESRA ERGİN ERDOĞMUŞ** 50

BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI "PLANLAMADA ÖNEMLİ OLAN KAMU YARARINDAN YANA DURMAK" 54

METROPOL MESELELERİ EKONOMİ, GÖÇ, SİYASET, PLANLAMA VE SOSYAL POLİTİKALAR PERSPEKTİFİNDEN: İSTANBUL'UN ATIK İŞÇİLERİ **ALİ MENDİLLİOĞLU** 58

KATILIMCI UYGULAMA PRATİKLERİ GELİŞTİRMEK ÜZERİNE BİR DENEYİM: GENÇLERLE GELECEĞİ TASARLAMAK **İPA ENSTİTÜ** 64 AFET DÖNEMİNDE EĞİTİM: SALGININ "GERİDE" BIRAKTIKLARIYLA NE YAPMALI? **AYSEL ÖZTÜRK + SUZAN EZGİ KÖSALI + ZELAL YALÇIN** 68 POP-UP ADVENTURE PLAY KURUCUSU VE OYUN SAVUNUCU SUZANNA LAW İLE İSTANBUL'DA OYUN VE OYUN ALANLARI ÜZERİNE **SUZANNA LAW** 72 NE EĞİTİMDE NE İSTİHDAMDA NE DE HAYATIN İÇİNDE: TÜRKİYE'DE NEET GENÇLİK **ELİF YILDIZ KIZILCA** 78

DOSYA: BEYOĞLU: KOPUŞ VE SÜREKLİLİĞİN PERA'SI

BEYOĞLU'NDA KOPUŞLAR VE SÜREKLİLİKLER **ASUMAN TÜRKÜN** 84 BEYOĞLU'NUN SÖZÜ **YUSUF KENAN KÜÇÜKASLAN + ENİS RIZA + ARZU ÇAKMAKLI + FERDA ERDİNÇ** 88 BEYOĞLU'NDA DÖNÜŞÜM VE TEKTİPLEŞME **ASUMAN TÜRKÜN + ASLI SARIOĞLU + ÇAĞRI ÇARIKÇI + REYCAN ÇETİN + ÇİĞDEM İBİŞOĞLU + ELİF KIRPIK + GÖKÇE UZGÖREN** 94 KÜLTÜR YOLU FİLTRESİNİN GERİSİ: TEKİNSİZ BEYOĞLU **NAZLI BÜLAY DOĞAN** 100 BEYOĞLU'NU ORTAK AKILLA PLANLAMAK **İBB ŞEHİR PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ, BEYOĞLU KATILIMCI PLANLAMA ÇALIŞMA EKİBİ** 108

KOLEKSİYON BÜYÜKADA RUM YETİMHANESİ'NİN HİKÂYESİ YENİDEN HAYAT BULSUN DİYE **LAKI VINGAS** 112

AKADEMİ İSTİSNA MEKÂN: HUKUKUN EŞİĞİNDE KENT **HAKAN NİŞANCI + ÖZGÜR BARIŞ AKBAYIR** 128

SAYAÇ 132

İÇİNDEKİLER

Kentte Afet: Ne “Doğal” Ne de Adil

Afet sözcüğünün sözlükteki karşılığı “Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım”[1] olarak tanımlıdır. Bu genel –ve aynı zamanda kısıtlı– tanıma göre, afetler esasında gezegenin kendi olağan işleyişinde insanların kontrolü dışında gelişen deprem, sel, yangın vb. olayların sonucunda ortaya çıkan birçok olumsuzluğu barındıran, yaşamın zorlaştığı veya da yok olduğu durumlar. Kaynağı insanın “dışında”, etkisinin müdahalesinin olmadığı “doğa olayları” olarak tanımlandığı sürece afetlerin “önlenemez” olduğu kanısı da beraberinde geliyor. Zira yaşadığımız jeolojik çağa gezegenin insan eli değmemiş alanının neredeyse hiç kalmadığı, limitlerinin tümünün insan faaliyetleri nedeniyle sınırına geldiği ya da aşıldığı “Antroposen” (İnsan Çağı) adı verilmekte.[2] İnsanlığın gezegenin ekolojik süreçlerinde belirleyiciliğini arttırdığı ve geri döndürülemez etkiler yarattığı sürece afetlere yol açan “doğa olaylarının” oluşumuna katkısı da, bu durumun toplumsal yaşama olan etkisi de büyük. Sosyolog Ulrich Beck de modernitenin geldiği en son aşamada şekillenen risk toplumunun artık “dışarıdan” veya “kontrol dışı” olaylardan kaynaklanan riskler yerine, kapitalizm, sanayileşme, ulus-devlet, teknoloji gibi modernite altında insanların kendi yarattığı kurum ve ilişkilerin ürettiği risklerle karşı karşıya bulunduğundan bahseder.[3]

Gezegenin doğal işleyişinin parçası olan “doğa” olaylarının miktarı, kapsamı ve şiddeti başlıca kaynağı büyüme ekonomisine bağlı insan faaliyetleri olan ekolojik krizler nedeniyle katlanarak artıyor. Daha sık ve yaygın biçimde gerçekleşen kontrolsüz yangınlarla mücadele etmemiz, şiddetini giderek artıran aşırı hava olayları, sıcaklıklar ya da kuraklık ile baş etmemiz gerekiyor. Ya da müsilaj felaketinde olduğu gibi koca denizleri temizlemenin bir yolunu bulmak için uğraşıyoruz; her geçen gün artan plastik atıklarını bertaraf etmenin çözümlerini keşfetmeye çalışıyoruz. Dahası, oluşumunda insan etkisine rastlanmayan deprem gibi doğa olayları da kent yaşamının insanlar tarafından nasıl kurulduğuna bağlı olarak farklı ölçeklerde afetlere yol açmakta. Bu nedenle insanların gezegenin tüm limitlerini zorladığı/aştığı Antroposen Çağı’nda afet kavramına tekrardan bakmak afetlere karşı önlem almak kadar afetleri engelleme çabalarının önünü açmak bakımından kritik bir öneme sahip. Başka bir ifadeyle, genellikle oldukça kırılgan bir yapıdaki kentlerde afet yönetiminin kapsamı afetlerin yıkıcı etkilerinin azaltılması ve onarılmasına yönelik çalışmalardan ibaret olmamalı. Afetlere yol açan insan eliyle ortaya çıkan olayları engellemeye yönelik faaliyetler de gerekli.

Afet kavramının kendisi kadar kentlerde afetlere karşı nelerin yapılabileceği de tekrar tartışılmaya muhtaç bir konu. Öncelikle karşı karşıya olduğumuz krizlerin birçoğu küresel düzeyde gerçekleşiyor. Ancak bunların sonucunda ortaya çıkan afetlerin etki ve kapsamının belirleyicisi yerel ve ulusal düzeylerde aktörlerin –bulundukları yerlere özgü şart ve imkânlara da bağlı olarak– yaptıkları ve yapmadıkları. Bu da afetlerin kentlerin özgün şart ve dinamikleriyle, yerel koşullarıyla da ele alınmasını gerekli kılıyor. Daha da önemlisi afetler aynı zamanda bir adalet ve eşitlik meselesi; çünkü yıkıcı sonuçları kentlilerin hepsini aynı biçimde ve yoğunlukta etkilemiyor. Yoğunluğu, şiddeti ve kapsamı değişmekte olan afetlere karşı elimizdeki araç ve yöntemler yetersiz kalabiliyor. Özellikle kentteki dezavantajlı toplulukların/grupların kırılganlıkları göz önüne alındığında, afetlerin etkilerine karşı mücadele salt teknik bir mesele olmanın ötesine geçiyor. Afetler karşısında sosyal, ekonomik ve siyasi adaletin sağlanması öteden beri kullanılan “sürdürülebilirlik”, “dayanıklılık” ve “uyum” gibi çözüme yönelik kavram ve yaklaşımların da sorgulanması ihtiyacını doğuruyor. Adaleti sağlayan bir afet yönetiminin dayanıklılığı ve sürdürülebilirliğin aktörlerini ve amacını konvansiyonel yaklaşımların ötesinde düşünmesi gerekmekte. Özetle, yerel yönetimlerin koordinasyonunda aşağıdan yukarı yürütülen, tüm kentlilerin –özellikle de dezavantajlı grupların– öznesi olduğu çok aktörlü bir yönetişim modeli çerçevesinde kent hayatının korunup onarılırken aynı zamanda daha hakkaniyetli kılınması hedefi, bunun araç ve yollarının da arayışını beraberinde getiriyor. Bu dosyada da afetleri kavramsal olarak yeniden ele alan, afetlerin sosyal, ekonomik ve siyasal yönlerini inceleyen, afetler sırasında sosyal medya kullanımından sivil toplum faaliyetlerine kadar farklı alanları ele alan yazılara yer veriliyor.

Notlar

1 https://sozluk.gov.tr

2 Rockström, J. (2015). “Bounding the Planetary Future: Why We Need a Great Transition”. Great Transition Initiative: http://www.greattransition.org/publication/bounding-the-planetary-future-why-we-need-a-great-transition

3 Beck, U. (1992). Risk Society: Towards A New Modernity. Londra: Sage.

Fotoğraf Emirkan Görüt

Afetlere Bakışa Eleştirel Hatırlatmalar

Afetlerle ilgili tartışmaların ana akım basında, akademide ve siyasette biraz uzaktan baktığınızda fark edebileceğiniz bir dili var. Eleştirel afet çalışmaları da bu dilin nasıl, kim tarafından ve hangi niyetlerle oluşturulduğunu inceliyor. Afetlere yönelik ne yapılması gerektiğini konuşurken adil bir dönüşüm için hangi söylemin neye denk düştüğünü, afetlerin içine ve arkasına neler saklandığını bilmek de bir o kadar önemli.

Cansu Civelek *

* Dr., Viyana Üniversitesi Sosyal ve Kültürel Antropoloji Bölümü

Olağanüstü hava koşulları, doğal afetler ve insan kaynaklı felaketler küresel bir norm hâline gelip sayısız bitki ve canlı türünü, insan hayatını ve yaşam merkezlerini yok ederken devletlerin ve yönetimlerin afet politikaları krizlere yanıt vermekten çok uzak. Bu yazı Türkiye'de ve tüm dünyada ardı arkası kesilmeden yaşanan afetleri anlamaya çalışırken, on yıllardan beri bilgi üreten antropolojik ve eleştirel afet araştırmalarının vurguladığı çok temel noktaları hatırlatmayı amaçlıyor.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, antropologlar ve sosyologlar afetlerin sosyal etkilerini ve getirdikleri toplumsal değişimleri inceleyerek afetleri toplumların yorumuna sundular ve sosyal gerçekliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterdiler.[1] Karşılaştırmalı afet çalışmalarının ilk vurgusu, afetlerin ve güvenlik açıklarının deneyimlenme şekillerinin toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi aynı toplum içinde bireylerin ve grupların sahip olduğu politik, ekonomik ve sosyal farklılıklara göre de şekillendiğidir. Yoksul, azınlık ve siyasi temsili düşük toplulukların afetlere karşı savunmasızlığa maruz kalma eğilimlerinin yüksekliği tartışmasızdır.[2]

Kırılganlığın sosyal yapısını tanımak, teknolojik sistemlerin finansal krizlere karşı savunmasızlığı veya yapılı çevrenin doğal afetlere karşı savunmasızlığı gibi yalnızca sayılarla ölçülen, teknik ve nicel çalışmaların ötesine geçmemizi hatırlatır.

İkincisi; kırılganlıklar bölgelerin ve hanelerin çeşitli sosyal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak yalnızca farklı şekilde deneyimlenmekle kalmazlar. Eleştirel afet çalışmaları da toplumda yaşanan ve afet dönemlerinde akut olarak ortaya çıkan kırılganlıkların sosyal, politik ve ekonomik inşasına işaret eder ve bunları ilişkisel olarak incelemeyi teklif eder. Afet deneyimleri ve sonuçları sadece bir yerin tesadüfi çevresel, fiziksel, mekânsal ve jeofizik özellikleri ile açıklanamaz. Afetleri ve kırılganlıkları sadece maddi sayılarla ölçen ve bunların sosyoekonomik ve tarihsel değişkenlerini reddeden nicel tanımlara ve tekno-bilimsel çözümlere meydan okuyan eleştirel çalışmalar, kırılganlıkların aynı zamanda iç içe geçmiş ve çoğu zaman birbirleriyle çatışan sosyal inşalarına vurgu yapar.[3] Bu çalışmalar kırılganlıkları anlamak için toplumlardaki eşitsizlik sorunları, üretim biçimleri, hesap verilebilirlik, şeffaflık, sömürü, tabi olma hâlleri ve sosyal adalet sistemlerinin tarihsel koşullarını incelemeyi öne sürerler. Karşılıklı olarak, afetlerin ve kırılganlığın sonuçları sosyal ve ekonomik politikalara, üretim ve dağıtım sistemlerine, üretim araçlarına ve ideolojiye yansır.[4] Oliver-Smith'in vurguladığı gibi, bu bakış açısı araştırma odağını afet olayının kendisinden afetlerin habercisi olan ve süregiden tarihsel-toplumsal ilişkilere ve afetlerin doğurduğu toplumsal sonuçlara kaydırır.[5]

Bir toplumdaki gücün dağılımı, yalnızca grupların farklı kırılganlıklarında değil, aynı zamanda yeniden yapılanmada kaynakların tahsisinde de ortaya çıkar.[6] Toplumlardaki sosyal ve ekonomik yapılar bireylerin ve grupların farklı arazi, altyapı ve inşaat niteliklerine ve dolayısıyla farklı risk seviyelerine göre dağılımını belirler. Ölüm, mal kaybı ve açlık gibi afetlerin başlıca sonuçları, toplumda toprağa, suya, iş güvenliğine ve sosyal güvenliğe farklı düzeylerde erişimi belirleyen eşitsizliklerle birebir ilişkilidir. Sınıflar, cinsiyetler ve etnik gruplar arasındaki kırılganlık farkları, sosyal adalet ve hesap verilebilirlik sistemlerinin eşitsiz gelişimine ve bir şehrin, bölgenin veya ülkenin refah bölüşüm sistemlerine bağlıdır. O hâlde, kırılganlık aslında günlük yaşamda kronik olarak yaşanmakta ve afet zamanlarında akut bir deneyime dönüşmektedir.

Savunmasızlığı ve kırılganlığı sosyal olarak inşa edilmiş bir süreç şeklinde inceleyen bu bakış açısı, sosyokültürel ve ekonomik bağlamları tanımadan, krizlere metodolojik ve birey odaklı bakış açısıyla yaklaşan psikolojik ve tekno-bilimsel çalışmalara karşı çıkmakta. Kırılganlığın sosyal yapısını tanımak, teknolojik sistemlerin finansal krizlere karşı savunmasızlığı veya yapılı çevrenin doğal afetlere karşı savunmasızlığı gibi yalnızca sayılarla ölçülen, teknik ve nicel çalışmaların ötesine geçmemizi hatırlatır.

Siyasi ve ekonomik güçler felaketleri yaratır, tahmin ve organize eder ve bunlardan yararlanır. "Afet kapitalizmi" kavramı da diğer her şeyden kâr ettiği gibi afetlerden de kâr eden birikim sürecini açıklamaya yardımcı oluyor. Tehlikelerin ve afetlerin gerekçeleri ve sonuçları, egemen grupların ve güçlü siyasi aktörlerin amaçlarını daha az güçlüler pahasına gerçekleştirmelerine yardımcı olur.

Kırılganlığın nitelikleri sadece fiziksel, coğrafi ve psikolojik değil, aynı zamanda sosyal ve politik. Çalışmalar, gücü elinde bulunduranların ve siyasa yapıcıların kırılganlığın ne anlama geldiğini siyaset gündemine göre belirleyerek, toplumsal algıyı ve ortak bilgiyi şekillendirmeye çalıştıklarının altını çiziyor. Ferrarese'ye göre siyaset, bir taraftan kırılganlığın anlamını belirlerken somutlaşır ve bu anlamlarla yeni politikalar üretirken kendini gösterir.[7] Küresel olarak halkın afet riski ile meşguliyeti ideoloji ve iktidar sistemlerinin gereksinimlerine göre belirlenmekte.

Antropolog Mary Douglas ve Aaron Wildavsky, neyin tehlike ve risk taşıdığının ve bunlar hakkında ne yapacağımıza karar vermemizin sosyokültürel temellerini araştırmıştı. Risk tartışmalarının ne zaman gündemleri işgal ettiğini, neden bazı riskleri diğerlerine göre önceliğimizi ve farklı tarihsel dilimlerde bölgeden bölgeye veya toplumdan topluma değişen risk kriterlerini ve endişeleri analiz ederken şöyle açıklıyorlar:[8] *"Şüphesiz ki 14. yüzyıl Avrupa'sında suya erişim ciddi bir*

Fotoğraf Emirkan Görüt

Fotoğraflar Emirkan Cörüt

sağlık tehdidiydi. Fakat kültürel algı teorisi gösterir ki su üzerine tartışmalar ancak Yahudilerin su kuyularını zehirlemekle suçlanması makul açıklamaya dönüştükten sonra halkın meşguliyetini kazanır hâle gelmişti" (s. 7).

Alıntı, risk algısının zamansallıklara göre değişen tanımlarını gösteriyor. Bu, günümüzün risk ve afet tanımı için de geçerli. Çernobil sonrası radyasyondan korunma üzerine yaptığı araştırmada Sharon Stephens siyasi ve ekonomik çıkarların "gerçek risk" ve "toplumsal olarak kabul edilebilir risk" gibi tanımların oluşum ve kurumsallaşmasında oynadığı rolü analiz etmişti.[9] Hükümetler ve onların ekonomik ortakları, ideolojiye ve siyasi güce hizmet edecek hegemonya inşasının çok önemli bir parçası olan risk tanımlarını yaparak risk algısını şekillendirirken genellikle "kanıta dayalı" iddialar ve "gelecek tahminleri" sunar.[10] Bu taktikler, yapısal eşitsizlikleri ve altta yatan sosyal bağlamları ele almaktan kaçınır.

Afetler, güç yapılarını pekiştiren, refahı yoksuldan zengine yeniden dağıtan ve sosyal kontrol için bir araç hâline gelen siyasi ve ekonomik fırsatlar yaratır. Siyasi ve ekonomik güçler felaketleri yaratır, tahmin ve organize eder ve bunlardan yararlanır. "Afet kapitalizmi" kavramı da diğer her şeyden kâr ettiği gibi afetlerden de kâr eden birikim sürecini açıklamaya yardımcı oluyor.[11] Tehlikelerin ve afetlerin gerekçeleri ve sonuçları, egemen grupların ve güçlü siyasi aktörlerin amaçlarını daha az güçlüler pahasına gerçekleştirmelerine yardımcı olur. Böylece afetler, şoklar ve risk tehditleri, yetkililere "acil durum" ve "risk" bahanelerini kullanarak kamulaştırma uygulamalarında bulunma veya yeni imar ve şehirleşme projeleri gibi radikal planları ve politika reformlarını zorlamak için piyasa fırsatlarını kullanma ve müdahale etme imkânları sunar.[12]

New Orleans'taki Katrina Kasırgası'ndan, Honduras'taki Mitch Kasırgası'na veya Haiti depremleri sonrasında yaşananlara kadar küresel düzeyde sayısız mülksüzleştirme, yerinden edilme ve kamulaştırma örnekleri mevcut. Tüm bu örnekler felaketten kurtulanların yerlerinden edilmesinin sosyal ağların kaybına, sosyal parçalanmaya ve yeni yerlerinde artan sokak çeteleri ve suç seviyelerine neden olduğunu gösteriyor.

Eleştirel afet çalışmalarında, kendisi bir felaket hâline gelen ve gündelik kapitalizmin doğasını açıklayan "kapitalizm felaketi" adlı başka bir ifade de önerildi.[13] Böyle bir çerçeve, afetler araştırılırken kapitalizmin "daha başka alternatif yok" paradigması üzerinden ürettiği ve katlanarak artan uluslararası, küresel ekonomik ve siyasal hırsların incelenmesi gerektiğini vurguluyor.[14]

Hükümetler ve piyasa çıkarları, küresel olarak afet bölgelerini sosyal ve ekonomik dönüşümlerin önünü açan alanlar olarak görür. Hem kentsel hem de kırsal alanlarda uygulanan afetten koruma ve afet sonrası iyileştirme planları neoliberal ilkelerin belirlediği yatırım, sermaye birikimi ve sermayenin yeniden üretim hırslarına göre şekillenir. New Orleans'taki Katrina Kasırgası'ndan Honduras'taki Mitch Kasırgası'na veya Haiti depremleri sonrasında yaşananlara kadar küresel düzeyde sayısız mülksüzleştirme, yerinden etme ve kamulaştırma örnekleri mevcut. Tüm bu örnekler felaketten kurtulanların yerlerinden edilmesinin sosyal ağların kaybına, sosyal parçalanmaya ve yeni yerlerinde artan sokak çeteleri ve suç seviyelerine neden olduğunu gösteriyor.

Türkiye de benzer yerinden etme ve mülksüzleştirme süreçlerinin yaşandığı önemli bir sahne. 2002 yılından bu yana inşaat sektörünün ve kentsel dönüşüm projelerinin Türkiye ekonomisindeki yaşamsal payı, devletin kentsel yapılı çevrenin yeniden üretilmesini teşvik eden pek çok politika müdahalesi üzerine yükseldi. Kanunlara ve yönetmeliklere yapılan çok sayıda müdahale ile kentsel dönüşüm programları kentsel alanları aşarak tarihi alanlara, askerî alanlara, ormanlara, meralara ve hatta mezarlıklara bile yayıldı.

Türkiye'nin her köşesinde kentsel dönüşüm ve büyük ölçekli kentsel projeler hızlandırılırken, siyasal iktidar sürekli olarak, devamı gelecek olan kentsel politikalar için, siyasi ve sosyal gündemdeki gelişmeler doğrultusunda "kira öder gibi ev sahibi olmak" şeklinde söylemler icat ederek rıza kazanmaya çalıştı.[15]

2011 Van Depremi ise afet riski tartışmalarını gündeme taşırken, doğal afetleri ve risk söylemlerini sürekli büyüyen kentsel dönüşüm döneminin ortasına fırsat pencereleri olarak sokulmasını sağladı. Tüm itiraz ve uyarılara rağmen deprem sonrası alelacele meclisten geçen 6306 sayılı Kanun, kırılganlık tanımını salt

yapılı çevrenin depreme olan dayanıksızlığı üzerinden yorumlayarak, tüm ülkeyi acil durum sahası ilan ederek kentsel dönüşümlerin önünü bir kere daha açtı. Siyasal iktidar ve destekçileri, eleştirel afet çalışmalarının tam da iddia ettiği gibi, kentsel dönüşümlerin acil oluşu konusunda insanları alarma geçirmek için risk tanımları yapıp afetten korunma yöntemlerini belirledi. 1999 İzmit depremine de yapılan göndermeler aracılığıyla deprem mağdurlarına sıklıkla değinen yasa koyucular ve uygulayıcıları, Amoore'un altını çizdiği gibi "söylemsel felaketler" yaratarak topluma korku ve endişe tehditleri yayıp gelecekte yaşanacağı düşünülen hayali afetlerden kaçınmak için kentsel dönüşümleri tek çözüm olarak gösterdiler.[16] Bunun en basit göstergesi 2011 yılından önce uygulanmaya çalışılan fakat hayata geçirilemeyen kentsel dönüşüm projelerinin 6306 sayılı Kanun'un hayata geçirilmesiyle deprem vurgusu üzerinden tekrar hortlamasıdır. Farklı belediyelerin bunu gösteren çok benzer örnekleri var. Bu yollarla, kentsel dönüşümlerin gerekçeleri teknik müdahalelere indirgenmiş olup projelerin altında yatan neoliberal mantık gizlenmeye çalışılmaktadır.[17]

Matthewman ile Button ve Schuller, afetlerin yeni kâr kaynakları olarak hizmet ederken, aynı zamanda devletlere ve ekonomik elitlere, afetleri üreten sistem yerine doğa veya sadakatsiz nüfuslar gibi suçlanacak iyi günah keçileri sunduklarına dikkat çekiyor.[18] Örneğin, Haziran 2015'te Malezya'da bir kabine bakanı, "turistlerin kutsal bir dağda kıyafetlerini çıkarması nedeniyle deprem meydana geldiğini" kamuoyuna açıklamış, bilimsel olmayan bu ifadeler yine de insanların algılarını etkilemişti. Türkiye örneğinde de, AKP hükümeti afet risklerine karşı sürekli olarak kentsel dönüşüm için yeni kanunlar ve düzenlemeler üretirken TOKİ konutlarının Samsun'da sel sonrası çökmesi ya da geçtiğimiz yaz Kastamonu, Sinop ve Bartın'da yaşanan, meydana gelişinde HES'lerin de etkisinin olduğu seller gibi yanlış politikalar ve uygulamalar yüzünden yaşanan ciddi felaketlerin sorumluluğunu üstlenmemiş, bu felaketleri doğanın öcü gibi açıklamalarla savuşturmuştu.

Türkiye deprem ve afet riskleri gerçeğiyle elbette yüzleşmeli. Yapılması gereken eleştirel afet çalışmalarının sürekli üzerinde durduğu bu temel vurguları hatırlayarak, kâr odaklı politika ve uygulamalar yerine insanı ve doğayı merkeze alan, birey ve grupların bölgesel, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını cımbızla inceler gibi büyük bir ciddiyet ve titizlikle belirleyerek politika üretmektir.

Notlar

1 Matthewman, S. (2015). Disasters, Risks and Revelation: Making Sense of Our Time. New York: Palgrave Macmillan; Schuller M&J. Maldonado (2016). "Disaster Capitalism", Annals of Anthropological Practice, 40(1): 56-66.

2 Oliver-Smith, A. (2002). "Theorizing disasters: nature, power, and culture" içinde S.M. Hoffman & A. Oliver-Smith. Catastrophe and Culture: The Anthropology of Disaster. Santa Fe, NM: School of American Research Press, s. 23-47; Tierney, K. (1999). "Toward a critical sociology of risk", Sociological Forum, 14(2): 215-242.

3 Garcia-Acosta, V. (2002). "Historical disaster research. In Catastrophe and culture: the anthropology of disaster. Susanna M. Hoffman and Anthony Oliver-Smith, eds. p. 49-66. Santa Fe, NM: School of American Research Press; Faas, A.J. 2016. "Disaster vulnerability in anthropological perspective", Annals of Anthropological Practice, 40(1):14-27.

4 Garcia-Acosta, V. (2002).

5 Oliver-Smith, A. (2002).

6 Hoffman, S.M., and Oliver-Smith, A. (2002). Catastrophe and Culture: The Anthropology of Disaster. Santa Fe, NM: School of American Research Press, s. 7.

7 Ferrarese E. (2016). "Vulnerability: a concept with which to undo the world as it is?", Critical Horizons, 17(2): 149-59.

8 Douglas, M&A. Wildawsky (1983). Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers. Berkeley and London: University of California Press.

9 Stephens, S. (2002). "Bounding uncertainty: the post-Chernobyl culture of radiation protection experts" içinde S.M. Hoffman and A. Oliver-Smith. Catastrophe and Culture: The Anthropology of Disaster, Santa Fe, NM: School of American Research Press, s. 91-111.

10 Oliver-Smith, A. (2002).

11 Klein, N. (2008). The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism London: Penguin.

12 Civelek, C. (2019). "'Urban renewal with dancing and music?': the renewal machine's struggle to organize hegemony in Turkey", Focaal-Journal of Global and Historical Anthropology, 84: 47-61.

13 Matthewman, S. (2015). Disasters, Risks and Revelation: Making Sense of Our Time, New York: Palgrave Macmillan.

14 Button, G.V.&M. Schuller 2016. "Introduction" içinde G.V. Button & M. Schuller Contextualizing Disaster, New York: Berghahn Books, s. 1-18.

15 Civelek, C. (2016). "Kentsel Dönüşümün 'Kazan-Kazan' Söylemleri: Antropolojik Bir İnceleme" içinde M.S. Tümtaş, A. Dericioğulları-Ergun & C. Ergun. Kente Dair..., İstanbul, Bağlam Yayınları.

16 Amoore, L. (2013). The Politics of Possibility: Risk and Security Beyond Probability, Durham, NC: Duke University Press.

17 Saraçoğlu, C&N. Demirtaş-Milz (2014). "Disasters as an Ideological Strategy for Governing Neoliberal Urban Transformation in Turkey: Insights from Izmir/Kadifekale" Disasters, 38(1): 178-201.

18 Matthewman, S. (2015). Disasters, Risks and Revelation: Making Sense of our Time. New York: Palgrave-Macmillan; Button, G.V. & M. Schuller 2016. "Introduction" içinde G.V. Button & M. Schuller Contextualizing Disaster, New York: Berghahn Books, s. 1-18.

Toplum-Doğa Etkileşimi Olarak Afetleşme

Doğa olayları toplumsal faaliyet ve ilişkilerle etkileşime girdiği sürece afetlere dönüşüyor. Yıkıcı etkileri eşit dağılmayan, mevcut eşitsizliklere dayanan ve yenilerini üreten afetleri önlemek, insan-merkezlilik yerine odağına doğanın tüm unsurlarını, işleyişini ve yasalarını alan çevre-merkezli bakışın sahiplenilmesi, insan yerleşimlerinin doğayla uyumunun sağlanması, sınıf eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve hem merkezi hem de yerel yönetimlerin bunlara göre yapılandırılması ve kapasitelerinin artırılmasıyla mümkün.

Aykut Çoban[*]

[*] Prof. Dr.

Tarihçi Eric Hobsbawm 20. yüzyıla "aşırılıklar çağı" demişti. Bu adı taşıyan kitabında iki dünya savaşını içeren yılları "felaket" dönemi ve sosyalist rejimlerin çöküş yıllarını "toprak kayması" başlıkları altında incelemişti.[1] 21. yüzyılı da "afetler çağı" olarak niteleyebiliriz. Yalnızca beşte birini geride bıraktığımız hâlini ve bu gidişle önümüzdeki yıllarda giderek kötüleşmesini öngören çok sayıda bilimsel yayını göz önünde tuttuğumuzda bu adı hak ediyor doğrusu. Dünya halkları bir süredir, felaket, afet, toprak kayması, sel ve yangın yeri sözcüklerinin metaforik kullanımlarından ziyade, doğa olaylarıyla ilgili düz anlamlarını çok sık deneyimliyorlar.

Her ne kadar afet denince akla ilk gelen deprem olsa da dünyada afetlerin büyük bölümü atmosferik ve hidrolojik olaylarla ilgili. Dünya Meteoroloji Örgütü'nün verilerine göre, dünyada 1970 ile 2019 arasında oluşan afetlerin %79'u –11.072 adet– hava, su ve iklimle ilgili olaylardan oluşuyor. Daha açık söylenirse, kuraklık, aşırı sıcak, sel, toprak kayması, fırtına ve yangınlara bağlı afetler, son elli yıllık dönemde yılda ortalama 220 afete denk düşüyor. Toplam afetler içinde ölenlerin %56'sı ve ekonomik kayıpların dörtte üçlük bir oranı da hava, su ve iklimle ilgili afetlerden kaynaklanmış. Başta fırtınalar ve kuraklık olmak üzere bu gibi afetlerde iki milyon insan yaşamından olmuş. Bu ölümlerin %70'i de en yoksul ülkelerde gerçekleşmiş.[2]

1970-2019 yılları arasındaki toplam afetler içinde ölenlerin %56'sı ve ekonomik kayıpların dörtte üçü de hava, su ve iklimle ilgili afetlerden kaynaklandı; bu gibi afetlerde iki milyon insan yaşamından oldu ve bu ölümlerin %70'i en yoksul ülkelerde gerçekleşti.

Afetin "Doğallığı" ve "Toplumsallığı"

Türkiye'de genellikle doğal tehlike (hazard) ile doğal/toplumsal afet (disaster) arasındaki ayrıma dikkat edilmez. Deprem, sel, fırtına, volkan patlaması, tsunami, aşırı sıcak, don, toprak kayması, çığ düşmesi, yağış miktarındaki azalmaya bağlı kuraklık gibi doğa olaylarının olma olasılığı doğal bir tehlike oluşturur. Bu gibi olaylar gerçekleştiğinde ölüm, sakat kalma, yerleşimlerin yıkılması, iktisadi kayıplar, üretim zararları, ekolojik örselenme oluşuyorsa bir afetle karşı karşı olduğumuzu söyleyebiliriz. Nitekim afet, toplumsal mücadele olanaklarıyla baş etmekte yetersiz kalınan bir olayın, iktisadi ve toplumsal kayıplara yol açarak insan etkinliklerini felce uğratma durumunu anlatır.[3] Çernobil nükleer felaketinde olduğu gibi tümüyle toplumsal nitelikli afetler de olur. Fakat bu yazıda doğa olaylarının afete dönüşmesi konusuna odaklanıyorum.

Doğal tehlikeyle afet arasındaki farklılık önemli. Her doğa olayı afete dönüşmez. Tehlikenin afete dönüşmesi,

Fotoğraf Emirkan Cörüt

toplumsal etkinliklerin doğa olaylarıyla etkileşimine göre biçimlenir. Bu etkileşimin çeşitli yönleri var. Birincisi, afet, insanlar bakımından yıkıcı sonuçları işaretler. Ortaya çıkan yıkımdan başka türlerin etkilenmesi, habitatın değişmesi, hayvan topluluklarının yerinden olması ve benzeri etkiler, doğadaki öteki varlıklar bakımından değil de insanlar bakımından yarattığı sonuçlara göre değerlendirilir. İnsan topluluklarının olmadığı bir dağ başındaki toprak kayması ya da çığ düşmesi toplumsal yaşamı sarsmadığı için afet değildir. Bu bakımdan afet, genellikle insan-merkezli bir ele alıştır. Çevre-merkezli yaklaşımların gelişmesiyle birlikte afetlerde insan-olmayan varlıkların etkilenmesi konusu da tartışılmaya başlandı.

Çevre-merkezli yaklaşımların gelişmesiyle birlikte afetlerde insan-olmayan varlıkların etkilenmesi konusu da tartışılmaya başlandı.

İkincisi; kent ve kır olarak insan yerleşimlerinin farklılaşan özellikleri, doğa olaylarıyla toplumsal etkileşimde önem taşır. Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu kentler, doğa olaylarının toplumsal yaşamı etkileme düzeyinde bir faktör olabilir. Küçük bir köye göre birkaç milyon nüfuslu bir kentte ulaşımın, iletişimin, su ve elektrik dağıtımının aksaması toplumsal yaşamı daha derinden sarsacaktır. Örneğin yüksek sıcaklık da kentsel toplumsal özelliklerle eklemlenerek afet hâline gelir. Kentteki beton ve asfalt dokusu "ısı adası" oluşturur; bu yüzden çeperdeki kırsal yerleşimlere göre kent birkaç derece daha yüksek bir ortalama sıcaklığa sahiptir. Bunun üzerine bir de aşırı sıcak dalgası eklenince metropollerdeki kent yoksulları için yüksek sıcaklık afete dönüşür. Yeni bir çalışmada 1983-2016 arası dönem incelenerek ulaşılan bulgulara göre, kentsel aşırı sıcağa maruz kalma oranı son yıllarda üç katına çıkmış, etkilenen kentsel nüfusun ise 1,7 milyar insana ulaştığı ortaya kondu.[4]

Afetin Sınıfsallığı

Toplumun doğayla etkileşiminin bir doğal tehlikeyi afete dönüştüren üçüncü yönü, afetin sınıfsallığıyla ilgili. Doğa olaylarının ülke içinde ve dünyada dağılımı, tektonik, jeolojik, fiziksel coğrafya, iklim vb. farklılıklar nedeniyle eşit değil. Ancak afetleşme sorununu yaratan şey; olayla baş etme kapasitesinin belirleyiciliği göz önüne alındığında doğa olaylarının eşitsiz dağılımı değil, toplumsal eşitsizlikler ve aşağıda ele alacağım kurumsal yetersizliklerdir.

Kent ve kır olarak insan yerleşimlerinin farklılaşan özellikleri, doğa olaylarıyla toplumsal etkileşimde önem taşır.

Halkların afetlerden etkilenme eşitsizliği, emperyalist dünya düzeninde geri bıraktırılmış ülkeler bakımından gözlenebilir. Dünyada yalnızca 2019 yılında oluşan fırtına, sel, sıcak dalgası, kuraklık gibi aşırı hava olaylarına bağlı afetlerde 24 milyon insan yerinden oldu, yer değiştirdi ya da göç etti. Bu insanların büyük çoğunluğu az gelişmiş ülkelerden.[5]

Ülkenin gelişmişliği afet riskini azaltır. Bununla birlikte gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerde olsun, oluşan afetler, sermaye sınıflarını hemen hemen hiç etkilemez, emekçi sınıfları ise çok çeşitli biçimlerde etkiler. Türkiye'de yaşanan deprem, sel, toprak kayması afetleri, her seferinde bu saptamayı doğrulamakta. Kırda olsun kentte olsun, afetlerde can ve mal kaybı, sakat kalma, yerinden yurdundan olma, göç etmek zorunda kalma biçiminde

Fotoğraf Emirkan Cörüt

etkilenenler emekçi sınıflar. Kendi hesabına küçük üretim yapan köylü ve esnafın tarlası, bağı bahçesi, hayvanları, iş yerleri, geçim araçları zarara uğrar.

Ülkenin gelişmişliği afet riskini azaltsa da, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde oluşan afetler, sermaye sınıflarını hemen hemen hiç etkilemez, emekçi sınıfları ise çok çeşitli biçimlerde etkiler.

Bunun yanında emekçi kesimlerin kayıpları afet anıyla sınırlı kalmaz, uzun sürelidir. Çünkü maddi kayıplarını giderecek kaynaklardan, toplumsal güvencelerden, parasal birikimden yoksun bırakılmışlardır. Ayrıca işsizler, sosyal güvencesi olmayanlar, ülkesinden göç etmek zorunda kalanlar sağlık sistemine erişim güçlükleri yaşadıkları için afetin fiziksel ve psikolojik yaralarını sarmakta zorlanırlar. Kent ve kır yoksullarının aşırı sıcak dalgalarını afet olarak yaşamalarının nedeni, sıcakta dinlenmek yerine sıcağa maruz kalacak biçimde fabrikada veya tarlada çalışmak zorunda kalmalarından, klima gibi serinleme araçlarının ya da bunları çalıştıracak elektriğin masrafını karşılayamayacak denli yoksul bırakılmalarından, "ısı adaları"nın etkisini hafifletecek koru, orman, yeşil alanların yakınında barınma ya da bahçe içinde evlerde yaşama gibi fırsatlardan yoksun kılınmalarından kaynaklanıyor.

Öte yandan 2000 yılıyla karşılaştırıldığında 2019 yılında, artan sıcaklığa bağlı olarak fazladan 103 milyar saatlik iş gücü kaybı yaşandı.[6] Emeğiyle geçinen işçi ve köylü toplum kesimleri için sıcağa bağlı olarak çalışamama, yoksulluk koşullarını daha da ağırlaştırıyor. Emekçi kesimler, sıcakta çalışarak sağlığından olmak ya da sıcak yüzünden işgücü kaybı yaşayarak aç kalmak ikilemine mahkûm edilmekte.

Bir doğa olayının sermaye sınıfları için kolayca geçiştirilen bir tehlike olması ve emekçi sınıflar bakımından ise afete dönüşmesi, sınıflı toplum düzeninin doğrudan sonucu. Kapitalist düzen, mülk sahibi olanlarla emeğiyle geçinenler, iktisadi ve siyasal güç sahipleriyle ezilenler arasındaki sömürü, tahakküm ve toplumsal eşitsizlikler sayesinde var olur; var olan bu sınıfsal eşitsizlikler nedeniyle afetler de sınıfsal ayrımları gözetir, görünür kılar ve yeniden üretir. Afetlerden sonra yeniden imar, inşaat, altyapının yenilenmesi, kredilendirme işleri; müteahhitlik, bankacılık, inşaat sektörü başta olmak üzere sermaye sınıflarına yeni fırsatlar yaratmakta. Böylece afet sonrası sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal eşitsizliklerin de yeniden üretilmesi olanağı doğar. Böylece, afetler yoksulluğu ve yoksunluğu daha da arttırarak toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştiriyor.

Fotoğraf Emirkan Görüt

Afetleşmenin Siyasalı

Bir doğa olayının afetleşmesi sürecinin toplumun doğayla etkileşiminden beslenen dördüncü yönü kurumsal örgütlenmeyi kapsamakta. Kamu yönetimi, doğa olayı tehlikelerini ciddiye almadığında afete davetiye çıkartmış olur. Böyle bir davetin örnekleri arasında, Kastamonu'nun Bozkurt ilçesinde olduğu gibi dere yatağının ve yerleşim yerinin hemen yanı başında tomruk istiflenmesi, dere yataklarına bina izinleri verilmesi, depremde toplanma alanı olarak ayrılan yerlerin yapılaşmaya açılıp yok edilmesi, imar uygulamalarının, plan değişikliklerinin ve imar aflarının doğa olayları tehlikeleri gözetilmeden yapılması sayılabilir.

Var olan sınıfsal eşitsizlikler nedeniyle afetler de sınıfsal ayrımları gözetir, görünür kılar ve yeniden üretir.

Oysa siyasal iktidar, ilgili bakanlıklar, il ve ilçe yönetimleri ve belediyeler, afete dönüşebilecek tehlikeleri öngörerek ve hesap ederek, gerekli önlemleri çok önceden alarak bir olayın afete dönüşmesini engelleyebilirler. Olası bir tehlike gerçekleşmeden önce hazırlık yapılması, olay öncesine, anına ve sonrasına ilişkin örgütlenmenin ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması, afetleşmeyi önlemek üzere gerekli kamu bütçesinin oluşturulması, müdahale için gerekli makine, yangın uçağı, helikopter, araç ve gereçlerin hazır bulundurulması, tüm hazırlıklara karşın etkilenenler olursa yaralarının hızla sarılması ve hiç kimsenin afete maruz kalmayacak biçimde toplumsal koşullarının iyileştirilmesi gibi görevlerini devlet yerine getirmediğinde toplumun kurumsal baş etme gücü yok demektir.

"Dünya Risk İndeksi 2021 Raporu"na göre, Türkiye hem doğal tehlikelere maruz kalma hem de afetlerle baş etme eksikliği bakımından orta riskli ülkeler arasında yer alıyor.[7] Bunun anlamı, Türkiye'nin orta sıklıkta karşılaştığı doğa olaylarının olumsuz sonuçlarına karşı baş etme kapasitesinin, kaynaklarının, örgütlenmesinin ortalama ya da vasat düzeyin üzerine çıkamamasıdır.

Bir başka deyişle, Türkiye'nin iktisadi ve yönetsel kapasitesini yıllardır geliştirmeyen siyasal iktidar, doğa olaylarının sıkça afetlere dönüşmesinden sorumlu. Halkın değil de sermayenin çıkarlarına uygun politikalar uygulayan siyasal iktidarlar, afetler sermayeyi değil de emekçi sınıfları ve yoksul halk kesimlerini etkilediği için devletin doğa tehlikeleriyle kurumsal baş etme gücünü yükseltmeye çaba göstermez.

Fotoğraflar Seda Özen Bilgili

Afete Dönüşen İklim Krizi

Yukarıda özetlediğim dört yönüyle afetler, önlenebilir toplumsal yıkımlardır: İnsan-merkezli bir kibirden uzaklaşarak doğanın yasa ve süreçlerinin doğru kavranması, insan yerleşimlerinin bu süreçleri gözeten niteliklere sahip kılınması, sınıfsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve merkezi ve yerel yönetimlere kurumsal baş etme yeteneklerinin kazandırılması, doğa olaylarının afetleşmesine engel olacaktır. Afetin toplumsal bağlamının ortak kabulü, doğa olaylarının afete dönüşmesine engel olma politikalarının oluşturulmasının ilk adımı.

Afetin toplumsal bağlamı, siyasetçilerin ve devlet adamlarının, "Depremi biz mi yaptık?", "Yağmuru biz mi yağdırdık?" sorularındaki gibi "Tanrı'nın gazabı" olarak kurdukları demagojiyi deşifre etmeyi sağlar. Toplumsal bağlam tartışması, belki daha seküler ama benzer bir hatta ilerleyen ve afeti "doğanın intikamı" olarak sunan görüşü de suya düşürür. Bu görüş her ne kadar yapılan toplumsal yanlışlara dikkati çekme niyeti barındırsa da afeti "intikamcı" doğa güçlerine bağlamış olur. Öyle ya, doğa intikamcı olmasa afet de oluşmayacaktır!

Ne var ki, toplumsal bağlama vurgu, doğanın sanki bir etkisiz eleman olarak anlaşılmasına da yol açmamalı. Doğa olayları, uygulanan politikalar ve alınan ya da alınmayan önlemlerle tepkime oluşturduğu içindir ki doğa asla etkisiz bir eleman değil. Tam da bu yüzden, ilişkinin doğal ya da toplumsal öğelerinin birbirleri üzerinde etkisiz olduğunu ileri süren yanlış anlayışlar bir yana bırakılıp, toplumla doğanın karşılıklı etkileşiminin kavranması önemli.

Toplum-doğa etkileşimin en açık örneği, iklim değişikliği: kapitalist toplumsal etkinlikler atmosferdeki sera gazları yoğunluğunu sürekli olarak artırmakta. Bu artışla doğadaki süreçler etkileşime girer ve küresel ortalama sıcaklık yükselir, toprak, deniz ve atmosferde ısınma oluşur, buzullar erimeye, deniz seviyesi yükselmeye, iklim değişmeye başlar. Küresel ısınma, yağış miktarındaki azalma ve toprak yüzeyinin nemlilik oranındaki azalma, bu yaz Türkiye'de olduğu gibi orman yangınlarının sık sık oluşmasına uygun koşulları yaratır. Orman içinde madencilik gibi iktisadi etkinlikler, kerestecilik ve yangınlar nedeniyle ormansızlaşma olgusu ormanların, okyanuslarda asitleşme olgusu da okyanusların karbondioksit emme düzeyinde azalmaya yol açar; bu ise atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu ve dolayısıyla iklim değişikliği üzerinde olumsuz etkiler doğurur. Tüm bu sayılanların ağır sonuçlarından biri ise aşırı yağış, sel, su baskınları, fırtına, kuraklık, aşırı sıcak ve soğuk hava dalgaları gibi doğa olaylarının oluşma sıklığının, yoğunluğunun ve yıkıcı etkilerinin yıldan yıla artması.[8]

Demek ki afetlerin önlenmesi konusunda politikalar geliştirilirken, doğa etkisiz eleman olmadığı için, politika konusu olan doğa olayının özellikleri de hesaba katılmalı. Depreme ve volkan patlamasına engel olunamaz, ama bunların afete dönüşmesi engellenebilir. Buna karşılık, iklim değişikliğine, böylece de ona bağlı aşırı hava olaylarının sık sık oluşmasına ise engel olunabilir. İklim değişikliğine neden olan kapitalist ilişkiler ve etkinlikler sona erdirilerek, böyle doğa olaylarının artmasının engellenmesi hem olanaklı hem de tüm türlerin iyi-oluşları (well-being) bakımından ivedi bir gereklilik. Doğa olayı tehlikelerinin afete dönüşmesine engel olmak için olduğu gibi iklim değişikliğini durdurmak için de toplumun doğayla etkileşimi, başka türlü ve yeniden kurulmalıdır.

Notlar

1 Hobsbawm, E. (2011). Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı, Çeviren Y. Alagon, Everest, İstanbul.

2 World Meteorological Organization (2020). 2020 State of Climate Services: Risk Information and Early Warning Systems. Cenevre, s. 10.

3 Adaman F. (2009). "Power Inequalities in Explaining the Link between Natural Hazards and Unnatural Disasters", Development and Change, 43(1): 395-407; Ersoy Yılmaz A. (2010). Afet Yönetimi I., İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul; Smith K. (2009). Environmental Hazards: Assessing Risk and Reducing Disaster. 5. baskı, Londra ve New York:Routledge.

4 Tuholske C. vd. (2021). "Global Urban Population Exposure to Extreme Heat." PNAS October 12, 118 (41), e2024792118; https://doi.org/10.1073/pnas.2024792118

5 Internal Displacement Monitoring Centre (2020). Global Report on Internal Displacement. Cenevre, s. 1; https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2020/

6 World Meteorological Organization (2021). United in Science 2021: A Multi-organization High-level Compilation of the Latest Climate Science Information, Cenevre, s. 5.

7 Bündnis Entwicklung Hilft ve Ruhr University Bochum, Institute for International Law of Peace and Armed Conflict. WorldRiskReport 2021, s. 56; https://weltrisikobericht.de/weltrisikobericht-2021-e/

8 Intergovernmental Panel on Climate Change (2021). Climate Change 2021: The Physical Science Basis, s. SPM-5–14; https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report_smaller.pdf

Yoksulluk Bile Eşitsiz!

Kentler küresel düzeyde özellikle salgının da etkisiyle derinleşen yoksulluğun billurlaştığı mekânlar. Türkiye'de de sayısı giderek artan kent yoksulları, kentlerin betonlaşmasının yolunu açan rant odaklı inşaat ekonomisiyle düzensiz kitlesel göç, erken sanayisizleşme, orta gelir tuzağı ve iklim krizi gibi birçok nedenle gittikçe kırılganlaşmakta. Bu da kent yoksullarını bir adalet meselesi olan afetler karşısında korumasız bırakıyor.

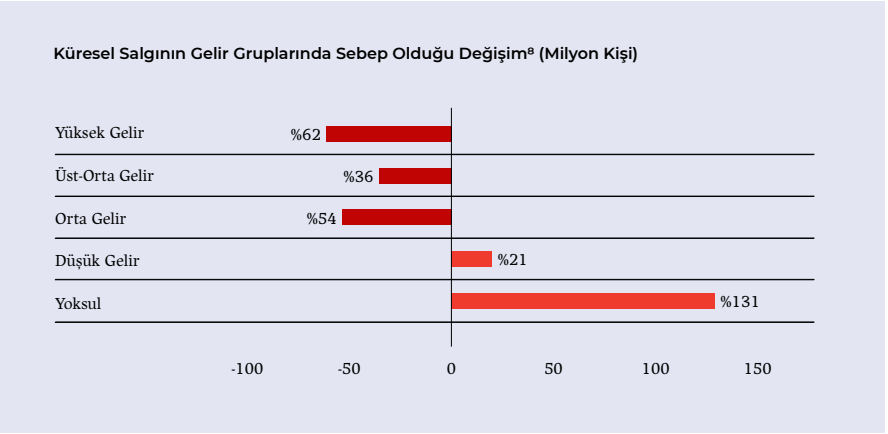
Murad Tiryakioğlu[*]

[*] Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi

Fotoğraf Emirkan Görüt

Kentler hızla gelişme, modernleşme yanılsaması ve rant kaygısıyla, yaşam alanlarından beton yığınlarına evriliyor. Bu dönüşüm hem kenti hem de kentin sakinlerini afetlere karşı çok daha kırılgan hâle getiriyor. Karşı karşıya olduğumuz ekonomik doyumsuzluk iktisadi bir sorun olmaktan öteye geçti, bir beton(laşma) fetişizmine dönüştü. Ve nihayet kent, sakinleri ve sayıları ve kırılganlıkları artan yoksulları ile canlı canlı hapsedildiğimiz toplu mezarlar şeklinde tezahür etmeye başladı. Bilhassa salgının şiddetli zamanlarında eve kapandığımızdan bu yana!

Kaynak PEW Research Center, 18.03.2021

Her geçen gün, görmezden geldiğimiz gerçeklerle çok daha sert bir biçimde yüzleşiyoruz ki bu yüzleşmelerin en sert ve en gerçekçi olanı şüphesiz ki salgın döneminde oldu. Bu yazı, salgınla daha görünür hâle gelen (ve görmesi gerekenlerin de ısrarla görmezden gelmeye devam ettiği) kent yoksulluğunu, doğa ve insan kaynaklı afetler açısından ele almaya çalışıyor.

Günümüzde yoksulluğun kısır döngüsünü salgın, beşerî sermaye yoksulluğu, demokratikleşemeyen teknolojik gelişmeler, ekolojik krizler, afetler ve iklim değişikliği açısından yeniden tanımlamak mümkün.

Odak noktasına afetlerle artan kırılganlığı ve yoksulluğu, yoksulluktan öte yeni yoksulluk açmazlarını alan bu yazı, yeni dünyanın gerçeği "küresel salgın ve toplumsal yansımalarıyla" şekilleniyor. Ragnar Nurkse'ün, "Toplumlar, ülkeler fakir oldukları için fakirdir" olarak ifade ettiği fakirliğin kısır döngüsü bugüne kadar derinleşerek ve içeriği gittikçe karmaşıklaşarak evirildi, evirilmeye devam ediyor.[1] Günümüzde bu döngüyü salgın, beşerî sermaye yoksulluğu, demokratikleşemeyen teknolojik gelişmeler, ekolojik krizler, afetler ve iklim değişikliği açısından yeniden tanımlamak mümkün.

İklim krizi, doğa ve insan kaynaklı afetler, savaşlar ve benzeri pek çok konu yoksulluğun artışında önemli birer etkenken son bir-bir buçuk yıldır tüm dünyayı etkisi altına alan küresel salgının yıkıcı etkileri sebebiyle bu eşitsizlikler giderek derinleşmeye başladı. Horvat, "Her şeyin olduğu gibi kalması için her şeyin değişmesi" gerektiği yönündeki egemen düşünceden hareketle, mevcut eşitsizlikleri körükleyen ve gezegeni kitlesel bir yok oluşa sürükleyenlerin kârına kâr katan COVID-19 krizinin, acımasız sınıf savaşını hiç olmadığı kadar görünür kıldığını söylüyor.[2] Savaşın kazananı da kaybedeni de belli, sadece sayılar değişiyor, kaybedenlerin sayısı her geçen gün artıyor. Dünya Bankası, günlük kazancı 1,9 dolar ve altında olanların dünya nüfusunun onda birini oluşturduğunu raporluyor. Kazancı 3,2 dolar ve altında olanlar dünya nüfusunun dörtte birini oluştururken eşik 5,5 dolar ve altı olarak alındığında dünya nüfusunun %40'ından fazlası aşırı yoksul olarak tanımlanıyor. Sınıflandırma genişletilerek bölgesel düzeyde değerlendirildiğinde mutlak yoksulluğun telaffuz edilmesi zor olan düzeylere erişmekte olduğu görülüyor ve sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin değil, bilaistisna tüm ülkelerin, gelirin ve refahın bölgeler-arasında olabildiğince adil dağılımı için çalışması gerektiği çok daha belirgin hâle geliyor.

Yaşanan iklim krizi bir açmazın hem başladığı hem derinleştiği bir olgu. Sınırsız ve sorumsuz üretim ve bu üretim sistemine hapsedilmiş emekçinin rahatlaması, mutlu olması (!) için desteklenen sınırsız ve sorumsuz tüketim, birbirini besleyen, gittikçe karmaşık hâle gelen sorunlara, açmazlara sebep oluyor. Salınan sera gazları yerküreyi ısıtıyor, yağışları azaltıyor ve düzensizleştiriyor. Tarımsal üretimin kaçınılmaz olarak zorlaşması ve maliyetli hâle gelmesi bir yandan tarımsızlaşma riskini büyütüyor. Tarımdan vazgeçen kesim, sanayileşmenin şehirleşmeyi hızlandırmasının sonucu olarak ortaya çıkan kent yoksulluğunun bir parçasına dönüşüyor. Şenses, kentsel yoksulluğun ne ölçüde kırdan kente göçle ortaya çıktığını tartışırken, düşük gelir düzeyi kaynaklı kırsal yoksulluğun kente doğru itici faktör olduğuna dikkat çekiyor. Bununla birlikte kırdan kente göçlerin iki kesim arasındaki kazanç farklılığına bağlı olarak artacağı ve nihayetinde kentsel alanlardaki yavaş istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşmeye ve yoksullaşmaya neden olacağını iddia eden görüşlere yer veriyor.[3] Kentsel yoksulluğun, kırsal yoksulluğun kente yansıması ya da eklemlenmesi olduğunu iddia ettiklerini de söyleyebiliriz.

Kentsel dönüşüme odaklanarak üretim ekonomisinin gelişimine engel olan inşaata dayalı ekonomik faaliyetler, kentleri özellikle sel ve taşkın gibi meteorolojik temelli afetlere daha açık hâle getirip kent yoksulluğunu derinleştiriyor.

Derinleşen kent yoksulluğunun kaderi, ulusal düzeyde izlenen (ya da izlenemeyen, hatta henüz üzerine düşünülmeyen) politikalar sebebiyle gittikçe belirsiz hâle geliyor. Afetlerle

Yoksullaşma yaklaşımının bir parçası olarak kabul edilen ve salgının gölgesinde derinleşmeye devam eden kent yoksulluğunun ekonomik boyutu, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu düzensiz kitlesel göç, erken sanayisizleşme, orta gelir tuzağı ve iklim kriziyle birlikte düşünüldüğünde tablo çok daha vahim hâle geliyor. Ve nihayet bu büyük resme afetleri eklediğimizde resim daha da bulanıklaşıyor.[4]

Küresel sorunların sebep olduğu ve derinleştirdiği yoksulluk, gittikçe kalabalıklaşan, karmaşıklaşan, plansız ve düzensiz bir şekilde betonlaşan ve nihayet afetlere maruziyeti artan şehirlere çok çeşitli ve çok boyutlu olarak yansıyor. Rant, bilaistisna tüm şehirlerin betonlaştırılmasında en önemli sebep. Türkiye ekonomisi için önemli sorunlardan biri olan inşaat sektörü hem sürdürülebilir olmayan yapısı hem de düzensiz ve plansız şehirleşmeye zemin oluşturması itibarıyla derinleşen kentsel yoksulluk ve artan sosyal kırılganlık açısından ele alınması gereken önemli konular. Bu kapsamda inşaata dayalı ekonomik faaliyetler kentsel dönüşüme odaklanırken üretim ekonomisinin gelişimine engel oluyor. Ancak bu dönüşüm projeleri nihayetinde kentleri özellikle sel ve taşkın gibi meteorolojik temelli afetlere daha açık hâle getirip kent yoksulluğunu derinleştiriyor. Yani, kentsel dönüşüm olarak adlandırılan çalışmalar esasında sosyal dışlanmayla birlikte kentin "öteki"lerini çoğaltıyor.

Türkiye'de, özellikle de İstanbul'da, dönüştürülmesi ve güçlendirilmesi gereken öncelikli bina stokunun fazlalığı, kentlerin ve sakinlerinin düzensiz ve çarpık kentleşmenin bir sonucu olarak sel, dolu, fırtına gibi çevre felaketlerine karşı gittikçe korunmasız hâle gelmesi kent yoksulluğunun önemli bir boyutu.

1999 yılında yaşanan Gölcük Depremi'nden bu yana pek çok alanda, pek çok gelişme kaydedilmesi için çabalandı. Ancak afetlere hazırlık kapasitesinin geliştirilmesi, afet farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması ve tüm bu çabaların bütünlüklü bir toplumsal kararlılıkla sürmesi için katedilmesi gereken çok uzun bir mesafe olduğunu söylemek gerekiyor. Türkiye'de, özellikle de İstanbul'da, dönüştürülmesi ve güçlendirilmesi gereken öncelikli bina stokunun fazlalığı, kentlerin ve sakinlerinin düzensiz ve çarpık kentleşmenin bir sonucu olarak sel, dolu, fırtına gibi çevre felaketlerine karşı gittikçe korunmasız hâle gelmesi kent yoksulluğunun önemli bir boyutu. Toplam sayısı 1,2 milyona ulaşan bina stokunun büyük bir kısmının deprem riskinin yüksek olduğu ve 7,5 büyüklüğünde muhtemel bir deprem sonrasında 194 bin binanın orta ve üstü, 48 bin binanın ise ağır ve çok ağır hasar alabileceği öngörülüyor.[5]

Toplumsal yaşam ve ülke ekonomisi ile doğrudan bağlantılı ve telafisi ya mümkün olmayan ya da çok zor olan zararların azaltılması için de kentlerin afet dayanıklılıklarının arttırılmasının özel bir önemi var. 1999'daki Gölcük Depremi'nin önemli bir sonucu olan sınai faaliyet bölgelerindeki yıkım ve zarar yalnızca üretimi ve ekonomik faaliyetleri aksatmadı, bölgenin hâlihazırdaki kent yoksulluğunu da derinleştirdi ve telafisi mümkün olmayan çok yönlü sosyal ve ekonomik kayıplara yol açtı.[6] Nihayetinde kent yoksulluğunu derinleştiren afetlerin sebep olduğu zararların azaltılmasında sorumluluk birden fazla aktörün üzerinde. Kamu otoritelerinden iş dünyasına, sivil toplumdan akademiye, yerel yönetimlerden fon sağlayanlara, çok yönlü ve çok aktörlü farkındalık, hazırlık ve fedakârlık gerekiyor.[7] Afet yönetimini toplum sağlığı yönetimi ile koordineli olarak yürütmenin ne denli kritik bir önem arz ettiğini de COVID-19 salgını ortasında yaşanan 30 Ekim İzmir (Sisam) Depremi'yle deneyimledik.

Kentlerde artan işsizliğe ve derinleşen yoksulluğa alternatif ve geçici çözümler olarak sosyal yardımlar, dayanışma ağları ve özellikle de yerel yönetimlerin sosyal dayanışmayı güçlendirecek eylemleri uygulandı ve uygulanmaya devam ediyor. Ancak, belki de bu süreçte izlenecek en önemli ve öncelikli politika, işini kaybedenlerin yeniden istihdamını sağlamak ve alternatif istihdam alanları oluşturmaktır.

Sosyal ve dayanışma ekonomisinin önemini ortaya çıkartan salgın döneminin örgütlü dayanışma ekonomilerine geçişi sağlayıp sağlayamayacağına ilişkin sorulara eklenmesi gereken temel vurgu afetlerin aynı zamanda bir "adalet" sorunu olması. Afetler yıkıcı etkileri itibarıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde çok büyük zarara sebep olurken gelişmiş ülke ve bölgelerde ekonomik kayba sebep oluyor.

Ezcümle: Yoksulluk bile eşitsiz!

Fotoğraflar Emirkan Görüt

Notlar

1 Nurkse, R. (1964). Azgelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü, Çeviren Ş. Adalı, İstanbul: Menteş Kitabevi.

2 Horvat, S. (2021). "Hiçbir Şeyin Olduğu Gibi Kalmaması İçin Her Şey Değişmeli" içinde, Derleyenler: R. Avila & S. Horvat, Her Şey Değişmeli, İstanbul: Metis Kitap.

3 Şenses, F. (2013). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.

4 Derleyen Tiryakioğlu, M. (2021). Afetlerle Yoksullaşma: Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

5 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanı Tayfun Kahraman'ın 2-3 Aralık 2019'da gerçekleştirilen "İstanbul Deprem Çalıştayı" açılış konuşmasında ifade ettiği rakamlardır ve bu çalıştayın sonuç raporuna https://depremzemin.ibb.istanbul adresinden erişilebilir.

6 1999 Gölcük depremi resmî rakamlara göre yaklaşık 17 bin kişinin, gerçekte 35 binden fazla kişinin yaşamını yitirmesine sebep oldu. Depremin ekonomik maliyeti ise TÜSİAD verilerine göre yaklaşık 17 milyar dolar iken Devlet Planlama Teşkilatı 15 ilâ 19 milyar dolara arasında bir zarara sebep olduğunu aktarıyordu.

7 Bu konuda bütüncül bir okuma için bakınız: Derleyen Tiryakioğlu, M. (2016). Afetlerle Kalkınma: Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler, Ankara: Efil Yayınevi.

8 Kochhar, R. 18 Mart 2021. The Pandemic Stalls Growth in the Global Middle Class, Pushes Poverty Up Sharply. Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/global/2021/03/18/the-pandemic-stalls-growth-in-the-global-middle-class-pushes-poverty-up-sharply/

“Yeni Dünya Düzeni”nde Afet Riski Azaltmasından Dirençliliğe

Toplumsal cinsiyete dayalı eşitlik ve insan haklarının yetersizliği, bireylerin fırsat eşitsizliğine ve ayrımcılığa maruz kalması kırılganlığa yol açarken, afetlerin etkilerinin daha da artmasına neden oluyor. Kadınların toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sosyoekonomik kırılganlıklarının azaltılması, dolayısıyla da kapasitelerini kullanılabilmeleriyle afetlere dirençlilik de gelişecektir.

Nilgün Okay[*]

[*] Prof. Dr., Afet Yönetim Merkezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

Pandemi, sel, yangın ve göç gibi birden fazla krizle mücadele etmek durumunda kaldığımız bu zor günlerden geçerken, 2021 aynı zamanda sürdürülebilirlik, iklim değişikliği için doğayla uyum ve afete dirençlilik konularına da odaklandığımız bir yıl oldu.

Dünyadaki önemli aktif fayların üzerinde hızla gelişen kentlerimiz mevcut yapısal, ekonomik ve sosyal sorunlarla doğal/doğal-olmayan tehlikelerin oluşturduğu afet riskleri başta olmak üzere geçmişten gelen küresel risklerle de karşı karşıya. İklim değişikliği etkileri sadece kutuplarda ya da okyanus kenarlarında değil, daha şimdiden ülkemizin her tarafında gözle görünür biçimde yaşanmaya başladı. Çevresindeki ekosistemlerin üzerinde yetersiz planlama ile yapılaşan ve duyarsızca betonlaştırılan kentsel alanlarda doğal yapının hızla kaybedilmesi ve iklim değişikliği ile afetlerin sıklığı ve şiddeti artarken, kentsel yaşama yapısal, sosyal ve ekonomik olumsuz etkilerle ülkemizin de önüne ağır bir fatura çıkarıyor. Bu yaz yaşadığımız güney orman yangınları, kuzey selleri, Marmara’dan yayılan müsilaj, soluduğumuz havadaki artan kirlilik, tarım ve su stresi en göze batan sorunlar oldu.

Kentlerimizde afet riskleri yalnızca plansız ve dayanıksız yapılaşmadan kaynaklanmıyor. Artan yoğun nüfusun barınma, su, gıda ve enerji talepleri, riskli alanlarda yapılaşma ve doğal kaynakların, ormanların, sulak alanların yok edilmesi sonucunda çevresel bozulma, kirlilik ve giderek daha fazla hissedilen iklim değişikliği etkileri, kentsel alanların kırılganlığını, tehlikelere yönelik mağduriyeti artırıyor. Bugün öne çıkan yaklaşım, artık kentlerin iklim krizi de dâhil afetlerin hem nedeni hem de mağduru durumunda olduğu. Bu bakımdan kentler aynı zamanda sürdürülebilirlik hedefi ve çözüm kaynağı olarak önemli rol oynuyor.

Dünyada hızla yayılan riskli alanlardaki kentleşme, artan kırılganlıklar ve iklim değişikliğine de yol açan olumsuz gidişatı değiştirmeye yönelik çabalar yeterince etkili olamadı. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, İklim Değişikliği Adaptasyonu ve Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi ile tanımlanan, öncelikle afetlere neden olan tehlike ve risklerin anlaşılması, hem de risk azaltma ve iklim değişikliğine uyum süreçlerinin entegre edilmesi vurgulanıyor. Afet risklerine dayalı sürdürülebilir kalkınma politikalarında yer alan yerel dirençlilik, diğer bir uluslararası ajanda olan “Yeni Kentsel Gündem”in de en öncelikli stratejisi. Tehlikelerin meydana getireceği sonuçların bilinmesine rağmen hem yerel yönetimlerin hem de halkın risk azaltma konusunda bugüne kadar alınması gereken stratejik adımlarla kapsamlı afet risk yönetiminin, sürdürülebilir gelişmenin ve dirençliliğin de sağlanmadığı görülüyor.

Tüm bu sorunlara daha kapsamlı bir yaklaşım ihtiyacı ile 2016’da imzalanan Paris İklim Anlaşması yeşil düzeni tanımlamış oldu. Özellikle de pandemi sırasında kent yaşamının doğayla uyumlu ve fayda sağlayacak şekilde yeniden tasarlanması gerektiği daha da

Fotoğraf Emirkan Görüt

önem kazandı. 2020 ile birlikte Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal) iklim değişikliği etkileri ve çevre sorunları gibi güçlükleri fırsata çevirecek yeşil, dijital ve döngüsel bir ekonomik değişime odaklanırken bir yandan da afetlerle ilgili daha kapsamlı, katılımcı, pro-aktif yaklaşımlar yaygınlaşmaya başladı. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın uygulamada afet riskinin azaltılması ve iklim değişikliğine uyum kavramları uygulamada örtüşüyor ve birbirini güçlü bir şekilde tamamlıyor.

Doğayla uyumlu yeni dönüşüm ve gelecek vadeden sürdürülebilir kalkınma için yeni üretim alanları, istihdam olanakları sağlamak, yeşil, dijital ve dirençli ekonomik yapı kurmak gerekiyor. Bunun anlamı plansız kentleşme, iklim değişikliği ile ortaya çıkan afetler ve çevre sorunlarına çözüm için güçlükleri herkes için fırsata çevirerek adil, katılımcı ve kapsayıcı bir dönüşüm gerçekleştirmek. Bu dönüşümün gidişatı, hepimizin bilinçlenmesine, kararlılığına ve katılımcılığına bağlı olacak.

Doğayla uyumlu yeni dönüşüm ve gelecek vadeden sürdürülebilir kalkınma için yeni üretim alanları, istihdam olanakları sağlamak, yeşil-dijital ve dirençli ekonomik yapı kurmak gerekiyor. Bunun anlamı plansız kentleşme, iklim değişikliği ile ortaya çıkan afetler ve çevre sorunlarına çözüm için güçlükleri herkes için fırsata çevirerek adil, katılımcı ve kapsayıcı bir dönüşüm gerçekleştirmektir. Bu dönüşümün gidişatı, hepimizin bilinçlenmesine, kararlılığına ve katılımcılığına bağlı olacak.

Daha çok yerel bir kavram olan uyum ya da adaptasyon için risk yönetimi planlaması, tehlikelerin olumsuz sonuçlarını azaltmanın etkili bir yolu. Bütünleşik olarak ele alınacak iklim değişikliğinde uyum ve afet risk yönetimi, sürdürülebilir yerel ekonomi, enerji ve doğal kaynak yönetimi, su yönetimi ve ekolojik çevre için kritik süreçler. Risk azaltma ve uyum kapasitesini artırmak için sosyal, ekonomik, yapısal **"zarargörebilirlikleri"** azaltmak önemli. Sürdürülebilirliği sağlamak dirençliliği geliştirmek için yerel mevcut "**zarar/hasargörebilirlikleri**" azaltmak için yapısal önlemler, deprem ve sel gibi tehlike olaylarının etkilerini ve zararlarını azaltmak için yapısal önlemler kullanılabilir.

Afet risklerinin azaltılmasında ise, hazırlık ve müdahalede mevcut yaklaşımlar hâlâ sorunlarla karşı karşıya. Bu sorunlardan belki de en önemlisi, afet yönetiminin her aşamasında olduğu gibi, hazırlıkta da halkın katılımcılığının yeteri kadar sağlanamaması. Bu nedenle, halkın büyük bir kısmının bu süreçlerde yer alamaması, kentin

Fotoğraf Seda Özen Bilgili

afete dirençliliğini de azaltıyor. Toplum tabanlı eğitim ve bilgilendirme, katılımcı yaklaşım ile afet risk azaltmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması, afete dirençlilik için en önemli konu. Halkın tümünün (kimseyi geride bırakmadan) paydaş olarak katılımını sağlayan (kapsayıcı), herkesin temel hak (adil), erişilebilirlik ve ihtiyaçlarını göz önüne alan planlama yaklaşımı ile risk azaltma stratejilerinin yerel sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerine dâhil edilmesi gerekiyor.

"Birleşmiş Milletler 2020 yılı İnsani Gelişme Raporu"nda kadınlar, yaşlılar başta olmak üzere özel gereksinimli bireyler ve göçmenler de afetlerin etkilerine karşı en fazla mağdur olan ve toplumun en kırılgan kesimlerinin başında geliyor. Sosyoekonomik eşitsizliklerden dolayı, toplumun homojen gruplardan oluşamaması, afetlere karşı farklı kırılganlıklar gelişirken, afetlerin etkileri de bu sosyal farklılığa dayalı özelliklere göre değişiyor. Toplumun kadın ve erkeğe yüklediği farklı sorumluluklardan (toplumsal cinsiyet) dolayı ortaya çıkan sosyal sorunlarla, toplumu tehdit eden tehlikelerin afete dönüşme riski de büyümektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitlik ve insan haklarının yetersizliği, bireylerin fırsat eşitsizliğine ve ayrımcılığa maruz kalması, kırılganlığa yol açarken, afetlerin etkilerinin daha da artmasına neden oluyor. Bu nedenle, kentin sosyal kırılganlıklarının artması, afetlerin sürdürülebilir kalkınmayı yavaşlattığı, hatta durdurduğu söylenebilir. Sosyal dirençliliğin geliştirilmesi ancak mevcut sosyal kırılganlık göstergeleri ve bunun mekânsal dağılımına dayalı adaptif toplumsal risk azaltma çözümleri üretmekle sağlanabilir.

Kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı olmalarının bir nedeni de kadınların ekonomik kaynaklara erişiminin daha kısıtlı olması, düzenli iş ve gelir kaynaklarından mahrum olmaları. Kadınların afetlerden etkilenmeleri, kentsel ve kırsal alanlarda farklı biçimlerde karşımıza çıkıyor. Örneğin, ani yağış, soğuk ve kuraklık gibi hava değişimlerinin tarımsal üretime zarar vermesi mahsul ve gelir kaybına ve hane geçiminin tarımsal üretime dayalı kadın çiftçilerin daha fazla etkilenmelerine yol açabiliyor. Mevcut eşitsizlikler, sosyoekonomik bağımlılığının artması, kadınları yüksek risk grubuna düşürüyor. Bu bakımdan, özellikle de afetlerde kadınlar "kurban, mağdur ve riskli gruplardan" kabul eden yaygın bir anlayış benimsenmekte.

Kentin sosyal kırılganlıklarının artması, afetlerin sürdürülebilir kalkınmayı yavaşlattığı, hatta durdurduğu söylenebilir. Sosyal dirençliliğin geliştirilmesi ancak mevcut sosyal kırılganlık göstergeleri ve bunun mekânsal dağılımına dayalı adaptif toplumsal risk azaltma çözümleri üretmekle sağlanabilir.

Toplumsal cinsiyete dayalı değişen sosyal özellikler, halkın hazırlık ve müdahale kapasitelerini de etkiliyor. Buna göre, bir afet durumunda kadın ve erkeğin verdiği tepki ve afetle başa çıkma kapasitesi farklılık gösterecektir. Yapılan çalışmalarda, afet öncesinde kadınların, erkeklere göre afete hazırlığıyla ilgili yerel faaliyetlere daha fazla ilgili oldukları bildirilmekte. Kadınların geleneksel rollerinden kaynaklanan sosyokültürel kapasiteleri, bakım becerileri ve sosyal ağları, afet yönetiminde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Afetlerde kadınların hayatta kalma mücadelesi ve iyileşmeyle başa çıkmada erkeklere oranla daha hızlı organize oldukları saptanmıştır.

Bu yüzden sahip oldukları sosyal yapı gereği kadınların yerel afet yönetimi süreçlerine katılmaları, afete hazırlık için giderek büyük önem kazanıyor.

Vaka çalışmaları, kadınların aktif katılımının afet yardımı, geçici barınma, iyileştirme ve yeniden yapılanma çalışmalarının etkinliğini artırdığı ve böylece afet müdahale çabalarını geliştirdiğini göstermektedir. Kadınların afete hazırlık faaliyetlerine aktif katılımı afetlerin risklerini ve etkilerini azaltmanın başarısını artırmaktadır.

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030) kapsamında, toplumun zarargörebilirliğinin azaltılması, afet yönetimi süreçlerinin her aşamasında öncelikle de kadınların katılımının artırılması öncelikli konudur. Bu uluslararası kararla tüm politika ve uygulamalarda kadının aktif katılımının sağlanması, yerel organizasyonlarda kadın liderliğinin desteklenmesi amaçlanıyor. Bu yaklaşım aynı zamanda kadın yoksulluğunun ve kırılganlığının azaltılmasını, sosyoekonomik olarak güçlendirilmesi de hedefliyor.

Toplumun yarısını oluşturan kadınların afet yönetiminin risk azaltma, uyum ve hazırlık planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde yer alabilmeleri öncelikle yasal bir haktır. Bu katılım yerel, ulusal, uluslararası politikalarla kadınların katılabilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasını sağlayacak, sosyal değişim fırsatı da yaratacaktır. Kadınların toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sosyoekonomik kırılganlıklarının azaltılması, dolayısıyla da kapasitelerini kullanılabilmeleri ile afetlere dirençlilik de gelişecektir. Vaka çalışmaları, kadınların aktif katılımının afet yardımı, geçici barınma, iyileştirme ve yeniden yapılanma çalışmalarının etkinliğini artırdığı ve böylece afet müdahale çabalarını geliştirdiğini göstermektedir. Kadınların afete hazırlık faaliyetlerine aktif olarak katılması afetlerin risklerini ve etkilerini azaltmanın başarısını artırmaktadır.

Kadınların planlamada yer alması temel insan hakları olmasının yanı sıra, yerel planlama ve stratejilerde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan politikaların daha başarılı olduğu, böylelikle halkın afetlere dirençlilik kazandığı saptanmıştır. Bir mahallede afet öncesinde kadın gönüllü grupları gibi güçlü sosyal yapının mevcut olmasının, afete müdahaleyi kolaylaştırdığı, afet sonrasında da halkın kendi kaynaklarıyla daha çabuk iyileşme sağladığı biliniyor. Kadınların savaşlarda hemşirelik yaptıkları, afetlerde gönüllü olarak yardım dağıtma, geçici barınma yerlerinin hazırlanmasında ve sürdürülmesinde görev aldığı da biliniyor. Bu bakımdan, afet öncesinde hazırlık faaliyetlerinde, afet sırasında kurtarma operasyonları da dâhil olmak üzere, mahalle çalışmalarında kadınların destekleyici rollerinden yararlanılabilir. Ülkemizde de kadının katılımının sağlanması için başta AFAD olmak üzere resmi kurumlarda, müdahale ve gönüllü ekiplerinde kadın temsilinin artırılması önemli. Mahalle kadın örgütlenmelerinin yerel yönetimler tarafından desteklenmesi, çok sayıda kadına ulaşılması, sürdürülebilir iletişim ve eşgüdümün kurulması için önemli. Risklerin doğru algılanmasında, "risk iletişimi" konusunda "mahalli risk değerlendirme" çalışmaları ile afet risk azaltma ve uyum çalışmalarına kadınların katılımı kritik bir zorunluluk. Çoğunlukla kapalı alanlarda bulunan kadınlara yönelik "erken uyarı ve tahliyeye" yönelik tercih edebilecek uygulamaların geliştirilmesi, eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve yerel kadın gönüllü kuruluşlarının desteklenmesi önemli. Bu iş birliği, kadınların ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde kapasitelerinin de geliştirilmesini kolaylaştıracaktır.

Afetlerde kadınları kırılgan kesim olarak tanımlayan eski yaklaşım yerine, geleneksel rollerini göz önüne alan ve sosyal dayanışma ağlarını insan kaynağı kapasitesi olarak tanımlayan yaklaşımla daha kapsayıcı, proaktif afet risk azaltma ve iklim değişikliği uyum eylem stratejilerinin geliştirilmesine ihtiyaç var. Bu bağlamda, UDSEP 2023, TAMP ve IRAP'ın toplumsal cinsiyet bakımından yeniden gözden geçirilmesi, risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme planlama süreçlerine kadın katılımı kolaylaştırılabilir. Yerel yönetimlerin Adaptif Risk Azaltma Planları hazırlarken, bu planların faydalı ve sürdürülebilir güçlü politika belgeleri olmaları olabilmesi için içerik olarak, kapsayıcı (herkesi dâhil eden), katılımcı, adil, eşitlikçi, erişilebilir, bütünleşik, yerel veri ve yerel geleneksel bilgiye dayalı, uygulanabilir yaklaşımla geliştirilmeleri önerilir.

Afetlerde kadınları kırılgan kesim olarak tanımlayan eski yaklaşım yerine geleneksel cinsiyet rollerini göz önüne alan ve sosyal dayanışma ağlarını insan kaynağı kapasitesi olarak tanımlayan yaklaşımla daha kapsayıcı, proaktif afet risk azaltma ve iklim değişikliği uyum eylem stratejilerinin geliştirilmesine ihtiyaç var.

Son olarak, değişen yeni dünya koşullarıyla, kadınların erkeklerle aynı şekilde katılımı için daha fazla çaba gösterilmedikçe dirençlilik sağlanamayacaktır. Fiziksel yapılara yönelik iyileştirme ve yeniden yapılanmanın yanında, toplumsal bir fırsat olması gereken bu yeşil dönüşüm sürecinde kadınlar çaresiz, savunmasız, mağdur değil, becerileri ve güçlü yönleriyle afetlerle başa çıkma kapasitesine sahip oldukları yaklaşımı yaygınlaşırsa sürdürülebilirlik, uyum ve dirençlilik sağlanabilir.

Yangınlar Şehri İstanbul

Osmanlı İstanbul'unda iktidarın yangınlara bakış açısı ve müdahale biçimleri, 19. yüzyıl ortalarına varmadan değişim geçirmeye başladı. Bu bakımdan, yangın olgusunu imar yaklaşımları ve/veya yıkımlarla birlikte, Tanzimat'tan 1908'e, 1908-1920 ve Erken Cumhuriyet Dönemi olmak üzere üç bölümde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Sibel Gürses Söğüt *

* Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

İçinde bulunduğumuz yılın Ağustos ayında ülkenin birkaç yerinde, eş zamanlı çıkan orman yangınları, ister istemez geçmişte kentlerin dönüşümü ve/veya ormanların yeniden değerlendirilmesinde payı olan büyük yangınları hatırlattı. Her yıl özellikle Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'nde ormanlık alanlara büyük zarar veren yangınların ardından, kimi zaman bir bölümünün imara açıldığı da bir gerçek. Bu anlamda yangının kasıtlı olarak çıkarıldığı da uzak bir ihtimal değil. Özellikle yaz aylarında sahil bölgelerinde, ormanlık alanlarda çıkan yangınların olağan bir olgu haline dönüştüğü anlaşılıyor. Hatırlayacak olursak, yaklaşık yüz yıl öncesine kadar ormanlık alanların yanı sıra kent yangınları da olağan karşılanıyordu. Hatta yangınlar kolera benzeri salgın hastalıklardan kurtulmak ya da arzu edilen kentsel imaja kavuşmanın aracısı olduğu için neredeyse sevinilecek afetlerden sayılmıştı.

Bir dönem Osmanlı kentlerinde ve ormanlarında türlü nedenlerle deneyimlenen yangın olgusuna, gerek kentlerde görülen planlamalar, gerekse ormanlardan yararlanma hakkında, iktidarın sosyal ve ekonomik yönden bakış açısı ve müdahale biçiminin, 19. yüzyıl ortalarına varmadan değişim geçirmeye başladığı bir gerçek. Cumhuriyet'e değin, kimi olaylar değişim sürecini etkileyen dönüm noktalarıydı. 1838 Ticaret Anlaşması'yla, hinterlandında sahip olduğu hammaddeye uzanan liman kentleri başta olmak üzere kentsel dönüşüm geçiren ve parlayan kentlerde Avrupa tarzının görülmesi, esasında ülkenin sömürgeleştirilmesine yönelik etkilerle ilişkiliydi.[1] Ekonomik bağımlılığa atılan bu adımın ardından 1839'da Tanzimat'ın ilanından, 1908 Jön Türk Devrimi'ne değin, borçlanma ve ıslahat hareketleri birbirini takip ederek ekonomik krizler reformlarla giderilmeye çalışılmıştı.[2] Bu bakımdan, yangın olgusunu, imar yaklaşımları ve/veya yıkımlarla birlikte, Tanzimat'tan 1908'e, 1908-1920 ve Erken Cumhuriyet Dönemi olmak üzere üç bölümde değerlendirmek yerinde olacak.

Tanzimat'tan 1908'e Yangın ve İmar

Tanzimat'ın ilanından Cumhuriyet'e uzanan süreçte, yangının tahrip ettiği kentsel dokunun imarında başkent İstanbul öncü deneyimlere sahne olmuştu. Yerel hizmetler ve asayiş, kentsel ortamın ve toplumun disiplin ve düzen altına alınmasının koşuluydu. Osmanlı kentlerinde, sosyal ilişkilerin biçimlendirdiği mahalle dokusunda "çıkmaz sokak"ların ortadan kaldırılmasının nedeni sadece yangın mıydı? II. Mahmut döneminde inşa edilen karakol yapıları, mahalle içinde asayiş ve güvenliğin teminatıydı. Reformları tek yönlü bir Batılılaşma arzusuna bağlayan bakış açısı çoktan terk edildi. Yine de, süreçte Batı'nın başat rolü reddedilmez. Romantizmden uzak, epey sıkıntılı süreçte, devlet, kenti yeniden düzenleyecek tüzüklerle (Ebniye Nizamnamesi) ve kurulan modern belediye örgütüyle artık toplumsal uzlaşıyla oluşturulan ve vakıf sisteminin gerektirdiği ölçüde yönetilen mahalle örgütünü çözüyordu. Yerine, planlı, düzgün, temiz ve güvenlikli mahallelerde yaşayan,

vergiye tabi vatandaşlara belediye hizmet götürecekti. Geleneksel Osmanlı şehir yönetiminde yetkili olan kadının sorumlulukları arasında, beledi hizmetleri yaptırmak ve denetlemek de yer alıyordu. Bu hizmetlerin görülmesinde yararlandığı subaşı, böcekbaşı, çöplük subaşısı, mimarbaşıların bazıları da Yeniçeri Ocağı'na bağlıydı.[3] 1826'da Ocak'ın kaldırılmasıyla işlevsiz kalan eski sistemin yerine yenisinin oluşturulması da zaman almıştı. Vakıflar, 1826'da kurulan merkezi Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'ne bağlandı. Yine, 1831'de şehremini ve mimarbaşılık hizmetleri Ebniye-i Hassa Müdürlüğü altında tek merkezde toplanmıştı. 1850'lere kadar kurulan nezaretlerden sonra, 1855'te de İstanbul Şehremaneti kurularak, modern belediye örgütünün ilk adımı atılmış oldu.

1835'te Beyoğlu ve Samatya yangınlarından sonra Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nde hazırlanan bir raporda, yangın yerlerinde eski tarzın terk edilerek, yeni tipte binaların inşa edilmesi, bitişik binaların aralarına yangın duvarı yapılması ve belirlenecek bir istikamete uygun olarak sokakların genişletilmesi önerilmişti. 1848 Ebniye Nizamnamesi'nde, ekonomik gücü olanların kâgir bina yapması zorunlu tutulurken, olmayanların yangın duvarı zorunluluğuyla ahşap bina yapmasına izin verilmişti. Yangına açık ahşap malzemenin kullanımındaki ısrar konusunda, 1509 depreminden sonra İstanbul'da ahşap yapıların inşa edilmeye başlandığı, sağlıklı olduğu, hızlı ve ekonomik olduğu, yapı ustalarının ahşap konut inşasında ehil oldukları gibi farklı nedenler öne sürülmüştür. Tanzimat'a kadar konutların temel malzemesi olan ahşap, bu tarihten sonra Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar giderek azalmış ve ortadan kalkmıştı. Tanzimat'la birlikte ahşap yapının terk edilme sürecini, devletin reform çağında ormanlara ve ormancılığa karşı aldığı yeni tutumla da birlikte düşünmek gerekiyor. Tanzimat'la birlikte kurumlaşmaya gidilmiş, ormanlardan yararlanma ve mülkiyet hakları değişmiş, 1840'ta İstanbul'da Ticaret Nezareti'ne bağlı Orman Müdürlüğü kurulmuş ve taşrada kurulan diğer müdürlükler aracılığıyla, kereste, yakacak odun karşılığında vergi toplamaya başlanmıştır. Bu vergi önceleri mültezimlerce toplanıyordu. Fransız uzmanların yönlendirmesiyle hazırlanan 1869 Orman Nizamnamesi ile de ormanların, devletin kapital olarak yararlanacağı alanlar olarak öne çıktığı anlaşılıyor.[4] Kentlerde yangın yerinin yeniden imarında ahşap yerine kâgir bina tercihinde, ormanlardan yararlanma ve ormancılık faaliyetlerinin etkisi olabilir mi? Araştırma konusudur. Ne var ki, yüzyıl sonunda, yarı kâgir olarak nitelenen hımış strüktür yerine Anadolu ve Rumeli dışından ithal edilen ucuz ahşap kaplama malzemesinin kullanılmaya başlamasıyla, 20. yüzyılın ilk çeyreğine dek İstanbul'da ahşap konut dokusu kendini var etmeye devam etmişti.[5] 1927'de yapılan bina sayımında kentte bulunan binaların %56'sı hâlen ahşaptı.[6] Yine de, bu bölümde ele aldığımız tarihler arasında gerçekleşen 1865 büyük Hocapaşa yangını, bu konuda bir istisna teşkil ediyor. Zira sonrasında ahşap inşaatın yasaklanması, kurulan İslahat-ı Turuk Komisyonu'nca üretilecek tuğla malzemenin ucuza temin edilmesinin garanti altına alınarak denetlenmesi, vergilerin kaldırılması gibi teşviklerle birlikte gerçekleştirilen uygulamalarla, yangın yerinin, belki de sarayın yanı başında, paşa konaklarının yer aldığı ve yönetimin ağırlığını taşıyan kent merkezi olması, bu yangın yerini özel kılmıştı.[7] Yangın yerinin planını, 1854 Aksaray yangın yerini planlayan Luigi Storari'nin yanında çalışan Mehmet Kemalettin Efendi'nin hazırladığını biliyoruz. Planlanan alanlar, kentin geleneksel dokusundan ayrışıyordu. Zira birbirini kesen sokaklar arasında geometrik yapı adalarında, standart parseller oluşturulmuştu. Bu standartlaşma, Osmanlı mahallelerinde tek tipleşmeye doğru atılan bir adım oldu.

1908-1920 Aralığında
Yangın, İmar, Yıkım

1908 Jön Türk Devrimi, sürecin dönüm noktalarındandır. 20. yüzyıl başlarında, bir yandan göçlerle artan nüfusun ikamet sorununun yaşandığı, diğer yandan dönemin savaşlarıyla yorgun düşmüş kentin, büyük yangınların ardından boşalan kentsel mekânları, İttihat ve Terakki düşüncesiyle imar edilmeye çalışılmıştı. İstanbul'un sadece yarımadasının 1/3'ü yangınlardan zarar görmüştü. 1908 Çırçır'da 1.500, 1911 Mercan ve Aksaray'da 5.500, 1912 İshakpaşa'da 885, 1915'te Cihangir'de 1.325, 1917'de Vefa'da 500, 1918'de Fatih'te 7.500, 1919'da Karagümrük'te 570, 1923'te Sultanahmet Akbıyık'ta 380 bina yanmıştı. Yangın yerlerinin birçoğunun imarında (Mercan, Aksaray, Beyazıt-Tavşantaşı, İshakpaşa) 1914'te ülkesine dönene dek, ilk olarak 1911 Mercan ve Aksaray yangın yeriyle birlikte André Auric imzasını görüyoruz. 1910'da Halil Edhem Bey'in şehreminiliği döneminde İstanbul'a davet edilen Auric, Mercan yangın yerinde, iki farklı tipte plan yapmıştı. Bunlardan birisinde topografyada eğime paralel yapı adaları oluşturulmuştu. Ancak diğeri uygulandı.[8]

Eşyükselti eğrilerinin çizildiği haritalara/planlara bu dönemde rastlanıyor. Zira 1908 Devrimi'nden sonra belediyenin ilk işi, İstanbul'un nirengisini, ikincisi umumi haritasını, üçüncüsü kadastrosunu hazırlatmak olmuştu. Bunlardan birincisi 1910'da Halil Efendi'nin şehreminliğinde, ikincisi 1911-1919 arasında Cemil Paşa (Topuzlu) döneminde gerçekleştirilmişti (Anonim, 1924, 17). 1909'da Türk haritacılığında Nirengi ve Topografya Arazi Birlikleri oluşturulmuş ve Harita Komisyonu kurulmuştu (MSB, 1975).

1908'den sonra yangın yerleri için üretilen planlarda, 9-50 metre arasındaki genişlikte caddeler, meydanlar, parklar, çocuk bahçeleri de düşünülmüştü. Bu durumda 19. yüzyılda Ebniye Nizamnamesi'nde yazıldığı gibi, küçülen parseller %25 zayiatla karşılanamayacağından, birçok arsa istimlak edilmişti. Bu nedenle çoğu konut sahibi, yaşadığı mahalleyi terk etmek zorunda kalmıştı. Belediye, masrafları karşılamak için Osman Nuri Ergin'in deyişiyle "sefer tası gibi kanuna ve sağlığa aykırı" birkaç katlı evkaf binaları yaptırmıştı.

19. yüzyılda, yapı adaları eskisinden farklı bir büyüklükte planlanmamıştı. Genişletilen sokaklar ve istikametler mümkün olduğunca eski eserlere göre planlanmış ya da eserler başka bir yere nakledilmişti. Yine de eski eser kaybı olmadığı söylenemez. 1908'den sonraysa, yapı adalarının boyutları büyümüş, geniş caddeler üzerinde kalan çoğu eski eser, istimlak projeleriyle planlı olarak ortadan kaldırılmıştı.[9]

Erken Cumhuriyet Döneminde Yangın, İmar, Yıkım

1923'te Askerî itfaiye görevi belediye itfaiyesine devredildi. Bu dönemde kent yangınlarının azaldığı görülüyor. Yine de, 1925'te Heybeliada'da çıkan yangında 94, 1927'de Üsküdar'da 201, Küçükpazar'da 90, 1929'da Tatavla'da 207, 1931'de Teşvikiye'de 78, 1941'de Haliç Fener'de 99, 1942'de Küçükpazar'da 31 binayla mahalleli sokakta kalmıştı. Bu tarihten sonra daha çok tekil binaların yandığı görülüyor.[10]

Bu bölümde, dönemin yangınlarından, Cumhuriyet gazetesinde çıkan habere göre, 1942'de Küçükpazar yangınını ve yangın yerinin dönüşümü ele alınıyor. 10 Temmuz 1942'de Küçükpazar'da, Yavuz Sinan Mahallesi'nde, Arapçeşme Sokağı'nda, öğleden sonra saat 15.17'de İnebolulu Hasan'ın evinde çıkan yangın, Leblebici ve Değirmen sokaklarına sıçramış, ateş büyüdükten sonra Beyoğlu ve Bakırköy itfaiyeleriyle deniz itfaiyesi de yardıma gelerek sekiz koldan ve denizden su alınmaya başlanmış, rüzgâr olmadığından 24 ev, bir dükkân ve 6 ev kısmen yandıktan sonra yangın kontrol altına alınmış. Haberin altındaki nota göre, iki gün evvel Üsküdar Tabutçular Caddesi'nde çıkan yangında kasıt olduğu Üsküdar adliyesince tespit edilmişti.[11]

Küçükpazar semtinde, 21 Mayıs 1307'deki (1891) büyük yangınla 316 bina yanmış ve semt çıkmaz sokaklardan arınmış, planlı bir değişim geçirmişti.[12] 1942'deki yangındaysa, tahminlerimize göre, planlı alanın hemen batı sınırındaki plana dâhil olmayan yapı adalarında yer alan ahşap binalar yanmıştı (Resim 1).

1943'te, tarihî sur duvarlarının izini süren dükkân dizisi, sahildeki hal binası ve ticaret işleviyle, mekânsal sürekliliğin henüz devam ettiğini söylemek mümkün. Günümüzdeyse, Üç Mihraplı Cami, Ragıp Gümüşpala Caddesi üzerinde yer almaktadır. Tahmin edileceği üzere çevresindeki yapı adaları ve bina grupları, sahildeki hal ve depo binaları da artık mevcut değillerdir.

Kentsel dokunun sahil bölümünün, önce 1958'de dönemin Başbakanı Adnan Menderes operasyonları, ardından 1984-89 arasında dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın Haliç yıkımlarıyla ortadan

Büyük bir yangın

Dün Unkapanı civarında çıkan bir yangında 24 ev, 1 dükkân tamamen, 6 ev de kısmen yandı

Büyük bir yangın

Dün Unkapanı civarında çıkan bir yangında 24 ev, 1 dükkân tamamen, 6 ev de kısmen yandı

(Baştarafı 1 inci sahifede)

faiye tarafından kordon altına alınmışsa da ahşap olması vaziyeti güçleştirmiş ve kıvılcımlar çok dar olan Arabçeşme sokağının karşı tarafındaki evleri de tutuşturmuş, bu suretle yangın büyümüştür.

Aradan yarım saat geçmeden ateş Leblebici sokağına, biraz sonra da Değirmen sokağına sirayet etmiş ve koca bir mahalle yanmağa başlamıştır. Ateş büyüdükten sonra Beyoğlu ve Bakırköy itfaiyelerile Deniz itfaiyesi de yardıma gelmiş ve sekiz koldan denizden su alınmağa başlanmıştır. Halk büyük bir gayretle eşyalarını kurtarmağa başlamış, civardaki bütün sokaklar evlerden kurtarılan eşyalarla dolmuştur.

Emniyet müdürlüğü tarafından yangın mahalline kâfi miktar zabıta kuvveti yollanarak izam gelen tertibat alınmış, İtfaiye müdürü İhsan da yangın mahalline gelerek izam gelen emirleri vermeğe başlamıştır.

rının fedakârane çalışmasile üç saat sonra ateşin hızını kesmek kabil olmuştur. Bu suretle yangına hâkim olan itfaiye 24 ev ve bir dükkân tamamen, 6 ev de kısmen yandıktan sonra yangını söndürmeğe muvaffak olmuştur. Müddeiumumî muavinlerinden Ali Kemal Kamâl hâdise mahalline giderek tahkikata başlamıştır. Evleri yanan ve açıkta kalan aileler müşkül bir vaziyette kalmışlardır. Yanan evlerde oturanların sayısı 502 dir. Yangının neden çıktığı kat'iyetle anlaşılamamıştır. Bu hususta tahkikat yapılmaktadır. İtfaiye, gece geç vakte kadar kalmıştır.

Nezaret altına alındı

Üsküdarda Tabutçular caddesinde iki gece evvel yangın çıkmıştı. Üsküdar adliyesi tarafından yangın tahkikatına başlanınca hâdisede bir kasd zanni hasıl olmuş ve yanan Mehmedin dükkânı da sigortalı bulunduğundan tahkikat derinleştirilmiştir, Neticede Mehmedin ne-

Resim 1 (1942) Cumhuriyet gazetesinde Küçükpazar yangını haberi.

Resim 2 (1943) Pervititch haritalarında, 1942 yangınında yandığını tahmin ettiğimiz yapı adaları.

Resim 3 (1958) Menderes imar hareketlerinden Eminönü yıkımları.

kaldırıldığını biliyoruz. Yıkımın iyisi kötüsü elbette olmaz. Ancak, bu yıkımlar, önceki dönemin büyük yangınlarından sonra yeri değişen ya da kaybedilen tekil eski eserlerden çok daha farklı yıkımlardır. Bu yıkımlar, kentin hafızasını yok etme odaklıdır. Nitekim bugün için başıboş sahil şeridi, Haliç'in anlamını ve Tarihi Yarımada'yla ilişkisini silip süpürmüştür.

Bu tarihten sonra İstanbul'da kent yangınlarının yerine ormanlık alanlardaki yangınların öne çıktığı görülüyor. Örneğin odun kömürü elde etmek için Belgrad ve Alemdağ ormanlarında kasten yangın çıkarıldığı da biliniyor. Geçtiğimiz yıllardaysa, günübirlik turizme açılan ormanlık alanların ve koruların bilinçsizce tüketimiyle doğal alanların zarar gördüğü de olağan hâle gelmiştir. Burgazada ve Heybeliada'daki yangınlar endişe vericidir. Bu nedenle, nüfusu giderek artan kentin doğal alanlarının, tüketim mekânları olarak kullanılmasının önüne geçmek gerekmektedir.

Dileriz ki, İstanbul ve Anadolu'nun yangın korkusu bundan böyle geçmişte kalsın!

Notlar

1 Çağlar, Y. (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ormancılık ve Gelişimi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye, c. VI, s. 1563-1582, İstanbul.

2 Yerasimos, S. (1997), Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, c. I ve II, İstanbul.

3 İlber Ortaylı, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), Ankara, 2010.

4 Pehlivanoğlu, M.T. (1985), "Tanzimat'tan Sonra Orman Yıkımı ve Çevre Tahribi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye, c. VI, İstanbul.

5 Tanyeli, U. (2004), İstanbul 1900-2000, Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, İstanbul.

6 Başvekâlet Merkez İstatistik Müdiri Umumisi: İhsai Yıllık 1928, İstanbul 1928'den alıntı: İlhan Tekeli, İstanbul'un Planlaması ve Gelişmesinin Öyküsü, İstanbul, 2013.

7 Gürses Söğüt, S. (2015), "Yeni Belgelerle 1865 Hocapaşa Yangınının Sınırları", Toplumsal Tarih Dergisi, s. 74-80, İstanbul.

8 Gürses Söğüt, S. (2019), "Yangın ve İmar", İnci Aslanoğlu İçin Bir Mimarlık Tarihi Dizimi, Derleyen T. Elvan Altan ve Sevin Enginsoy Ekinci, Ankara.

9 Gürses Söğüt, S. (2021), "1911 Aksaray Yangın Yerinin İmarı ve Eski Eser Kaybı", Mimarist 72, s. 104-111.

10 Özavcı, T. (1965), İstanbul Yangınları 1923-1965, İstanbul.

11 Cumhuriyet gazetesi, 11 Temmuz 1942.

12 Ergin, O.N. (1995), Mecelle-i Umûr-ı Belediyye 3, İstanbul.

Afetler ve Sosyal Medya

Acil durum iletişimi, yardım taleplerini toplamak, durumu analiz etmek ve hasar tahmini yürütmek... Afet durumlarında farklı sosyal medya türleri, risk ve kriz yönetiminde tamamlayıcı olup farklı destek ve yardım faaliyetlerinde kullanılıyor. Ancak bu yararlı kullanım alanları ile birlikte sosyal medyaya dair çeşitli gerilim alanları da oluşuyor.

Erkan Saka[*]

[*] Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi

Türkiye'de vatandaşların afet esnasında ve sonrasında dijital iletişim araçlarının kullanımı noktasında kayda değer kullanım örnekleri olduğu söylenebilir. 1999 Marmara Depremi'nden beri kamusal hayatta internet araçları dayanışma amacıyla kullanılıyor.[1] 2011 Van Depremi sonrasında ise özellikle sosyal medyanın yapıcı bir biçimde kullanıldığı görüldü.[2] 2021 yazında meydana gelen orman yangınlarında da sivil toplumun yardım için seferber olduğu ve bunda sosyal medya ve dijital iletişim araçlarının da kullanıldığına şahit olundu.[3] Bununla birlikte kasıtlı ya da kasıtsız yanlış bilginin yayılması ile güven duyulacak otoritelerin eksikliği sosyal medyanın afetler sırasında yararlı bir şekilde kullanılmasına engel olmaya başladı. Otoriteler vatandaşların doğru bilgiye ulaşmasında yardımcı olmadığı gibi eleştirileri de sansürlemeye çalışabiliyor. İnternetin ilk yıllarında sivil toplum güçleri daha rahat hareket edebiliyordu; şimdi otoritelerle de olumlu ya da olumsuz çeşitli düzeylerde etkileşime girmek zorundalar. Bu yazıda özellikle sosyal medyanın yararlı bir şekilde nasıl kullanılabileceğine değinilecek hem de ortaya çıkan gerilim alanlarına dikkat çekilecek.

Robbins'e göre sosyal medya afet durumlarında iki biçimde kullanılabilir:[4] İlki pasif bir şekilde kullanıcıların içeriğini gözlemlemek olabilir; ikinci biçimde ise sistematik olarak kullanılabilir. Onu da kendi içinde dörde ayırmak mümkün:[5]

- Mecranın acil durum iletişimi yürütmek ve uyarılar vermek için kullanılması;
- Mağdurların yardım taleplerini almak için sosyal medyayı kullanmak;
- Durumsal farkındalık oluşturmak için kullanıcı faaliyetlerini ve gönderilerini izlemek;
- Hasar tahminleri oluşturmak için yüklenen görüntüleri kullanmak.

Sistematik kullanımı daha iyi anlayabilmek için sosyal medyanın gündelik dilimizde şemsiye bir kavram olduğunu, onun altındaki farklı mecraların farklı işlevleri olduğunu hatırlamak gerekir. Çünkü bazen bir mecra birden fazla işleve sahip olabilir.

Farklı sosyal medya türleri, risk ve kriz yönetiminde tamamlayıcı olabilir. Sosyal ağ mecraları gönüllüler ve acil servisler arasındaki koordinasyonun geliştirilmesine yardım sunabilir. İçerik paylaşım mecraları bir krizin gerçek zamanlı olarak nasıl geliştiğine dair görüntüleri veya videoları belirleyerek durumsal farkındalığın yürütülmesine destek sağlayabilir. Ekip çalışması odaklı mecralar bir risk veya kriz yönetimi durumunda farklı paydaşlar arasında diyalogların geliştirilmesine yardımcı olabilir. Twitter, Instagram, Tiktok gibi mikro bloglama araçları, olayları gerçek zamanlı olarak paylaşmak için kullanılabilir; bu araçlardan aynı zamanda

İLLÜSTRASYON : Deniz Yıldırım

önerileri ve uyarıları çok hızlı bir şekilde iletmek için de yararlanılabilir. Son olarak, sosyal medya platformları veya modülleri, acil durum yöneticilerinin ve gönüllülerin faaliyetlerinde daha verimli olmalarına yardımcı olmak için çeşitli sosyal medya içeriklerinin bir sentezini oluşturabilir. Bu mecralar sayesinde Ushahidi gibi daha gelişmiş medya platformlarından daha fazla faydalanmak mümkün olabilir.[6]

Sosyal medya fayda odaklı kullanıldığında, kullanıcıların güven inşa edebilmesini sağlayacaktır. Bu kazanılmış güven de afet sonrası toparlanmada vatandaşlara güven sağlayacak, onların stresini azaltacaktır.

Aslında sosyal medya kullanıcıları bu bağlamda internet tarihinin başından beri üzerlerine düşeni yaptılar gibi görünüyor. Bazen bir mecra öne çıksa da genelde mecralar ötesi bir seferberlik hali görüyoruz. Örneğin "Büyük Van Depremi" (2011) sonrasında enformasyon bombardımanını düzene koymak için Wordpress tabanlı bir sayfa açılmıştı. Ama veri toplama, bağış yapma vb. işler için Twitter ve onun üzerinden belli etiket kampanyaları olmuştu. Rihanna gibi isimlerin de destek vermesinden sonra bazı uluslararası yardım kuruluşları da kendi web sayfalarından bağış toplamaya başlamıştı. Google'ın kişi bulucu sayfası da devreye girmişti. Bu model neredeyse tüm afetler sonrasında işliyor. Bahsedilen bu mecraların yanında art arda yeni mecralar da sürece katılıyor. Örneğin 2021 yazında Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen sel felaketleri sonrasında kullanıcılar Tiktok üzerinden videolar paylaştılar. Yine aynı dönemde Akdeniz'de meydana gelen yangın felaketleri sırasında bölgeden Tiktok videolarını daha az gözlemledim ama Instagram ve Twitter üzerinden seferberlik gerçekleşti. "İhtiyaç Haritası" gibi sitelerde yardım koordinasyonunda aktif rol aldı.

Karar vericiler belki bürokratik süreçler yüzünden sosyal medyadan yararlanmada daha yavaş hareket ediyorlar. Yine de Twitter'ın daha ilk zamanlarında ABD'de içerik ve lokasyon analiziyle salgın hastalık semptomlarına dair anahtar kelimeler takip edilmiş ve önlem alınıp alınamayacağı sorgulanmıştı. Karar vericiler açısından sosyal medyanın şöyle faydaları olabilir: İçerik gözetimiyle bir tür erken uyarı sistemi geliştirilebilir. Özellikle salgın hastalık durumlarında bu daha işlevsel olabilir. Sosyal medya gerçek zamanlı bilgi ve talimat verme alanı olarak da kullanılabilir. Afet sonrasında gönüllüleri seferber etme ve işe yarar şekilde görevlendirme için de sosyal medya bizzat kullanılabilir. Sağ kalanları ve kurbanların kimliklerini tespit etmede kullanılabileceği gibi vatandaşların kendi durumlarını bildirebilmelerine de yardımcı olabilir. Güvenilir kamu kuruluşları sahte ya da eksik haberlere ve dedikodulara karşı bir araç olarak da sosyal medyayı kullanabilir. Afet sonrası bağış toplamak yanında işe yarayacak tüyoları, hayat bilgisi enformasyonunu paylaşmak için de sosyal medya faydalı olabilir. Bunun gibi çeşitli şekillerde kullanıldığı zaman sosyal medya kullanıcıların güven inşa edebilmesini sağlayacaktır. Bu kazanılmış güven de afet sonrası toparlanmada vatandaşlara güven sağlayacak, onların stresini azaltacaktır.[7]

Tran'ın da vurguladığı üzere sosyal medyadan veri çekmek artık "yeni normal."[8] Dolayısıyla yukarıda listelenen yapıcı pratiklerin yanında riskler de bulunuyor. "Cambridge Analytica" skandalının da gösterdiği üzere sosyal medya otoritelerin elinde mükemmel bir gözetim aracına dönüşebiliyor ve bu gözetimden elde edilen veriler sonucunda propaganda ve manipülasyonlar mümkün olabiliyor. Otoriter bir rejim çaresizliğini örtmek için sosyal medyada vatandaşların yaptığı paylaşımları bir tehdit olarak görebilir. Bunun yanında başka tür risklerden de bahsedebiliriz. İnternet erişimi her vatandaşta olsa bile dijital eşitsizlikler bitmiş değil. Her afet bölgesi sesini eşit bir şekilde duyuramayacağı gibi afetin biçimine altyapılar farklı şekillerde zarara uğrayacak bu da sosyal medya iletişimini yapabilmede eşitsizlikler yaratacaktır. Eğitim seviyesinden, ekonomik refah durumuna ve toplumsal cinsiyete kadar birçok etken sosyal medya kullanımında eşitsizliklere yol açabilir. Nihai olarak dijital okuryazarlık seviyesi yüksek kesimler afet dönemlerinde de seslerini daha çok duyurabilecektir. Sosyal medyadan afet bağlamında faydalanırken bu sorunları düşünmek gerekecek.

Sosyal medya platformları etkileşimi çok olan içeriği önceleyen iş modellerine sahip olduklarından, sansasyonel bilginin daha hızlı yayılacağını görebiliriz. Bunun üstüne vatandaşlar ilgili kamu kurumlarından bilgi alamayınca bu yayılım daha da artacaktır. Haberi üreten medya kuruluşları da aynı güven krizinin içindeler.

Son yılların gündemden en düşmeyen sorunlarından dezenformasyon, burada da etkisini gösteriyor. Yukarıda iyi örneklerden bahsedilse de ne yazık ki kişiler ve kurumlar her zaman iyi niyetli olmayabiliyor. Daha da kötüsü, bazen iyi niyetli olmalarına rağmen yanlış bilgiyi yayarak olumsuz sonuçlara yol açıyorlar. Dezenformasyon özellikle güvenilir kaynakların olmadığı zamanlarda daha etkili oluyor. Sosyal medya platformları etkileşimi çok olan içeriği önceleyen iş modellerine sahip olduklarından sansasyonel bilginin daha hızlı yayılacağını görebiliriz. Bunun üstüne vatandaşlar ilgili kamu kurumlarından bilgi alamayınca bu yayılım daha da artacaktır. Haberi üreten medya kuruluşları da aynı güven krizinin içindeler. Kamu kuruluşları yanında geleneksel medya kuruluşlarına da güven azalmış durumdadır. Bu bağlamda vatandaşlar profesyonel medya etiğine uymak zorunda olmayan haber kaynaklarının kurbanı oluyorlar. Dezenformasyon genellikle etkileşim almak amaçlı yapılıyor ama devletlerin ya da organize yapıların kaos yaratma, hedef grupları zayıflatmak gibi amaçları olabilir. Son zamanlarda büyük "hack" vakalarında devletlerin rolüne bakılırsa bu alanda daha kritik müdahalelerin olmasını bekleyebiliriz.

Her medya türünün avantajları ve dezavantajları olduğunu bu bağlamda da görüyoruz. Toplumsal aktörler bu medyayı yapıcı şekilde kullanmak için çaba göstermek zorundalar. Bir mecranın varlığı otomatik olarak iyilik ya da kötülük getirmeyecek. Bu bağlamda bir sosyal medya seferberliğine ihtiyaç var. Örneğin teyitçilik (fact-checking) büyük ölçüde meşruiyet kazanmış durumdayken hem vatandaş olarak teyitçi inisiyatiflere destek vermek gerek hem de kamu kuruluşlarıyla iş birliği yapmak gerek. Burada belediyeler gibi yerel kuruluşlar, hayati bir rol oynuyor. Sosyal medyanın da kullanıldığı yardım çağrısı, dağıtımı ve koordinasyonu yerel ölçekte daha etkin olarak yürüyebilir. Daha büyük yardım gerektiğinde de yerel ötesi kurumlar daha nitelikli bir şekilde yönlendirilebilir. Yerel ötesi kurumların önemli bir rolü de iletişim altyapısının aksamadan yürümesini sağlamak olabilir. Zira cep telefonu hizmeti ve internet erişimi sunan şirketlerin denetlenmesi en çok söz konusu kurumların işi. Sorunsuz işleyen bir iletişim düzeninde güvenilir sivil toplum örgütlerinin de katkısıyla kaotik durumların ve dezenformasyonun etkisi minimum düzeyde kalacaktır.

Fotoğraf Emirkan Görüt

Notlar

1 Hoşgör, E. (2001), "İnternet ve Demokratik Katılım". Mülkiye Dergisi, 25 (230): 185-206.

2 Zincir, O. ve S. Yazıcı (2013), "Kriz Yönetimi ve Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı", Journal of Faculty of Political Science, 49.

3 Başarılı bir örnek olarak bkz. https://www.ihtiyacharitasi.org/

4 Robbins, J.P. (ty), Social Media in Disasters, PrepareCenter; https://preparecenter.org/topic/social-media-disasters/

5 Robbins, J.P. (ty), Social Media in Disasters, PrepareCenter; https://preparecenter.org/topic/social-media-disasters/. Daha fazla bilgi için bkz. Robbins'in de faydalandığı şu kaynaklar bulunuyor: Lindsay, B.R. (2011), Social media and disasters: Current uses, future options, and policy considerations, Congressional Research Service Washington, DC; Wendling, C.J. Radisch & S. Jacobzone (2013), The use of social media in risk and crisis communication, OECD Working Papers on Public Governance, No 24, OECD Publishing.

6 Wendling, C.J. Radisch & S. Jacobzone (2013), The use of social media in risk and crisis communication, OECD Working Papers on Public Governance, No 24, OECD Publishing.

7 Daha fazla bilgi için bkz. Wendling, C. vd. (2013).

8 Tran, M. (2020), How is social media shaping disaster governance?, Stockholm Environment Institute; https://www.sei.org/perspectives/how-is-social-media-shaping-disaster-governance/

Dayanıklılık Kavramını Toplumsal Koşullarla Anlamlandırmak*

Dayanıklılık, kullanım alanı her geçen gün genişleyen, farklı krizler karşısında insanları birer aktör ve fail olarak ele almamızı sağlayan bir kavram. Ancak içeriği ve kullanımı bakımından bir dizi belirsizlik bulunuyor. Tüm kısıt ve imkânlarıyla toplumsal yapılar ve patika bağımlılığı gibi belirleyici faktörler hesaba katılmadığı sürece dayanıklılık bireylerin kendi yaptıkları ve yapamadıkları üzerinden değerlendiriliyor. Ancak toplumdaki eşitsizliklerin üzerine yaşanan ekonomik ve/veya afetlere bağlı krizlerde dayanıklılık beklentisinin eşitsiz sonuçlar üretebileceğini görmek gerekiyor.

Hülya Dağdeviren˙ - Matthew Donoghue¨ - Markus Promberger˙˙˙

˙ Prof. Dr., Hertfordshire Üniversitesi, İşletme Okulu
¨ Yrd. Doç. Dr., University College Dublin
˙˙˙ Prof. Dr., Nürnberg Federal İstihdam Kurumu İstihdam Araştırmaları Enstitüsü

Giriş

Dayanıklılık teriminin sosyal bilimlere ve sosyal politikaya aktarımı görece yeni olmakla birlikte terim hızlı ve üretken bir gelişme gösterdi.[1] Kavram, hem hükümetlerin hem de sivil toplum kuruluşlarının (STK) sözlüğüne ve repertuvarlarına hızla girdi. Dünya Bankası ve IMF gibi mali kuruluşlar da kavrama yönelirken, Rockefeller Foundation "100 Dayanıklı Şehir" girişimiyle, hedefine dünyanın dört bir yanındaki şehirlerin 21. yüzyılda giderek artan fiziksel, toplumsal ve ekonomik zorluklara karşı daha dayanıklı hâle gelmesine yardımcı olunmasını koyuyor.[2]

Öte yandan kavramın kullanıldığı alanlar da genişliyor. Terör saldırıları, iklim değişikliği ve deprem yanında, ekonomik krizlerin etkileri gibi birçok alanda terimin sıkça kullanıldığına şahit oluyoruz. Bu geniş kullanıma karşın, dayanıklılık kavramından ne anlamamız gerektiği konusunda bir anlaşma sağlandığı söylenemez. Ancak bu belirsizlik sadece biçimsel değil. Daha da önemlisi kavramı tanımlamaya yönelik çabaların farklı toplumsal siyasal kaygılarının olması da kavramı tartışmalı hâle getiriyor.

Dayanıklılık kavramının kullanıldığı alanlar genişlerken dayanıklılıktan ne anlamamız gerektiği konusunda bir anlaşma sağlandığı söylenemez.

Bu makalede, ekonomik krizleri ve krizler karşısında sosyal politika alanını akılda tutarak ekonomik sıkıntı altında insan davranışını anlamaya yardımcı olan dayanıklılık kavramının potansiyel fayda ve sınırlarını tartışıyoruz.

Oluşan yazına ve siyasa alanlarında kullanılış biçimine baktığımızda dayanıklılık söyleminin içinde doğduğu toplumsal koşullar ve bağlamından soyutlayan ve aktörlerin rolünü bu bağlamdan koparan bir kullanımın öne çıktığını görüyoruz. Dayanıklılık kavramının üretken bir biçimde politika yapıcılara yol gösterebilmesi için, yapısal koşulların ve patika bağımlılığın aktörlere atfedilen dayanıklılık üzerindeki etkilerini dikkate almanın önemini göstermeyi amaçlıyoruz. Patika bağımlılığını başka bir çalışmada incelediğimizden burada kısaca değerlendireceğiz.[3] Ana vurgumuz toplumsal bağlam ve yapısal koşullara yapılacaktır.

* Bu makale "Sosyoekonomik Krizler Sırasında Avrupa'daki Hanehalklarında Dayanıklılık Örüntüleri" başlıklı araştırma programının bir ürünüdür. AB Yedinci Çerçeve Programı tarafından 613245 sayılı Hibe Sözleşme kapsamında finanse edilmiştir.

Fotoğraf Emirkan Cörüt

Dayanıklılık Kavramının Ekonomik Sıkıntı Bağlamında Hane Halkına/ Bireylere Uygulanması

Dayanıklılık teriminden ne anlamamız gerektiği yanında işaret ettiği dinamiklere de ilişkin önemli belirsizlikler bulunuyor. Önemli bir sorun kavramın esnek kullanımından kaynaklanıyor. Martin ve Sunley'in sorguladığı biçimiyle dayanıklılık becerisi ne anlama geliyor?

- Bir şokun ardından ilk duruma geri dönebilmek mi?
- Bozulmayı emip aynı durumda kalabilmek mi?
- Zorluğa başarıyla uyum sağlayarak farklı bir duruma ulaşmak mı?
- Yoksa şokları fırsata çevirerek kendini daha iyi bir duruma dönüştürebilmek mi?[4]

Dayanıklılığın kullanımında başka ikilemler de var. Örneğin olağan değişimlere verilen yanıtları mı dayanıklılık olarak ele alacağız yoksa şoklar ve ciddi zorlukları mı? Ya da her iki durumda da dayanıklılık kavramı işe koşulabilir mi? Bu tür tercihlerin hiç de masum olmadığını belirtmekte yarar var. Örneğin dayanıklılık, günlük şartlar bağlamında kullanılmadığında aktörlerden olağanüstü başarılar beklemenin de önünü açacaktır.

Öte yandan dayanıklılık kavramının bu belirsizliklere karşın çok temel bir çekiciliği bulunuyor. Sıkıntıyla karşı karşıya olan insanları pasif kurbanlar olarak adlandırmak yerine onları, becerikli, strateji geliştiren ve durumunu değiştirebilen fail olarak görme olanağı sağlıyor. "Dayanıklılık" böylece, sıkıntıyla karşılaşanları kendi başının çaresine bakamayan pasif kurbanlar olarak gören yaklaşım ve kavramlardan kaçınmamızı da olanaklı kılıyor.

Ne var ki bu çekici yön aynı zamanda kavramın sorunlu hâle gelmesine de kapı aralıyor. Zorluklar karşısında bireylerin dayanıklı olması bir beklentiye dönüştüğü ölçüde, bu tür bir başarıyı gösterememek bu kez bütün toplumsal bağlamından soyutlanıp, kişinin sorumluluğu hâline gelme riskini de beraberinde getiriyor. Dahası birey ve hanelerin içinde yaşadıkları koşulların çoğu durumda fırsatlardan çok kısıtlayıcı olduğu sıklıkla gözden kaçmaya başlıyor.

Dayanıklılığın anlamı ve kavramsallaştırılması yanında dayanıklılığın öngördüğü aktör tanımını içinde bulunduğu belirsizlik ve çelişkilerden çıkarmak esaslı bir çaba gerektiriyor. Bu çabanın bir parçası olarak izleyen bölümlerde kısmi ancak önemli olduğunu düşündüğümüz bir boyuta, "dayanıklılığın toplumsal koşullarına" odaklanacağız.

Dayanıklılığın Toplumsal Koşulları

Bireysel düzeydeki dayanıklılığı, birey ve hanehalklarının özgün davranışsal tutumlarına indirgemek, dayanıklılığın daha geniş yapısal çerçeveler ve tarihsel gelişmelerle içsel olarak bağlantılı olduğu gerçeğini ihmal etmeye kapı aralıyor. Dahası risk ve tehditler, daha geniş bağlamlardan değil, toplumun iç işleyişinin ürünleri hâline geliyor ve "söylemin merkezindeki toplumsal olan, güç ilişkilerinden soyutlanmış ve bireylerin seçim ve pratiklerinin görünümlerine indirgenmiş" oluyor.[5]

Oysa biliyoruz ki az ya da çok bireylerin ya da grupların içinde yaşadıkları daha geniş toplumsal bağlam tarafından sınırlandırılıyor. Dolayısıyla toplumsal bağlam bireylerin hareket alanını tanımladığı ölçüde dayanıklılık tanımlaması açısından da önemli.

Marx çok uzun süre önce insanların kendi tarihlerini yaptığını ama bunu verili koşullar içinde gerçekleştirdiğini söylerken bu gerçekliğe işaret etmişti. Günümüz dünyasında bir dizi sosyal

Fotoğraf Emirkan Cörüt

bilimci bu tespiti daha kapsamlı çerçevelere dönüştürdüler.[6] Bu çerçevelerdeki ortak nokta yapı-faillik tartışmasında bir "sahte ikilem" olduğudur. Toplumsal roller, kurallar ve kaynaklar olarak yapının, insanların yaptıklarında üretildiği ve yeniden üretildiği kabul edilir ve bu da güç kullanımı, yaptırım uygulanması ve anlamın iletilmesi yoluyla yapı tarafından kısıtlanır ve sağlanır. Ancak yapılar kısıtladıkları kadar eşitsiz bir biçimde de olsa fırsatlar da sağlar.

Tüm bunları bu makalenin konusuyla, yani birey, aile veya hanehalklarının ekonomik kriz dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları işsizlik, gelir kesintiler gibi olumsuzluklar karşısındaki hareket alanlarıyla ilişkili olarak ele alalım.

Böyle durumlarda dayanıklılığın kaynağının, krizden kaynaklanan sıkıntılar karşısında yeni gelir getirici faaliyetler bulmak veya gerekli giderleri yönetmek ve karşılamak için stratejiler geliştirmek suretiyle kayıpların göreli olarak hızlı bir şekilde önlenmesi veya onlardan hızlı bir şekilde toparlanılması olduğunu bir an için varsayalım. Verili bir yapıda, bazı birey veya aileler ekonomik şok karşısında dayanıklı kalamazken bazıları buna rağmen kalabiliyorsa, sahip oldukları dayanıklılığa yol açan koşullar nedir? Burada yanıtlanması gereken asıl soru şu; dayanıklılık, özgün bir bireysel özellik mi yoksa toplumsal olarak mı üretiliyor ve koşullandırılıyor?

Dayanıklılığın daha geniş yapısal çerçeveler ve tarihsel gelişmelerle içsel olarak bağlantılı olduğu gerçeği ne yazık ki önemli ölçüde ihmal ediliyor.

Hane halkı dayanıklılığına dair güncel perspektifler failliği yoğun bir şekilde vurgularken, dayanıklılığın yapısal koşullarını çok az kabul ediyor. Dolayısıyla dayanıklılık, bir anda bireylerin sıkıntıyla başa çıkma tutumları ve yeteneklerinin bir sonucuna dönüşüyor. Nihayetinde de krizle baş edemeyenler bu başarısızlığın da faili ilan ediliyorlar. Böylesi bir kurgu ve söylem sınıf, varlık sahipliği, yeniden bölüşü sistemleri, kültürel pratikler vb. daha genel yapısal faktörü etkili biçimde tartışma dışı bıraktığı ölçüde devlet ve diğer makro aktörleri sorumluluk almaktan da kurtarıyor. Oysa bir başka düzlemde birçok araştırmacı bireyler ve hanehalklarının dayanıklılık karşısında geliştirdikleri stratejilerin bir fark yaratabildiğini ama aynı zamanda da bu stratejilerin hiçbir biçimde iktidar ilişkilerinden, devlet müdahalesinden ve makro düzlemde belirlenen fırsat yapılarından bağımsız olmadığını gösteriyor.

Hanehalklarının, 2008 krizinde de gördüğümüz gibi "ekonomik şok" dönemlerinde dayanıklılık gösterme düzeyi devletin ve piyasanın işleyişi ve otoritesine dair yaptığı siyasi tercihlerle yakından ilişkili. Örneğin, devletin emek piyasalarında işten çıkarmayı zorlaştırdığı örneklerde açıkça görüldü ki, bu tür piyasalara tabi işgücünün kriz karşısındaki dayanıklılığı güvencesiz piyasalardakilere göre çok daha yüksek oldu. Benzer şekilde, ekonomik zorluk dönemlerinde devlet müdahalesinin gelir bölüşümünü dengeleme çabası gösterdiği durumlarda hane halklarının dayanıklılığının daha yüksek olduğ görüldü.

İçinde bulunulan coğrafi koşulların da dayanıklılık açısından önemli olduğu tartışmasız. Çoğu durumda dayanıklılığın kırsalda kentsel alanlara kıyasla farklı özelliklere sahip olduğunu biliyoruz. Çünkü kırsalda yaşayanlar çoğu durumda, çoklu nedenlerle işgücü piyasalarının sınırlılıkları yanında sosyal ve fiziki altyapı, erişebilirlik ve toplumsal ağların sınırlılıkları nedeniyle de riskler yanında dayanıklılığı

artıracak olanaklara da daha az erişime sahiptir. Kentsel alanlarda yaşayanların bu kaynaklardan yararlanabilmesi çok daha muhtemel iken, kırsal alanlarda yaşayan alt gelir grupları ciddi erişim sorunlarıyla karşılaştığı görülüyor.

Yapıların kısıtlayıcılığı ve fırsat sağlayıcılığı açısından toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere de dikkat çekmek gerekiyor. Dahası bu eşitsizlikler coğrafi koşullarla iç içe geçtiğinde daha da karmaşık bir tablo ortaya çıkarabiliyor. Kentlerde de durum parlak olmasa da kırsal alanlarda geleneksel kalıpların güçlü etkisi istihdam fırsatlarının önce erkeklere verilmesine yol açıyor. Dahası bir bağlamda rasyonel olan bir strateji başka bir bağlama taşındığında işlemeyebiliyor. Dolayısıyla stratejilerin işleyip işlemeyeceği içinde bulunulan bağlamlardan yakın biçimde etkileniyor.

Dayanıklılık, bir anda bireylerin sıkıntıyla başa çıkma tutumları ve yeteneklerinin bir sonucuna dönüşüyor. Nihayetinde de krizle baş edemeyenler bu başarısızlığın da faili ilan ediliyorlar.

Dayanıklılığın toplumsal koşullarının incelenmesiyle ilgili bir diğer çerçeve "patika bağımlılığı"dır. Diğer bir anlatımla dayanıklılığı test ettiğimiz eylem ve süreçler daha önceki dönemlerdeki eylem ve süreçlerden bağımsız değillerdir ve bazı yönleriyle onlar tarafından koşullanırlar.[7] Patika bağımlılığı geniş bir dizi olguyu açıklamakta kullanılmıştır. Neden bazı teknolojiler verimsizliklerine rağmen diğerlerine üstünlük sağlıyor; ABD'nin üretim kuşağında olduğu gibi endüstriler neden belirli bölgelerde toplanıyor; neden bazı bölgeler farklı ekonomik performans gösteriyor? Bazı kurumlar ciddi şoklar karşısında bile dikkate değer dayanma gücü gösterebiliyor. Diğerleri ise aynı görülmeye devam etmekle birlikte uzun bir zaman dilimi boyunca kapsamlı değişim geçiriyor.[8] Bununla birlikte, patika bağımlılığı bir tarihsel güzergâhın alternatiflerin yokluğundaki egemenliği değildir. Bunun yerine, seçenek yokluğundan ziyade (bazen sürekli) bir seçenek kısıtlanması olarak anlaşılmalıdır.[9] Bu değerlendirmelerden yola çıkarak hanehalklarının sıkıntıyla nasıl başa çıktığını açıklamak yanında dayanıklılık kavramının gelişimini anlamak açısından da patika bağımlılığı, toplumsal arka planının aktörlere etkisini ve toplumsal destek sistemlerinin gelişimini açıklamakta kullanışlı olduğunu düşünmek mümkün.

Benzer şekilde, ekonomik sıkıntı dönemlerinde bireysel veya hane halkı seviyesindeki dayanıklılık; ebeveynlerin, yakın akrabaların ve geçmiş nesillerin zenginliği, sağlığı ve bilgi birikimi/eğitimi ve hayatlarında yaptıkları tercihler gibi toplumsal, ailesel ve kültürel gelişimin genel tarihinin yanı sıra, bölgelerin ve toplumsal grupların somut tarihinden etkileniyor. Bunlar da günümüz nesillerinin devraldığı kaynak ve yetenekleri ve dayanıklılıklarının yanı sıra, onu daha da geliştirme ihtiyaçlarını etkiliyor.

Öte yandan bu kavramı kullananların önemli bir bölümü patika bağımlılığın bir tarihsel "kazayla" tetiklendiği görüşü en azından burada ele aldığımız konu çerçevesinde nadiren geçerli bir duruma işaret ediyor. Bu nokta önemli çünkü geçmişteki gelişmeler ailelerin ekonomik sıkıntı dönemlerindeki başa çıkma stratejilerini etkilemekle birlikte, bunlar her zaman tesadüfi değildir. Örneğin bazı topluluk veya hanehalklarında yüksek düzeyde dayanıklılık bulunması tam da baştan dayanıklılık geliştirmek için gerekli kaynaklara sahip olmalarından kaynaklanabilir.

Bazı durumlarda, madde bağımlılığı gibi, zararlı bir alışkanlık kazan bir başlangıç noktasına işaret edebilir. Bunu reddetmiyoruz ama bizim bağlamımızda bu tür durumlar kadar **kümülatif gelişmeler** de önemlidir. Örneğin ekonomik sıkıntıya karşı bir strateji olarak göçün rolünü ele alalım. Şimdiki nesillerin gelişmiş dayanıklılığı ebeveynlerinin eğitim ve istihdam için beklentilerin sınırlı olduğu alanlardan göç etmesinin bir sonucu olabilir. Birinci nesil göçmenler genelde yeni ülkede geçim sağlamak için fazlaca mücadele verir. Nesiller boyunca yaşanan kümülatif olumlu değişimler çocukları ve torunlarının yaşadığı zorlukları ortadan kaldırabilir.

Son olarak, patika bağımlılığın önemli bir katkısı, öznelerinin belirli bir güzergâhı izleme eğilimi yaratması bakımından "kapanma" özelliğinin altını çizmesidir. Ancak tersi durumlar da mümkündür; örneğin, Martin ve Sunley, çalışma öznelerini mevcut bir yolun dışında bırakabilecek kuvvetleri açıkça inceliyor.[10] Yazarlar bunu dışsal şoklar veya "kısıtlayıcı mevcut yollara" kıyasla "olanak sağlayıcı yeni yolların" sağladığı değişim teşvikleri gibi çeşitli hususları hesaba katarak yapıyor. Uzun vadeli ve devamlı örüntülerden yaşanan sapmalar yeni yollar açabilmekte ve dolayısıyla yola bağımlılığın mevcut tezahürlerinin kapanmacı özelliklerini kırabilmektedir.

Patika bağımlılığı bir tarihsel güzergâhın alternatiflerin yokluğundaki egemenliği değildir. Bunun yerine, seçenek yokluğundan ziyade (bazen sürekli) bir seçenek kısıtlanması olarak anlaşılmalıdır

Genel olarak, toplumsal ve ailesel tarih bireylerin yaşamlarına ve gelişimlerine yön verdiği ortamı şekillendiriyor. Bu nedenle bir miktar sapma ihtimaline rağmen patika bağımlılığı bireylerin ve hanehalklarının dayanıklılığı üzerinde sonuçlar yaratıyor. Yani toplumsal bağlam bu kez tarihi bir derinlik kazanarak karşımıza bir kez daha çıkıyor.

Dayanıklılığın Toplumsal Koşullarını İhlal Etmenin Maliyetleri

Toplumsal bağlamın ihmali dayanıklılık konusunda faillere önemli bir güç atfederek kavramı çekici hâle getiriyor; ama ciddi maliyetleri de yanında getirerek! Burada dört önemli maliyete kısaca işaret edeceğiz.

Birinci sorun dayanıklılığın tanımlanmasına yönelik bir belirsizliğin ortaya çıkması. Bazı durumlarda dayanıklılık örneklerinin gerisinde bireylerin ya da hanelerin becerileri ya da zihinsel güçlerinden çok yapıların söz konusu bireylerin bu özelliklerini önceleyen yapısal koşullar olabilir. Tam da bu örnek yapı

ile fail arasındaki karmaşık ilişkide analitik de olsa bir ayrıştırmayı son derece güç hâle getirecektir. Belki ne yapı ne de özne ama ikisinin özgün bir etkileşiminin bir sonucu olarak başarılı (ya da başarısız) dayanıklılık örneklerine şahit oluyoruz. Bu ayrımları görmezden gelmek, faillerin en azından bir bölümünü hak etmedikleri hâlde zorluklar karşısında direnç göstermedikleri yargısıyla karşı karşıya bırakabilir. Dolayısıyla, bir yanlış tanımlama, bilerek veya varsayılan olarak "dayanıklı olmayan" kampta yer alan kişileri mutlaka damgalar. Böyle bir damgalamayı "bilim" etiketiyle yapmaktan daha talihsiz ne olabilir?

Dayanıklılığı yapıdan ve toplumsal ve kişisel tarihten soyutlayarak kavramsallaştırmanın bir diğer olası sorunu, dayanıklılığın kesintili halini ya da sürekliliklerini açıklama zorluğudur. Çeşitli çalışmalardan elde edilen bulgular, dayanıklılık veya sıkıntılarla başa çıkmanın geçici veya kalıcı olabileceğini gösteriyor. Karşılaşılan zorlukların zamansal boyutu kendi başına önemli hâle gelebiliyor. Örneğin bazı örneklerde yaşanan zorlukların şu anına bakıyoruz; ancak biraz kazındığında görülüyor ki dayanıklılığı ölçülen toplumsal kesimler bu sorunu çok uzun bir süreden beri deneyimliyorlar. Bu tür bir durumda mevcut koşullar karşısında ne kadar dirençli olduklarını ölçmek kendi başına bir haksızlık değil mi? Daha da ilginci, yapılan bazı araştırmalar yoksulluktan kurtulmayı başaranların çok uzun olmayan bir zaman zarfında tekrar yoksullaşacağı sonucuna varıyor. Dolayısıyla dayanıklılığın bireylerin kalıcı bir özelliği olarak, yani bir kere dayanıklı olununca hep dayanıklı olunduğu şeklinde algılanması şüpheli görünüyor. Yani bir kez daha yapısal koşullara dönüyoruz.

Bireysel bir özellik olarak kutsanması karşısında tam da bu olumlamanın dayanıklılığın maliyetlerini görmezden gelmekle sonuçlandığını söylemek gerekiyor. Örneğin birkaç işte birden çalışarak sıkıntılı dönemlerde ayakta ve bağımsız kalmak ve damgalanmamak, bir tür dayanıklılık olarak görülebilir. Ancak bu uzun saatler çalışma strateji, aynı zamanda sağlık üzerinde olumsuz etkilere, ailelerin iş-yaşam dengesinin bozulmasına, boş zamanın ve sosyal faaliyetlerin feda edilmesine ve nihayet toplumsal yalıtılmaya neden olabilmektedir. Çok düşük bir gelirle yaşayabilme yeteneği de dayanıklılığın bir yansımasıdır, ancak istenmeyen bazı sonuçlara yol açması muhtemeldir. Zorluk dönemlerinde aile ve arkadaşlardan destek almak dayanıklılığa katkıda bulunan bir faktör olabilir ancak sıkıntı, riskinin başkalarına aktarılması anlamına da gelebilir.

Bazı durumlarda dayanıklılık örneklerinin gerisinde bireylerin veya hanelerin becerileri ya da zihinsel güçlerinden çok söz konusu bireylerin bu özelliklerini önceleyen yapısal koşullar olabilir.

Kendi toplumsal koşullarından yalıtılarak ele alındığında dayanıklılık kavramı ideolojik olarak kötüye kullanılmaya açıktır. Gerçekten de bugünkü hâkim kullanım biçimiyle dayanıklılık terimi krizle başa çıkmayı siyasetten arındırıyor ve sorumluluğu iktidardakilerden uzaklaştırıyor. Ayrıca "Failliğe aşırı vurgu yapılması düşük gelirli hanehalklarının yoksulluktan kurtulamadıkları gerekçesiyle politika oluşturucular tarafından 'suçlanması' için bir çerçeve yaratabiliyor".[11] İlginç bir şekilde, dayanıklılıkla ilgili söylem bir dayanıklılık biçimi olarak adaletsizlik, eşitsizlik ve sömürüye karşı kolektif tepki içeren "direniş" kavramından bugüne kadar uzak durmuştur. Çünkü bunlar genelde bireysel girişimcilik ve "istek" nosyonlarına yakınken, kabul gören ilerleme nosyonlarıyla uyuşmamaktadır

Sonuçlar

Özetlemek gerekirse; dayanıklılığı bireylerin kişisel özelliği olarak gören anlayış karşısında bir yanda toplumsal yapıların, diğer yanda patika bağımlılığına işaret ederek, dayanıklılık kavramını hem yapı-fail etkileşimiyle, hem de tarihsel koşullarıyla ilişkilendirmeyi hedefledik. Ayrıca, dayanıklılığın toplumsal koşullarının ihmalinin çoğu durumda yükü, dayanıklılıkları ölçülen kesimlere binen bir dizi soruna yol açabileceği öne sürdük. Dayanıklılık sorunu, en az failler kadar onların içinde yer aldığı toplumsal bağlamla da yakından ilgili görünüyor. Tam da bu nedenle kavramın zorlukları aşma konusunda anlamlı bir katkısı olacaksa, bakılması gereken yerin sadece zorluk yaşayanlar ve onların stratejileri olmaması gerekiyor. Belki daha da önemlisi başta yerel ve ulusal düzeyde olmak üzere devlet kurumlarının zorluk yaşayanların anlamlı ve tüketici olmayan dayanıklılık deneyimlerini ortaya koyabilmesinin önündeki engelleri kaldırması için de bu tür birey ve haneler kadar içinde yer aldıkları toplumsal bağlama bakmaları gerekiyor.

Notlar

1 Dayanıklılık yazını kökenini, kavramın başta mühendislik, ekoloji ve psikoloji olmak üzere farklı alanlardaki kullanımında bulabiliriz. Bu farklı alanlar için ortak tema, beklenmedik şok, baskı, zorluk veya bozulmalara maruz kalanın nasıl yanıt verdiğidir.

2 Rockerfeller Foundation (2015). 100 Resilient Cities, http://www.100resilientcities.org (1 June 2015).

3 Dağdeviren, H., Donoghue, M. and Promberger. M. (2015) "Resilience, Hardship and Social Conditions,Journal of Social Policy, 45 (1):

4 Martin, R. and Sunley, P. (2015), "On the notion of regional economic resilience", Journal of Economic Geography, 15: 1, 1–42.

5 Chandler, D. (2013), "International statebuilding and the ideology of resilience", Politics, 33: 4, 276–86.

6 Giddens, A. (1979), Central problems in Social Theory, Berkeley, CA: University of California Press. Bourdieu, P. (1977), Outline of a Theory of Practice, Cambridge University Press.

7 Sewell,W. H. (1992), "A theory of structure", American Journal of Sociology, 98: 1, 1–29.

8 Thelen, K. (2003), 'How institutions evolve: insights from comparative historical analysis', in J. Mahoney and D. Rueschemeyer (eds.), Comparative Historical Analysis in the Social Sciences, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 208–40.

9 North, D. (1990), Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Cambridge: Cambridge University Press. Kay, 2005.

10 Martin, R. and Sunley, P. (2015).

11 Hickman, P., Batty, E., Dayson, C. and Muir, J. (2014), Getting by": Coping and Resilience in Difficult Times, Research Paper, Centre for Regional Economic and Social Research, Sheffield Hallam University.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | Kiptaş | İSTANBUL İMAR | Bimtaş BOĞAZİÇİ İNŞAAT MÜŞAVİRLİK A.Ş.

Hayatlar Yıkılmıyor | İstanbul Yenileniyor

En uygun koşullarla evinizi yenilemeniz için yanınızdayız.

Geç kalmadan harekete geçin.

444 06 04 **istanbulyenileniyor.com**

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | Bimtaş

www.bimtas.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

“Eskiye mi dönmek istiyorum ya da yeni bir denge noktası mı kuracağım?”

Türkiye Kentleri ve İstanbul İçin Dayanıklılık

Geçtiğimiz on yılda toplumsal meselelerin çözümüne yönelik tartışmalarımızda dayanıklılık kelimesini ve benzerlerini giderek daha fazla dillendirir olduk. Kelimeden aynı şeyi anladığımız, dayanıklılığın gereklerini benimsediğimiz ve uyguladığımız ise tartışmalı. Kavramın hikâyesini, dünya ve Türkiye’de geldiği ve gidebileceği yolu Business Resilience 360 kurucusu Turgut Erdem Ergin’le konuştuk.

Söyleşi: Semiha Fatma Turgut

Öncelikle, çevirisinde farklı tercihlerde bulunulan “resilience”ı Türkçede nasıl anlatmayı tercih ediyorsunuz? Tanımın Türkiye’de ana akım tartışmalarda benimsendiğini ve yerleştiğini düşünüyor musunuz?

Turgut Erdem Ergin · Birleşmiş Milletler’in her konuda yaptığı çalışmayı ulusal seviyede bir kurum sahipleniyor. Resmî olarak kullanmak gerektiğinde Birleşmiş Milletler’in sözlüğünün tercümesinden sorumlu AFAD’ın Afetler Sözlüğü var. AFAD’ın afet sözlüğünde de resilience direnç olarak tercüme edilmiş. Birçok kurum artık dayanıklılığı kullanıyor. Kelimeden öte, kavramı açmak lazım.

Dayanıklılık kavramı, sistemin bir kriz veya onu sarsan bir etkiden sonra nasıl toparlandığına dair anlam içeriyor. Dolayısıyla burada sistemi bir tanımlamak gerekiyor. Ölçüsü ne, boyutu ne, kentten mi bahsediyoruz, haneden/işletmeden mi bahsediyoruz, bireyden mi bahsediyoruz? Ondan sonra da toparlanma veya etkilendiği şeyin, rahatsızlığın veya krizin etkilerini tanımlamak gerekiyor. Dolayısıyla sistem teorisinde dayanıklılık ikiye ayrılıyor. Dayanıklılık tip 1 ve tip 2 olarak ayırabiliriz. Tip 1’de sistem bir an önce o krizden önceki duruma dönmeye çalışır. Göstergeler genellikle niceldir, performans odaklıdır ve dayanıklılık, eskiye dönüş hızıyla ölçülür. Dayanıklı bir sistem, hızla eski normaline dönen bir sistemdir. Birinci tip daha çok mühendislik sistemleri için kullanılır çünkü çoğu kapalı sistem olarak tasarlanır ve optimum performans tek denge noktası üzerinden belirlenir. En kolay örnek araba: Arabanın motoru benzinli bir motor, yakıt tüketimi açısından 2700 devir/dakikada optimumu elde edersiniz. 1500 devire düşer, 6000 devire çıkar ama optimumdan uzaklaşırsınız.

İkinci tanım (Tip 2) dayanıklılık performans odaklı değil, fonksiyon odaklıdır. Sistem denge noktasından uzaklaşmasına (bir kriz yaşamasına) rağmen, fonksiyonlarını koruyabiliyor mu? İkinci tip dayanıklılık ekosistemler ve organik sistemler için geçerli. İnsan vücudu üzerinden örnek alalım. Her birimizin bedeni 20 yaşta, 30 yaşta, 40 yaşta farklıdır; bu krizde olduğu anlamına gelmez ama farklı bir denge noktası kurmuştur. Dayanıklılık tip 1 ve tip 2’nin birlikte işlediği durumlar da mevcut, örneğin kentler. Bizim kentlerimizin inşa edildiği ve kullandığı altyapı sistemlerinin her biri, ayrı ayrı ele alındığında, bir mühendislik tasarımı olduğu için tip 1’e uygun davranır. Ama kentin bütünü bir organik sistemdir. Kentin bütünü bir mühendislik ürünü olarak kurgulanamaz ve kentler, İstanbul gibi güzel kentimizden bahsedeceksek, 8 bin yıl kesintisiz medeniyetin olduğu bir kent; birden fazla denge noktaları içine girdi.

Peki bir dönemin sürdürülebilirliği gibi dayanıklılığın da her kilidi açan maymuncuk hâline geldiğini düşünüyor musunuz? Dayanıklılık “nedir”den çok “ne değildir”i de mi tartışmak gerekir?

Sürdürülebilirlik kelimesinin bir dönem revaçta olması kötü mü oldu, iyi mi oldu? Neticeye bakalım, iyi oldu. Kaynak ayrıldı, insanlarda belki bir farkındalık arttı, bu nedir ne değildir diye

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

soru soruldu, göstergeler geliştirildi. Sürdürülebilirlik hedefleri konuldu. Bizi ileriye sürüklüyorsa iyi. Neticeye bakmak lazım. Nedir, ne değildir soruları güzel ama ben nedir üzerine eğileceğim. Dayanıklılığı tip 1, tip 2 olarak açtık. Bunu üç farklı yerde uygulayabiliriz. Afet/kriz öncesi, sırası ve sonrası. Afet öncesinde risk değerlendirme ve risk yönetimi yaparak dayanıklılığı artırmak mümkün. Birkaç örnek verelim. Türkiye'de '99 Depremi sonrasında bina kodu değiştirildi, o tarihten sonra yapılan tüm binaların normali daha yüksek standartta oldu ve normal güçlendi. Aşı da benzer bir görev taşır, bireylerin ve toplumun hastalığa karşı direncini arttırır. Dayanıklılığın ikinci uygulama alanı afet sırası veya kriz yönetimi/müdahale. Eğer kriz iyi yönetilirse hasar/kayıp sınırlı olur. Müdahale kapasiteniz yüksekse (arama kurtarma ekipleri, ilkyardım bilgisi, vb.) kriz sizden 5 birim götüreceğine 2 birim götürür. Bir örnek verelim. Kızılay/Kızılhaç Federasyonu sayılarına göre Akdeniz ülkelerinde toplumun yüzde 5-10 arası ilk yardım bilir. İskandinav ülkelerinde bu oran yüzde 90'dır. Benzer olaylar karşısında afet sırası yönetimi farklılık gösterecektir. Dayanıklılığın üçüncü ve son uygulama alanı ise afet sonrası. Krizden sonra toparlanma iyi yapılırsa ve doğru kararlar alınırsa –eski normal veya yeni normal?– toparlanma bir sonraki krizin afet öncesine de fayda eder.

Sizce afetlere karşı dayanıklı insan yerleşimleri için planlarımızı pratiğe dökmekte mi yetersiziz, yoksa dayanıklılığa yaklaşımımızla ilgili de mi katedilmesi gereken yolumuz var? Varsa ona göre hangi boşlukların doldurulması gerekiyor?

Bu bir önceliklendirme sorusu, cevabı karar verme mekanizmaları üzerinden vereceğim. Çoğu şirketle konuştuğumuzda –Türkiye'de şirketlerin çoğu aile şirketi– ailesinin yönettiği şekille veya orada aldığı kararla şirketi yönetme şeklinde önemli benzerlikler olduğunu görüyoruz. Ülkenin yoğun gündemi farklı risklere önceden önlem almaya pek izin vermiyor. Olaylar oluyor ve biz mobilize olup müdahale ediyoruz. Ancak krizlerin çoğu doğası gereği döngüsel, örneğin iklimsel afetler, depremler, ekonomik krizler ve tekrarlar oluyor. Dolayısıyla kriz sonrasını iyi yönetmek, bir sonraki kriz öncesi için faydalı oluyor, dolaylı yoldan risk yönetimi yapmamızı sağlıyor. Somut bir örnek vereyim. '99 Depremi'nde Marmara'da özel sektör %5 oranında sigortalıydı. Bu oran biraz daha iyi şu anda. İstanbul'da KOBİ'lerin aşağı yukarı yüzde 30'u sigortalı. Orada etkilenen KOBİ'ler tip 1 dayanıklılık düşündüklerinden, sigortalı olmayanlar ekseriyetle kendi birikimlerini kullanıp kendi şirketlerini tekrar ayağa kaldırmaya çalışmışlar. Bu doğru karar mı, yanlış karar mı? Bu kararın eski normale dönme çabasıyla verildiğini görüyoruz ancak depremin bölgeye ve sektöre etkileri tam anlaşılmadan alınması bazı durumlarda faydadan çok zarar getirdiğini görmüştük. Buna benzer olarak COVID-19 sonrası ülkemiz dâhil olmak üzere birçok ülkede özel sektöre destek paketleri sunuldu ancak karar mekanizmasına destek olunmadı. Bugün KOBİ'lerin dijital ve finansal okuryazarlığı ne kadar gündem ise dayanıklılık okuryazarlığı da o derece önemli bence.

Dünyada ve Türkiye'de bu yaklaşımı benimseyen başarılı afet yönetim planları var mı? Tartışmalar kadar gündelik politikalarda karşılığını görmeye başladık mı?

Bunu özellikle Asya ülkelerinde çok görüyoruz. Ben Çin'i, Japonya'yı çok takip ediyorum. Bir deprem oluyor, bir kent yıkılıyor. Fırsat deyip bir sonraki altyapı kuşağını koyuyorlar. Treni hızlandırıyorlar, interneti hızlandırıyorlar. COVID-19'la mesela Çin internet altyapısının güçlendirmesinde inanılmaz bir yatırım yaptı. Avrupa da son zamanlarda benzer bir yaklaşım benimsedi. COVID-19'a yönelik kapsamlı bir ekonomik toparlanma programı geliştirildi ve yeşil mutabakatla eşleştirdiler. Dediler ki biz COVID-19'a ayrı bir kaynak, yeşil mutabakata ayrı bir kaynak yapamayacağız, öyle bir lüksümüz yok, bu iki krizin kaynağını birleştirelim.

Ülkemize bakarsak, TÜSİAD'ın 17 Ağustos'ta yayınladığı bir İstanbul deprem hazırlık raporu var. O çalışmayı firmamla yürüttük. TÜSİAD ve TÜRKONFED 5 tane kilit sektör tanımladı: lojistik, enerji, tarım ve gıda, telekomünikasyon ve finans. Çünkü İstanbul banka ve finans merkezi. O 5 sektörle önde gelen şirketlerle çalıştaylar, derinlemesine görüşmeler yapıldı. Mevcut kamu planları can güvenliğine odaklanırken, özel sektör hem can güvenliği hem iş sürekliliği odaklı bir yaklaşım benimsedi. O çalışmanın en ilginç bulgularından bir tanesi bazı sektörler için İstanbul depreminden beklenen etkilerin, COVID-19'dan daha az olması. Bu bulgu afeti, olmadan önce, perspektif içine almaya ve eldeki deneyimi değerlendirmeye teşvik ediyor.

Kriz sonrasıyla ilgili bir örnek daha vereyim. 2010 Haiti depreminde başbakan danışmanıydım. Deprem olduğunda 7 yıldır o ülkede yaşıyordum ve deprem öncesinde zaten üst yönetim ile çalışıyorduk. 7.3 büyüklüğünde deprem 3,5 milyonluk başkenti etkilendi, devletin kendisi ve ona destek olmak için orada bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücü etkilendi. Bizim 99 Marmara Depremi'nde askeri birliğin etkilenmesi gibi. Birinci hafta içinde 3 aşamalı bir kriz yönetimi izlendi. Otobüsler mobilize edildi ve 72 saat içinde 1 milyon kişi şehirden memleketine tahliye edildi. Yani kentin üçte biri tahliye edildi. Çünkü memleketlerinde imkân var, başkentte yok. İkinci strateji bankaları açmaktı, ATM'ler açıldı. Parası, nakdi olan bankalara gitti, kendi alışverişini yaptı. Amacımız etkilenen 3,5 milyonluk kentin içinde yardıma muhtaç olanı azaltmak ve sınırlı kaynağı doğru kullanmak idi. Bir hafta içinde acil yardım ihtiyaç sahibi olan 1 milyona indir ve 1 milyon üzerinden plan yapıldı.

Ülkenin yoğun gündemi farklı risklere önceden önlem almaya pek izin vermiyor. Olaylar oluyor ve biz mobilize olup müdahale ediyoruz. Ancak krizlerin çoğu doğası gereği döngüsel; örneğin iklimsel afetler, depremler, ekonomik krizler ve tekrarlar oluyor. Dolayısıyla kriz sonrasını iyi yönetmek, bir sonraki krizin öncesine faydalı oluyor, dolaylı yoldan risk yönetimi yapmamızı sağlıyor.

Konuya ülke boyutunda cevaplayabileceğimiz gibi farklı ölçeklerde de bakmak mümkün. Krizlerle nasıl baş ederiz sorusu kişisel ölçekte de, sistem ölçeğinde de, kent ölçeğinde de var. Dolayısıyla psikoloji gibi bilimlere bakıp oradan da çok öğrenebiliriz çünkü insanlar hayatlarında zorlukla karşılaşıyorlar. İlişkide bir ayrılık olur, aile ferdinin kaybı olur, işten ayrılma olur, vs. Her bireye sorduğunuzda mutlaka hatırladığı bir kriz var. Onlara da baktığımızda sistem ölçeği ile çok benzer tepkiler görüyoruz. Buradan eskiye mi dönmek istiyorum ya da yeni bir denge noktası mı kuracağım? Sistemler ya da bireyler yeni denge noktası kurma veya eskiye dönmekte hiçbir zaman tam siyah veya tam beyaz olmaz, mutlaka seçici bir değişim uygularlar. Yani şöyle bir örnek vereyim: İnsan ölçeğinde beş tane ana ilişki vardır; çift ilişkisi, aile ilişkisi, bireyin kendisiyle ilişkisi, sosyal ilişkisi ve iş ilişkisi. Eğer ben bir depremden etkilendiysem, bu beş ilişkinin beşi etkilenmez ya da COVID-19'da benim beş ilişkimden beşi de etkilenmedi. Bazı konularda ben eskiden devam edeceğim, bazı yerlerde yeni bir şey uygulamak zorunda kalacağım. Şimdi siz bunu bir altyapı sistemine, işte İSKİ'ye, İGDAŞ'a veya İstanbul'un geneline uygulamak istediğimizde, aynı şey karşınıza çıkacak. Bir deprem olduğunda,

bir COVID-19 olduğunda, demografik olarak aynı etkilenmiyoruz. Dolayısıyla demografik kırılıma bakmak gerekiyor. Bu demografik kırılım yaş olarak olabilir, sosyoekonomik olabilir. Cinsiyete bağlı olabilir. Ve diyeceğiz ki İstanbul'da örneğin bir deprem oldu, şimdi 10 milyon kişi etkilendi de bu 10 milyonu ben gruplara kırabilirim. İnsanlar sosyal hayatlarında nasıl etkilendi, aile ilişkilerinde nasıl etkilendi, çift ilişkilerinde nasıl etkilendi, iş ilişkilerinde nasıl etkilendi diye detaylı da araştırabilirim ve onlara göre çözüm de üretebilirim. Yani herkesi böyle aynı kefeye, aynı sepete koyup aynı çözümler üretmek zorunda değiliz. En başarılı örnekler genelde bu dayanıklılıkta biraz detaya inip gruplara kıran örnekler. Yani gruplara özgün çalışan çözümler iyi örnek teşkil ediyor.

Sanırım risk algımızda bir sorun var, riskle yüz yüze gelmedikçe kabullenmekte ve harekete geçmekte biraz zorluk yaşıyoruz.

Onu ben çok doğal kabul ediyorum çünkü bugün kiminle konuşursanız konuşun, birey olarak bizden bir önceki kuşakla zaten çok büyük bir fark içindeyiz. Ülke çok gelişti ve değişti ve kişi/kurum olarak pek rol model alabileceğimiz, bu konuda deneyimli olup danışabileceğimiz kimsemiz yok. Mekânsal olarak son 20 yılda kentleştik.

Hızlı bir yenilik olduğu için, benden bu konularda riskin farkında olup onu yönetmemi veya krize hazırlık yapmamı beklemek pek gerçekçi değil. Bence gerçekçi beklenti yaratmalıyız vatandaşımızda. "Risklerden ne kadarının farkında ve hangisi daha önemli biliyor mu, biz ona nasıl yardımcı olabiliriz" sorusuyla yaklaşmalıyız.

İnsanların çoğu daha önce büyüdükleri bir ortamdan farklı yerde. Ben İstanbul'da doğdum ama bu kentin %60'ını, 70'ini bilmiyorum. Bildiğim semtler çok sayılı. Ben yaşadığım kente yabancıyım şu an. Mesleki olarak 20 yıldır çalışıyorum ama kendimi sürekli öğrenen bir varlık olarak görüyorum. Hızlı bir yenilik olduğu için, benden bu konularda riskimin farkında olup onu yönetmemi veya krize hazırlık yapmamı beklemek pek gerçekçi değil. Bence gerçekçi beklenti yaratmalıyız vatandaşımızda. Risklerden ne kadarının farkında ve hangisi daha önemli biliyor mu, biz ona nasıl yardımcı olabiliriz, sorusuyla yaklaşmalıyız.

Biz bunu Türkiye'de politikalarda, bu görüşün de karşılığını görmeye başladık mı?

Yok hayır, onu görmeye başlamadık. Onun da çok basit bir nedeni var. Bu hızlı değişimde devletin de rolü değişti ve bu yeni role uyum sürecini gözlemliyoruz. Bir önceki kuşaklarda devlet hem istihdam sağlayan hem sınırlı kaynağı bulunan ülkede kaynağı merkezileştiren bir yapıdaydı. Bu merkezileşmede hem kaynağı mobilize ediyor, hem regüle ediyor hem de sosyal ve ekonomik faaliyetleri yürütüyordu. Ülke kaynağı nicel ve nitel olarak geliştikçe devletin yanında sivil toplum ve özel sektör de gelişti, üniversiteler ve yerel yönetimler de gelişti. Bizim yaşadığımız süreç merkezi bir devletin uygulamadan çekilip regülasyon ile yönetmesi, kaynağı doğrudan mobilize edip kullanandan çok kaynağı yönlendirmesi süreci. Risk ve kriz yönetiminde hâlen çok güçlü bir devlet rolü bulunuyor, kanunlar ve kamu yapılanması hem çoğu riski hem kriz olunca çoğu sorumluluğu üstüne alıyor. Bu anlayışın diğer ülkelerde gördüğümüz paylaşılmış risk anlayışına evrilmesini izleyeceğiz önümüzdeki süreçte. Bu konuya 2019'da TÜRKONFED ile yayımladığımız KOBİ'lerde dayanıklılık ve 2021'de TÜSİAD ile yayımladığımız İstanbul deprem raporunda değindik. Fiiliyatta ise 2020 Elazığ ve İzmir depremleri, 2021'de orman yangınları kriz yönetiminde sivil toplum ve iş dünyasının ne kadar etkili ve istekli olduğunu bize gösterdi. Bu evrimin önce olgularda yaşanması, ondan sonra politikalara yansıması da normal bir süreç.

Fotoğraflar Emirkan Görüt

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Öncesinde ve Sonrasında Afetlere Karşı Koordineli Bir İş Birliği

Afetler, dayanışmaya en acil ve fazla ihtiyacın doğduğu anlar. Öte yandan dayanışma ve yardımlaşma afet anı kadar öncesi ve sonrasını da ilgilendiren, aynı zamanda koordinasyon gerektiren pratikler. Konuyla ilgili çalışma ve faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ve koordinasyon amaçlarıyla kurulan Afet Platformu'ndan Serkan Denli ile afet öncesi ve sonrası için yapılanları ve yapılması gerekenleri konuştuk.

Fotoğraf Emirkan Görüt

Afet Platformu'nun kuruluş amacı nedir? Nasıl bir işleyişi var? Platformun faaliyetleri neler? Afet öncesi kadar sonrası için ne gibi hazırlıklar yapılıyor?

Serkan Denli · Afetlerde toplumsal dayanışmayı ve kurumlar arası iş birliğini destekleyerek afetlerin olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla yola çıkan Afet Platformu, 24 Ocak 2020 tarihinde Elazığ depreminin ardından 26 sivil toplum kuruluşunun (STK) bir araya gelmesiyle oluşan bir sivil toplum ağı. Afet Platformu üyeleri, Elazığ Depremi sonrasındaki yoğun çalışmaların ardından sırasıyla, Edirne'de göçmen ve mülteci akının yarattığı insani kriz, Van Başkale Depremi, Giresun Dereli Seli, İzmir Depremi ve son olarak da yazın yaşadığımız orman yangınları ve sellere müdahalede aktif görevler aldı. AFAD ile eşgüdümlü olarak arama kurtarma, hasar ve ihtiyaç tespiti, psikolojik ilk yardım, insani yardım malzemeleri ve nakit dağıtımı, kamp yerleşkelerine altyapı desteği ve psikososyal çalışmalar gerçekleştirildi. Afet Platformu olarak sahada kamu kurumları ile iş birliği ve koordinasyon içinde çalışmalarımıza devam ediyoruz.

Platform olarak aynı zamanda, COVID-19 salgınından olumsuz etkilenen ve risk altındaki dezavantajlı gruplara temel insani yardımların ulaştırılması uzun süredir devam eden başka bir faaliyet alanımız. Salgına bağlı ortaya çıkan sağlık ihtiyaçlarının artmasıyla, ekipman ve dezenfektan üretilmesi ve erişimi olmayan ailelere, sağlık kuruluşlarına dağıtılması konularında Türkiye genelinde destekler sağladık. Tespit edilen ihtiyaçları karşılamak amacıyla gönüllülerimizi ve kaynakları harekete geçirmeye devam edeceğiz.

Afet ve acil durumlar esnasında, öncesi ve sonrasında gerçekleştirilmesi gereken işlerin planlanmasını ve kurulması gereken koordinasyonu; iş birliği gerektiren, çok yönlü, çok disiplinli ve çok paydaşlı bir yönetim süreci olarak görüyoruz. Kriz yönetimi yaklaşımına kıyasla daha kapsamlı ve bütünleşik bir yaklaşım öngören afet yönetiminde zararlar kadar riskleri yönetmenin önemine de vurgu yapıyoruz. Afetlere tüm paydaşların hazırlıklı olması oldukça önemli. Afet eğitimleri, il eylem planları, il bazlı oluşturulan çalışma komisyonlarının çeşitli afetlere karşı hazırlıklarını tamamlaması için Platform üyesi STK'lar olarak temaslarımız sürüyor. 2021 yılı Türkiye'de Afet Eğitim Yılı olması sebebiyle de, AFAD'ın yürüttüğü yaygınlaştırma çalışmalarına destek sağlıyoruz.

İstanbul'un afetler konusunda önünüzdeki engeller ve olasılıklar nelerdir? Son yangınlarda ya da 1999 Marmara depreminde de olduğu gibi afetler sonrası ciddi miktarda gönüllü girişim ve faaliyetleri ortaya çıkıyor. Bu süreçte yaygın olarak görülen hatalar neler? Bu girişimleri daha etkin biçimde idare etme yöntemi ne olabilir?

1999 Marmara depremi, sivil toplumun afet yönetimine katılmasında önemli bir milât oldu. Afete Karşı Sivil Koordinasyon ismiyle örgütlenen gönüllüler ve STK'lar, ihtiyaç sahipleriyle destek olmak isteyenler arasında köprü rolü gördü. O zamandan bu yana yaşanan tüm doğal ve çatışma kaynaklı afetlerde sivil toplum çok organize şekilde hareket etti. Yaşanan afetlerdeki çeşitlilikle üst üste gelen afetlerin yarattığı zorlukları yönetmek hiçbir yerde kolay değil. Türkiye'de AFAD gibi kritik yapıların kurulması ve Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) ile STK'lara rol ve sorumluluklar verilmiş olmasına rağmen hazırlık anlamında yapılacak çok iş var. Hele İstanbul gibi bir megapolde risklerin ve afetlerin yönetilmesi daha büyük zorluklar barındırıyor.

Gerek kamuoyunu bilinçlendirme ve yönlendirme, gerekse de afetlere ilişkin tüm eğitim ve yardım süreçlerinin koordinasyonu konusunda kamu kurumları, yerel yönetim ve özel sektör ile yakın temas hâlinde çalışıyoruz. Afet Platformu olarak, afetlere hazır bir toplum oluşmasına önayak olmak için başta bilinçlendirme ve eğitim olmak üzere ilk müdahale timlerinin oluşturulması, yerel yönetimlerle hazırlık planlarının oluşturulması ve risk haritalarının çıkarılması konularında faaliyet gösteriyoruz.

Özellikle beklenen İstanbul depremi gibi yıkıcılığı büyük olacak afetlere hazırlık anlamında mahalle düzeyinde afet gönüllülerinin eğitilmesi ve örgütlenmesi kritik önem taşıyor. Ülkemizde kentsel arama kurtarma ve insani yardım çalışmalarında, kamu kurumları, belediyeler, gönüllüler ve sivil toplum temsilcilerinin, AFAD'ın tüm paydaşlarla yöneteceği bütünleşik bir eylem planı hazırlaması ve bu eylem planının ilgili tüm taraflarla paylaşılarak ortak tatbikatlar gerçekleştirmesinin gerekliliğine inanıyoruz.

Tüm bu çalışmalarla toplum temelli afet yönetimine katkı sağlıyoruz. Bununla beraber afet politikalarını etkilemek amacıyla karar vericilerle görüşmeler gerçekleştiriyoruz. Son olarak afet ve acil durum yönetimine ilişkin görüş ve önerilerimizi Şubat 2021'de TBMM Depreme Karşı Alınabilecek Önlemleri Araştırma Komisyonu'na ilettik.[1]

Afetlerden kentlerde yaşayan dezavantajlı gruplar/topluluklar daha olumsuz yönde etkilenmekte. Afet Platformu'nun engelliler, çocuklar, kadınlar gibi toplum kesimleri için çalışmaları neler? Bu grupların afetler karşısındaki kırılganlıkları nasıl azaltılabilir?

Dezavantajlı ve risk altındaki gruplarla doğrudan çalışmalar yürüten platform üyelerimiz bulunuyor. Mülteciler, kadınlar, çocuklar ve diğer hassas gruplarla özellikle afet sonrası yürüttüğümüz psikososyal destek çalışmalarımız bulunuyor. Temel insani yardım ilkeleri çerçevesinde yürüttüğümüz yardım çalışmalarıyla bu gruplara doğrudan destekler sunuyoruz. COVID-19 salgını ile kentteki kırılganlıkların daha da arttığını gördük. Kırılganlıkları azaltmak için en iyi yöntem onların ihtiyaçlarına özel farkındalıklar yaratmak ve onları güçlendirmek. Yerel yönetimler ve mahalle örgütleriyle iş birliği hâlinde kırılgan birey ve gruplara yönelik sosyal ve ekonomik destek programlarını birlikte tasarlamak ve uygulamak elzem.

Sivil toplum kuruluşları olarak kırılgan grupların afet politikalarına dâhil edilmesi için çalışmalar yürütüyoruz. Afet Platformu olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile görüşme hâlindeyiz. Özellikle kırılgan gruplara yönelik çalışmalar yapabilmek için sivil toplum kuruluşlarının katma değerini göstermeye ve akreditasyon ile bu alanda daha aktif rol almayı ümit ediyoruz.

Notlar

1 Sivil Sayfalar. Afet Platformu'ndan Meclis Deprem Komisyonu'na: "Paydaşlar Arası Iş birliği Artmalı, STK'ların Sorumlulukları Tanımlanmalı!"; https://www.sivilsayfalar.org/2021/03/02/afet-platformundan-meclis-deprem-komisyonuna-paydaslar-arasi-isbirligi-artmali-stklarin-sorumluluklari-tanimlanmali/

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Yerellerde Afet Gönüllülüğünün Yaygınlaştırılmasında 20 Yıla Yaklaşan Birikim

Yerleşim sakinlerinin afetlere karşı ön hazırlığı ve örgütlülüğü olmaksızın merkezî veya yerel yönetimlerin hazırlık ve gücünün yetersiz kalacağını her afette tekrar görüyoruz. Mahalle Afet Gönüllüleri Derneği (MAG-DER) de farklı organizasyon yapılarından biriktirdiği deneyimle bu konudaki kararlı faaliyetlerini sürdürüyor. Dernek Başkanı Doç. Dr. Oğuz Gündoğdu ve afet yönetim uzmanı İkinci Başkan Özden Işık ile hem bu kurumsal birikimi hem de ilerisi için engel ve koşulları konuştuk.

MAG-Der olarak derneğin faaliyetlerinin başladığı günden bugüne mahallelerde afet örgütlenmeleri oluşturma yaygınlığı ve kapsamını hangi aşamada görüyorsunuz? İstanbul özelinde bu örgütlülükte ne kadar yol alındı? Mahalleler arasında bir farklılık gözlemliyor musunuz?

Oğuz Gündoğdu · Özden Işık · Mahalle afet gönüllülüğü eğitimli olmayı gerektiren sivil bir inisiyatif. Ülkemizde Marmara Bölgesi'nde 17.08.1999 (M7.4) ve 12.11.1999 (M7.2) tarihlerinde yaşanan yıkıcı depremlerin ardından İsviçre İş Birliği Ofisi (SDC) desteği, çok sayıda kurum ve bireyin katılımı ile geliştirilen Mahalle Afet Gönüllülüğü modeli 2004 yılından bu yana İstanbul Valiliği ile yapılan protokol çerçevesinde uygulandı. Daha sonra SDC çekilerek yerini vakfa bıraktı. Hâlihazırda MAG Vakfı kendin lağvederek elindeki mahallelerin kullanımına verdiği konteynerleri İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne zimmetledi. Hiçbir destek alamayan Mahalle Afet Gönüllüleri ise bu süreçte sürdürülebilirliği sağlamak ve sönümlenmenin önüne geçebilmek için dernekleşmeyi seçti. Birçok il ve ilçede dernekleşen MAG'lar platform oluşturdu, daha sonra tüzüğünde Türkiye örgütlenmesini yapmak üzere 2017 yılında kurulan MAG-DER çatısı altında toplanarak bir federasyon oluşumuna gitmek üzere çalışmalara başladı.

SDC'den bu yana diğer iller de dikkate alındığında, 4 ilde 100'ü aşkın mahallede eğitimler düzenledik, ekipman temin ettik ve hâlen 3200 aşkın gönüllü bu mahallelerde oluşan ekiplerde yer alıyor. Mevcut durumda faaliyetlerimiz gönüllülerin özverisiyle devam etmekte. Örneğin son 6 ay içinde İnönü, Atatürk, Ataköy 3, 5 ve 11. kısım ve Ataköy 2, 5 ve 6. kısım mahalleleri olmak üzere toplam 4 mahalle örgütlenmesi tamamlandı. Uzman ve akademisyenlerce verilen nitelikli ve son yaşanan afetlerle birlikte güncellediğimiz afetlerde gönüllülük, iletişim, ilkyardım, psikososyal destek gibi genel konulardan deprem, sel, yangın, pandemi gibi farklı afetlere dair özgül bilgileri kapsayan bir eğitim programı içeriğimiz mevcut. Pratik veya saha eğitimleri için uygun merkezler belirlenerek teorik eğitimler uygulamalı eğitimlerle destekleniyor. Okul ve mahalle eğitimleri de devam etmekte. Eğitimler her mahalleden 30 gönüllü adayının kayıt olması ile iki mahalleyi bir araya getirerek verilir. Bu şekilde gönüllü adayları eğitimi kendi yakın çevrelerinde almış olur.

Mahalleler arasında ciddi demografik farklar bulunmakta, doğal olarak bu durumda örgütlenmenin hızlanması ve sürdürülebilirliği konusunu etkilemekte. Örneğin sosyokültürel ve sosyoekonomik düzeyi yüksek olan mahallelerin hedef kitlesinin daha çabuk toplanabildiğini ve örgütlenmesinin daha hızlı gerçekleştiğini gözlemekteyiz.

Afet öncesi, sırası ve sonrası deneyimlere baktığımızda yerleşimler ve topluluklar arasında kırılganlık farkları dolayısıyla afetlerden kentlerin ve farklı yerellerin eşitsiz bir şekilde etkilendiği vurgulanıyor. Sizin İstanbul'da bu eşitsizliklere yönelik tespitleriniz ve çözüm önerileriniz nelerdir?

Afet öncesi, sırası ve sonrası deneyimlere baktığımızda yerleşimler ve topluluklar arasında kırılganlık farkları dolayısıyla afetlerden kentlerin ve farklı yerellerin eşitsiz bir şekilde etkilenmesi sorununun

Fotoğraflar Mahalle Afet Gönüllüleri Derneği Arşivi

çözümüne yönelik Mahalle Afet Gönüllüğü örgütlenmesinin bu işin temel öznesi olduğu gerçeği vurgusunu bir kez daha yinelemek gerekir. Kısaca MAG'lar eşitsizlik dediğimiz kırılganlık ve farklılıkları, diğer bir tanımlamayla afet risklerini, afet olmadan azaltma mücadelesi vermekteler. Aldıkları eğitim ve saha uygulamaları, bulundukları mahallenin envanterine sahip olmaları ve risk ve kaynaklarına kendi acil eylem planlarında yer vermeleri afet zararlarının azaltılmasında önemli bir kapasite sağlar. Örneğin afet öncesinde mahallelerinde yer alan engellilerin nerede oturduğu, hangi engel türüne sahip olduğu, acil ihtiyacı olan malzemenin ne olduğunu bilebilirler. Örneğin kişi omurilik felçlisi ise 4 saat içinde sonda ihtiyacının karşılanmamasının hayati tehlike yaratacağını bilmeleri gerekir.

MAG örgütlenmelerinin kent sakinlerinin afetlere hazırlıklı olması ve bunu yaşamlarının bir parçası olarak görmeleri hususunda imkânları ve kısıtları sizce nelerdir? Sivil toplumun ve yerel yönetimlerin imkânları destekleme ve kısıtları ortadan kaldırmak için yapabilecekleri neler olabilir?

Afet zararlarının azaltılmasında, özellikle de depremde; iki önemli kıstastan biri güvenli yapı, diğeri ise bilinçli bir toplumdur. Güvenli yapıların oluşması Kentsel Dönüşüm yapılanmasından geçmekte, bu durumun ise İnşaat Mühendisleri Odası'nın verdiği bilgiye göre en az 5 yıl sürmesi beklenmekte. Doğal olarak bu süre içinde gerçekleşecek bir depremde İstanbul gibi bir metropolde asla her yere profesyonel ekiplerin yetmesi beklenemez. MAG'ların ilk müdahaleci olarak yaşamsal önemi burada ortaya çıkıyor. Afet zararlarını en aza indirecek bir projenin ürünü olan MAG son derece yaşamsal öneme sahip bir yapılanma.

Büyük bir deprem olma olasılığının her geçen gün arttığı İstanbul'da mevcut risklerin azaltılması ve hazırlık alanında topyekûn bir seferberlik ilan edildi. Afet yönetiminin temel ilkelerinden bir olan katılımcılık tüm toplumsal segmentlerin, tek tek bireylerin ve kurumların çalışmalarda ve karar mekanizmalarında yer alması ve katkı sunmasını öngörüyor. Zaten yerelden başlayarak her alanda toplumsal katılımın olmaması hâlinde çalışmaların başarıya ulaşması çok zor. Bu anlamda mahalle temelli gönüllü katılımın sağlanması afet risklerinin azaltılması ve afetlere hazırlık bağlamında acil ve önemli gerekliliktir. Bu katılımın sağlanması acil durum hazırlık, zarar azaltmaya ilişkin önlemler ve ilk müdahale konularında gönüllü toplum gruplarına eğitim temin edilerek, büyük bir depreme karşı toplumsal bilinci ve toplumun müdahale kapasitesini arttırmak yolu ile olabileceği açık. Gönüllü kaynaktan yararlanılarak, büyük depremi bekleyen İstanbul'da bir yandan mevcut MAG ile mahalle yapılanmalarını güçlendirmek, öte yandan da çok kısa sürede modeli hızla İstanbul'un dört bir tarafına yaymak gerekiyor. Yerel gönüllü yapılanmasının il bazında örgütlenmesi ve İstanbul'da afet risklerinin azaltılması ve afete müdahalede kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarında yer alacak şekilde iş birliği ve koordinasyon oluşturulması olası bir depremde insani ve ekonomik kayıpların en aza indirilmesini sağlayacak, afet dirençli bir kent yaratılmasına katkı koyacaktır. Bu örgütlenme modeli henüz istenilen yaygınlığa ve sürdürülebilirliğe ulaşamadı. Nedenlerine baktığımızda, resmî erk ve yerel yönetimlerin bu konuya yaklaşımlarının yeterli olmadığını görüyoruz. Öncelikli gündem yapmaları temelinde çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Bu kapsamda MAG-DER olarak İBB'ye sunduğumuz projenin uygulamaya konulmasını beklemekteyiz.

Sivil toplumun ve yerel yönetimlerin imkânları destekleme ve kısıtları ortadan kaldırmak için yapabilecekleri; ortak proje ve plan iş birliği, ekipman ihtiyaçlarının karşılanması, faaliyetlerini yürütebilecekleri bir yer verilmesi vb. şeklinde sıralanabilir. Afet ortaya çıktığında sağlıklı bir iş birliğinin afet olmadan yapılacak çalışmalarla mümkün olduğu unutulmamalı.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Yerelden Bir Afet Örgütlenmesi Deneyimi

Afetlere karşı hem öncesine hem sonrasına yönelik hazırlıklar, mahalle düzeyinde planları ve düzenlemeleri elzem kılıyor. Beyoğlu'nda tabandan başlayan çalışmalar, böylesi bir süreç için karşılaşılabilecek zorluklara, geçilmesi gereken eşiklere dair çok ciddi deneyimler ortaya koyuyor. Beyoğlu Yurttaş Meclisi'nden Deniz Özgür ile ilçedeki çalışmaları ve neden böylesi bir hazırlığa ihtiyaç olduğunu konuştuk.

Beyoğlu için neden ve nasıl bir afet çalışması yürütüyorsunuz? İlçe içinde öncelikli mahalle veya semtler var mı? Buralardaki kırılganlığı nasıl araştırıp takip ediyorsunuz ve bu kırılganlıktan hareketle hangi afetleri önceliklendiriyor ve hangi grupları dâhil ederek hazırlıklar yapıyorsunuz?

Deniz Özgür • Beyoğlu tarihi kimliği, yaşlı binalarının fazlalığı ve gündüz nüfusunun gece nüfusuna oranla birkaç kat fazla olması nedeniyle özellikle deprem ve yangın gibi afet türlerine açık bir ilçe. Metruk binalarının peyderpey kendi başlarına çökmesi bile riski göstermeye yetiyor. Biz sivil ve yerel bir ağ oluşumuz hasebiyle, toplumsal afet örgütlenmesi bağlamında öncelikle etkili olduğumuz mahallelerde çalışmayı tercih ettik. Beyoğlu 1. bölgeden Cihangir, Gümüşsuyu, Ömer Avni, Kılıç Ali Paşa, Pürtelaş ve Kuloğlu mahallelerinde eğitimlere başladık. Organize ettiğimiz eğitimlere Tarlabaşı ve Kasımpaşa'dan bireysel katılımlar da oldu. Ardından 2. bölgede Fetihtepe Mahallesi'nde bir aylık bir eğitim organize ettik. Ancak başka mahallelerde eğitim ve örgütlenmelere başlayacağımız sırada pandemi ilan edilince, kaymakamlıktan izin alıp okul salonunda yapacağımız, afişini bile mahallelere asıp duyurduğumuz etkinliğimizi iptal etmek durumunda kaldık. Pandemi sırasında bir sanal eğitim çalışması yaptık. Fakat verimli olmadığını gözleyip durdurduk. Sürece pandemiye de uyarlanarak devam etme arzusu ve arayışındayız.

Biz eğitimlerde deprem ve yangını önceledik. Mahalle muhtarlarımız aracılığı ile ulaştığımız hane halkı ve apartman yöneticileri hedef gruplarımız arasında. İlerleyen süreçlerde mahallelerde bulunan çeşitli esnaf kesimi ve işletme sahipleri de hedef gruplar arasında yer alacak.

Afete hazırlık konusunda Beyoğlu tecrübesinden hareketle yerelde bir afet gönüllü birimi oluşturmanın adımları nelerdir? Böyle bir yerel ağı, afet gibi ne zaman geleceği belli olmayan bir şey için her an hazır tutmanın yolu nedir?

Afet ve özellikle deprem, İstanbullular için yıllardır beklenen büyük bir kâbus. Bu ve merkezî hükümetle yerel yönetimlerin ideolojik-politik çatışmasının esas meseleyi unutturması gerçeğinden yola çıkarak yerel bir mahalle afet örgütlenmesinin toplum olarak bizlerin afetlere karşı direnç kapasitemizi artırabileceğini düşündük. Deprem senaryoları, ilk 72 saat (bu süre yeni çalışmalarla 100 saati geçiyor) süresince her yerelin, mahallenin hatta apartmanın/binanın kendi başının çaresine bakması gerektiğini gösteriyor. Bu da bizim için ikinci harekete geçme nedeniydi.

Fotoğraflar Beyoğlu Yurttaş Meclisi Arşivi

Biz eğitimleri İstanbul Mahalle Afet Gönüllüleri Derneği'nin katkılarıyla organize ettik; yerel afet örgütlenmemizi derneğin yaklaşımlarından yola çıkarak oluşturduk. Mahalle muhtarlarının süreçteki varlığı elzem! Muhtarların sahiplenmesiyle oluşturulacak bir mahalle afet kurulu, bir mahallenin mümkünse bütününün temel afet eğitiminden geçmesini sağlaması gerektiği gibi, mahallenin belli başlı noktalarını, afet sırası ve sonrasında önem arz eden kritik esnaflarını ve mekânlarını belirleyerek oluşturduğu bilgi dokümanını mahalledeki hanelerin tamamına iletmeli. Biz de bu hedefle yola çıkarak şimdilik 3 mahallede mahalle afet kurulu oluşturduk. Çalışmalar, pandemi nedeniyle istediğimiz düzeyde olmasa da kurduğumuz iletişim ağı bizim için ayağımızı basacağımız bir zemin işlevi görüyor.

Son yıllarda merkezi yönetimin afetlere müdahale konusunda çok daha merkezi bir organizasyon oluşturduğunu biliyoruz. Böyle bir yapılanmada afet karşısında yerel ağlar kendine nasıl yer bulabiliyor; Beyoğlu için nasıl bir hazırlığınız var?

Merkezî hükümetin bütün süreci, organlarıyla birlikte kendi bünyesinde toplamaya çalıştığı ortada. Ancak bunu hayata geçirirken çok temel hususları gözden kaçırarak bütün toplumun hayatını hiçe saydıklarını söyleyebiliriz.

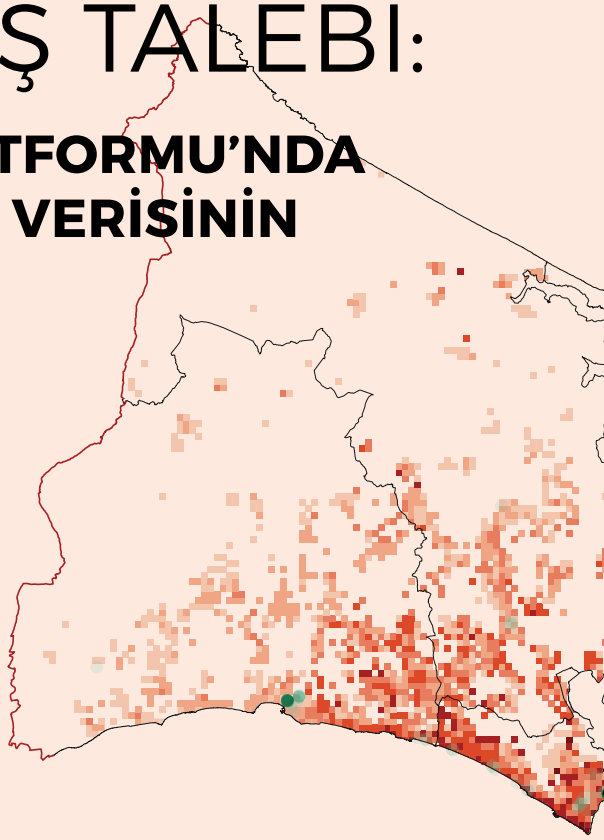
Afetlere karşı organizasyon, planlama açısından merkezî bir yaklaşıma ihtiyaç duysa da yerel ağların, en küçük mahalle ve sokak birimlerinin sahiplenmediği, ötesinde bilgilendirilmediği, planlamanın parçası kılınmadığı bir süreç, yok olmaya mahkûmdur.

Bir diğer husus, merkezî bir planlama mantığı, tüm kamu kurumları, özellikle yerel yönetimin ilgili tüm birimleri, sivil toplum ve yerel ağlarla iletişimi, efektif bir organizasyonel ağı hayata geçirmeyi hedeflemelidir. Günümüzde ise hükümet, farklı partilerden olmaları nedeniyle en temel bağ kurması gereken yerel yönetimle aynı masaya oturmaktan imtina ediyor! Bu bile bile felakete zemin hazırlamaktır.

Biz tam da bu çatışma ve çatışmanın yarattığı plansızlığa hayatlarımızı teslim etmeme adına harekete geçmiş bulunuyoruz. İlk hedeflerimizden biri, Beyoğlu sınırları içerisinde bir Afet Eğitim Merkezi/Parkı oluşturmak için hem Beyoğlu hem de İstanbul Büyükşehir belediyeleriyle temasa geçmek olacak. Şimdilik, Kadıköy, Beylikdüzü ve bir iki yerde daha olan bu afet eğitim alanlarının İstanbul'un her ilçesine mutlaka kazandırılması gerekiyor. Böyle bir merkez ve etrafında oluşacak kamu-sivil toplum iş birliği ve örgütlülüğü, afet konusunda farkındalık çalışmalarını artıracak ve temel afet eğitimlerini sürekli hâle getirecektir.

AFETLERE KARŞI BİRİKEN YURTTAŞ TALEBİ:

İSTANBUL YENİLENİYOR PLATFORMU'NDA BİRİKEN ÜÇ AYLIK BAŞVURU VERİSİNİN GÖSTERDİKLERİ

Nazım Akkoyun[·]

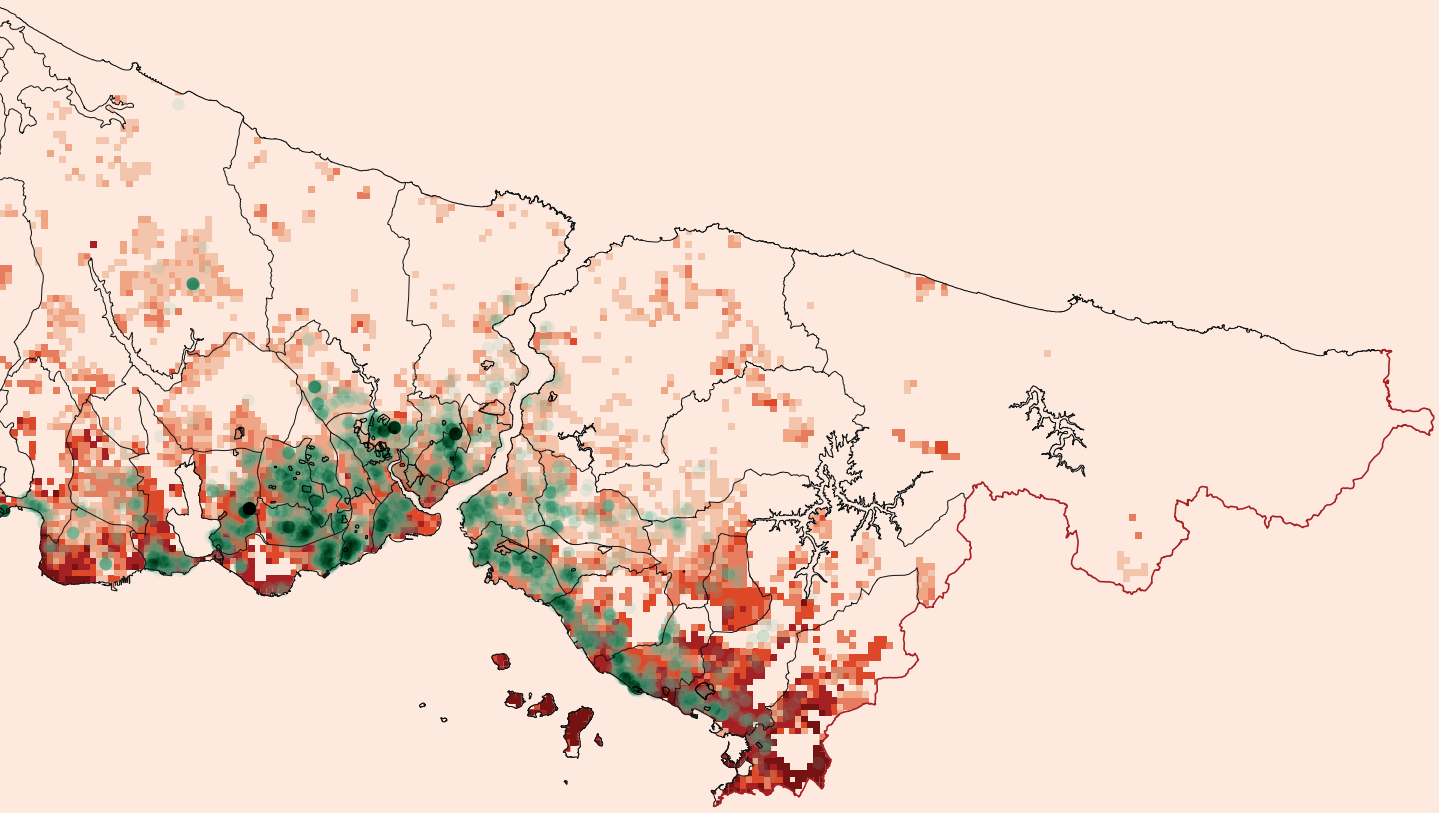
[·] BİMTAŞ Genel Müdür Yardımcısı

İstanbul'da ciddi uyarıları da arkasında bırakan 1999 Depremi'nden bugüne 22 yıl geçti. Bu süre içinde kentsel dönüşüm başta olmak üzere bir dizi alanda çeşitli politikalar konuşulup bir bölümü uygulamaya konulsa da, deprem riski taşıyan birçok bölgede niteliksiz yapı stoku varlığını devam ettiriyor. Biraz daha somutlaştıracak olursak; resmî kayıtlara göre kentte 1.429.236 yapı bulunuyor. Bunların yaklaşık 170 bini TÜİK verilerine göre 2000 yılı sonrası inşa edilmiş, geriye kalan yaklaşık 1.250.000 yapı ise risk düzeyleri farklı olsa da yönetmelik değişikliklerinden önce inşa edilmiş.

"Kentsel Dönüşüm Yasası" olarak bilinen 2012 tarihli 6306 sayılı Yasa; "riskli alan", "rezerv alan" ve "riskli yapı" olmak üzere üç farklı tanım getirdi. Riskli alanlar için hazırlanan kentsel dönüşüm projelerinin tamamlanma oranları oldukça düşük kaldı; kuşkusuz ciddi hak kayıpları ve mağduriyetler de en fazla bu tür alanlarda oluştu. Riskli yapı ölçeğinde dönüşüm uygulamalarında ise hız ve tamamlanma açısından daha etkili bir süreç işlese de, bu tür bir dönüşümün kentin mekânsal kalitesine anlamlı bir katkısı olmadı. Öte yandan bu yöntemle dönüşüm, maliyetlerin görece daha düşük olduğu dönemlerde Bağdat Caddesi gibi gayrimenkul değerlerinin yüksek olduğu alanlarla sınırlı kaldı. Bölgesel ölçekli kentsel dönüşüm projelerindeki kadar olmasa da bu ölçekte de mağduriyetlerin oluştuğunu gördük.

Kentsel dönüşüm başlangıçta toplum nezdinde bir heyecan yaratmasına karşın, bu tür olumsuz deneyimlerin yarattığı birikim artık dönüşüme daha tedirgin yaklaşılmasına yol açıyor. Zaman içinde artan maliyetler ve finansman kaynaklarının belirsizliği de eklendiğinde niteliksiz yapıların dönüşümü tıkanma noktasına gelmiş durumda. Oysa riskleri, maliyetleri ve olası kayıpları hepimiz biliyoruz.

BİMTAŞ Akıllı Şehircilik Şefliği Nilay Özger

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, bilimsel tespitlerle de bu durumu doğrulayarak, yaşadığı yeri dönüştürmek isteyen ancak piyasa aktörlerine güvenini kaybetmiş, kamuda kendine bir muhatap bulamamış, çözüme dair bir reçete sunulmamış kesimleri harekete geçirecek yenilikçi bir sistemle sorumluluk aldı.

"İstanbul Yenileniyor", yapı stokunun yenilenmesine hizmet etmek üzere, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı üç iştirak şirketin birlikte hazırladığı yeni bir destek sistemi sunmayı amaçlıyor. İstanbul'un en büyük sorunu olan deprem riski karşısında niteliksiz konut stokunun dönüşümünü desteklemek, kolaylaştırmak ve sürece tüm aktörlerin katılımını sağlayarak rehberlik etmek temel hedefler olarak konuldu. Sistem vatandaşa açık bir web portalı ve arka planında operasyonu yöneten uzman bir ekiple bir bütün olarak çalışıyor.

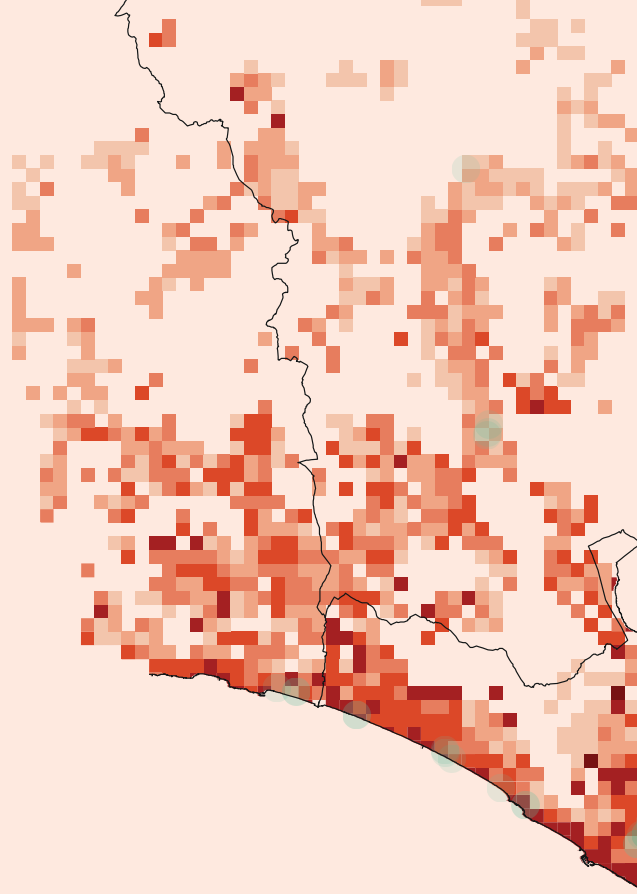
Sistem şöyle işliyor: istanbulyenileniyor.com web adresi üzerinden alınan başvurular değerlendirilerek, sayfa üzerinden duyurulan objektif kriterlere uygun olanlarına yenilenmeye dair bir reçete sunuyor. İçinde yeni yapının imar planlarına göre elde ettiği yapılaşma koşulları, bulunduğu bölgedeki metrekare değerleri baz alınarak binanın yenilenmesi hâlinde ulaşacağı piyasa değeri, yenilenmenin olası maliyeti vb. bilgiler yer alıyor. Söz konusu reçetenin hak sahiplerince kabul görmesi hâlinde teklif aşamasında daha detaylı bir öneri hak sahipleriyle paylaşılıyor. Uzlaşmanın sağlanması durumunda, İBB garantörlüğünde yapıların yenilenmesiyle de süreç tamamlanıyor. Teklifi aldıktan sonra vatandaşlar isterlerse İBB dışında da inşa sürecine devam edebiliyor. Kuşkusuz "İstanbul Yenileniyor" inisiyatifi kentin dönüşüm sorununun tamamını çözecek bir araç olma iddiasında değil. Ancak sisteme ilk üç ayda yapılan başvuruları değerlendirdiğimizde, önemli bir başlangıç olduğunu şimdiden söyleyebiliriz. Ekim ayı başına kadar ilk üç ayda ortaya çıkan sayılara birlikte göz atalım.

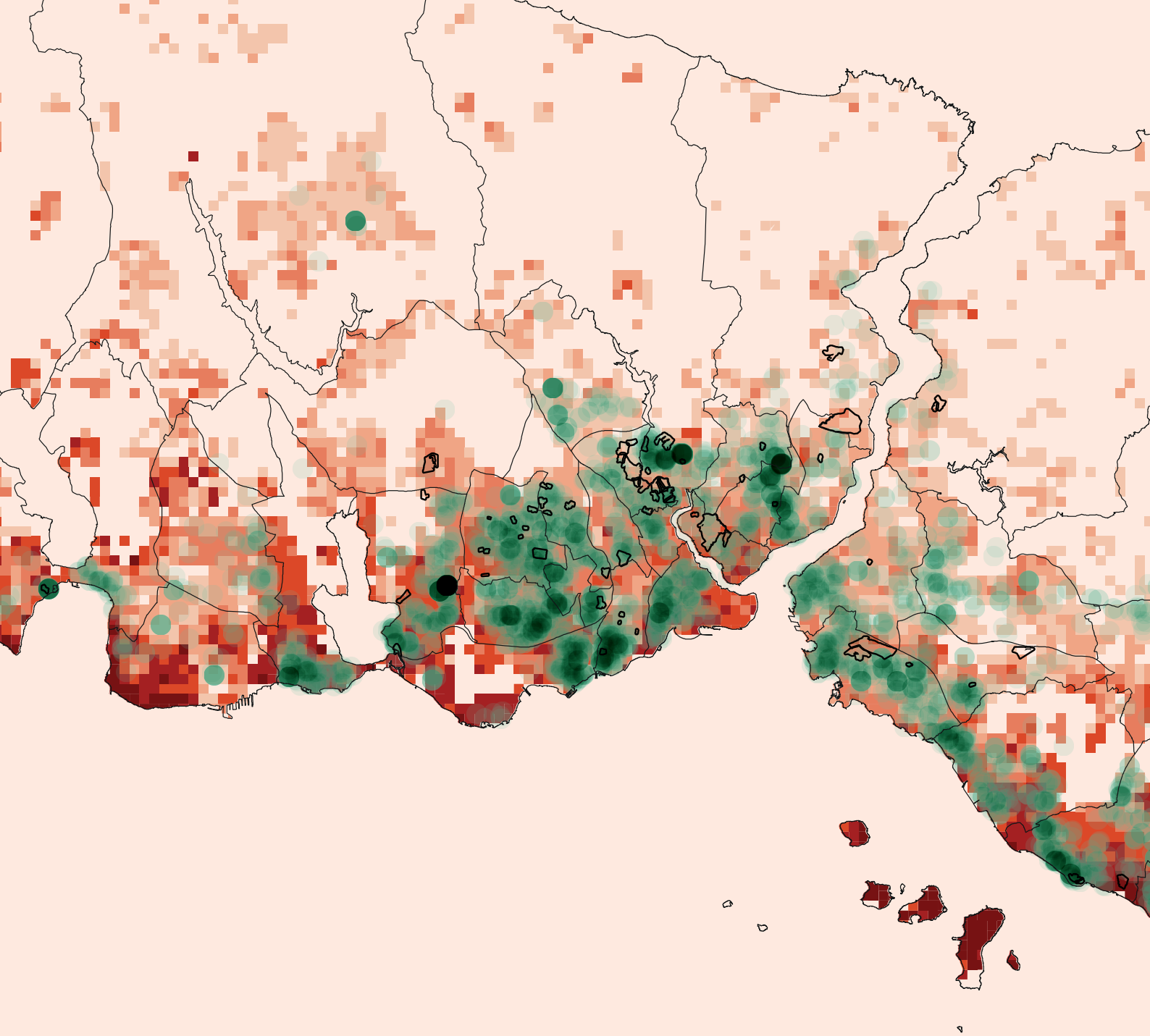
Temmuz ayının ilk haftasında kamuoyuyla paylaşılan "İstanbul Yenileniyor", öncelikle 2000 yılından önce bir parselde birden fazla yapı bulunduran site içi yapılara açıldı. Sisteme bu süre içerisinde kayıt yapan kullanıcı sayısı 6.344 başvuru sayısı ise 3.187 oldu. Kayıt yaptıran ile başvuran arasındaki yaklaşık iki kat olan farkı çeşitli biçimlerde yorumlamak mümkün. Ancak sadece kayıt aşamasında kalanlara dair üç temel grup öne çıkıyor; merak edip sistemi deneyimlemek isteyenler, koşullarının uymadığını öğrenip başvuru aşamasına geçmeyenler, koşulları uyduğu hâlde başvurduğunda evine kendi iradesi dışında bir müdahale olacağından çekinen kesimler.

3.187 başvuruya biraz daha yakından baktığımızda başvuruların 39 ilçenin Adalar ve Çatalca dışındaki 37'sine, 960 mahalleden 523'üne yayıldığını görüyoruz. Başvuru yapmayan yerler ise çoğunlukla kentin kuzeyinde yer alan daha önce köy statüsündeki kırsal karakterli mahallelerden oluşuyor. Bu mahallelerde site türü yapılaşmanın ve kat sayısının düşük, müstakil yapıların fazla olduğu düşünüldüğünde bu durum şaşırtıcı değil. Diğer taraftan kentin neredeyse tamamına yayılmış başvurulardan, yıllardır olumsuz deneyimlerin biriktirdiği negatif algıya, artan maliyetlere ve ekonomik sorunlara rağmen toplumda depreme karşı güvencesizliğin dönüşüm konusundaki çekincelere baskın geldiği anlaşılıyor.

Tabloyu netleştirmek için biraz daha detay verecek olursak, üç ayda 2.451 parselde 8.512 yapı, 87.792 bağımsız bölümü kapsayan bir başvuru büyüklüğünden bahsediyoruz. Yapı ölçeğinde dönüşümün en yoğun yaşandığı Kadıköy ilçesinde 10 yılda ilan edilen riskli yapı sayısının 4075 olduğu dikkate alındığında üç ayda biriken 8512 yapı sayısının ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır.[1]

Bağımsız bölümlerin 80.542'si konut birimlerinden oluşuyor. İstanbul'da TÜİK'in kentte ortalama hane halkı büyüklüğünü 2020 için 3,3 kişi olarak tespit ettiğini hatırlayacak olursak yaklaşık 265.788 kişiyi ilgilendiren bir durumdan söz ettiğimiz ortaya çıkacaktır.[2] Dolayısıyla sistemin tek yapılara açılmasıyla bu sayıların katlanarak artacağını öngörebiliriz.

Başvuru yoğunluğunun coğrafi dağılımına bakıldığında ise fay hatlarına yakınlık, zemin ve eski yapı stokunun yoğunluğu nedeniyle riskin görece yüksek olduğu sahil kesimlerinde fazla olması beklenen bir durum. Şaşırtıcı olan 2012 yılı sonrasında ilan edilen riskli alanların genellikle E-5 kuzeyinde daha düşük riskin olduğu bölgelerde olmasıydı.

Sonuç olarak, geçen 20 yıllık dönüşüm bilançosunun oldukça yetersiz olduğu İstanbul'da bütün olumsuzluklara rağmen "İstanbul Yenileniyor" sistemine başvurarak binasını yenilemek isteyen önemli bir kesim var. Beklenti büyük ve son dönemde ekonomik alanda biriken sorunlar, gelirlerdeki azalma ve maliyetlerdeki dramatik artış bizlere sancılı bir sürecin önümüzde olduğunu gösteriyor. Ancak olumsuzluklar ne olursa olsun, insan yaşamını önceleyen bir yaklaşımı bütün bu sorunların önüne koymanın önemli olduğunun bilinciyle çalışmaya devam ediyoruz.

Notlar

1 Kadıköy Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemleri Bürosu'ndan edinilmiştir.

2 TÜİK Coğrafi İstatistik Portalı, "Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü"; https://cip.tuik.gov.tr/

Doğanın Takvimi Kendi Afetini Nasıl Yaşıyor?

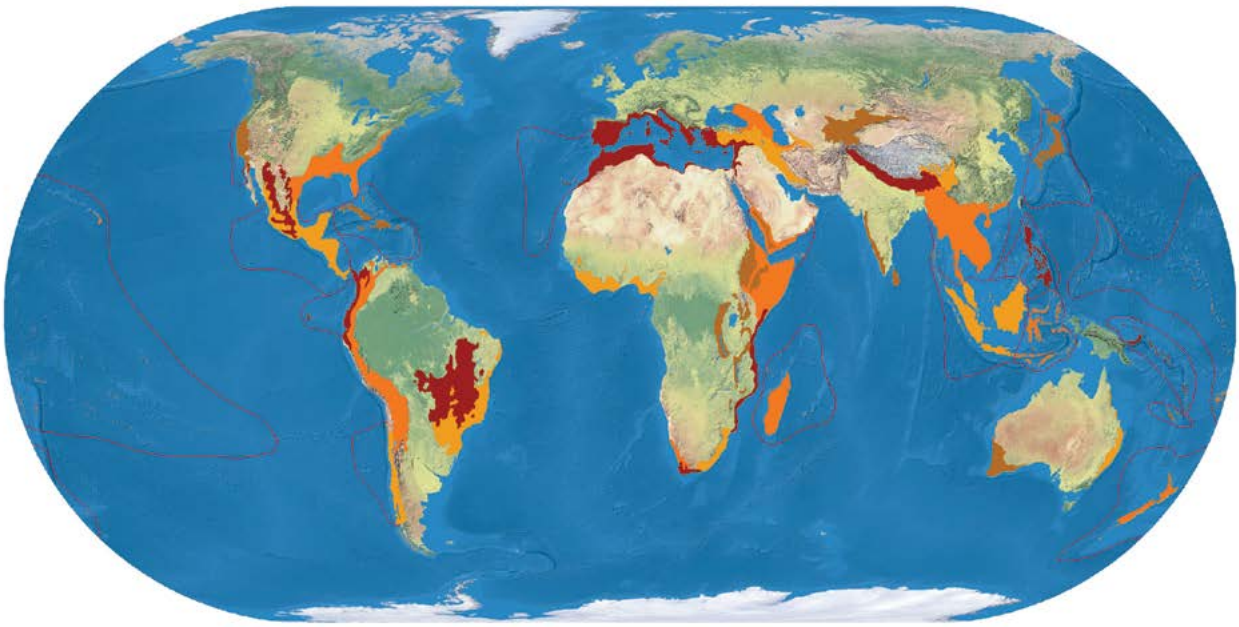
Farklı iklim koşullarının kesişiminde yer alan İstanbul oldukça çeşitli birer fauna ve floraya sahip. Bu zengin ekosistemi oluşturan bitki ve hayvan türleri mevsimlere göre kendi yaşam döngülerini ayarlıyorlar. Ancak İstanbul'un canlı türlerinin yaşamakta olduğumuz insan eliyle yaratılmış olağandışı iklim değişikliğinin hızına; sıcaklık artışları, kuraklık, aşırı hava olayları ve yangınlar gibi yıkıcı sonuçlarına uyum göstermeleri giderek güçleşiyor!

Esra Ergin Erdoğmuş *

* Doktor Adayı, İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü

Fotoğraf Gajus-ImAge.s

Harita 1 Dünyada bulunan 36 sıcak nokta *

İnsan kaynaklı doğal afetler –iklim değişikliği, yangınlar vb.– karşısında ekosistemlerin ve canlı türlerinin ne derecede etkilendiğini artık daha sık görüyor, duyuyor ve yaşıyoruz. Geçtiğimiz aylarda Türkiye'nin güneyindeki kızılçam ormanlarının yanmasıyla buna bir kez daha tanık olduk. Sıcak hava dalgası ve kuru rüzgârların eşlik etmesiyle birlikte yangının yayılımı arttı ve hektarlarca orman alanını kaybettik. Bu yangınların çıkış sebebi çoğunlukla insan kaynaklı olsa da iklim değişikliği karşısında sık sık yaşayacağımız sıcak hava dalgası ve yağış azlığı ile birlikte bu tür olayların şiddetinin daha da artacağını tahmin etmek zor değil. Şimdilik bu tür yangınlar İstanbul'da hemen yanı başımızda, arka bahçemizde yaşanmıyor olsa da gelecekte iklim değişikliği etkilerinin İstanbul'daki makilikleri, kızılçam ormanlarını, fundalıkları, kayın ve meşe ormanlarını nasıl etkileyebileceğine dair ipuçları var.

İstanbul bulunduğu konum itibarıyla güneyde Akdeniz, kuzeye doğru Karadeniz iklim özelliğine sahip olmasıyla geçiş ikliminin tüm özelliklerini gösteriyor. Yağışlar, İstanbul'un kuzey ve güney kesimleri arasında farklılıklar gösterirken, yıllık yağış miktarları güneyden kuzeye doğru arttığı görülüyor.[1] Bununla birlikte genel olarak güney kesimlerde maki türleri hâkimken, kuzeyde daha nemli çalılık ve ormanlık alanların artış gösteriyor. Örneğin; adalarda kızılçam ormanları ve altında makilikler yer alırken, kuzeye Belgrad Ormanı'na doğru çıktığımızda meşe, kayın, kestane ağırlıklı bir orman dokusunu görebiliyoruz. Bu açıdan İstanbul'daki bitki örtüsünün, ormanların ve içerisindeki canlı çeşitliliğinin iklim sistemiyle birlikte ne denli şekillendiğini görmek mümkün. Kuzey ormanlarında karacaların izine rastlarken, güneyde Yarımburgaz Mağarası'nı da içine alan Batı İstanbul meralarındaki kelebek ve kuş çeşitliliğinin bolluğu daha farklı seyredebiliyor.

İstanbul'un Akdeniz iklimi özelliği gösteren güney kıyı kesimleri dünyada yer edinmiş "biyoçeşitlilik sıcak noktası" tanımı ile de ayrıca önemli bir yer tutmakta.[2] Yeryüzünde tanımlanmış 36 tane biyolojik çeşitlilik sıcak noktası var ve bunların 3'ü Türkiye'den geçiyor.[3] Bunlar Doğu Karadeniz'i içine alan Kafkasya sıcak noktası, Güneydoğu Anadolu'dan İç Anadolu'ya doğru uzanan İran Turan sıcak noktası ve güney Akdeniz'den, Ege'ye ve Marmara Denizi'ni de içine alan Akdeniz Havzası sıcak noktaları. Marmara Denizi ve İstanbul'un güney kıyılarını içine alan Akdeniz Havzası sıcak noktası çok geniş bir alanda yayılır, sınırları İspanya'nın batısından orta Afrika'ya kadar iner. Sıcak noktalar biyoçeşitlilik bakımından en zengin bölgeler ve tehdit altında bulunan noktaları işaret ediyor. İstanbul'u da içine alarak devam eden bu sınırların, yaşadığımız şehrin hassas bir yerde konumlandığının ve kırılganlığının yüksek olduğunun bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. İklim değişikliğinin getirdiği kuraklık, artan sıcaklık ve aşırı hava olayları sebebiyle sıcak noktaların büyük oranda etkilenmesi bekleniyor. İklim değişikliğinin bir sonucu olarak okyanus sirkülâsyonu veya rüzgârların yaratacağı herhangi bir değişiklik, Akdeniz Havzası deniz yüzeyinin sıcaklıklarını artırma potansiyeline sahip. Bu da, küresel dolaşım modellerinin öngördüğünden daha fazla ısınmaya yol açabilir.[4]

Harita 2 Türkiye'den geçen sıcak noktalar **Harita 3** İstanbul'u kapsayan Akdeniz havzası sıcak noktası *

* **Harita 1** Kellee Koenig (2016). Biodiversity Hotspots Map (no text) (2016.1). Zenodo; https://doi.org/10.5281/zenodo.4311831
Harita 2,3 Biodiversity Hotspots [version 2016.1]

Fenoloji

Yavaş gelişen doğal afetler (şiddetli soğuklar, kuraklık vb.) kapsamında konuyu ele aldığımızda uzun zamandır bu değişikliğin içerisinde olduğumuzu biliyoruz. Bunun en büyük göstergesi çeşitli canlı türlerinin mevsimlere göre değişen göç, üreme ve çiçeklenme gibi iklime duyarlı davranışlarındaki değişiklikler olarak karşımıza çıkıyor. Bitki ve hayvanların kendi içerisindeki yaşam döngülerini iklimlere göre ayarladıklarını biliyoruz. İlkbaharın gelmesiyle çiçeklenen filizler, kuş göçlerinin gerçekleşmesi, kışın toprak altına çekilen canlıların sıcaklığın artmasıyla tekrar toprak üstüne çıkmaları; tüm bunları havadaki değişikliklere göre belirlediklerine her yıl tanık oluyoruz. Bu tür doğa olaylarının tekrar etme zamanlarının incelenmesine ve araştırılmasına "Fenoloji" denmektedir. Fenolojik kayıt tutulurken doğada gerçekleşen olayların ilk tarihlerden itibaren kaydedilmesi önemli. Örneğin; ağaçlarda görülen ilk tomurcuklanma, çiçeklenme ve yapraklanma tarihleri, kelebeklerin ilk görüldüğü tarih, göçmen kuşların ilk geldiği tarih ve bu olayların bitiş tarihleri eklenerek kayıtlar tutulur. Yıl içerisinde değişen hava olaylarına göre doğanın da kendi içerisinde bir takvimi olduğunu görüyoruz. Hatta geçmiş dönemlerde doğanın döngüsünü uzun süre takip eden insanların bu takvime göre çeşitli isimlerle bu dönemleri adlandırdıklarını da biliyoruz; örneğin kırlangıç fırtınası, leyleklerin gelme zamanı, kızıl erik fırtınası gibi.

1850'lerde doğa bilimci ve filozof Henry David Thoreau, Concord, Massachusetts'deki Walden Göleti yakınında gözlemlediği bitki türlerini ve çiçeklenme zamanlarını düzenli olarak kaydediyordu. Günümüzde bu kayıtlardan yola çıkılarak mevcut türleri ve çiçeklenme zamanlarının, Thoreau'nun zamanındakilerle karşılaştırılmasını içeren bilimsel bir dizi çalışma mevcut. İncelenen bitki türlerinin tümünün, baharların daha sıcak olması nedeniyle 160 yıl öncesine göre daha erken yapraklandığına dair sonuçlar ortaya konuldu.[5] Bitki çiçeklenme tarihlerinin üç hafta kadar erken gerçekleştiğine dair bulguların elde edilmesi, içinde bulunduğumuz iklim değişikliğinin sonuçlarını çok net biçimde gösteriyor. Bitki ve hayvan fenolojisinin tarihsel zamanlamasındaki bu değişikliklerin, küresel iklim değişikliğinin yerel etkilerinin en hassas göstergelerinden biri olduğunu söylemek mümkün hâle geliyor. Bunlar, Thoreau'nun uzun yıllar yaptığı gözlemler ve tuttuğu kayıtlar sayesinde fenolojik veri kayıtlarının ne kadar önemli olduğunu da bize gösteriyor.

Günümüzde iklim koşulları değiştikçe fenolojik olayların zamanlamasının nasıl değişeceğini henüz çok fazla kestiremiyoruz. Bazı türler, iklim değişikliğiyle birlikte gelen mevsimsiz sıcaklık, kuraklık ve aşırı hava olaylarına uyum sağlıyor gibi görünse de tüm türler aynı hızda veya aynı şekilde tepki vermiyor.[6] Bu da türlerin etkileşim şeklini ve ekosistemlerin işleyişini bozabiliyor. Örneğin, bitkilerin büyük bir kısmının tozlaşmasını sağlayan arı, kelebek gibi canlılar henüz ortaya çıkmadan açan çiçekler tozlaşamayıp meyve ve tohum veremiyorlar.[7] Bunun birkaç nesil boyunca devam etmesi, böceklerle tozlaşan bitki popülasyonlarında azalmaya sebep olabilecek. Bitkilerin erken gelen baharla birlikte hızla büyümesinin ardından yüksek su talebine ihtiyaçları oluyor fakat kurak geçen yaz ve sonbahar döneminden sonra bitki strese girebiliyor.[8] Bunun bir orman topluluğu içerisindeki ağaçların başına geldiğini düşündüğümüzde yıllar içerisindeki susuzluk stresi, büyük bir ormanın kurumasıyla sonuçlanabilir. İklim değişikliği kaynaklı yüksek sıcaklıklar sonucu birçok kuş türü erken ürüyor.[9] Tırtıllarla beslenen kuşlar için, yavrularının yumurtadan çıktığı dönem, maksimum gıda ihtiyacının olduğu zaman olup tırtılların bolluğu çok önemli hâle gelir. Tırtıl popülasyonun zirve yaptığı zaman ile kuşların üreme zamanı arasındaki uyumsuzluk kuş yavrularının yeterince beslenememesine sebep olarak hayatta kalma şansını düşürecek.[10] Böyle üst üste birkaç nesil kayıplar meydana geldiğinde de belirli kuş popülasyonunda ciddi ölçüde azalma olabilir. Örneğin; şehirdeki park bahçelerde sık rastladığımız türlerden olan mavi baştankaralar civcivlerini tırtıllarla besler ve baştankaranın üreme dönemi ile tırtılların fazla olduğu dönem birbirine denk gelecek şekilde evrimleşmiştir.[11] Ancak bu evrimin iklim değişikliğinin günümüzdeki hızına oranla yavaş gerçekleştiğini düşünürsek kentsel alanlardaki mavi baştankaralar zamanla civcivlerine yiyecek bulmakta zorlanabilir. Diğer yandan tırtıl popülasyonunun artması, yapraklarından beslendiği bitkilerde ayrı bir stres veya hastalık yaratabilir. Dolayısıyla iklim değişikliği kaynaklı olarak bu tür fenolojik uyumsuzlukların giderek artması, ekosistem işlevlerinin bozulmasına sebep olabilir; bazı türlerin daha baskın hâle gelmesine, biyolojik çeşitliliğin azalmasına veya ekosistemin hızla çökmesine sebep olabilir. Bu çöküşün karşılığı bize ekosistemlerin sağladığı servislerden giderek daha az faydalanmak olarak yansıyacak. Örneğin; kentsel yerleşim alanları içerisinde bitki örtüsünün en az ve en yoğun olduğu alanlardaki sıcaklık farkı 4,24°C olarak hesaplanmakta.[12] Gün içerisinde sayısız hizmetinden faydalandığımız ekosistemler iklim değişikliğinden yukarıda bahsettiğimiz örneklerle birlikte çokça etkilense de ekosistemlerin korunmaları ve dikkatli restorasyonuyla iklim değişikliği etkilerinin hafifletilmesinde, tamponlanmasında çok önemli potansiyellere sahip olduğu da unutulmamalı!

Notlar

1 Avcı, M. (2014), "Kentsel Biyolojik Çeşitlilik Açısından İstanbul", İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri, İstanbul: Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, s. 87-124.

2 Myers, N., R.A. Mittermeier, Russell A., C.G. Mittermeier, G.A.B. da Fonseca & J. Kent (2000). "Biodiversity Hotspots for Conservation Priorities", Nature, 403 (6772): 853-858.

3 "Biodiversity hotspots defined", Critical Ecosystem Partnership Fund. Conservation International.

4 Trew, B.T. & I.M.D. Maclean (2021), "Vulnerability of global biodiversity hotspots to climatechange", *Global Ecology and Biogeography* 30 (4): 768-83; https://doi.org/10.1111/geb.13272.

5 Heberling, J.M., C. McDonough MacKenzie, J.D. Fridley, S. Kalisz & R.B. Primack (2019), "Phenological mismatch with trees reduces wildflower carbon budgets", Ecology Letters, 22 (4): 616-23; https://doi.org/10.1111/ele.13224.

6 A.g.e.

7 Robbirt, K.M., D.L. Roberts, M. J. Hutchings & A.J. Davy (2014), "Potential disruption of pollination in a sexually deceptive orchid by climatic change", Current Biology, 24 (23): 2845-49; https://doi.org/10.1016/j.cub.2014.10.033.

8 Buermann, W. vd. (2018), "Widespread seasonal compensation effects of spring warming on northern plant productivity", Nature, 562: 110-114; https://doi.org/10.1038/s41586-018-0555-7

9 Robbirt, K. vd. (2014).

10 A.g.e.

11 A.g.e.

12 Kuşçu Şimşek, Ç. & B. Şengezer (2012), "İstanbul Metropoliten Alanında Kentsel Isınmanın Azaltılmasında Yeşil Alanların Önemi", The Importance of Green Spaces in Minimizing Urban Heat in The İstanbul Metropolitan Area; https://www.journalAge.nt.com/megaron/pdfs/MEGARON_7_2_116_128.pdf.

“Planlamada Önemli Olan Kamu Yararından Yana Durmak”

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Şehir plancısı Filiz Deveci, dönem dönem farklı birimlere geçmek durumunda kalsa da başladığı ilk günden bugüne İBB Şehir Planlama Müdürlüğü'nde 30. yılını geride bıraktı. "20 sene sonrasının adil ve yaşanabilir kentini aslında çizgilerle ifade ediyor" olduğunu akılda tutarak, biriminde müdür yardımcısı hüviyetiyle bölge planlama ve katılımcı planlama çalışmalarını sürdürüyor.

Caner Murat Doğançayır

Okulu bitirir bitirmez planlamada katılım konusunu çalışmak isteyerek yüksek lisansa başlamıştım ama tezi istediğim şekilde yazamayacağıma kanaat getirip lisansüstü çalışmama bir dönem ara verip belediyeye başladıktan sonra da planlamanın kurumsal yapısı konusunda tezimi tamamladım. O dönem şimdiki gibi mesleği icra edecek çeşitlilik olmadığı için ya özel bir büroda ya da kamuda çalışması gerekiyordu bir şehir plancısının. Bir süre farklı işlerde çalıştıktan sonra kamuyu öncelikli gördüm; belediyenin açtığı sınava girdim ve 30 kişiyle birlikte sınavla 1990 yılında Şehir Planlama Müdürlüğü'ne girdim. Bu müdürlük, 1970'lerde Ahmet İsvan döneminde kurulan Nazım Plan Bürosu'nun güncel versiyonu olarak 1988 yılı civarında oluşturulmuştu. Ben de bu müdürlüğün ilk çalışanlarından ve uzmanların danışmanlığında yürütülen 1/50.000 ölçekli plana ilk elden emek verenlerdendim. Şu anda da o dönemki 30 kişiden kalanlarla birlikte belediyede kurumun en eski çalışanlarındanım. Bu arada oğlum büyüdükten sonra hobilerime, gönüllülük faaliyetlerime devam ettim. Meslek örgütüm Şehir Plancıları Odası'nda yönetim kurulu ve onur kurulu gibi birimlerine görev aldım.

Büyükbakkalköy Planları, Silivri Planları, Sarıyer Geri Görünüm Planları, Şile-Ağva Planları, Maltepe Bölge Parkı Planı, Kartal Planları'nda çalışarak belediyede 30 yılımı tamamladım. Çoğunluğu Şehir Planlama Müdürlüğü'nde geçti ama arada önce, Planlama, Çevre Koruma, Altyapı Projeler Müdürlüğü ve en son Ulaşım Planlama Müdürlüğü'nden sonra 2019'da tekrar Şehir Planlama Müdürlüğü'ne döndüm. Oralarda çalışmaktan rahatsız değilim ancak Çevre Koruma dışındaki birimlere geçiş biçimim için sürgün diyebiliriz.

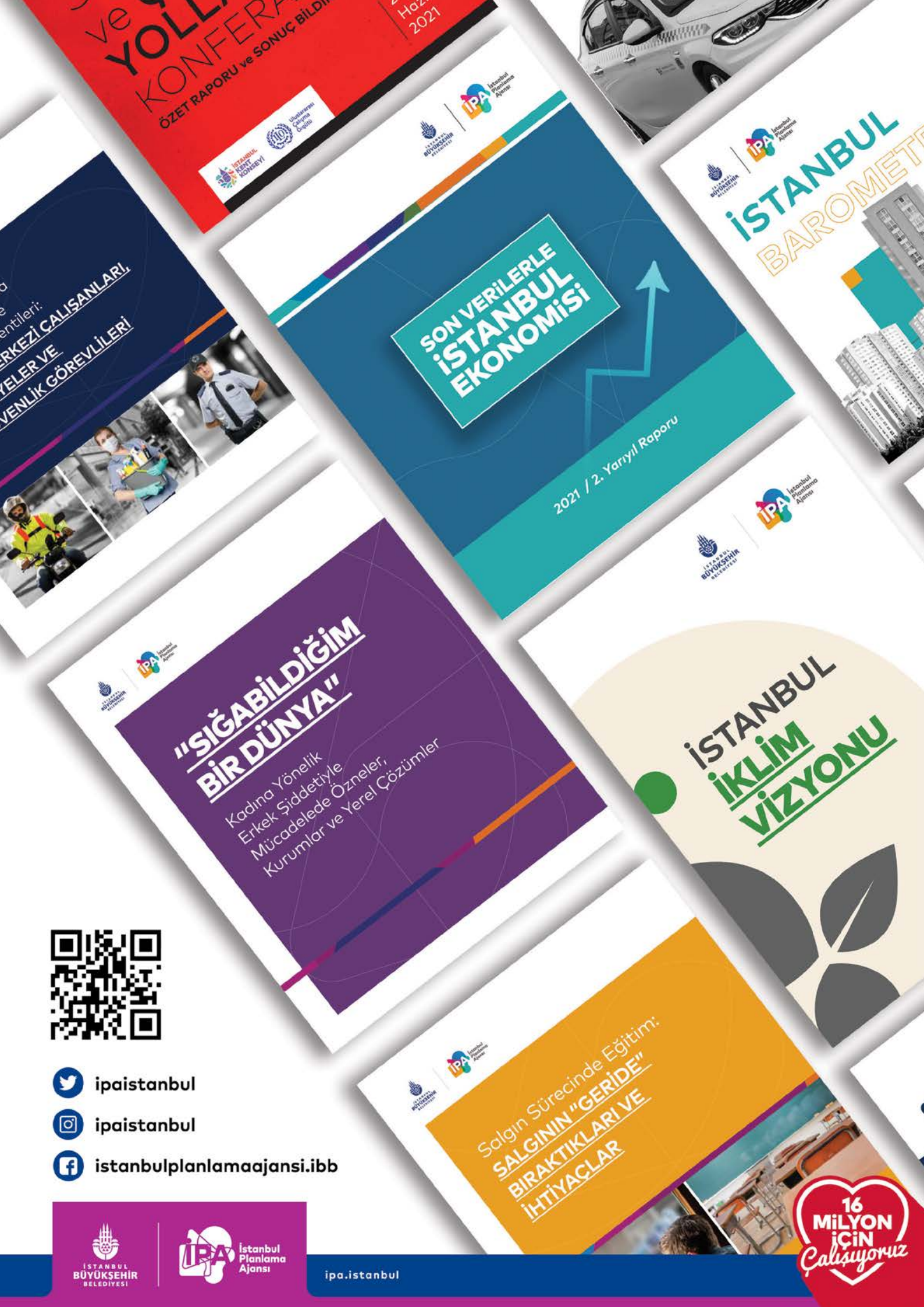
Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Kartal Merkez Planı'na 2009 yılında eleştirileri sonrası bana, "Planın nasıl olması gerektiğini düşünüyorsan onu söyleyerek ilerle ama kamu görevinde olduğunu unutmayarak bunu sürdür" dendi. Ben de bu görüşe katılıyorum: Bir devlet memuru olarak "Ben bu işi yapmam' dememem gerekiyor. Yani önce yapıp sonra imzayı neden atmadığını söylemen gerekiyor. Yapmıyorum demeyi meslek etiği olarak doğru bulmuyorum, içine sinmiyorsa şerhini düşüyorsun. Burada da plan sürecinin kontrolsüz bir şekilde ilerlediğini görüp planın altına imza atmayacağımı söylememle kurumlar arası yolculuğum başladı. Aslında bu sayede aslında mesleğimin başka alanlarını, farklı ölçekleri ve eksikleri görmüş oldum. Kartal Planları en çok zorlandığım planlama süreçlerinden biri oldu. Maltepe Bölge Parkı Planı ise örneğin, tersine çalışmayı en sevdiğim plan çalışmasıydı.

Kuruluşunda müdürlüğün içinde tek bir bilgisayarın olduğu, internetin olmadığı, çizimlerin kâğıda, şeffaf haritaların üzerine yapıldığı, hata ya da değişikliklerin paftaların üzeri kazınarak düzeltildiği zamanlardan bugüne geldik. 80 öncesindeki Nazım Plan Bürosu'nda çalışmış olanlar işleyişi ve kurumun hafızasını bize aktardılar. Ben de şimdi 30 yıllık birikimimi yeni kuşaklara aktarmayı bir görev olarak görüyorum. Mesela, bir bilgisayar programına hâkim olmak hayatı kolaylaştırıyor ama bütünden koparıp mekânı tüm yönleriyle görmeye engelleyebiliyor. Bu nedenle teknolojinin amaç değil araç olduğunu akıldan çıkarmamalıyız. Mevcut konjonktürde ne kadar dengeli olmak, siyasi baskılarla baş etmek gerekse de planlamada önemli olan kamu yararından yana durmaktır. Çizilen her çizginin bir toplumsal karşılığı olduğunu, 20 sene sonrasının adil ve yaşanabilir kentini aslında çizgilerle ifade ediyor olduğumuzu unutmamalıyız. Dahası her kurumla, kurumların her birimiyle ve uzmanlıkla iletişime ve paylaşıma açık olmamız gerektiğinin altını çizmeliyim.

Giderek daha katılımcı yöntemler deniyoruz planlamada. Katılım, önce kent sakinlerinin öneri ve itirazlarını planların askıya çıkmasından sonra değil önce iletmesini sağlıyor. Şehir Planlama Müdürlüğü'nün web sayfasından tüm plan aşamaları duyuruluyor ve sayfaya yazılan soruların hızla cevaplıyor olmamızı insanlara güven veren önemli bir adım olarak görüyorum. Aslında eskiden sit alanlarının plan hazırlığında iki halk toplantısı yapmak da bir zorunluluktu. Ama şimdiki katılım deneyiminde sadece Adalar ve Beyoğlu planlama sürecinde her biri için yapılan toplantı sayısı 100'lere ulaştı, arada ciddi bir fark var.

ipaistanbul

ipaistanbul

istanbulplanlamaajansi.ibb

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

ipa.istanbul

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Ekonomi, Göç, Siyaset, Planlama ve Sosyal Politikalar Perspektifinden: İstanbul'un Atık İşçileri

İstanbul'un katı atıkları üzerinden sadece bir kentin değil bütün bir ülkenin sosyolojik, iktisadi ve siyasi dönüşümünü okumak mümkün mü? Geri Dönüşüm İşçileri Derneği kurucusu, hak ihlallerine karşı çalışmalar yürüten ve 2014'ten bu yana Beyoğlu Belediye Meclis Üyesi Ali Mendillioğlu bu soruya "Evet" yanıtını veriyor. Mendillioğlu son aylarda yaşanan depo baskınlarından hareketle atık işçilerinin ve geri dönüşüm politikalarının geçmişini ve bugününü, yapılması gerekenlere dair önerilere dikkat çekerek anlatıyor.

Röportaj: Zelal Yalçın

Fotoğraf Tahir Akkurt

Katı atık dönüşüm sürecini sosyal, ekonomik, ekolojik ve mekânsal boyutlarıyla değerlendirdiğinizde, katı atık işçileri bu sürecin neresinde duruyor? Bir de kim bu atık toplayıcıları? Nasıl yaşarlar, nereliler, ne kadar kazanırlar?

Ali Mendillioğlu · Çöpün Türkiye'deki tarihiyle başlayayım. Yaşlılardan dinlediğimiz kadarıyla hikâye şöyle başlıyor. 1950'li yıllara kadar gidiyor bu toplama işi. Velhasıl 1950'li yıllarda evlerden zaten katı atık çıkmıyor, hele hele kâğıt vs. hiç yok; ambalaj atığı, naylon, pet plastik ne gezer. Böyle olunca tek atık çıkan yer gazete matbaalarının olduğu yerler. Buna eklenebilecek bir miktar da hastane atığı var. Kauçuk ve cam şişe atığı var. Bunu toplayan çok az insan var; daha çok bağımlılar oluyor bunu toplayanlar. Diğer taraftan 1970'li yıllarda kentlerde ihtiyaç duyulan emek gücünün sağlanabilmesi için kırsaldan büyük bir göç oluyor. Bu göçle birlikte kentin hem demografik yapısı hem coğrafi hem sosyolojik yapısı farklılaşmaya başlıyor. Orta üst sınıfların genişlemesiyle birlikte çöpün içerisinde artık geri dönüştürülebilir atıklar da bulunmaya başlıyor. Başta mecmua, gazete vb. olmak üzere, daha yeni ürünler piyasaya girmeye başlıyor. Mutfak atıkları, tava tencere vb. hurda buna dâhil. Hâlâ bildiğimiz anlamda katı atıktan bahsetmiyoruz. Yine de, orta üst sınıfların tüketim alışkanlıklarının değişimiyle görece bir piyasa ve pazar oluşmasıyla birlikte bu atıklar para ediyor ama bunu toplayacak kimseyi bulamıyorlar. Böyle bir sorun oluşuyor. İşte o dönem Ankara'daki bir "müteşebbis" arkadaşımız buna şöyle bir çözüm buluyor: Niğde-Aksaray bölgesindeki birkaç köyden işçi getiriyor ve onlara atık toplatıyor. O günden sonra yaklaşık 50 yılda Aksaraylılar bu mesleği öğreniyor, Türkiye'nin birçok yerine dağılıyorlar. Bugün mevcut olan bazı lisanslı şirketler de çekirdekten yetişen Aksaraylıların şirketleridir. Böyle bir gelişim seyri var. Burada altı çizilmesi gereken nokta şu ki; Türkiye 50 yıl önceye dönmekle tehdit ediliyor ya sık sık. Türkiye'de 50 yıl önce sokaktaki çöpü toplayacak yoksullukta insan yoktu. Bugünkü refah toplumu ile kıyasladığımızda yüz binlerce çekçekçi var ama 50 yıl önce bu işi yapacak kimse yoktu. Refah toplumunun belki başka bir ölçütü bu olabilir. Tüketim eşittir refah toplumu demek değildir.

Türkiye'de 50 yıl önce sokaktaki çöpü toplayacak yoksullukta insan yoktu. Bugünkü refah toplumu ile kıyasladığımızda yüz binlerce çekçekçi var ama 50 yıl önce bu işi yapacak kimse yoktu. Refah toplumunun belki başka bir ölçütü bu olabilir. Tüketim eşittir refah toplumu demek değildir.

Bugüne geldiğimizde, bu sürecin mekânsal ve ekonomik karşılığı nedir toplayıcılar için?

1990'lardaki Kürt göçünden beri bu iş görünür hâle geldi ve büyük bir pazar hâline dönüşmüş durumda. Dolayısıyla Türkiye'de daha hiçbir mevzuat ve yasa yokken, bu atıklar atık toplayıcıları olmasa ekonomiye hiçbir katkı sağlamayacakken de biz vardık. 2000'li yıllar itibarıyla yavaş yavaş sistem değişmeye başladı. Önce "AB Uyum Yasaları" çerçevesinde "Ambalaj Atıkları Kontrol Yönetmeliği" çıktı ve bununla birlikte neyin ambalaj atığı olduğu neyin çöp olduğu konusunda net bir tarif yapıldı. Yönetmeliğin mantığı ve felsefesi şuydu: Ambalaj atığı üreten firmalar bu atıklardan zaten kar ediyorlar. Tüketiciye ambalaj fiyatlarını da yüklüyorlar, sonra bu atıklar çöpe düşüyor. Çöpe düştüğündeyse orada kamusal bir iş başlıyor belediyeler tarafından. Bunlar toplanıyorlar, depolanıyorlar, geri dönüştürülüyorlar ve bertaraf ediliyorlar. Ambalaj üreticisi firmalara 2004'ten sonra dendi ki; ambalajı siz ürettiniz madem, bunun kamusal bir boyutu var ve belediyeler zarar ediyor, kamunun zarar ettiği işleri de siz yükleneceksiniz. Siz toplayacak, depolayacak, geri dönüştürüp, dönüştürülemeyenleri de bertaraf edeceksiniz dedi yasa. Yasaya baktığında aslında mantıksız bir şey yok ama büyük kargaşa da o andan itibaren başladı.

Nasıl bir kırılma yaşandı bu yasayla?

Yasayla oluşan kargaşanın sebebi şuydu: O zaman "entegre atık sistemi" diyorlardı, şimdi sıfır atığa döndü, çünkü entegre atık sisteminin ismi çok yıprandı. Geri dönüşüm aşaması karlı bir iş ama diğer taraftan toplama, depolama ve imha kısmı maliyeti yüksek işler. Ambalaj üreticisi firmalara şu söylenildi: "Ya kendiniz toplayıp depolayacaksınız ya da lisanslı şirketlerle anlaşarak toplayıp depolatacaksınız." Böylece lisanslı şirketler de devreye girdi. Belediyelerle anlaşma yapıp, "Senin bölgendeki atıkları toplayacağım" diyen şirketler var artık. Maliyetini de ambalaj üreticisi firmalar karşılıyor. Velhasıl, yönetmelikte ambalaj atığı diye tarif ettikleri tanımı çok muğlâk bıraktılar. İkinci sorun da şu ki ambalaj atığı dediği şey aslında hammadde, ambalaj atığı falan değil. Ve sadece ambalaj üretiminde falan kullanılmıyor bu hammadde, hayatın her aşamasında kullanılıyor. Yönetmelik sonrası bu durum çeşitli iş kollarındaki üretici işletmelerin/fabrikaların kendi arasında bir savaşa döndü. Herkesin bu hammaddeye ihtiyacı vardı ama ambalaj üreticisi firmaların yasal mevzuattan dolayı tekelleşme imkânı doğdu. Karşı çıktılar. Toplayıcıları da vurdu bu çünkü serbest piyasa içerisinde ciddi avantajları vardı. Herkese satabileceği bir ürünü elinde tutuyordu ve piyasada tek peşin paranın döndüğü sektör budur diyebilirim. Günübirlik peşin parayla satılır atıklar. Vadeli borçlar bile verir firmalar toplayıcıları kendilerine bağlamak için. Üretimdeki en önemli girdilerden birisi hammaddedir çünkü. Yönetmelik sonrasında ambalaj üreticisi firmalar, "Bizim istediğimiz koşullarda ve ücretlerle çalışacaksınız" dedi ama koşullardan kasıt günlük, hatta önden avans aldığın bir işin ödemelerinin giderek vadeye yayıldığı bir işe dönüşmesiydi. Fiyatlar da aşağı çekildi. "Ya böyle çalışacaksınız ya sizi çalıştırmam" dendi.

"Çalıştırmam" demekten kastınız daha pratik uygulamalar sanırım, değil mi?

Bu pratikte şu anlama geliyordu: Belediye ve zabıta sopasını kullanırım. İstanbul'un birçok ilçesinde, pek çok ilde bu sopa kullanıldı. Diğer yandan, toplayıcılar çalışmadığı zaman firmalar bunu kendileri de toplayamadılar. Yani bu sistem içerisinde toplayıcılara hep muhtaçlar. Kaynaktan ayrıştırma denilen bir strateji belirlediler sonrasında. Bunda da başka problemler var. Şehir içerisindeki ana arterler, AVM'ler, kamu kuruluşlarından çıkan atıklar, tek araç ve iki işçiyle birkaç saat içerisinde toplayıp kar elde edebildiğin işler. Fakat asıl

sorun poşet içerisindeki ev çöplerinde başlıyor. Vatandaşa şunu söylüyorlar, kaynaktan ayrıştır. Vatandaşın bunu yapması teorik olarak Türkiye'de mümkün değil. Bu hayalperestlik. Diyelim ki siz kaynaktan ayrıştırdınız. Günlük yaklaşık 1 kilograma yakın katı atık çıkıyor evinizden. Ortalaması budur. Bir hafta beklettiniz bunu evinizde. Hele ki pet plastik ürünleri, ki çok tüketilmeye başlandı suyla birlikte. Velev ki tuttun, kim gelip bunu senden alacak? Belediye mi? Mümkün değil. Bu iş altyapısının olmamasından ve kentin yerleşim dokusundan kaynaklı çok kolay yapılabilecek gibi gözükmüyor. Ama bunu eğitim ve kültür seviyesi ile ilişkilendirmek de çok yanlış. Kaynaktan ayrıştırmayanları eğitimsizlik kültürsüzlükle etiketlemek çok yaygın. Çevre bilinciyle falan ilişkilendiriyor ama kaynakları ayrıştırma meselesinde sakladıkları birkaç nokta var: Geri dönüşüm bir çözüm değildir. Çözüm gibi sunuyorlar ama geri dönüştürdüğün her atık bir miktar kaybeder ve bu döngü devam etmez. Kaynaktan ayrıştırmanın, geri dönüşümün ilk aşaması ambalaj üretmemektir. Sonuç olarak bu sistemi devam ettiriyorlar. Aslında anlatmaya çalıştığım şey şu; kaynaktan ayrıştırma ve geri dönüşümü çevreci bir çözüm gibi sunan firmalar asıl tüketim kültürü üzerine üretim pompalayanlardır ve bu işten birinci derecede toplum değil firmalar sorumludur. Toplumun eğitim seviyesi ve kültürsüzlüğü değil kendileri sorunun kaynağını oluşturuyorlar ama topluma mal ediyorlar bunu.

Gündelik rutinlerden bahsedecek olursak atık işçilerinin çalışma yöntemleri nasıldır, bir günleri nasıl geçer?

Bunu bölgeye çöp araçlarının saat kaçta gireceği belirler çünkü çöp aracından önce gidip toplamak zorundasınız. Her bölgede bu araçların giriş saati ve giriş sıklığı değişiyor. İstiklal'e günde 10 kez de girebiliyor mesela. Toplayıcı günde üç-dört sefer yaparsa bu ortalama 9-12 saat arasında toplama faaliyeti yapmak demektir. Belki 2-3 saat de ayrıştırma faaliyeti deseniz günde 15 saate yakın çalışanlar var. Bu işte 12-15 saat ortalama çalışma süresidir. Topladıklarını depoya geldiğinde tasnif ediyorlar, bu ciddi bir iş. Peki, ücretleri ne belirliyor? Toplanan atıkların fiyatlarında bir günden diğer güne çok sert düşüşler yaşanabiliyor. Günbegün değişebiliyor fiyatlar. İkinci faktör de toplayıcı sayısının artmasıyla birlikte bölgelerdeki atık toplama oranının azalması. Eskisi gibi günde 250-300 kilo toplayamıyorsun. Günde ortalama 100-150 kiloya düşmüş durumda toplanan atık miktarı. Buna rağmen 12-15 saat çalışan birisi bu işten günlük 150 lira kazanabilir. Her gün çıkılıyor ve genelde gençler yapıyor bu işi. Otuzlu yaşlara kadar yapılıyor diyebilirim. Yaşlı toplayıcı sayısı çok azdır.

Fotoğraflar Tahir Akkurt

Son aylarda özellikle valilik yönlendirmesi ile birlikte yoğunlaşan bir denetim ve depo baskınları söz konusu. Bu müdahalelerin gerekçesi olarak haksız kazanç, göçmenlerin izinsiz çalıştırılması gibi gerekçeler öne sürülüyor. Siz süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Murat Kurum sıfır atık projesiyle bu saldırıların bir ilgisi yok diyor ama arkasından şunu eklemeyi unutmuyor: "Sayın Emine Erdoğan Hanımefendi'nin bu işle anılmasının art niyetlidir." Sıfır Atık projesini de 2017'ye dayandırıyor bugün başlamadık bu projeye deniyor. Bir yalanla başlanıyor. Sıfır Atık projesi 2017'de değil 2004'te başladı, hatta sözleşme daha eski ve 2004'te "entegre atık sistemi" diyerek bu işe başlandı. 2017'de "Sıfır Atık" projesi denerek mevcut stratejinin adı değişti. Strateji yıpranmıştı çünkü. Gelelim diğer iddiaya. Şirketlerle ilişkilendirmemizin art niyetli olduğu

söyleniyor. Çevre Bakanı diyor bunu. 2017'den beri zaten vardı ve neden yeni yaşanıyormuş gibi art niyetli açıklamalar yapılıyor deniyor. Biz de tersten şunu söylüyoruz o günden bugüne dört yıl geçti. Dört yıl boyunca her gün depolar gece yarısı ikide-üçte bin polisle basılmıyordu. Üç aydır basılıyor. Şu an iki tane büyük ayrıştırma tesisi kurulurken bu saldırıların olması karşısında bizim bunu şirketlerle ilişkilendirme hakkımız yok mu?

Kaynaktan ayrıştırmayanları eğitimsizlik ve kültürsüzlükle etiketlemek çok yaygın. Çevre bilinciyle falan ilişkilendiriyor ama kaynakları ayrıştırma meselesinde sakladıkları birkaç nokta var: Geri dönüşüm bir çözüm değildir. Çözüm gibi sunuyorlar ama geri dönüştürdüğün her atık bir miktar kaybeder ve bu döngü devam etmez. Kaynaktan ayrıştırmanın, geri dönüşümün ilk aşaması ambalaj üretmemektir.

Bu büyük tesislerin kurulması işlevsel olarak neye karşılık gelecek ki böyle bir müdahale yapıyorlar? Neden böyle bir ilişki kuruyorsunuz?

Bu alandaki büyük sermaye gruplarından bazılarıyla diyalogum var. Çok büyük sermaye grupları diyeyim bunlara. Ana işletmeler. Bunların sektörden bilgileri var. Bunlarla görüştüğümde şunun bilgisini alıyorum: Ayrıştırma işi yapılacak ama bu işi optik okuyucularla yapabilecek teknolojik donanımlı büyük yatırımlar yapılıyor Türkiye'ye. Dolayısıyla bununla ilişkilendirme hakkımız var. Nasıl var? Şöyle ki, çöpü nasıl ayrıştıracaksın? Her gün çıkan çöp 19.500 ton yaklaşık olarak. Bu kadar gelişmiş bir teknoloji kullandılarsa ve toplayıcılar bu malı toplayacaksa "bana ne kalacak?" sorusu bir sonraki soru olacak. Yine 2004'te Ankara'da, 2016-2017'de İstanbul'da yoğun saldırılar olmuştu. Saldırılar sonrasında toplayıcı arkadaşlarımızı ve depoları ekonomik olarak nefes alamaz hâle getirdiler, sonra gelip bizimle pazarlık yaptılar, "Gelin şu koşullarda çalışalım" diye. Acaba diye düşündüğümüz noktalardan biri de burası. İki aydır çalışamayan arkadaşlarımız var. Ekonomik olarak büyük bir darboğaz var. Bu ekonomik ambargo sonrasında ne çıkacak diye bekliyoruz.

Bu çalışma alanının sadece ekonomik bir faaliyet olmadığı düşünüldüğünde, çalışma koşulları, süreleri, çocuk ve kayıtsız göçmen işçiliğinin yer bulduğu bir çalışma alan olması göz önünde bulundurulduğunda, katı atık işçiliği güvenceli bir çalışma alanı olarak nasıl düzenlenmeli?

Bu da çok sık sorulan sorulardan birisi. Bu şekilde çalışmanın ortadan kalkması gerekiyor. Belediyenin çöp hizmetlerinde çalışan insanlarla ilgili böyle sorular var mı? Yok. Niye yok? Çünkü zaten sigortalı çalışıyorlar, belli bir ücretleri var, çalışma saatleri var. Aslında üç aşağı beş aşağı aynı işi yapıyoruz ama bize gelince bu soruluyor. Bunun sorulması gayet doğal çünkü hep anlatmaya çalıştığım şey şu; burası bir yaşam alanı. Dolayısıyla ne zaman ekonomik kriz daha derinleşiyor, ne zaman sosyal koşullar daha ağırlaşıyor, iç savaş-dış savaş faktörleri devreye giriyor, o zaman sayı durmadan artıyor. Hadi diyelim bugün T.C. vatandaşlığına haiz olan ve yerleşik olan göçmenleri (çünkü mevsimlik tarım işçileri de geliyor sezonluk atık toplamak için) güvenceli yaptık. Peki, bu ekonomik ve siyasal sürdürülemezlik ortamında bir yıl sonra bir bu kadar insanın çöpe düşmeyeceğinin garantisi var mı? Onları ne yapacağız? Kaçını güvencelileştirebileceğiz? Başka koruyucu önleyici sosyal politikalar geliştirilmedikçe bu mümkün gözükmüyor bana.

Öyleyse çözüm ne?

Niye Avrupa bunu konuşmuyor? Böyle bir şey yok çünkü. Çözümün kendisi kimsenin çöple bu şekilde ilişki kurmayacak bir düzenin olmasıdır. Çöp meselesini ve atık işçiliğini konuşurken hep hangi ülkeleri örnek veririz? Hindistan, Bangladeş, Afrika ülkelerini, Latin Amerika'nın bazı ülkelerini ve Türkiye'yi örnek veriyoruz. Bunların hepsinin belirli benzerlikleri var. Neden Avrupa ülkelerindeki atık toplayıcılığı sorunundan bahsetmiyoruz? Bir "artık nüfus" gibi görülüyor toplayıcılar. Bu bir tercihin sonucudur. Devlet "bana ne" diyor, nasıl yaşarsan yaşa. İnsanlar da çöplerde yaşıyor, distopyalardaki gibi. Şimdi bununla ilgili nasıl çözüm üretebiliriz? Olamaz. Çöpte yaşamaması gerekiyor insanların. Ben zaten gözden çıkarılmışım. Ben nasıl çözüm üretebilirim? Yani vatandaş ve devlet arasındaki ilişki yeniden ve doğru düzgün tanımlanmalı ki oturup konuşabilesin.

Saldırılar sonrasında toplayıcı arkadaşlarımızı ve depoları ekonomik olarak nefes alamaz hâle getirdiler, sonra da gelip bizimle pazarlık yaptılar, "Gelin şu koşullarda çalışalım" diye. Acaba diye düşündüğümüz noktalardan biri de burası. İki aydır çalışamayan arkadaşlarımız var. Ekonomik olarak büyük bir darboğaz var. Bu ekonomik ambargo sonrasında ne çıkacak diye bekliyoruz.

Sizin ifadenizle İstanbul'da 100.000'e yakın katı atık toplayıcısı var. Resmî rakamlar bunun 1/3'ü düzeyinde bir resim gösteriyor. Günün sonunda bu insanlar İstanbullu. Bu hemşehri hukuku sadece kamunun vatandaşla kurduğu ilişki değil, o sınırlar içerisinde yaşayan her bireyin kentle kurduğu ilişkiyi ifade eden bir kavram. Onların iyi olma hâli, yaşam koşullarının iyileştirilmesine dair yerel yönetimlerin rolü ne olmalı?

Ortada bir kriz var ve bu krizi tanımlamak gerekiyor. O bahsetmiş olduğun resmî rakamlardaki 1/3 oran dediğin İstanbul'da sadece Karacadağlı, Siverekli, Bingöllü toplayıcı sayısı kadar. Diğerlerini hiç saymıyorum bile. Yani 1.246 depoda 15-20 bin kişi civarında olduğunu biliyoruz bu üç memleketten toplayıcının. Bu çok net! Bu hemşerilik ağı üzerinden 1.246 depoyu çıkardık ve gerçek sayı bunun en az üç katıdır. Bu

ne için önemli? 30 yıl önce kurulmuş depolar var. Kentin dışındaydı depolar o zamanlar. Şimdi geldi kentin içine yerleştiler çünkü kent genişledi. Şuradan baktığında mahallesinde depo istemeyen bir vatandaş haksız mıdır? Değildir. Bir vatandaş istemeyebilir. Fakat o depo sen o sitede yokken de vardı. Bunu demek bizi haklı kılar mı? Kılmaz. Peki, biz ne yapalım? Oradan gidelim mi? Gidemeyiz. Dolayısıyla ne yapmak gerekiyor? Depoların kentin dışına çıkarılması gerekiyor. Yer gösterecek olan da belediyelerdir. Şunu dese haklı: "Ben burada yaşıyordum, sen geldin depo açtın." Ama durum böyle değil ki. Burada depo vardı sen geldin yerleştin. Kent o kadar sıkıştı ki, yer bulunamaz halde. Ümraniye'de bizi en çok üzen mesele şu oldu: Ümraniye belediye başkanı 2 yıl önce bizzat kendisi dedi ki: "Kent içerisindeki depolar rahatsızlık veriyor." Sonrasında yer gösterdiler. Bugün o gösterdikleri yeri polisle basıyorlar. Böyle tersinden örnekler de var. Birincisi, ivedilikle çözülmesi gereken ve belediyelerin üzerine düşen görev bu. İstanbul'da 39 ilçe belediyesi var ve bunlar içerisinde toplayıcılığın çok geçişken olduğu yerler var. Mesela şöyle düşünün, Tarlabaşı, Tophane, Küçükpazar ve Şişli'nin bazı noktaları... Adam Şişli'den çıkıyor ve Beşiktaş'a gidiyor. Yürüme mesafesi. Oradan Kâğıthane'ye gidiyor, çıkıyor İstiklal'e geliyor. Dörtbeş belediye arasında geçişkenlik var. Toplayıcılık ve depoculuk faaliyetleri de farklı yerlerde yapılıyor. Bu dörtbeş belediye diyebilir ki: "Biz bir yer gösterelim bu toplayıcılara ve kent içerisinden o uygun olan yere gitsinler." Şunu anlarız: Belediye senin sigortanı yapamaz. Bunun için suçlayamayız. Beyoğlu belediyesinin çalışanından daha fazla Beyoğlu'nda toplayıcı var. Nasıl yapılsın? Bunun mantığı yok. Bir diğer sorun şu, kime yapacak? Çekçekçi üç gün çalışıyor, dördüncü gün çalışmıyor.

Depoların kentin dışına çıkarılması gerekiyor. Yer gösterecek olan da belediyelerdir. Şunu dese haklı: "Ben burada yaşıyordum, sen geldin depo açtın." Ama durum böyle değil ki. Burada depo vardı, sen geldin yerleştin. Kent o kadar sıkıştı ki, yer bulunamaz hâlde.

Çok düzensiz bir iş gücü var.

Tabii ki. Ama diğer taraftan şu olamaz mı diye düşünüyorsun ister istemez. Toplayıcıyla şöyle bir ilişki kurabilirsin: "Neyden rahatsızsın? Toplayıcı çöpü ayrıştırırken poşeti yırttığında yemek artığını falan dışarı mı döküyor? Esnaf bundan rahatsız mı? Gel, benim depomla koordineli çalış. Ben kimin nereye çıktığını biliyorum. O poşeti kim orda yırtmış olabilir biliyorum. "Olağan şüphelileri" biliyorum. Ben uyarayım o kişiyi: "Tekrar olursa başka bir yöntem geliştirelim." Şimdi sosyal yardımlar meselesi de önemli gibime geliyor ama bundan daha ötesi dediğim gibi insanların çöpe düşmemesi gerekiyor ya. Bunun için bizim arkadaşlarımızı, özellikle az sayıdaki çocuk işçilerin eğitimini desteklemek zorunda belediyeler. O çocuğun kazandığı para neredeyse ebeveyninkine yakın. Bu aile bütçesi için çok belirleyici. O çocuğun eğitiminin desteklenmesi gerekiyor. Sosyal yardımlar burada devreye giriyor. Çocuğunu okutan çekçekçilerin ailelerine sosyal yardımlar bulunabilir. Belediyelerden bizim asıl beklentimiz bizi muhatap alması ve yaşanan sorunlarda bizim de bu sorunun çözümüne katkı sunmamızı sağlaması. Biz çok şeye katkı sunabiliriz. Bizim organizasyonumuz belediyelerden çok daha güçlü. Zabıtanın yapamadığını biz yapabiliriz. Zabıta engelleyemez arkadaşımızı ama biz engelleyebiliriz.

Ortak banyoların sağlanması, kent banyoları diyebiliriz belki... Kıyafet bankaları... Bunların karşılığı var mı sizce?

Önemli bir katkı sunar bu. Gerçekten yıkanma, hem elbiselerin temizliği hem beden temizliği çok büyük sorun toplayıcılar açısından. Bunun toptan çözümü çamaşırhane vb. imkânlar çok kıymetli olur. Sıcak yemek gibi organizasyonlar... Günlük hayatı oldukça kolaylaştıracak şeyler bunlar. Ama metruk bina içerisinde bir düzenleme yapamazsın tabii ki.

BEYOĞLU SENİN KATILIMINLA FİKRİNLE SESİNLE SÖZÜNLE BEYOĞLU

ADİL, HATIRLAYAN, DAYANIKLI, YARATICI, ÜRETEN ve **YAŞANABİLİR** bir **BEYOĞLU** için yola çıktık. Bu temalar altında Beyoğlu'nu düşünüyor, konuşuyor, geleceğini birlikte şekillendiriyoruz.

Sen de **'Beyoğlu Senin'** kapsamında düzenlenen etkinliklere katıl, fikrini söyle, hayalindeki **Beyoğlu'nu ortak akılla birlikte tasarlayalım.**

Detaylar ve katılım için:

İstiklal Caddesi İletişim Ofisi:
Merkez Şehit Muhtar Mah.
İstiklal Caddesi No. 22 Kat: 4

beyoglusenin
BeyogluSenin
İBBŞehirPlanlamaMüdürlüğü

BEYOĞLU SENİN.İST

16 MİLYON İÇİN ÇALIŞIYORUZ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İMAR VE ŞEHİRCİLİK DAİRE BAŞKANLIĞI | İPA İstanbul Planlama Ajansı

Katılımcı Uygulama Pratikleri Geliştirmek Üzerine Bir Deneyim: Gençlerle Geleceği Tasarlamak

"Geleceğin Kentleri" kavramı ortaya çıkışından itibaren kentlerin şekillenmesinde önemli rol oynayan fiziksel, toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve idari faktörler üzerinden incelenerek kent kavramının da yeni anlamlar taşımaya başlamasına neden oluyor. Gelecek tahayyüllerinin toplum, mekân ve teknoloji ekseninde yeniden tasarlandığı bu dönemde kentleri ve mekânları yeniden düşünürken, İstanbul'u odağa alan bir atölye serisi düzenlendi.

İPA Enstitü / İstanbul Planlama Ajansı

Kentsel alanların yaşam için ihtiyaç duyulan birçok unsuru içerisinde bulundurması insanların kentsel mekânda yaşamayı daha çok tercih etmelerine neden olmakta. Dünya ölçeğinde şehirlere olan göçün ve nüfus artışının hız kazanması süreci incelendiğinde 1950 yılında dünya nüfusunun yaklaşık %30'luk kısmının kentlerde yaşadığı, bu oranın 2010 yılında %50'ye yükseldiği görülmekte. Yapılan araştırmalarda 2030 yılında dünya nüfusunun %60'ının, 2050 yılında ise %70'inin şehirlerde yaşayacağı tahmin ediliyor.[1] Kent merkezlerinde artan yoğunluk nedeniyle tarihsel, doğal ve kültürel dokunun kaybolma tehlikesi altında olması, toplumsal ayrışmanın derinleşmesi, ulaşım sorunu, uygun fiyatlı konut eksikliği, suç oranlarındaki artış, temiz suya ve enerji kaynaklarına erişimde yaşanan sorunlar ve buna bağlı olarak kentsel yaşam kalitesinin azalması gibi olumsuz durumlar ortaya çıkıyor.

Kentleşmenin hız kesmeden arttığı bu süreçte şehirlerin geleceğine dair yapılan çalışmalar küresel ölçekte büyük önem kazanıyor. Dünya üzerinde fiziksel sınırlardan çok daha fazlasını ifade eden, kendi özgün kimlikleriyle var olması gereken şehirler, sahip oldukları organik dokuyu yansıtmak amacıyla gelecek vizyonlarını şekillendiriyor. Özgün yapı, sahip olunan fiziksel ve ekonomik fırsatlar, karşılaşılan zorlukların çözülebilme kapasitesi gibi hususlar şehirlerin dünya ölçeğinde edindikleri konumda belirleyici bir rol oynuyor. Bu doğrultuda, yapılan araştırmalar ve politika uygulamaları göz önüne alındığında kentlerin özgün gelecek vizyonlarını doğal kaynakların kullanımı ve iklim krizi (i), teknoloji ve akıllı şehir uygulamaları (ii), erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım (iii) ve toplumsal katılım, kent yönetimi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler (iv) olmak üzere dört temel başlığa odaklandığı görülüyor.

"Geleceğin Kentleri" kavramı, günümüzde sıkça tartışılan ve bilimsel literatürde geniş yer bulan bir olgu olarak öne çıkıyor. Geleceğin kentleri kavramı ortaya çıkışından itibaren kentlerin şekillenmesinde önemli rol oynayan fiziksel, toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve idari faktörler üzerinden incelenerek kent kavramının da yeni anlamlar taşımaya başlamasına neden oluyor. Buna ek olarak, zaman içerisinde ekonomik, sosyokültürel ve politik alanlarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak bireylerin ihtiyaç ve taleplerinde yaşanan değişimler, mekânların da bu doğrultuda yeniden üretilmesini beraberinde getiriyor. Gelecek tahayyüllerinin toplum, mekân ve teknoloji ekseninde yeniden tasarlandığı bu dönemde kentleri ve mekânları yeniden düşünürken, İstanbul'u odağa alan bir atölye serisi oluşturuldu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İstanbul Planlama Ajansı tarafından Müze Gazhane ve İstanbul Kent Konseyi iş birliğiyle yürütülen "Geleceği Tasarlamak: Disiplinler Arası Bir Öğrenme Deneyimi" atölye serisi seçilen 30 öğrenci ile birlikte 21 Eylül'de başladı. Beş gün süren atölye serisi, 5 moderatör, 12 mentör, 14 konuşmacının katılımıyla gerçekleşti.

Fotoğraf İstanbul Planlama Ajansı Arşivi

"Geleceği Tasarlamak: Disiplinler Arası Bir Öğrenme Deneyimi" atölye serisi ile "Geleceğin Kentleri" kavramı iklim krizi - dayanıklı şehirler, teknoloji - akıllı şehirler, erişilebilirlik - ulaşım ve katılımcılık - demokratik kent yönetimi olmak üzere dört modülde tartışıldı ve bu kapsamda her modülde konuya ilişkin gelecek senaryoları ve proje önerileri üretildi. Son modül olan beşinci modülde ise dört gün boyunca tartışılan konular ve önerilerin değerlendirildiği bir forum gerçekleştirildi.

Modül 1: İklim Krizi, Dayanıklı Şehirler[2]

Kentsel büyümenin ortaya çıkardığı ve geleceğin kentlerine ilişkin yapılan tartışmalarda öne çıkan konulardan biri iklim krizi ve dayanıklı şehirler. Her geçen gün etkileri daha fazla hissedilen iklim değişikliği karşısında şehirler oldukça savunmasız durumda olduğu söylenebilir. Özellikle son dönemlerde karşı karşıya kalınan doğal afetler konu ile ilgili çalışmaların önemini gözler önüne sermeye devam etmekte. Dolayısıyla, şehirlerin gelecekte karşı karşıya kalınabilecek olası krizlerde sosyal, ekonomik ve fiziksel zararlardan korunabilmesi adına dayanıklı şehirler olarak kurgulanmaları elzem görülüyor.

21 Eylül'de gerçekleşen "İklim Krizi, Dayanıklı Şehirler" başlıklı birinci modül; iklim krizine karşı dayanıklı şehirler olmak ve İstanbul İklim Eylem Planı tartışmalarıyla başladı. 10'ar kişilik üç gruba ayrılan katılımcılar; iklim değişikliğini ve olası sonuçlarını tartışarak ürettikleri senaryolar üretti. Birinci grup kullanıcı deneyimini temel alan teknoloji tabanlı bir kültür-sanat projesi şekillendirirken ikinci grup İstanbul'un geleceğini iklim krizi ve dayanıklılık eksenin ele alarak bir eylem planı ortaya koydu. Üçüncü grup ise ekoloji, gıda/tarım, rekreasyon/park temelinde bir alan tasarladı. Grupların önerilerini birlikte tartışmalarıyla sonlanırken farklı yaklaşımlar içindeki temel görülen eksiklikler (örneğin enerji kaynakları, su yönetimi vb.) ele alındı. Tüm senaryoların ortak ve öne çıkan noktaları ise sadece teknolojik çözümlere yaslanılmaması, iklim değişikliğinden olumsuz etkilenecek toplumsal grupların dikkate alınması, tartışmanın kent ölçeğine tutulması ve hedeflerin aşamalı olarak kısa, orta ve uzun vade biçiminde ortaya koyulması oldu.

Modül 2: Teknoloji, Akıllı Kentler[3]

Kentleşme oranlarının yükselmesi, nüfus artışı ve hızla tükenen kaynaklar karşısında gelişen teknolojinin yardımıyla çözümler bulunması, akıllı yaklaşımların benimsenmesi bir zorunluluk haline gelmeye başladı. Bu çerçevede, "Geleceğin Kentleri" olgusuna dair çeşitli platformlarda sürdürülen tartışmalar tarih boyunca yeniliğin merkezi konumunda bulunan, stratejileri ve hedefleri ile geleceğin nasıl olacağına dair ipuçları veren şehirleri odağına almakta. Bu bağlamda şehirler, inovasyon ve teknolojik ilerlemenin gerçekleştiği kilit yerler olarak ön plana çıkıyor. Geleceğin kentleri bu anlamda, ulaşım ve hareketlilikten vatandaş katılımına kadar çok çeşitli alanlarda yeni teknolojileri uygulayarak geleceğini belirleyecek ve yeni kent kurgularını bu doğrultuda şekillendirecektir. Bu durumda

Fotoğraflar İstanbul Planlama Ajansı Arşivi

geleceğin kentlerinde teknolojik gelişmeler toplumsal yapıya uygun, toplumun ihtiyaçlarını ön plana koyacak şekilde ilerleme sağlamalıdır.

23 Eylül'de gerçekleşen "Teknoloji, Akıllı Şehirler" başlıklı ikinci modül; girişimcilik ve yenilikçilik ekseninde, güvenlik, ulaşım ve yönetime katılım gibi kent hizmetlerinde akıllı çözümlere yönelik etkileyici örneklerin sunulması, teknolojik altyapı, eşitsizliklerle mücadelede beşeri kaynakların etkin kullanımı ve iş birliği yorumlarıyla çok boyutlu akıllı kent bileşenlerinin aktarılması ve son olarak İBB bünyesinde uygulanan ve üzerinde çalışılan teknolojik hizmetler ve akıllı kent kavramından geleceğin kentleri başlığına geçişi ile ilgili değerlendirmelerle başladı. Bu tartışmalar ışığında, kentte bir arada eylem geliştirme, dayanışma ve mahallede farkındalık geliştirme hedefi ile diğerinde kentin farklı bölgelerinde farklı duyuların yerinde sanal haritalanmasına olanak sağlayan ve kentin tanıtımına, kültürüne ve mirasına hizmet etme hedefine vurgu yapan "Komşu Komşu" ve "İstanbul Deneyimi" adlarında iki mobil uygulama geliştirdi. Bir diğer grup ise enerji ve konut krizini, ödül sistemi ile sürdürülebilir çözümleri destekleyen ve takip sistemi ile akıllı izleme olanağı sunan "Yeşil Hareket/Akıllı Çözüm" başlıklı bir kampanya önerisi geliştirdi. Tüm bu önerilerde akıllı çözümleri kent hizmetlerinde ve planlamada kullanılan teknolojik çözümlerin farklı boyutlarını karşılayabildiği görülmektedir.

Modül 3: Erişilebilirlik, Ulaşım[4]

Kentsel gelişimin bir diğer önemli unsuru kentsel alanı ve bu alanın işlevselliğini karakterize eden kentsel hareketliliktir. Günümüz koşullarında şehir sakinlerinin her yere rahatlıkla ulaşmalarının sağlanması elzemdir. Kentsel hareketlilikteki değişiklikler ise şehirlerin sağlığını, sosyoekonomik koşullarını, arazi kullanımını, enerji verimliliğini ve yenilenebilir enerji kullanımını etkileyecek uygun politika çerçevesini, standartları ve planlamayı gerektirir. Bu nedenle şehirler ulaşımın olumsuz etkilerinin önüne geçmek için çeşitli yaklaşımlar benimser ve oluşan çevresel sorunlara engel olmak adına çözüm önerileri getirir. Bu bağlamda, hareketliliğe dair yeni hedeflerin erişilebilirlik odaklı olması karbon salınımını önlemek ve iklim krizinin hasarlarını en aza indirmek adına önemli bir yaklaşım olarak öne çıkıyor.

28 Eylül'de gerçekleşen "Erişilebilirlik, Ulaşım" başlıklı üçüncü modül; erişilebilirlik, kapsayıcı ve sürdürülebilir ulaşım sistemleri ve İstanbul'daki yaya, bisiklet deneyimleri tartışılarak başladı. Gruplara ayrılarak başlayan atölye çalışmasında ise ulaşım ve erişilebilirliğin temelinde sokak ölçeğinden, metropol ölçeğine kadar bireylerin sorumlulukları ve taleplerinin, karar süreçlerinde ne kadar ve nasıl etkin olabileceklerinin ipuçları keşfedilmiş ve yeni senaryolar ortaya konmuştur. Sokağın, mahallenin geleceğin kentlerinde vazgeçilmez birimler olarak sürekliliğinin ve dayanıklılığının sağlanması için bugünden hareketin başlaması için kavramlar üretilmiş, eylemler için etaplamalar yapılmıştır. Geleceğin akıllı kentlerinde bilgi teknolojilerinin bireysel hareketliliğin değil, toplumsal hareketliliğin ve erişilebilirliğin nasıl destekleyicisi olabileceği üzerine senaryolar geliştirilmiştir.

Modül 4: Katılımcılık, Demokratik Kent Yönetimi[5]

Kent sakinlerinin davranış ve talepleri, şehirlerin vizyonunun belirlenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Katılım pratiklerine öncelik verilmesi ile yeni bir düşünce biçiminin ortaya çıkacağı ve bu sayede şehirlerin boyut, yoğunluk ve karmaşıklıktan bağımsız olarak etkileşim alanlarına dönüşeceği düşünülür. Bu bağlamda vatandaşların fikir üreterek, çözüm önerileri sunarak ve müzakere ederek geleceğin kentlerinin oluşumuna katkıda bulunması beklenir. Benzer bir yaklaşımla, pek çok şehir gelecek vizyonunu toplumsal katılım üzerinden şekillendirmeye özen göstermekte. Vatandaşların hayatlarını doğrudan etkileyen politika kararlarının alınmasında kentsel yönetişim, vatandaş katılımı, yenilikçilik ve yaratıcılık gibi birçok hususun göz önünde bulundurulması önemlidir. Geleceğin nasıl şekilleneceğinin tahmin edilmesi kolay değildir, ancak hazırlanan gelecek vizyonları, yapılan seçimler ve politika önerileri gelecekteki yaşamı büyük ölçüde şekillendirdiği yadsınamaz bir gerçek.

30 Eylül'de gerçekleşen "Katılımcılık, Demokratik Kent Yönetimi" başlıklı dördüncü modül; İstanbul Kent Konseyi deneyimi, Stratejik Plan Hazırlık Süreci, İBB Katılımcı Bütçe Deneyimi ve Vizyon 2050 Sürecine dair tartışmalarıyla başladı. Bu tartışmaların ardından atölye çalışması "Kent Konseyi Tartışmaları", "Katılımcı Bütçe Tartışmaları" ve "Stratejik Plan Tartışmaları" olmak üzere üç başlıkta tasarlandı. Her grup gün tüm bu süreçlerin eksikliklerini öne çıkartarak bu eksikliklerin giderilmesi ve daha şeffaf, adil ve kapsayıcı bir süreç tasarlanması konusunda öneriler geliştirdi.

Modül 5: Geleceğin Kentlerine Doğru

3 Ekim'de Müze Gazhane'de halka açık olarak gerçekleştirilen atölye serisinin son modülü olan "Geleceğin Kentlerine Doğru" başlığında ise Barış Doğru'nun moderatörlüğünde dört gün boyunca yapılan çalışmaların, katılımcılığın ve gelecek tahayyüllerinin tartışıldığı bir forum gerçekleştirildi. "Geleceği Tasarlamak: Disiplinlerarası Bir Öğrenme Deneyimi" atölye serisinde tasarlanan projeler ve çözüm önerilerine yönelik bir proje kataloğu oluşturmak üzere çalışmalar devam ediyor. Ortaya çıkan proje önerilerine yönelik kataloğu İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ilgili birimleri ile paylaşılması amaçlanıyor.

"Senin İstanbul'un Nasıl Olsun? İnteraktif Haritalama

"Geleceği Tasarlamak: Disiplinler Arası Bir Öğrenme Deneyimi" atölye serisinin bitişi ile birlikte programa katılan öğrenciler tarafından katılıma dikkat çekecek bir uygulama önerisi ortaya atıldı. Büyükşehirlerde konunun öznelerinin söz hakkına sahip olmadığına vurgu yapılarak 7 Ekim Dünya Büyükşehirler Günü'nde İstanbullu vatandaşların katılımını hedefleyen, kentte hâlihazırda yaptıkları ve değiştirmek istedikleri gündelik aktivitelerini işleyebilecekleri bir platform tasarlandı. Bu çalışmayla İstanbulluların fiziksel aktivite, barınma-çalışma-eğitim alanları ve sosyal aktivitelerine hareketlerine dair sorunlarının ve isteklerinin mekânsal ölçekte değerlendirmesi amaçlandı. Tasarlanan interaktif harita 7-8 Ekim tarihlerinde, insan hareketinin yoğunlaştığı, kullanıcı çeşitliliğinin fazla olduğu bir geçiş alanına sahip olması sebebiyle Karaköy/Taksim Tünel çıkışına yerleştirildi.

Öncelikle İstanbullulara üç soru yöneltildi: "İstanbul'da en çok nerede vakit geçiriyorsun/geçirmek istersin?", "İstanbul'da nerede sosyalleşiyorsun/sosyalleşmek istersin?", "İstanbul'da en çok nerede spor yapıyorsun/yapmak istersin?". İstanbulluların deneyimlerini paylaşmaları ve gündelik yaşam aktivitelerini mekân üzerinde işaretleyebilmeleri için "etiketler" tasarlandı. Etiket tasarımları 3 yaş grubuna (genç, yetişkin, yaşlı) ve sosyal aktivite, fiziksel aktivite ve günlük rutinlere (çalışma, barınma, eğitim) göre çeşitlendirilerek oluşturuldu. Katılımcı harita deneyiminden elde edilen veriler üzerine çalışmalar atölye serisine katılmış olan ekipteki bu projeye katkı sunan öğrenciler ile birlikte devam ediyor. İstanbulluların sosyal ve fiziksel aktivitelerine, günlük rutinlerindeki deneyimlerini ortaya koyan ve deneyimlemek istedikleri mekânların okunmasını sağlayan bir veri seti elde edildi. Elde edilen bu verilerle "Senin İstanbul'un Nasıl Olsun?" temalı bir manifesto yazılması hedefleniyor.

Notlar

1 Ateş, M. ve D. Önder Erinsel (2019). 'Akıllı Şehir' Kavramı ve Dönüşen Anlamı Bağlamında Eleştiriler. Megaron. 14(1):41-50.

2 Modül 1: İklim Krizi, Dayanıklı Şehirler, Dr. Öğr. Üyesi Barış Gençer Baykan'ın kolaylaştırıcılığında, Arda Moltay, Ceren Tüfek ve Yağız Eren Abanus'un mentörlüğünde gerçekleşti.

3 Modül 2: "Teknoloji, Akıllı Şehirler", Prof. Dr. Kerem Koramaz'ın kolaylaştırıcılığında, Elif Şen, Emine Zerrin Şakır ve Hakan Kökçü mentörlüğünde gerçekleşti.

4 Modül 3: Erişilebilirlik, Ulaşım, Doç. Dr. Kevser Üstündağ'ın kolaylaştırıcılığında; Arzu Erturan, Merve Akdağ ve Tahir Can Yarımoğlu mentörlüğünde gerçekleşti.

5 Modül 4: "Katılımcılık, Demokratik Kent Yönetimi" başlıklı atölye Yaşar Adanalı kolaylaştırıcılığında Anıl Kocaoğulları, Ayşegül Güğüs ve Özlem Gonca Yalçınkaya mentörlüğünde gerçekleşti.

Afet Döneminde Eğitim

Salgının "Geride" Bıraktıklarıyla Ne Yapmalı?

Salgın süresince birçok ülkede yüz yüze eğitimin kesintiye uğraması nedeniyle dünya çapında milyonlarca çocuk eğitimden kopma riski yaşarken eğitimin kapsayıcılığı ve erişilebilirliğine ilişkin tartışmalar da yeni bir boyut kazandı. Bu nedenle yaşanan süreci öğrenci, veli ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına bütüncül cevaplar üretmeye yönelik tartışmalarla yürütmek ve birlikte iyi olma hâllerine dönük çözümler üretmek büyük önem taşıyor.

Aysel Öztürk[*] - Suzan Ezgi Kösalı[*] - Zelal Yalçın[*]

[*] İstanbul Planlama Ajansı

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını pek çok alanı derinden etkileyen çok katmanlı bir kriz atmosferi ortaya çıkardı. Salgının olumsuz sonuçları ekonomi, sağlık, insan hakları gibi kritik alanlarda yeni eşitsizlik alanları oluştururken mevcut eşitsizlikleri öngörülemeyen biçimde derinleştirdi. Bu süreçte eğitim ise salgının olumsuz sonuçlarından en fazla etkilenen alanlardan birisi oldu. Birçok ülkede yüz yüze eğitimin kesintiye uğraması nedeniyle dünya çapında milyonlarca çocuk eğitimden kopma riski altına girdi. Bu dönemde eğitimin kapsayıcılığı ve erişilebilirliğine ilişkin tartışmalar yeni bir boyut kazanırken, eğitim alanının temel bileşenleri olan öğrenci, veli ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına bütüncül cevaplar üretmeye dönük tartışmalar daha da alevlendi.

Salgınla birlikte büyük ölçüde kesintiye uğrayan ve ancak mevcut müfredatın çevrimiçi platformlara aktarılmasıyla sürdürülmeye çalışılan geçtiğimiz dönemin, eğitimin farklı bileşenleri açısından geride bıraktıklarını anlamak ve kayıpların telafi edilmesi için gerekli yöntemleri ortaya çıkartmak için İPA tarafından "Salgın Sürecinde Eğitim: Salgının "Geride" Bıraktıkları ve İhtiyaçlar" başlıklı bir rapor hazırlandı. Rapor, eğitim alanının temel bileşenleri olan öğrenci, veli ve öğretmenler nezdinde, COVID-19 salgını sürecinde daha da derinleşen eşitsizliklerle ortaya çıkan yeni ihtiyaçların anlaşılmasını ve afet dönemlerinde öğrencileri merkezine alan bütüncül, kesintisiz ve sürdürülebilir bir eğitim modelinin tesis edilmesi için gerekli yol haritasının oluşturulmasını amaçlıyor.

Salgın başlamadan önce dahi dünya genelinde ilkokul ve ortaokul çağındaki 258 milyon çocuk ve genç okula gidemiyordu ve eğitim alanında bir kriz yaşanıyordu. Salgının tüm dünyayı etkisi altına almasıyla birlikte, Nisan 2020 itibarıyla 180 ülkede değişen aralıklarla okullar kapatıldı ve 1,5 milyar öğrencinin eğitim hayatı sekteye uğradı.[1] Salgının sadece ekonomik etkileriyle birlikte, 16 milyon çocuk ve genç okul terki ve eğitime erişimde güçlük çekme tehlikesi altında bulunuyor.[2] Salgın koşulları kırılgan grupların eğitime erişim hakları açısından daha da olumsuz sonuçlara yol açtı. Özellikle kız çocukları, engelli çocuklar, mülteci çocuklar ve yoksulluk koşullarında yaşayan çocuklar bu dönemde eğitim sisteminin dışına itilme riskiyle yüz yüze durumda bulunuyor. Eğitimden kopuş riskini azaltacak mekanizmalarının yokluğunda dünya çapında 140 milyon çocuğun daha çocuk yoksulluğuna itilebileceği tahmin ediliyor.[3]

Türkiye'de 16 Mart 2020 tarihinde okullar kapatılarak uzaktan eğitime geçildi ve 2021-2022 eğitim öğretim yılında eğitim yeniden yüz yüze olarak başladı. Bu süreçte Türkiye OECD ülkeleri arasında Meksika'dan sonra okulların en uzun süre kapalı kaldığı ikinci ülke oldu.[4] Türkiye'de uzaktan eğitim döneminde 2 milyondan fazla öğrencinin EBA platformunu aktif olarak kullanamadığı tahmin ediliyor. Uzaktan eğitim platformlarına erişim sağlayabilen öğrencilerin büyük çoğunluğu ise mekânsal ve teknolojik imkânsızlıklar nedeniyle

dersleri eğitime uygun olmayan koşullarda veya ancak cep telefonlarından takip etmeye çalışmış durumda. Türkiye'de eğitime katılım oranları daha önce de düşük olan kız çocukları, özel gereksinimli çocuklar ve mülteci çocuklar başta olmak üzere tüm dezavantajlı çocuklar salgının eşitsizlikleri daha da derinleştirmesiyle eğitimden kopma riski altında bulunuyor.

İPA tarafından hazırlanan rapor kapsamında, salgının öğrenciler üzerindeki etkilerini derinlemesine anlayabilmek için yaşları 7 ile 17 arasında toplam 13 çocuk ve gençle odak grup görüşmeleri gerçekleştirildi. Öğrenciler bu süreçte sadece eğitimlerini uzaktan sürdürmeye çalışmanın zorluklarıyla değil, aynı zamanda okul ortamından ve akran dayanışmasından da uzak kalmanın etkileriyle de baş etmeye çalıştıklarını vurguluyor.

Öğrenciler sadece eğitimlerini uzaktan sürdürmeye çalışmanın zorluklarıyla değil, aynı zamanda okul ortamından ve akran dayanışmasından da uzak kalmanın etkileriyle de baş etmeye çalıştıklarını vurguluyor.

Görüşülen öğrencilerin büyük bir kısmı uzaktan eğitim döneminde derslerin verimsiz geçtiğini ve öğrenme konusunda ciddi sıkıntı çektiklerini belirtiyor. Uzaktan eğitim döneminde öğretmen ve öğrenci etkileşiminin azalması nedeniyle derslerin verimsizleşmesi ve öğrenme kayıplarının giderek artması pek çok uzmanın ısrarla vurguladığı konulardan birisi olarak ön plana çıkmaktaydı. Bununla birlikte uzaktan eğitimin öğrenciler üzerinde bıraktığı psikolojik ve fizyolojik hasarlar yapılan görüşmelerin en dikkat çekici sonuçlardan birisi olarak ortaya çıkıyor. Öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde yoğun dikkat eksikliği, kaygı, yorgunluk, can sıkıntısı üzüntü ve korku benzeri hisler nedeniyle psikolojik olarak zorlanmanın yanı sıra sırt, bel ve diz ağrısı, göz bozuklukları,

Fotoğraf iStock.com/maroke

deri hastalıkları, yoğun kilo kaybı ya da alımı gibi fiziksel şikayetlerle de baş etmek durumunda kaldıklarını belirtiyor. Bütün bu süreçte, bir taraftan teknolojik ve mekânsal yetersizliklerin neden olduğu öğrenme kayıplarının diğer taraftan okul ekosisteminden ve koruyuculuğundan uzak kalmanın çocuk ve gençleri umutsuz bir yalnızlaşmaya ittiği sonucu ortaya çıkıyor.

Salgının neden olduğu ekonomik ve sosyal zorluklardan veliler de oldukça fazla etkilenmiş durumda. Rapor kapsamında İstanbul'da yaşayan 402 velinin katılımıyla gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçlarına göre velilerin %85'i yardımcı kaynak, %88'i test kitabı ve %78'i özel ders/kurs masraflarının son bir yıl içerisinde arttığını belirtirken, %89'u da tablet ve internet benzeri teknoloji harcamalarının arttığını ifade ediyor. Uzaktan eğitim sürecinde ev ortamının tam günlük bir eğitim ortamına dönüşmesinin, velilerin üstlendikleri sorumlulukların da beklenmedik bir şekilde artmasına sebep olduğu anlaşılıyor. Özellikle kadın ebeveynler salgın sürecinde ev içi emek yükünün artması sebebiyle yoğun stres yaşadıklarını ifade ediyor. Çocukların salgın öncesi sosyalleşme kanallarından ve fiziksel aktivite imkânlarından mahrum kalmasının aile içi ilişkileri zedelediğini de sıklıklı ifade ediliyor. Çocuklarının eğitimin hayatının akıbeti konusunda oldukça kaygılı olan veliler, giderek ağırlaşan sorumluluklar nedeniyle aile içi ilişkileri ve sosyal hayatları arasındaki dengeyi bulmakta zorlandıklarını belirtiyor. Velilerin %84,9'u salgında sosyal hayatlarının, %42,3'ü ise aile içi ilişkilerinin olumsuz olarak etkilendiğinin altını çiziyor. Bütün bu sürecin velileri maddi ve manevi olarak fazlasıyla olumsuz etkilemiş ve zorlamış olduğu anlaşılıyor. Yüz yüze olarak yeniden başlayan eğitim dönemi, velilerin son bir buçuk sene içerisinde artan yüklerini hafifletse bile okullarda alınan önlemlerin yeterliliği konusundaki şüpheler kaygı seviyesinin hâlâ yüksek olmasına sebep oluyor.

Öğretmen ve öğrenci etkileşimindeki azalmanın, her iki grup nezdinde de eğitim sürecine yabancılaşma hissini ortaya çıkardığı gözlemleniyor.

Eğitim alanının bir diğer önemli bileşeni olan öğretmenler ise geçtiğimiz dönemde eğitimdeki model değişikliğine büyük ölçüde hazırlıksız yakalanmış ve ihtiyaç duydukları mesleki dayanışmadan mahrum kalmış durumda bulunuyor. Araştırma kapsamında görüşüne başvurulan öğretmenler, uzaktan eğitim sürecinde derslere katılım noktasında yoğun bir çaba sarf etmelerine rağmen derslerden yeterince verim almanın mümkün olmadığının

altını çiziyor. Geçitğimiz süreçte birçok öğrencinin çevrimiçi platformlara erişememesinin yanında erişebilen öğrencilerin derslere ilgi ve alakalarını koruyamama halinin öğretmenleri ciddi anlamda demoralize ettiği ve pek çok öğretmeninin mesleki idealleri sorgular hâle geldiği anlaşılıyor. Öğretmen ve öğrenci etkileşimindeki azalmanın, her iki grup nezdinde de eğitim sürecine yabancılaşma hissini ortaya çıkardığı gözlemleniyor.

Ayrıca bu süreçte sıklıkla haksız eleştirilerin hedefi olduklarını ifade eden öğretmenler, uzayan çalışma saatlerine rağmen çoğu kez çalışmayıp para kazanmakla suçlandıklarını, bu durumun yoğun stres yaşamalarına sebep olduğunu ve mesleki değersizleşme hissini güçlendirdiğini belirtiyor. Geçici koruma altında bulunan ve hâlihazırda Türkiye'deki eğitim sistemine uyum sürecinde olan Suriyeli öğrencilerin öğretmenlerinin sürece dair yorumları ise görüşmelerde dikkat çeken bir diğer konu olarak ön plana çıkıyor. Suriyeli öğrencilerin eğitim hakkına erişimine ilişkin daha da karamsar bir tabloya işaret eden öğretmenler, öğrencilerinin çevrimiçi eğitime neredeyse hiç katılamadığını ve dil bariyeri nedeniyle velilerle iletişim kurmakta zorlandıklarını belirtiyor. Öğretmenler, Suriyeli öğrencilerin nefret söylemiyle sıklıkla karşılaştığını ve hâlihazırda eğitimle zayıf olan bağlarının salgın koşullarında iyice zayıfladığının altını çizerken öfkeli bir neslin yetiştiğini vurguluyor.

Öğretmenler, Suriyeli öğrencilerin nefret söylemiyle sıklıkla karşılaştığını ve hâlihazırda eğitimle zayıf olan bağlarının salgın koşullarında iyice zayıfladığının altını çizerken, öfkeli bir neslin yetiştiğini vurguluyor.

Uzaktan eğitimin sürdüğü geçtiğimiz bir buçuk senede, uzmanlar eğitimin yüz yüze olarak başlamasının eğitimin bütün bileşenlerinin iyi olma hâlleri açısından hayati önemde olduğunun altını çizmekteydi. 6 Eylül 2021 tarihinde yüz yüze olarak başlayan eğitim, kayıpların daha da artmaması açısından önemli bir adım olarak görünüyor. Bununla birlikte özellikle afet koşullarında eğitimin yüz yüze olarak sürmesi için gerekli önlemlerin yeterli seviyede alınıp alınmadığına dair şüpheler önümüzdeki sürecin de belirsizlikler etrafında şekillenmesine sebep oluyor. Krizler karşısında esnek bir şekilde hareket ederken bütün bileşenlerin ve kırılgan grupların ihtiyaçlarını azami ölçüde gözeten bir eğitim modelinin kurulmasına yönelik adımlar önümüzdeki süreçte eğitimin sürdürülebilirliği açısından hayati önemde görünüyor.

Peki Şimdi Ne Yapmalı?

Yakın zamanda Metis Yayınları'ndan çıkan Renata Avila ve Srecko Horvart imzalı Her Şey Değişmeli! COVID-19'un Ardından Dünya kitabında temel gelir konusundaki tartışma bizlere ışık tutacak nitelikte: "Talep ettiklerimizi tekrar gündeme getirmeli, katıldığımız hareketlerin çalışmalarına odaklanmalıyız. Kapitalist sınıflar evrensel gelir kavramını epeyce bir çarpıtarak kullandılar, mesela. Toplumsal refahı arttırmak için devlet okullarına, eğitime, sağlığa, parklara, ulaşım hizmetlerine para harcamaktansa insanlara doğrudan nakit para ödemeyi, sonra da verdiklerini geri almak için tüm bu hizmetleri özelleştirmeyi öneriyorlar. Evrensel gelir kamu hizmetlerinin ikamesi değil, ilavesi olabilir." Tam da burada işaret edildiği gibi her çocuğun, afet dönemleri dâhil olmak üzere nitelikli, bilimsel, sürdürülebilir ve eşit eğitim olanaklarına erişiminin kamusal bir hak ve ücretsiz olarak tesis edilmesinin birincil öncelik olması gerekiyor.

Salgının hâlâ devam ettiği günümüzde, yüz yüze eğitimin kesintisiz olarak sürdürebilmesi için okul mekânlarında öğrenci ve öğretmenlerin iyi olma halini destekleyecek fiziksel ve hijyenik koşulların yerel ve merkezi idarelerin iş birliğiyle tesis edilmesi şart görünüyor. Fiziksel koşulları öğrencilerin bedensel hareket ihtiyaçları ve sosyalleşmeleri için yetersiz olan okul bahçelerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesi, okullardaki perde ve masa örtüsü vb. eksiklikleri karşılamak için velilerden ücret talep edilmeden eğitim bütçesinden pay ayrılması gerekiyor.

Okul mekânının eğitim alanı olmaktan çıkabileceği gerçeği salgın ile birlikte gündeme oturdu. Dolayısıyla bu benzeri afet durumlarında eğitimin bir bütün olarak sürdürebilirliğini korumak ve geliştirmek için eğitim alanındaki ihtiyaçları kent politikasına entegre etmek elzem görünüyor. Kentteki park ve bahçeler gibi yeşil alanların afet durumlarında sosyalleşmeye imkân sunacak şekilde düzenlenmesi ve çoğaltılmasının yanı sıra çocuk ve gençleri hem fiziken hem de ruhen destekleyecek yaygın, nitelikli kültür, sanat ve spor aktivitelerinin kentin ortamları kullanılarak planlanması önceliklerden birisi olmalı.

Her çocuğun, afet dönemleri dâhil olmak üzere nitelikli, bilimsel, sürdürülebilir ve eşit eğitim olanaklarına erişiminin kamusal bir hak ve ücretsiz olarak tesis edilmesinin birincil öncelik olması gerekiyor.

Salgın sürecinde pek çok öğrencinin eğitimle olan bağının zayıfladığı ve derslerin çevrimiçi olarak düzenli takip edilebildiği koşullarda bile verimdeki düşüş nedeniyle ciddi öğrenme kayıplarının ortaya çıktığı biliniyor. Bu nedenle öğrencilerin salgın koşullarında geçen bir yıldaki eksiklerini telafi etmelerine destek olabilecek ücretsiz ek ders ve etüt benzeri hizmetlerin bir an evvel hayata geçirilmesi gerekiyor. Ayrıca yardımcı kaynak alımı gelir seviyesi düşük aileler için çok büyük bir ekonomik külfet oluşturuyor, bu nedenle öğrencilerin büyük bir çoğunluğu okullarda gördükleri dersler dışında farklı eğitim desteklerinden faydalanamıyor. Bu açıdan, öğrencilerin eksik hissettikleri ders konularını pekiştirebilecekleri ve sınavlara hazırlanırken faydalanabilecekleri çevrimiçi ve basılı yardımcı ek kaynak desteğinin sağlanması sadece pandemi süreci için değil yaygın bir eğitim hizmeti olarak sağlanmalıdır. Bundan sonraki süreçte oluşabilecek muhtemel bir uzaktan eğitim döneminin daha sağlıklı yaşanabilmesi için tüm öğrencilere öğrencilere daha yaygın teknolojik ürün (tablet vs.) ve kırtasiye desteği sunulmalı.

Fotoğraf iStock.com/ipolonina

Salgın döneminde çoğunlukla göz ardı edilen bir başka ihtiyaç ise salgının bireylerin psikolojik iyi olma hâlleri üzerindeki olumsuz sonuçları ile ilişkilidir. Salgının yayılımını önlemek için alınan kapanma tedbirleri, hali hazırda sağlıkla ilgili artan kaygı düzeyine toplumsal izolasyon ve yalnızlaşmayı da ekledi ve sonuç olarak bireyleri büyük oranda sorunlarıyla baş başa bıraktı. Bu süreçte pek çok öğrenci, veli ve öğretmen farklı biçimlerde psikolojik olarak yıprandı. Bu nedenle öğrenci, veli ve öğretmenlerin ruhsal sağlıklarını desteklemek ve iyileşmeye katkı sunmak için psikolojik destek hizmetinin yaygın olarak sağlanması gerekiyor.

Çocuk yoksulluğu ile mücadelenin önemli araçlarından birisi olan ve öğrencilerin ücretsiz, sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişiminini hedefleyen okul gıdası hizmetinin, öncelikle yoksul mahallelerde bulunan okullardan başlamak üzere okulların genelinde hayata geçirilmesi gerekiyor. Bu hizmet, giderek artan sağlıksız ve dengesiz beslenme nedeniyle çocuk ve gençleri tehdit eden yetersiz beyin gelişimi, konsantrasyonda zayıflık, öğrenmede başarısızlık, düşük bağışıklık düzeyi ve sık enfeksiyona yakalanma gibi pek çok olumsuz duruma doğrudan müdahale imkânı sağlayacaktır.

Eğitime ayrılan kaynağın arttırılması ile eğitim sisteminin genel olarak desteklenmesinin yanı sıra, özel olarak desteklenmesi gereken grupların varlığına da ayrıca odaklanmak gereklidir. Bir afet dönemi olan COVID-19 salgınının, eğitim hayatından kopma riski doğurduğu derin yoksulluk içindeki çocuklar, kız çocukları, engelli çocuklar ve mülteci çocuklarla ilgili özel önlemler geliştirilerek eğitimde kalmalarının desteklenmesi en öncelikli konuların başında geliyor. Alınacak tüm tedbirlerin yanında bu gruplar için şartlı nakit transferleri, regl yoksulluğu ile mücadelede hijyen ürünlerin ücretsiz sağlanması, engelli çocukların çok yönlü desteklenmesi ve dil bariyeri nedeniyle eğitimden düşmenin önüne geçmeye dönük stratejiler kimsenin geride bırakılmadığı bir eğitim hayatı için hayati tedbirler olarak tüm sorumluların önünde duruyor.

Notlar

1 UNESCO (2021), "One Year into Covid-19 Education Disruption: Where Do We Stand?"; https://en.unesco.org/news/one-year-covid-19-education-disruption-where-do-we-stand (05.09.2021)

2 UNESCO (2020), "Covid-19 Education Response: How Many Students are at Risk of not Returning to School?"; https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373992 [12.09.2021]

3 UNICEF, "Covid-19 and Children"; https://data.unicef.org/covid-19-and-children/ [05.09.2021]

4 ERG & TÜSİAD (2021), "Covid-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim"; https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10820-tusiad-erg-covid-19-etkisinde-turkiye-de-egitim (18.09.2021)

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Pop-up Adventure Play Kurucusu ve Oyun Savunucusu Suzanna Law ile

İstanbul'da Oyun ve Oyun Alanları Üzerine

"Oynanabilir bir kent" vizyonu ile İstanbul'da uygulamaya konan "HOP Seyyar Oyun Parkları" projesi gösteriyor ki belediye ve oyun savunucuları, oyun ve oyun alanlarına dair köklü bir değişim başlattı. Şimdi ise üçüncü bir aktöre ihtiyaç var. Kalıcı bir değişimin sağlanması için üçüncü aktör olarak kamuyu bu dönüşüme nasıl dâhil edebiliriz? Oyun savunucusu Suzanna Law bu soruyu, toplumun oyuna olan bakışının değiştirilmesi gerektiği vurgusuyla yanıtlıyor.

Röportaj: Elif Doğan · Çeviri: Elanur Aksakal

Fotoğraf Pınar Gediközer

Kuruluşunuz Pop-up Adventure Play ve sizin neler yaptığınızla ilgili bizi bilgilendirebilir misiniz? Sonrasında, bahsedilenleri İstanbul'da yapılanlarla ilişkilendirebiliriz.

Ben Suzanna Law, yakın zaman doktoramı tamamladım ve doktor unvanı aldım. İngiltere ve Amerika merkezli Pop-up Adventure Play kuruluşumuzun ortaklarından biriyim. Kuruluşumuz diyorum, çünkü iki kişiyi kastediyorum; ben ve arkadaşım Morgan. Morgan Amerika merkezli çalışırken ben Manchester merkezli çalışıyorum. Bu sene birlikte çalışmamızın on birinci yılını tamamlıyoruz ve kâr amacı gütmeyen, çocukların oyuna erişimlerini garanti altına almayı öncelik edinen ve küçük yardım kuruluşu olan Pop-up Adventure Play'i kurduk. Bu iş genelde yetişkinlerle iletişim gerektiren seminer, konuşma ve danışmanlık organizasyonlarını içeriyor. Ayrıca, başka etkinlikleri de desteklemek adına "Pop-up Adventure Playgrounds" dediğimiz "Seyyar Macera Oyun Alanları" programına sahibiz.

"Seyyar Macera Oyun Alanları"nı biraz açabilir misiniz?

Tabii. Bunlar, çocukların karton kutu, kumaş, ip, kova gibi çok basit materyallerle oynayabileceği geçici oyun alanlarıdır. Materyaller çocukların istediği şekilde değiştirebileceği, kullanabileceği, işleyebileceği formatta açık uçlu oyun nesneleridir; biz bunlara "serbest parçalar (loose parts)"[1] diyoruz. Dünyada çok fazla "Hayır!" olduğunu gördüğümüz için çocuklara daha fazla fırsat verebileceğimiz ve "Evet!" diyebileceğimiz bu materyalleri sunuyoruz.

Anladığım kadarıyla İngiltere ve Amerika dışında da faaliyet gösteriyorsunuz.

Evet; biz bu seyyar macera oyun alanları programını merkezi ve yerel yönetimler iş birliğiyle 30 farklı ülkede yürütüyoruz. İnsanları bireysel olarak desteklemek dışında birbirleriyle iletişime geçmeleri için de ilerlemeler kaydettik. Bu doğrultuda, pandemi dolayısıyla seyahat kısıtı olduğundan Zoom üzerinden bir konferans düzenledik ve buna "Campference" dedik; nitekim düzenlediğimiz ilk konferansta hep birlikte kamp yapmıştık, bu sebeple yine "Campference" dedik. Sanal kampımız harikaydı, çünkü 20 farklı ülkeden, 6 farklı dilde tercümanla, 117 kişinin katıldığı dünyaya açılan çok heyecan verici bir konferans oldu. Bizim temel amacımız çocukları destekleyen insanlara destek olmak, öyle ki sahadayken bazen çocuklarla biz kendimiz oynuyoruz. Bugün de İstanbul'da İBB'nin düzenlediği seyyar oyun parklarını ziyaret edip nelere destek olabileceğimi göreceğim.

Ekonomik olarak avantajlı mahallelerdeki yetişkinlere oyunun basit olması gerektiğini söylemek bazen çok zor oluyor. Peki dezavantajlı mahallelerdeki yetişkinlerin oyun tutumlarını nasıl görüyorsunuz, değerlendirir misiniz?

Yetişkinlerde ya da genel olarak toplumun kendisinde, "Bir insanın parası yoksa hiçbir şeyi yoktur" gibi bir kanı olduğunu söylemek istiyorum. Fakat benim yaklaşımım, çok fazla parası olmayan insanların aslında hayattaki basit şeyleri diğerlerinden daha iyi anladığı yönünde. Oyun kuruculuğuna başladığım senelerde zengin yerlerdeki oyun yoksunluğunun fakir yerlere göre çok daha belirgin olduğunu çabucak keşfettim. Zengin olunca her şeyin yapılabileceği zannediliyor, ama bu koşullarda yetişen çocukların günlük hayatları çok daha yoğun biçimde programlanır. Ekonomik olarak daha az istikrarlı yerlerde çocukların yoğunlaştırılmış günlük programları yoktur, evler nispeten daha küçüktür, çocuk sayısı daha fazladır ve oyun oynama eğilimleri daha yüksektir.

Ekonomik olarak daha avantajlı gruplardaki yetişkinler, çocuklarının hayatlarını düzenlemeleri ve hiçbir anlarını boşa geçirmemeleri gerektiğini düşünmek zorunda bırakılıyor diyebilir miyiz?

Ebeveynler çocuklarını kendi başlarına bıraktığında toplum çocuklarının yanlarında olmadıklarını, kötü ebeveynler olduklarını söyleyebiliyor, bu da ebeveynlerin kendilerini kötü hissetmelerine neden oluyor. Fakat 'iyi niyetli ihmal (benign neglect)'[2], yani biraz göz ardı etmek bazen gereklidir. Eğer çocukların temelde çok önemli olan beslenme, uyku, güvenlik ve sevgi gibi ihtiyaçları karşılanıyorsa neden oyun oynamasınlar? Oyun ancak temel yaşam ihtiyaçlarından sonra gerçekleşebilir.

Birçok yetişkin oyun nasıl oynanır bilmiyor. Oyun oynamak öğrenilebilir bir şey midir?

Oyun öğrenilen ama aynı zamanda öğrenilemeyen de bir şey. İBB'de gerçekleştirdiğimiz "Oyun Kuruculuk Eğitimi" sırasında, konuştuğum herkese "Küçükken ne oynardınız?" sorusunu sordum ve kafası karışmış bir sürü eller, yüzler vardı, çünkü soruma nasıl cevap vereceklerini bilmiyorlardı. Nitekim oyuna dönük düşüncelerimiz çocukların sürekli güldüğü, eğlendiği, herkesin mutlu olup etrafta koşturduğu aktivitelerden ibaret. Ama gerçek öyle değil, oyun çok basit ve beklenmedik zamanlarda da gerçekleşebilir. Örneğin, İstanbul'da trafik sıkışıklığı içinde arka koltukta oturan çocuğun sessizce bir şeyler yaptığını görebilirsiniz, onları eğlendirmenize ihtiyaçları olmadığı gibi küçük şeyler yapmaktan da mutlu olurlar. Oyunun her zaman belirgin ve kocaman bir şey olmadığı çoğu kez unutuluyor. Bu da muhtemelen çok sık oyun oynamadığımızdan ve oyunun nasıl hissettirdiğini bilmememizden kaynaklanıyor. Ben ve Morgan'ın yaptığı şeylerden biri de yetişkinleri oyun oynamaları yönünde teşvik ederek, hissettirerek oyunun savunuculuğunu yapmak. Biz yetişkinler zamanımızın çoğunu çalışmakla geçiriyoruz ve izinli olduğumuz gün ne yapacağımızı şaşırıyor, kaybolmuş hissediyoruz; çünkü çalışma saati yok, kural yok, kimse ne yapacağımızı söylemiyor. Unuttuğumuz bir şey var ki biz çocuklara her an, neyi nasıl ve nerede yapmaları gerektiğini söylüyor, onları kısıtlıyoruz.

Toplumsal yargılar ve yerleşmiş kanıları kenara bırakmalı, aşamalı biçimde değişime uzanmalıyız.

İstanbul gibi şehirlerde ideal oyun alanlarını nasıl tanımlarsınız?
Bence kentlerde oyun alanları bulmak çok mümkün. İstanbul gibi bir yerde çok fazla kedi olduğunu, onlara evler yaptığınızı, gıda ve su dışında sevgi ihtiyaçlarını da çok güzel biçimde karşıladığınızı gördüm. Bence daha iyisini çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için de yapabiliriz. Medyada çok yer aldığı için, yetişkinler güvenlik kaygılarıyla çocuklarının dışarı çıkmasına pek izin vermiyor. Ancak savunuculuğunu yapıp güvenli alanlar yaratarak bunu aşabilir, çocukların güvende hissetmelerini, böylelikle istedikleri gibi oynamalarını, istediği her şeyi özgürce yapabilmelerini sağlayabiliriz.

Oyuna dönük düşüncelerimiz çocukların sürekli güldüğü, eğlendiği, herkesin mutlu olup etrafta koşturduğu aktivitelerden ibaret. Ama gerçek öyle değil; oyun çok basit ve beklenmedik zamanlarda da gerçekleşebilir.

Temel problemler, muhtemelen biz yetişkinlerin oyunu oyun parklarıyla ilişkilendirmesi, parkları salıncak, kaydırak gibi oyuncaklarla tasarlayıp çocukların orada oynaması gerektiğine de yine bizlerin karar vermesinden kaynaklanıyor diye düşünüyorum. Bu konuda siz ne düşünürsünüz?
Tipik oyun parkları salıncak, kaydırak, tırmanma oyuncaklarından oluşuyor. Asıl sorun çocukların yalnızca bunlara ihtiyacı olduğu varsayımı, oysaki çok daha fazlasına ihtiyacımız var. İnsan gelişimi gereği, çocuklar daha yükseğe tırmanmak, daha zorlayıcı, korkutucu deneyimler edinmek istiyor. Tipik oyun parkları ise bu imkânları tanımadığı gibi çocukların yaralanması, ebeveynler arası tartışma gibi sonuçlar ortaya çıkarıyor. Seyyar macera oyun parkları ise çocukları serbest bırakır, çocuklar istediğini istediği şekilde inşa eder. Biz yetişkinlerin kaçırdığı şey çocuklarımıza olan güvenimiz ve bu sebeple onları serbest bırakmayışımız. Bunun altında yatansa çocukların dışarıda tehlikeye bulaşacağına dönük içgüdülerimiz. Çocuklarımızın hangi üniversiteyi, mesleği seçeceğine karar verenin biz oluşumuz da aynı doğrultuda açığa çıkan bir sorun. Üniversitedeki bir arkadaşımın anne babasının üniversite hocasını arayıp çocuğunun neden "A+" almadığını sorduğunu hatırlıyorum ya da çocuğunun iş görüşmesine gidip işi talep eden ebeveynler biliyorum. Çocuklarımızı korumaya alışmış ebeveynler olarak onlara kendilerini nasıl koruyacaklarını öğretmeyi unuttuk. Bence değişmesi gereken şey bu!

Kentin her yerinde bulunan plastik oyun parkları yerine basit oyun alanları edinmek daha kolayken var olan şehir altyapısı ve harcamalar da düşünülerek, "Az çoktur" diyebilir miyiz?
Oyun çocuklar için çok kolay bir şey. Ne zaman ki yetişkin bakış açısıyla düzenlenmiş oyun alanlarında oynamaları istenirse oyun o zaman zorlaşır. Çocuklarla birlikte olmak, vakit geçirebilmek için onları korumak, onlara müdahale etmek gibi içgüdülerimizi susturmamız gerekir, ancak bizim için bu da her zaman çok kolay değildir, çünkü içgüdüleri dondurmak da yetişkinlikle ilgilidir. Oyun kuruculukta "yetişkinleştirme (adulteration)"[3] olarak kullandığımız bir terim vardır; çocukla ilgili bir şeyi yetişkinlikle ilgili bir şeye dönüştürmek anlamına gelir. Biz yetişkinler bir şeyleri

kontrol etmeye çok alışık olduğumuz, bu da bir şeyleri değiştirme gücümüzün olduğu algısı yarattığı için "yetişkinleştirme"çok sıklıkla ve kolayca meydana gelir. Ancak çocukların oyununun çocuklara ait olduğunu kabul etmemiz gerekir. Parklara gelince, çocukların yalnızca salıncak ve kaydırağa, etrafta dolaşıp tırmanmaya ihtiyacı olduğu algısından kurtulup çevreyi keşfetmek, diğer çocuklarla iletişime geçmek, bir hikâye kurmak gibi pek çok farklı oyun türleri olduğunu da akılda tutmamız gerekir. Diğer türlü, çocuklar, yapılandırılmış bu oyun alanlarında eğlenmeyince bizler daha büyük hayal kırıklıklarına uğramaya devam ederiz. Hâlihazırda ifade ettiğim şeyi yinelemem gerekirse; oyun parkları iyi yönetilemiyor, oyuncaklar temizlenmiyor, kırıldığında onarılmıyor, tamirat yerine sökülüp kaldırılıyor ve oyun tamamen sona eriyor. Eğer İstanbul'da oyun alanlarına bir yatırım yapılacaksa, bu insanlara yapılan bir yatırım olmalı. Her oyun alanına bir oyun kurucu kazandırırsak, oyun alanları düzenli olarak gözlenip çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde değiştirilebilir. Eğer çocuklara gerekli bu imkânları tanımazsak, o zaman o mühim keşif güçlerini kaybederiz.

Bu gücü kaybetmemek için ne yapabiliriz? Örneğin okullarda duvarları boyayan, yazılar yazan çocukları cezalandırmak ve bu sırada duvarı defalarca temizlemek yerine, onlara istedikleri gibi kullanabilecekleri bir duvar ya da zemin tesis edilmesi çok basit bir çözüm olmaz mı?

Elbette yeterli bir çözüm olacaktır. İzin verilmeyen bu duvar boyama aktivitesi, kendilerini ifade etmelerinin bir yöntemidir. Konu yeniden güven ve kontrole dönüyor; güvenilmediklerini ve kontrol edildiklerini hissederlerse, izin verilmese dahi boyamaya devam edeceklerdir. Bu isyankâr duruşa hayır demek yerine farklı bir yol bulunup imkân sağlanmalı. Bu noktada değinmem gereken bir şey var: Doktora tezimde sosyal hareketler konusunu çalıştım ve Türkiye'de de uygulanabilecek ilginç bulgulara eriştim. Politika değişikliğinin üç taraf dâhil olunca mümkün olabileceği bulgusu bunlardan biri. İstanbul'da "HOP Seyyar Oyun Parkları" uygulaması gösteriyor ki belediye (İBB) ve oyun savunucuları (Superpool) bu değişimi başlattı, şimdi üçüncü bir aktöre ihtiyaç var. Üçüncü aktör olarak halkı dâhil etmediğimiz sürece bir sosyal hareketlilik, yani kalıcı bir değişim sağlayamayız. Belediye çocukların oyun hakkına erişmesi için oyun kurucu eğitimlerine para ödüyor, bu konudaki kararlılığını büyük bir uzmanlıkla yürütüyor; ancak üçüncü aktörün halk olması için toplumun oyuna olan bakışını değiştirmemiz gerekiyor. Bunu sağlamanın bir yolu da HOP gibi açık oyun oturumlarına devam etmektir. Doktora tezimden öğrendiğim bir şey var: Kelimenin tam anlamıyla, seyyar oyun parkları, oyun oynamayı sevmeyen dünyaya karşı şiddet içermeyen bir protestodur. Oyun oynamak, bu farkı ve değişimi yaratmanın belki çok küçük ama en huzurlu, en barışçıl ve en güzel yolu gibi geliyor. Hepimiz daha fazla oyun oynarsak, dünyada daha az savaş ve çok daha fazla barış olacağına inanıyorum.

Yaklaşık iki yıllık pandemi krizi sonrası okulların açılması hem çocuklar hem de ebeveynlerin ruh sağlığı için iyileştirici bir etki sağladı. Serbest oyun alanları da özellikle çocukları rehabilite etmenin başka bir yoludur diyebilir miyiz?

Pandemi sürecinde herkes hayatta kalmaya çalıştı, çocuklar da bunu doktorculuk oynayarak, COVID-19 molekülü çizerek, ölüm kavramını keşfederek yaptılar. Olanlar kendilerine yeterince anlatılmadığı için, büyük bir rekabet değeri bulunan oyunla bu dönemi anlamlandırmaya çalıştılar. Tüm bu süreçler sonrasında biz yetişkinler sosyal hayata uyum sağlamakta zorlandık. Bu durum elbette çocuklar için de geçerliydi. Okula döndüklerinde düzeleceklerini, iyi olacaklarını varsaydık, ancak 18 aydır masada oturmaya, Zoom'da eğitim almaya alışmış çocuklar için durum hiç de sanıldığı gibi değildi. Aslında, şimdi eğitim metotlarını değiştirmenin tam zamanı, çünkü eğitim hiçbir zaman sandalye ve yetişkin masasına oturmaktan ibaret olmadı ve bence değişim için müfredata daha fazla oyun eklemeliyiz. Pandeminin yetişkinlere fark ettirdiği diğer bir şeyse çocuklarının ne kadar yetenekli oldukları ve kendileri kadar şikâyetçi olmayıp süreci yönetmekte daha başarılı olduklarıydı. Yetişkinler aniden içine girdikleri "Maske tak, ellerini dezenfekte et!" gibi kurallar dünyasından şikâyet etmeye başladılar, ancak çocuklara sunulan hayatın talimatlar dünyasından ibaret olduğunu, "Neden?" sorusuna yer olmadığını düşünmediler bile. Çocuklarla birlikte oyun oynamaya zaman bulunamazken, evden çalışmaya başlandığında, "Gidip yukarıda ya da bahçede oynayabilir misin?" diyen ebeveynler çocukları "ihmal etmeyi" öğrendiler ve aslında oyuna böylelikle imkân sundular. Hepimizin dâhil olabileceği, doğayı deneyimleyebileceği oyun alanlarına erişmenin yollarını bulmalı. Umarım oyunda büyük değişiklikler yapabilmek için küçük adımlar atabiliriz.

Fotoğraflar Pınar Gediközer

Oyunun yalnızca çocuklar için değil, toplumun tamamı için faydalı olduğunu konuştuk. Olaylara daha maddi açıdan bakmaya alışmış yetişkinler için oyunun faydasını nasıl daha görünür hâle getirebiliriz?
Öncelikle bu faydaları izlemenin gerçek bir yolu yok; bu faydalar ancak bir çocuğun 15 yıllık gelişimi takip edilerek görülebilir. Fakat benim asıl altını çizmek istediğim şey oyun oynamaktan yoksun çok fazla çocuk olduğu. Bu çocuklara oyun oynamadıklarında neler olduğunu görmek için ilginç bir çalışma var: Hocam Romanya'da bir hastanede yatan 1 ile 10 yaş arasında bazı çocuklar buldu. AIDS hastası oldukları düşünülerek tek bir odaya yerleştirilen bu çocuklar, yetişkinler tarafından görmezden gelinen, günde bir kez beslenen, kıyafetleri günde bir kez değiştirilen çocuklardı. Hükümetin düşmesinden sonra fark edilen ve oyun oynamalarına izin verilen bu çocuklar, gördükleri sevgiye karşılık verdiler, evlat edinildiler ve şimdilerde hâlâ biraz travmalı olmakla birlikte oldukça mutlu biçimde toplumla birlikte yaşıyorlar. Bu üzücü hikâyenin mesajı şu: Çocukların oynamasına izin vermezsek gelişemezler, hayatta ihtiyacımız olduğunu düşündüğümüz yetişkinler olamazlar. Oyun savunucusu bizlerin oyun ve faydaları hakkında daha fazla eğitim alması ve özgüvenli biçimde yetişkinlerle konuşması gerekir. Ayrıca, Türkçe dilinde de bir oyun literatürünün geliştirilmesi gerekir ki bu ortak dil bizlere oyunu konuşmayı sağlasın.

Ergenler toplum tarafından ne çocuk ne de yetişkin olarak görülüyorlar, bir nevi kaybolmuş durumdalar. Oyun alanlarının tasarımı söz konusu olduğunda da ergen çocukların en çok unutulan grup olduğunu söylemek yanlış olmaz diyebilir miyiz?
Aslında konsept aynı; bireylerin bir yerde bulunmalarına "izin vermek" ve toplum tarafından yargılanmamaları için "yer açmak". Herkes için güvenli alanlar yapmalıyız. "Kenti, kentin en küçüklerini hesaba katarak planlarsak, en yaşlısı için de işlevsel olur" fikri ergen çocuklar için de geçerli. Onların varlığı göz önünde bulundurularak planlanacak şehir herkesin işini görür. O yüzden diyorum ki bu, yalnızca kenti renklendirmek değil, her şeyden daha zor ama daha önemli olanı yapıp "tavırları değiştirmek" ve "izin vermektir".

Son sözler için söylemeliyim ki daha birkaç gündür Türkiye'deyim ve diğer ülkelerde olmayan bir şey dikkatimi çekti: Eğer gerçekten yapmak istediğiniz bir şey bulduysanız, onu yapmanın bir yolunu da mutlaka buluyorsunuz. Ben de burada çocukları oyuna eriştirmenin tamamen mümkün olduğunu biliyorum. Hislerim burada bir şeylerin değiştiği yönünde ve ben bir şekilde bu işin içinde olmaktan çok mutluluk duyuyorum.

HOP Nedir?

HOP Seyyar Oyun Parkı, herhangi bir yeri deneysel oyunlara açık, tanımları konmamış bir oyun alanına dönüştürür. Bu yer bir orman kenarı, bir saha, küçük bir yeşillik, bir sokak ya da kapalı bir alan olabilir. Süreli bir aktivite olduğu için, kolay taşınabilir, kolay bulunabilir ve ucuza temin edilebilir malzemelerle kurulması esastır. Örneğin; karton kutular, kumaş parçaları, bantlar, ipler gibi basit ve dönüştürülmüş malzemeler kullanılabilir. Küçük çocuklar bu malzemelerle kendi istekleri doğrultusunda maceraperest denemeler yaparlar. Çadır, kule, tünel gibi kendi oyun elemanlarını oluştururlar. Bu tür sembolik oyunlar, özellikle bebeklerin gelişimleri için son derece önemlidir. 2021 yılında eğitime yönelik yapılan ilk etkinliklerden sonra yaygınlaştırma hedefiyle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı ve Park, Bahçeler ve Yeşil Alanlar Daire Başkanlığı iş birliğinde ve İstanbul Planlama Ajansı koordinatörlüğünde iki aylık periyotlarla pilot uygulamalar yapılmaya başlandı. Temmuz-Ağustos aylarında 5 ilçe ve 25 mahallede başlayan HOP'lar, Eylül ayı itibarıyla ikinci pilot dönemdeler.

Notlar

1 Loose Parts: Çocukların adapte edebileceği, hareket ettirebileceği, tasarlayabileceği ve birçok farklı şekle dönüştürebileceği yapılandırılmamış, açık uçlu oyun materyalleri.

2 Benign Neglect: Kişinin uğraşmaktan sorumlu tutulduğu, genellikle hassas veya istenmeyen bir durumu görmezden gelme tutumu veya politikası.

3 Adulteration: Yetişkinleştirme; çocukla ilgili bir şeyi yetişkinlikle ilgili bir şeye dönüştürerek yön vermek.

Fotoğraflar Pınar Gediközer

Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Hayatın İçinde
Türkiye'de NEET Gençlik

"Eğitimde ve istihdam olmayan gençler" ya da İngilizce tanımın kısaltmasıyla NEET gençler Türkiye için en acil politika geliştirilmesi gereken konulardan biri olarak öne çıkıyor. AB ve OECD ile karşılaştırıldığında alarm veren göstergeler, yerel araştırmalar ve anketler karar alıcıları bu konuda kapsamlı bir toplumsal dönüşümü sağlayacak girişimlere mecbur kılıyor.

Elif Yıldız Kızılca [·]

[·] İstanbul Planlama Ajansı

Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin sayısının dünyanın farklı ülkelerinde artması önemli bir toplumsal ve ekonomik soruna işaret ediyor. NEET *(Not in Education, Employment or Training),* son yıllarda daha sık duyduğumuz, bu gençleri tanımlamak için kullanılan bir kavram. Fakat öncelikle bütün gençlerin aralıksız bir şekilde eğitimden istihdama geçmesini beklemek imkânsız ve bunun sınırlayıcı tarafını kabul ederek düşük orandaki verilerin normal olduğunun belirtmek gerek. Peki hangi noktada NEET gençler önemli bir toplumsal soruna dönüşüyor? Türkiye bu soruya cevap veren en ciddi örneklerinden biri.

Türkiye'de TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin (ADNKS) 2020 verileri üzerinden genç nüfusa baktığımızda 15-24 yaş arasında 12 milyon 893 bin 750 genç birey bulunduğunu görüyoruz. Bu yaş grubundaki gençler nüfusun %15,4'ünü oluşturuyor ve Türkiye bu oranla Avrupa Birliği üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında en yüksek genç nüfus oranına sahip ülke konumunda.[1]

NEET gençler arasında uzun zamandır işsiz olanlar, kayıt dışı çalışanlar, genç anneler, göçmenler, engelli gençler, dezavantajlı gruplar var ve bu durum ne kadar heterojen bir grupla karşı karşıya olunduğunu gözler önüne seriyor.

Diğer bir açıdan, günümüzde birçok ülkenin nüfusundan daha fazla genç Türkiye'de yaşıyor. Bu oranlar Türkiye'nin gençlerle ilgili diğer birçok ülkeye göre daha kapsamlı, ulusal ölçekli ve etki alanı yüksek politikalar üretmesi gerektiğinin niceliksel bir göstergesi. Bu politikalara ihtiyacı öne çıkaran en önemli veri ise Türkiye'nin OECD ve AB ülkeleri arasında %28,32'lik oranla NEET genç oranı en yüksek ülke olması.[2] Türkiye genç işsizliği bakımından Yunanistan, İspanya, İtalya, Şili gibi ülkelere[3] kıyasla daha düşük oranlara sahip olsa da gençlerin eğitime katılım durumu Türkiye'yi NEET gençler konusunda tüm bu ülkeler arasında en üst sıraya çıkarıyor.

Avrupa'da 2010'lu yılların başından bugüne doğru NEET gençlerin ağırlığına baktığımızda ulusal ve yerel ölçekte gençlere yönelik uygulanan politikalarla söz konusu sınıflandırmadaki nüfusun %13'ten %10 gibi oranlara gerilediğini görüyoruz.[4] Birçok Avrupa ülkesinde ise NEET gençlerin oranı %10'un altında. Aynı yıllarda Türkiye, uygulanan politikalarla 20-24 yaş arası NEET genç oranında %10 puandan fazla düşüşle Letonya ile birlikte en ciddi düşüşün yaşandığı ülkelerden biri oldu.[5] Ancak NEET gençlerin mevcut oranı bu politikaların yetersiz olduğunun bir göstergesi ve bu ciddi düşüşün 2010'lı yılların ilk yarısında görüldüğünü özellikle belirtmek gerek. Son yıllarda yaşanan değişimler NEET gençlere yönelik daha etkili politikalar üretilmesi gerektiğini ortaya koyuyor.

Aktarılan verilerde görüldüğü üzere Türkiye'de çok sayıda gencin ne eğitimde ne istihdamda yer alması önemli bir sorun olsa da gençler açısından sorunlar bundan ibaret değil. İstanbul İstatistik Ofisi'nin NEET gençlere yönelik gelecek kaygısını ve yaşam algısını konu edinen 2021 tarihli araştırmasına göre, gençlerin %86,3'ü "bir tanıdığı olmadan Türkiye'de iş bulmanın zor olduğunu" düşünüyor, %52,9'u ise "Türkiye'de iyi eğitim alanların iyi yaşam sürdüğü" fikrine katılmıyor ve bu şekilde düşünenlerin oranı ilkokul mezunu olan gençlerde %76,5'e ulaşıyor.[6] Bu durum aynı zamanda geçmiş yıllarda oldukça kabul görülen bir algı olan 'okul okuyarak başarılı olma' kabulünün ne kadar sarsıldığını da gösteriyor.

Yurt dışına gitmek için sıra bekleyen binlerce doktor TUS (Tıpta Uzmanlık Sınavı) yerine dil sınavlarına çalışıyor. Bu duruma yönelik iletişim sağlanması için kurulan Telegram grubunun üye sayısı 8 bin kişiyi geçmiş durumda.

Türkiye'de NEET gençlere yönelik eğitim alanında tartışmalı çeşitli politikalar üretilse de ülkenin genel politikaları ve uygulamaları değiştirilmeden gidişatın olumluya dönmesi zor bir ihtimal. Bu bağlamda yapılan araştırmalara bakıldığında Türkiye dışındaki alternatiflerin gençler tarafından daha çok değerlendirildiği de görülüyor. Örnek olarak *Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Araştırması* verileri incelendiğinde gençlerin en fazla "daha iyi iş olanakları" bulma amacıyla başka bir ülkeye yerleşmek istedikleri anlaşılıyor ve farklı bir ülkeye yerleşmek isteyen gençlerin oranının 2019 yılında %45,9 iken 2020'de %57,3'e ulaşması dikkat çekiyor.[7] İstanbul İstatistik Ofisi'nin NEET gençlere yönelik 2021 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında da gençlerin %75'inin yurt dışında çalışmak istediği daha çarpıcı bir oranla görülüyor. Bu çalışmada yer alan verilere göre, Türkiye'de gençlerin neredeyse dörtte üçü ülke dışında daha iyi iş olanaklarına sahip olacağını düşünüyor. Burada genellikle 'daha iyi iş' olarak görülenin, kalifiye olunması gereken işlerden ziyade zaman-iş-gelir ekseni arasında insanlara daha yaşanabilir hayatlar sunan ülkelerin sağladığı iş imkânları olduğunun altını çizmek önemli. Şoförlük, kuryelik, garsonluk, çocuk bakıcılığı vb. gibi meslekleri kapsayan hizmet sektörü burada özellikle ön plana çıkmaktadır. Fakat asıl çarpıcı durum uzmanlık gerektiren mesleklere yönelik eğitim alan gençlerde ortaya çıkıyor. Türkiye'de en yüksek üniversite ve bölüm puanlarının önemli bir kısmının tıp fakülteleri olduğu düşünüldüğünde tıp mezunu doktorların 3 binden fazlasının yakın zamanda Almanya'ya gitmesi önemli bir sorun olarak öne çıkıyor. Sıra beklemekte olan binlercesi de TUS (Tıpta Uzmanlık Sınavı) yerine dil sınavlarına çalışıyor. Bu duruma yönelik iletişim sağlanması için kurulan Telegram grubunun üye sayısı 8 bin kişiyi geçmiş durumda.[8] Tartışmasız her alanda karşımıza çıkan bu durum Türkiye'de gençlerin hayatlarını sürdürme motivasyonunun ne kadar yara aldığını ve sıkışmışlıklarını bir kez daha ortaya çıkarıyor.

Türkiye'deki NEET gençlerin oranında pandemi döneminde daha fazla belirginleşen artış eğilimi ile gençlerin ülkeye yönelik algıları ve beklentileri, toplumsal ve ekonomik krizin büyüklüğünün önemli bir göstergesi. Bu krizlerin etki seviyeleri düşürülmedikçe NEET gençlere yönelik etkili politikaların üretilmesi de bir o kadar zor. Fakat geç kalmadan sürece yönelik etkili politikaların uygulamaya geçirilmesi de elzem. Keza Türkiye çalışabilir nüfus oranıyla demografik fırsat penceresi olarak adlandırılan dönemin içinde olduğu bu süreci fırsata çevirememekte ve genç nüfus avantajını işe yarar bir potansiyele dönüştürememektedir.[9]

Son olarak sayısı milyonları aşan NEET gençlerin resmi olarak eğitim ve istihdamda görülmese de düşük maaşlı işlerde kayıt dışı olarak hayatlarını sürdürmesi, 15-29 yaş arası Türkiye'de NEET olan genç kadın sayısının, erkeklerden oldukça yüksek olması[10], düşük gelirli ailelerdeki çocuk ve gençlerin eğitime erişimde yaşadıkları zorluklar vb. birçok durum NEET gençlere yönelik uygulanacak politikalarda oldukça önemli konu başlıkları olduğunu belirtmek gerekiyor. Daha da ayrıntılı bakacak olursak NEET gençler arasında uzun zamandır işsiz olan gençler, kayıt dışı çalışanlar, genç anneler, göçmenler, engelli gençler, dezavantajlı gruplar var ve bu durum ne kadar heterojen bir grupla karşı karşıya olunduğunu gözler önüne seriyor. NEET gençler eğitimde ve istihdamda yer bulamadıkları gibi, İstanbul Planlama Ajansı birimleri tarafından gençlik çalışan uzman isimler ve ilkokul, lise ve üniversite mezunu gençlerle yapılan odak grup görüşmelerinde ortaya çıktığı üzere hayatın içinde de yer alamıyorlar ve bu durum gençlerle toplum arasındaki kopukluğun ciddi ölçekte artmasına neden oluyor. Türkiye'nin içinde olduğu mevcut şartlar göz önüne alınarak her biri özelinde konu odaklı politika ve uygulamaların geç kalmadan hayata geçirilmesi ve bunun sadece eğitim ve istihdam odaklı değil önemli bir toplumsal dönüşümü de içermesi gerekiyor.

Notlar

1 TÜİK (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

2 TÜİK (2020). İşgücü İstatistikleri.

3 OECD (2021). Yaş Grubuna Göre İşsizlik Oranları, Eylül,https://www.oecd.org/employment/youth/

4 Avrupa ülkelerinde ulusal ve yerel ölçekte uygulanan politikaları ayrıntılı olarak incelemek için bkz. İPA (2021). Yerel Yönetimler için Politika Rehberi:Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler, Eylül,s. 30-43..

5 OECD (2020). Education at a Glance 2020: OECDIndicators, https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bd3a6fb1-en/index.html?itemId=/content/com-ponent/bd3a6fb1-en

6 İstanbul İstatistik Ofisi (2021). Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler Araştırması, Mart.

7 Habitat Derneği, "Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Araştırması Özet Bulgular 2020" https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/gencle-rin-iyi-olma-hali-arastirmasi-3-rapor-ozeti.pdf

8 T24 (2021) "Son iki yılda 3 binden fazla doktor Almanya'ya gitti, binlercesi sırada bekliyor: Rapor içintehdit edildim, olaysız geçen gecem olmadı", 26 Haziran, https://t24.com.tr/haber/son-iki-yilda-3-binden-fazla-doktor-alman-ya-ya-gitti-binlercesi-sirada-bekliyor-rapor-i-cin-tehdit-edildim-olaysiz-gecen-gecem-olma-di,961779

9 Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgiye ulaşabilmek için İPA Enstitü tarafından İstanbul İstatistik Ofisi ve Sosyal Politikalar Ofisi katkılarıyla hazırlanan "Yerel Yönetimler için Politika Rehberi: Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler" raporunu inceleyebilirsiniz.

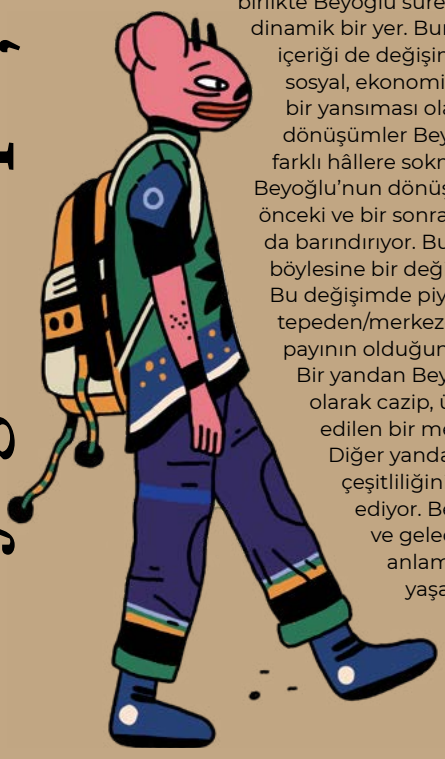
10 OECD, "Youth not in Employment, Education or Training (Neet)" https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm

Beyoğlu: Kopuş ve Sürekliliğin Pera'sı

Sadece tarihi derinliği, tabakaları ve bugüne taşıdığı mirasla kentin merkezindeki en karmaşık yerleşim değil Beyoğlu. İdari sınırlarında barındırdığı Sütlüce'den Kasımpaşa'ya, Okmeydanı'ndan Piyalepaşa'ya, Dolapdere'den Tarlabaşı'na, Tophane'den Gümüşsuyu'na pek çok semti sıraladıkça; Beyoğlu'nun sınırlarının başlayıp bittiği yeri söylemek zorlaşıyor. Bölgeyi ilçe sınırının ötesinde konuşmak gerektiğini baştan kabul etmemiz lazım; her bir semtinin içine girdikçe İstanbul'un merkezi için önemini ve iç içe geçmişliğini de unutmadan... Öyleyse bu karmaşık, yaşayan, yüzleşilmesi ve kazılarak çıkarılması gereken birikimin neresinden başlamalı? Kapsayıcılığın bu derginin sayfalarındaki sınırlarını baştan kabul edip, Beyoğlu'nun civar semtlerinin ayrı bir ilgiyi hak ettiğini teslim ederek, bölgenin kalbi Pera ile bir adım atmayı uygun gördük. Bu seyirde, idarenin ilçede kent sakinlerini karar alma süreçlerine kattığı çalışmaları vesilesiyle Pera'nın civarını da menzilde tuttuk.

Kentin ve ilçenin merkezi konumundaki Pera'nın dönüşümünü ele alırken başvuru kaynağı ağırlıklı olarak yakın zamanda kamuoyuna duyurulan "Tarihi Kent Merkezlerinin Yeniden Yapılanmasında Belirleyici Faktörler ve Olası Senaryolar: Beyoğlu Örneği" başlıklı TÜBİTAK projesinin ürünlerinden bir seçki oldu. İstiklal Caddesi ve yakın çevresinin önce yüz yılı aşan güzergâhını hangi kırılmalara ve birbirinden ayırt edilebilir dönemlere göre tarifliklerini paylaşarak başladık. Sonra Pera'daki yakın dönem toplumsal yaşantının dönüşümüne tanıklığı olan, alanı karakterize eden faaliyetlerle iştigal etmiş dört simanın anlatısına başvurduk. Merkezi idarenin planladığı, önemli bir bölümünü İstiklal Caddesi ve civarındaki mekânların durak yerleri olduğu Beyoğlu Kültür Yolu aksına, hak arama mücadelelerinin birikimine dayanan toplumsal bellek merceğinden bakarak okuyan bir anlatıya danıştık. Kentin pek çok sakininin Pera'yı tanımlarken aklına gelen veya gözden kaçırdığı alanlarda bölgenin bugüne değin süren, yaşayan ve geleceğe taşıyacağı, geride kalan veya son demlerini deneyimlediğimiz özelliklerinde süreklilik ve tektipleşme iddiasına yer verdik. Son olarak İBB'nin Beyoğlu'nda katılımcı planlama deneyiminin sıcağı sıcağına bir değerlendirmesini aldık.

Dosyanın omurgasını oluşturan Beyoğlu araştırmasından esinle diyebiliriz ki çeşitlilik belki de Beyoğlu'nun en çok vurgulanan niteliği. Tarihi boyunca Beyoğlu farklı kimliklerin örtüştüğü, karşılaştığı, bir arada olduğu bir mekân olageldi. Ancak bu çeşitlilik yaşam biçimleri ve kimliklerle sınırlı değil. Beyoğlu tüketimden üretime, eğlenceden hak mücadelelerine kadar farklı pratikleri barındıran bir alan. Bununla birlikte Beyoğlu sürekli değişen ve dönüşen, dinamik bir yer. Buna bağlı olarak çeşitliliğin içeriği de değişim hâlinde. Makro düzeyde sosyal, ekonomik ve siyasi dinamiklerin bir yansıması olarak da okunabilecek bu dönüşümler Beyoğlu'nu farklı dönemlerde farklı hâllere sokmakta. Öte yandan, Beyoğlu'nun dönüşen her hâli daima bir önceki ve bir sonraki döneminin unsurlarını da barındırıyor. Bugün de Beyoğlu'nun böylesine bir değişime uğradığı aşikâr. Bu değişimde piyasa dinamikleri kadar tepeden/merkezden gelen siyasi tercihlerin payının olduğunu ileri sürmek mümkün. Bir yandan Beyoğlu "steril", turistik olarak cazip, üzerinden kazanç elde edilen bir mekâna dönüştürülüyor. Diğer yandan ise farklılıklarını ve çeşitliliğini korumaya devam ediyor. Beyoğlu'nun bugünkü ve gelecekteki (olası) hâllerini anlamak için, tarihi boyunca yaşamış olduğu kopuş ve süreklilikleri dikkate almalıyız.

Fotoğraf Bekir Dindar

HAYIR
HAYIR
HAYIR
3
TAKSİM – TÜNEL

KOPUŞ VE SÜREKLİLİĞİN PERA'SI
Selin x Çınar

Beyoğlu'nda Kopuşlar ve Süreklilikler

Metropolün en önemli semtlerindeki her gelişme yerel ve ulusal kamuoyunda gündeme yerleşir. Konu Beyoğlu'nda geçiyorsa tartışma kaçınılmaz. Beyoğlu'nun mevcut durumuyla ilgili tartışmaların geçmiştekilerle benzerliği ya da farkını ortaya koymak için kent belleğine bütünlüklü ve eleştirel bir bakış ise elzem.

Asuman Türkün *

* Prof. Dr., YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özellikle 2010'lu yıllardan sonra pek çok farklı dinamiğin bir araya gelmesiyle Beyoğlu hızlı bir değişim geçirdi. 2013'te "Gezi Olayları" sırasında ve sonrasında yapılan polis müdahaleleri, 2016'da İstiklal Caddesi'nde patlayan bomba, ekonomik kriz gibi pek çok faktör çok çeşitli nedenlerle Beyoğlu'na gelen insanların uzaklaşmasına neden oldu. Kültürel mekânlar kapanmaya, özellikle Avrupalı turist sayısı azalmaya; öğrenciler ve beyaz yakalılar daha çok Kadıköy, Karaköy, Beşiktaş gibi bölgeleri tercih etmeye başladı. Bu dönem gazete ve dergilerde Beyoğlu'nda kapanan işletmelerle ilgili haberler yer alıyor, İstiklal Caddesi'nde uzun süre kalkmayan kiralık ilanları görülüyordu. Aslında daha önceki dönemlere bakıldığında da Beyoğlu'nun gözden düştüğü, farklı kesimlerin çeşitli nedenlerle Beyoğlu'na gelmekten vazgeçtiği zaman dilimleri olmuştu. Beyoğlu her seferinde yeniden toparlanmış ve tarihi, turistik ve kültürel merkez olma kimliğini yeniden kazanmıştı; bu yeniden toparlanma dinamikleri nelerdi? Bu sorularla başladığımız araştırma projesinde Beyoğlu'nun yıllar içinde geçirdiği dönüşümün çok katmanlı yapısını analiz ederek hem bugünkü durumunu anlayabilmeyi hem de geleceğe ilişkin öngörüler ve öneriler ortaya koymayı hedefledik.

"Tarihi Kent Merkezlerinin Yeniden Yapılanmasında Belirleyici Faktörler ve Olası Senaryolar: Beyoğlu Örneği" adlı projeyi TÜBİTAK desteğiyle 2018 Mart-2021 Mart tarihleri arasında gerçekleştirdik. Geçmişin bilgisine ulaşabilmek için okumalar dışında sözlü tarih ve derinlemesine görüşmelerden yararlandık; bugünün bilgisine ulaşabilmek için ise Beyoğlu'nda merkez işlevlerinin yayılım gösterdiği bölgede detaylı bir arazi tespit ve 1001 işletme ve kurumla anket çalışması yaptık. Projenin sonunda bir sonuç ürünü olarak yapılan çalışmalardan bir seçkiyi bir web sitesi olarak hazırladık.[1]

Beyoğlu sadece son yıllarda değil 19. yüzyıldan itibaren birçok kez ve farklı nedenlerle toplumsal ve mekânsal değişimlere sahne oldu. Bu değişimleri hızlandıran pek çok önemli olay ve süreç kendi içinde bütünlüğü olan belli dönemleri belirledi. Araştırma sürecinde Beyoğlu'nun bu uzun tarihini dönemleştirerek her dönemin bağlamını oluşturan önemli dinamikleri ortaya koyarak analiz ettik. Bu dönemler önemli değişimleri, diğer bir deyişle kopuşları temsil etmekteydi ama aynı zamanda bir sonraki döneme aktarılan süreklilikler de söz konusuydu. Genellikle yukarıdan belirlenen ekonomi politikalarının, ideolojik tercihlerin ve bunların gerçekleşmesine yönelik vizyon ve kararların kopuşlarda önemli bir payı olduğu görülüyor. Sürekliliği sağlayan ise günlük hayatı kuran, insanlar arasında ilişkilere dayanan gündelik pratikler ve bunların yarattığı alışkanlıklar, aidiyetler oluyor. Beyoğlu'nun bugünkü niteliklerinde de bu sürekliliklerin izlerini görmek mümkün oldu.

Fotoğraf 1918-1923 İşgal yılları İngiliz birlikleri Beyoğlu'nda. Milliyet Arşivi.

Cumhuriyet Öncesi Dönem (19. Yüzyıl - 20. Yüzyıl İlk Çeyreği)

Beyoğlu'nda bugün gördüğümüz konsolosluklar, dini yapılar, pasajlar, okullar, oteller, han ve apartmanların büyük bir bölümü 19. yüzyılda Beyoğlu'nun modern bir merkez olarak gelişmesiyle ortaya çıktı.

Beyoğlu'nda Büyük Değişim Dönemi (1923-1970)

Gayrimüslimlerin ayrılmasına neden olan politik gelişmeler (1942 Varlık Vergisi, 1955 6-7 Eylül olayları, 1964 Kararnamesi) yaşandı ve ciddi bir el değiştirme süreci başladı. Ayrıca sanayileşmeyle birlikte İstanbul'a göç ivme kazandı. Beyoğlu göçmenlerin yerleştiği merkezlerden biriydi.

Çöküş ve Onarım Dönemi (1971-2000)

Bu dönemde siyasi olaylar ve darbeler Beyoğlu'na gelen kullanıcıların evlerine çekilmesine neden oldu ve buranın niteliğini önemli ölçüde değiştirdi. Seks filmleri gösteren sinemaların ve pavyonların sayısı arttı. 1990'lardan itibaren Beyoğlu'nu güzelleştirme ve canlandırma uygulamaları başladı. Caddenin trafiğe kapanması, çeşitli kültür aktivitelerinin artması, gençlerin ve kadınların Beyoğlu'na gelmeye başlamalarıyla birlikte Beyoğlu yeniden canlanma dönemine girdi.

Yatırım ve Yükseliş Dönemi (2001-2012)

Devlet eliyle soylulaştırma olarak da tanımlanabilecek bu dönemde öncü kentsel yatırımların ve yabancı fonların etkisiyle kira ve mülk değerlerinde ölçüsüz artışlar gözlendi. 1990'larda Beyoğlu'nun canlanmasına neden olan kesimlerin de ayrılmak zorunda kaldığı, yerli ve yabancı zincir mağazalarının ağırlığının arttığı bir dönem oldu.

Yeniden Gerileme Dönemi (2013-2019)

Gezi ve bombalama olayları ile ekonomik kriz gibi süreçler Beyoğlu'nun kullanıcılarının büyük bölümünü başka bölgelere yöneltti, pek çok işletme kapandı. "Kültür merkezi" niteliği değişen Beyoğlu, daha çok Ortadoğulu turistlerin rağbet ettiği bir "turizm bölgesi" olarak öne çıkmaya başladı.

COVID-19 Salgını Dönemi (2020-2021)

Pandemi döneminde Beyoğlu'nda sadece turistlere yönelik hizmetlerin yoğunlaşmasının yarattığı kırılganlık apaçık ortaya çıktı. Beyoğlu adeta terkedilmiş bir şehre dönüştü.

Bu kırılma noktalarının yeme-içme-eğlence, sanat ve kültür, turizm, ticaret (alışveriş mekânları), üretim ve emlâk gibi farklı sektörler üzerindeki etkisini incelemek önemli ipuçları sağlıyor. Bu kırılmalar hem farklı sektörlerin örgütlenmesini hem de toplumsal ilişkileri etkiliyor; sonuç olarak Beyoğlu'nda günlük yaşam ve farklı mekânların kullanım biçimleri kaçınılmaz olarak dönüşüyor. Kırılma noktalarının her alanı aynı şekilde etkilemesi söz konusu değil; dolayısıyla bazı alanlarda önemli süreklilikler olmasına rağmen diğer alanlarda daha radikal kesintiler ve değişimler ortaya çıkıyor.

Fotoğraf 6-7 Eylül. Fahri Çoker Arşivi.

Fotoğraf Toplumsal hareketler, İlk Onur Yürüyüşü, 2003.

Genellikle yukarıdan belirlenen ekonomi politikalarının, ideolojik tercihlerin ve bunların gerçekleşmesine yönelik vizyon ve kararların kopuşlarda önemli bir payı olduğu görülüyor. Sürekliliği sağlayan ise günlük hayatı kuran, insanlar arasında ilişkilere dayanan gündelik pratikler ve bunların yarattığı alışkanlıklar, aidiyetler oluyor. Beyoğlu'nun bugünkü niteliklerinde de bu sürekliliklerin izlerini görmek mümkün oldu.

Beyoğlu hiçbir döneminde sadece bir kesimi, bir niteliği, bir sınıfı temsil etmedi. İlk kurulduğu günden bu yana farklı etnik ve dinsel grupların, aynı zamanda farklı sınıfsal konumlardaki kişilerin yan yana gelmesi Beyoğlu'nu sürprizli ve çekici bir yer hâline getirdi. Beyoğlu'na rengini veren, bu "eski" ve "yeni"lerin uzun süren biraradalığıydı; değişim zamana yayılırken her iş kolunun değişim süreci de farklı yaşandı. Dolayısıyla farklı "zamansallıklara" sahip bu iş kollarını yan yana görmek, Beyoğlu'nda "herkese yer olduğu" duygusunu ve semtin en önemli özelliği olan çeşitliliği yarattı. Beyoğlu'nun her döneminde bu çeşitliliği görmek mümkün; ancak son yıllarda mülk ve kira değerlerinin aşırı yükselmesi, turistlere yönelik işlevlerin kontrolsüzce artması, pasajların otel, alışveriş merkezi gibi tek işlevli yapılara dönüşmesi bu çeşitliliği tahrip ederek Beyoğlu'nun sıradanlaşmasına neden oluyor. Oysa Beyoğlu'nun korunması gereken en önemli özelliği bu çeşitlilik.

Araştırma süresince okuduklarımızdan, dinlediklerimizden ve gözlemlerimizden yola çıkarak Beyoğlu'nun tarihsel belleğine ve özgün kimliğine ilişkin özellikleri belirlemeye çalıştık. Beyoğlu'na yönelik araştırmaların, incelemelerin sayısı oldukça yüksek. Ancak bu çalışmaların pek çoğunda geçmişe yönelik nostaljik bir bakış açısının bulunduğu ve adeta bir "kayıp cennete" öykünme olarak adlandırılabilecek anlatıların öne çıktığı söylenebilir. Son dönemlerde "hafıza mekânları" kavrayışıyla yapılan çalışmalar tarihsel analize ciddi bir katkıda bulunmakla birlikte, bir yandan da herkesin bir biçimde belleğine yerleşmiş bu mekânlara ve çok sık anlatılan hikâyelere yapılan vurgu, Beyoğlu'nun farklı dönemlerinde yaşanmış hayatların zenginliğini ve izlerini belirsizleştirmekte. Bizim bu araştırmayla yapmaya çalıştığımız esas olarak bu izleri takip ederek Beyoğlu'nu sürprizli ve çekici kılan, herkese kıyısında bir yer sunan kimlik özelliklerini ve bu özelliklerin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlayan unsurları keşfetmek.

Son yıllarda mülk ve kira değerlerinin aşırı yükselmesi, turistlere yönelik işlevlerin kontrolsüzce artması, pasajların otel, alışveriş merkezi gibi tek işlevli yapılara dönüşmesi bu çeşitliliği tahrip ederek Beyoğlu'nun sıradanlaşmasına neden oluyor. Oysa Beyoğlu'nun korunması gereken en önemli özelliği bu çeşitlilik.

Bütün bu çalışmalardan sonra Beyoğlu'nun hikâyesini anlatmakta yararlandığımız altı ana hat ortaya çıktı. Görüşmelerden gelen bilgilerden süzülerek elde edilen bu ana hatlar, dönemler içindeki değişimlerin nasıl gerçekleştiğini ve bu kırılma noktalarında hangilerinin zarar gördüğünü; hangilerinin aktarılabildiğini görmek açısından yararlı oldu. Bunları sürekliliği sağlayan unsurlar olarak değerlendirmek gerekir:

Birlikte Yaşama Pratikleri

Özellikle sözlü tarih görüşmelerinde 1970'li yıllara kadar çok farklı etnik kimliklerin, sınıfların bir arada yaşadığı mahallelerde bir diğerini tanımanın aynı zamanda toleransı artırdığını gözlemledik.

Davranış Biçimleri, Ritüeller, Gelenekler ve Aidiyet Duygusu

Tuhafiyecisinden pastanesine, kitapçısından meyhanesine, hanlarda hâlâ devam eden atölyelerde terzisinden ayakkabıcısına önceki nesillerden, dönemlerden aktarılan davranış biçimleri olduğunu gözlemledik. Değişimin hızı arttıkça geleneklerin aktarılması zorlaşsa da devam ettiğini gördük.

Bir Ekosistem Olarak Beyoğlu

Çok farklı sektörün birbirini besleyerek ayakta kaldığını, birinin zarar görmesinin diğerlerini de etkilediğini gözlemledik. 1970'li yıllara kadar "her şey için Beyoğlu'na gelindiğini" dinledik görüşmelerde. Beyoğlu hem büyük bir ekosistem hem de kendi içinde daha küçük ekosistemleri barındırıyordu. Zamanında Yeşilçam'ın kendi içinde bir ekosistem olması gibi; film şirketlerinden kamera tamircisine, artistler kahvesinden yıldızların oturdukları mahallelere kadar hepsi bir aradaydı. Bugün de müzik dükkânlarının yakınlarında bulunan müzik aleti atölyeleri, müzik kursları ve kayıt stüdyolarının birlikte bir ekosistem oluşturduğuna şahit oluyoruz.

Zanaatların ve Esnaflığın Aktarılması

Beyoğlu'nda çok çeşitli sektörlerde usta-çırak ilişkisinin izlerini görmek mümkün. İlk kurulduğu yıllardan bu yana Beyoğlu aynı zamanda bir üretim mekânı olarak da faaliyet gösteriyor. İstanbul'un en önemli terzileri, kürkçüleri, ayakkabıcıları Beyoğlu'nda bulunuyordu. Ermeni ve Rum ustalardan öğrenilen bu zanaatlar hâlâ birkaç hanın içinde sürdürülüyor.

Son dönemlerde "hafıza mekânları" kavrayışıyla yapılan çalışmalar tarihsel analize ciddi bir katkıda bulunmakla birlikte, bir yandan da herkesin bir biçimde belleğine yerleşmiş bu mekânlara ve sıkça anlatılan hikâyelere yapılan vurgu, Beyoğlu'nun farklı dönemlerinde yaşanmış hayatların zenginliğini ve izlerini belirsizleştirmekte.

Fotoğraf Taksim Cumhuriyet Anıtı, 2012.

Çeşitlilik

Beyoğlu hiçbir döneminde sadece üst sınıfa ait steril bir mekân olmadı; farklı sınıfsal konumlar, cinsel, etnik ve dinsel kimlikler Beyoğlu'nda her zaman kendilerine yer buldular. İlk film gösterimi de Beyoğlu'nda yapıldı, balolar da... En lüks mağazalar Beyoğlu'ndaydı, en büyük konser salonları da... Ama bu dönemlerde arka sokaklarında genelevlerin, pavyonların da bulunduğu anlatılanlar arasındadır. Bize göre esas korunması gereken, Beyoğlu'nu her dönem farklı kesimlerin buluşma, karşılaşma, çoğalma "yeri" hâline getiren özellikleridir.

Toplumsal Hareketler

Beyoğlu her zaman çeşitliliğin mekânı olduğu kadar farklılığın sesi de oldu. 1970'lerde sinemacıların sansür yürüyüşü buradan başladı; 1977 Kanlı 1 Mayıs'ı Taksim Meydanı'nda gerçekleşti; Gezi direnişi de buradan başladı. Bir sözü olan, bir derdi olan burada dile getirdi. Bu nedenle Beyoğlu sadece tarihi ve kültürel özellikleri olan bir eğlence mekânı olmakla kalmadı, aynı zamanda bir protesto alanı kimliğini de taşıdı.

Notlar

1 "Arafta Bir Beyoğlu": https://www.araftabirbeyoglu.com/tr/

Beyoğlu'nda Dönüşüm ve Tektipleşme*

İstanbul'un tartışmasız merkeziliğe sahip bu semtinin arkasında bıraktığı merhaleler ve miras bıraktığı özellikler yüzyıllara dayanıyor. Beyoğlu'nun yaşadığı dönüşümü ve karşı karşıya olduğu tektipleşmeye eğlenceden kültüre, üretimden alışverişe farklı alanlardan bakıyoruz.

Asuman Türkün, Aslı Sarıoğlu, Çağrı Çarıkçı, Reycan Çetin, Çiğdem İbişoğlu, Elif Kırpık, Gökçe Uzgören

Beyoğlu'nun Çokdinli, Çokmilletli Çokdilli Yapısı

Fetih sonrasında Hıristiyanların yaşam alanlarından biri olarak kalan Galata ve çevresi, 13. yüzyıldan itibaren Yahudi tüccarların da yerleştiği bölgelerden biriydi. 15. yüzyıldan itibaren Pera bölgesinde konumlanan birçok kilise ve sinagogun varlığından bahsetmek mümkün. Beyoğlu 16. yüzyılda Galata ve Pera'da elçiliklerin açılmasından itibaren çokdilli, çokdinli ve çokkültürlü bir mekân olarak kuruldu. Elçilikler zamanla kendi topluluklarının ihtiyaçlarına yönelik eğitim ve din kurumlarıyla, ticaret ve eğlence mekânlarıyla çevrelendi. Ekonomik birikimin böyle bir çeşitlilik içerisinde var olması ve süreklilik göstermesi, Beyoğlu'nu ayrıcalıklı kılan en önemli özelliklerden biri hâline geldi. Bugün de elçiliklerin misyonunu üstlenen konsolosluklar, kendi faaliyetlerinin ötesinde kültür, din ve eğitim kurumlarıyla Beyoğlu'nun donatı ihtiyacının oldukça önemli bir kısmını karşılamaya devam ediyor.

Beyoğlu'nda Yeme-İçme

Beyoğlu'ndaki dönüşümü en iyi yansıtan yeme-içme sektörünün burada gelişmesi elbette tesadüf değil. 1800'lerde Batılı bir merkez olarak öne çıkan Beyoğlu'nda konut ve ticaret mekânları ile birlikte meyhane, lokanta, pastane ve kafelerin ilk örnekleri ortaya çıkar. 1918-1920 yıllarında İstanbul'a gelen Beyaz Rusların ise pastanecilikteki katkıları önemlidir.

Yıllar içinde nitelikleri, anlamları ve kullanıcıları değişen bu mekânlarda toplumsal dönüşümlerin izlerini sürmek mümkün. Siyasi koşulların bir sonucu olarak Beyoğlu'nda yaşayan gayrimüslim nüfusun, özellikle Rum ve Ermenilerin Beyoğlu'nu terk etmesi yeme-içme mekânlarının niteliğini değiştiren en önemli nedenlerden. Yine de onların inşa ettikleri kültüre Beyoğlu'ndaki restoran ve meyhanelerde hâlâ rastlamak mümkün.

1920'lerde açılan Abdullah Efendi, Hacı Baba, Ağa ve sonraki dönemlerde aynı kültürü sürdüren Hacı Abdullah, Hacı Salih gibi lokantalar ise Osmanlı mutfağından lezzetler sunan geleneksel özellikleriyle öne çıktılar. Rejans, Degüstasyon gibi içkili lokantalar ise Batı tarzı lezzetleriyle Beyoğlu'nda yeni bir kültüre öncülük ettiler.

* Bu yazı, "Tarihi Kent Merkezlerinin Yeniden Yapılanmasında Belirleyici Faktörler ve Olası Senaryolar: Beyoğlu Örneği" başlıklı araştırmanın verileri üzerinden hazırlanmıştır.

Beyoğlu'nda yeme-içme-eğlence kültürünün inşasında pasajların rolü büyüktür. Meyhaneleriyle ünlü Çiçek Pasajı, Krepen Pasajı, meşhur Anadolu Birahanesi'ne adını veren Anadolu Pasajı, İstanbul'un ilk barı olarak hatırlanan Kulis Bar'ın bulunduğu Atlas Pasajı... Bu mekânlar yıllar boyunca dönemin birçok tanınmış ismini bir araya getirdi. Öyle ki Arif Keskiner Kulis Bar'dan "hayatımın üniversitesi" diye söz eder.

Fotoğraflar Orhan Cem Çetin

Çiçek Pasajı, Krepen Pasajı ve Asmalımescit'te 1930'lardan itibaren birbiri ardına açılan meyhaneler ve birahaneler bilim, sanat ve edebiyat dünyasının buluşma yeri haline gelirken kullanıcılarıyla mekânlar arasında sıkı bir müdavimlik ilişkisi de oluştu. Cumhuriyet Meyhanesi, Lambo'nun Yeri, Lefter, İmroz, Refik, Sev-İç, Huzur, Nektar, Mahzen, Pano ve Tuna o yıllardan itibaren gözde mekânlar oldular. Petrograd, Nisuaz, Baylan, Lebon, Markiz, Elit ve İnci gibi pastaneler de sanatçıların mesken tuttuğu önemli yerlerdi. Öyle ki şiirlere ve romanlara konu olanları, hatta edebiyat dünyasında "Baylancılar" gibi bir edebi akıma isim verenleri vardı. Zaman içinde el değiştirenler, yer değiştirenler veya tamamen kapananlar olsa da bu mekânlar aslında Beyoğlu'nun hafızası. Salah Birsel'in sözleriyle söylersek: "Kahveler tarihi, bir yerde, edebiyat tarihinden başka bir şey değil."[1]

Beyoğlu'nda yeme-içme-eğlence kültürünün inşasında pasajların rolü büyüktür. Meyhaneleriyle ünlü Çiçek Pasajı, Krepen Pasajı; meşhur Anadolu Birahanesi'ne adını veren Anadolu Pasajı, İstanbul'un ilk barı olarak hatırlanan Kulis Bar'ın bulunduğu Atlas Pasajı... Bu mekânlar yıllar boyunca dönemin birçok tanınmış ismini bir araya getirdi. Öyle ki Arif Keskiner Kulis Bar'dan "hayatımın üniversitesi" diye söz eder.

Beyoğlu'ndaki çeşitlilik, 1950'li yıllarda Amerikan tipi hazır yiyecek servisi sunan, sandviç gibi fast-food ürünler satan mekânların açılmasıyla devam etti. Atlantik, Kristal, Express, Pam Pam, Bab Kafeterya bu türün en bilinenleriydi.

1970'lere kadar olan dönem yeme-içme sektörü açısından Beyoğlu'nun en parlak zamanları olarak anlatılır. 1980'ler ise insanların evlerine çekildiği, Beyoğlu'nun canlılığını kaybetmeye başladığı yıllardır. Genellikle Beyoğlu'nun "düşüşe geçtiği" dönem olarak hatırlansa da müdavimleri buradan tamamen elini ayağını çekmiş değildir.

1990'lar ve 2000'lerde Beyoğlu'nu "canlandırma" çabalarıyla birlikte yeme-içme mekânlarının sayısı ve çeşitliliği arttı. Arka sokaklar âdeta yeniden keşfedilirken farklı türdeki mekânlar özellikle üniversiteli gençleri buraya çekti. Kadınların da gidebildiği Demir Kafe, Kaktüs, Pia, Urban gibi Batı tarzı kahveler de bu dönüşümde öncü oldu.

2010'lu yıllarda ise Beyoğlu bir kez daha çeşitliliğini ve canlılığını kaybederken, bundan en fazla etkilenenlerden biri yeme-içme mekânlarıydı.

Beyoğlu'nda Eğlence

Başlangıcından bu yana Türkiye'nin eğlence kültürünün merkezinde yer alan Beyoğlu'nun eğlence yaşamı, araştırmanın önemli bulgularından ekosistem kavrayışını destekler nitelikte yeme-içme ve kültür sanat sektörleriyle önemli bir bağ kurar, bu sektörlerle beraber gelişir.

19. yüzyılda Batılılaşma politikaları günlük hayat ve eğlence kültürüne de yansır ve Beyoğlu'nun inşasında önemli rol oynar. Beyoğlu balo salonları, balozları, kafe şantanları, genelevleri, gazinoları ve barlarıyla İstanbul'un en önemli eğlence merkezi hâline gelir. 1917 yılında Rusya'da devrimin ardından Beyaz Rusların İstanbul'a gelişi ile Beyoğlu eğlence hayatı daha da çeşitlenir. Balo ve karnaval kültürü 1930'lara kadar devam eder. 1940'larda alaturka müziğin sahneye taşınması ile başlayan gazino kültürü 1970'lere kadar eğlence hayatına damgasını vurur. Başlarda pavyonlarla gazinolar benzer işletmeler olsa da pavyon kültürü zamanla köhneleşerek 1990'ların ortalarına kadar Beyoğlu'nda varlığını sürdürür. Kristal Gazinosu, Cumhuriyet Pavyonu, Cumhuriyet Gazinosu, Tepebaşı Gazinosu ve Maksim Beyoğlu eğlence hayatı içinde yer etmiş önemli mekânlardandır. Aynı dönemlerde eğlence hayatı kulüp ve bar gibi Batı tarzı eğlence mekânlarıyla çeşitlenir. "Klüp 12" bu dönem eğlence hayatının yenilikçi ve önemli bir mekânı olur. Günümüze kadar devam edecek olan LGBTİ+ eğlence mekânlarının ilk örnekleri bu dönemde ortaya çıkar.

1970'ten itibaren yaşanan gelişmeler eğlence hayatını da etkiler ve burada vakit geçirenlerin niteliği değişir; kültür sanat üreticileri ve tüketicileri ile gayrimüslimlerin yerini Anadolu'dan İstanbul'a çalışmaya gelenler alır; eğlence mekânları da değişir ve giderek köhneleşir.

1990'lar Beyoğlu'nu "sıhhileştirme" ve "temizlik" sürecinin başladığı yıllardır. Bir yandan bina cepheleri restore edilip, fiziksel yapı iyileştirilirken; öte yandan toplumsal "temizlik" operasyonları kapsamında seks işçileri ve trans kadınlara yönelik sert polis müdahaleleri gerçekleşir. Aynı dönemde yerel yönetimler ve Beyoğlu Güzelleştirme Derneği medya yoluyla kültür sanat insanlarını Beyoğlu'na geri gelmeye, bu tarihi semti hak ettiği eski günlerine kavuşturmaya davet eder. Bu tür çabalar sonucunda eğlence sektörü kısa zamanda hızlı bir dönüşüm geçirip çeşitlenir. 1990'lı yıllardan sonra Kemancı Bar'ın Sıraselviler'e taşınması, Büyükparmakkapı Sokak'ta Hayal Kahvesi'nin açılması, Taksim-Galatasaray arasındaki ara sokakların canlanmasına neden olur.

1990 sonrasında Beyoğlu'ndaki yeniden canlanma döneminde kültür ve sanat sektöründeki gelişmelerin etkisi büyüktür. Beyoğlu ve Yeşilçam gibi yeni sinema salonları, özel tiyatroları, caddeyle bütünleşen Robinson Crusoe ve Mephisto gibi kitapçıları, İstanbul, FilmEkimi gibi geniş katılımlı film festivalleri ve sayısı 20'yi aşan sanat galerileri ile bu dönem kültür ve sanat sektörünün İstiklal Caddesi'ndeki altın çağıdır.

1999'da Asmalımescit'te Babylon'un açılması ise Tünel çevresini yeniden canlandırır ve Beyoğlu'nun tamamını eğlence sektörü için bir çekim merkezi haline getirir. Ancak o yıllarda Beyoğlu'nun eğlence hayatı için öncü kabul edilen bu mekânlar bugün Beyoğlu dışında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Siyasi olaylar ve yerel ya da merkezi yönetimlerce belirlenen vizyonlar, kuruluşundan itibaren burayı eğlence amaçlı kullanan kitlenin değişmesine neden olsa da Beyoğlu'nun önemli bir eğlence merkezi olma özelliği değişmez.

Beyoğlu'nda Kültür-Sanat

19. yüzyıldan bu yana modern, Batılı ve yenilikçi bir semt olarak inşa edilen Beyoğlu'nun çokdilli, çokmilletli, çokdinli yapısı kültür ve sanatın yeşerip güçlenmesi için ideal bir ortam sağlar. İmparatorluk'un Batı'ya açılan kapısı olan Beyoğlu, yeniliklerin saraydan sonra ülkeye ilk girdiği yerdir. İlk tiyatro bugün yerinde Çiçek Pasajı olan Naum Tiyatrosu'dur, ilk sinema gösterimi Sponeck Birahanesi'nde yapılır, Fransız fotoğrafçı Compas Osmanlı'nın ilk fotoğraf atölyesini Galatasaray Lisesi yakınında kurar. Cumhuriyetin ilanıyla kültür ve sanat aktivitelerinin Ankara'ya taşınmasına rağmen Beyoğlu Şehir Tiyatroları'nın sahneleri, Atlas ve Elhamra gibi şaşaalı ve Alkazar ve Majik gibi daha mütevazı sinema salonları, fotoğraf atölyeleri, sanat galerileriyle kültür ve sanat merkezi olma kimliğini sürdürür.

1950-1970 arası dönemde Türk Sineması Beyoğlu'nda gelişir, kendi dilini bulur. Hatta Türk Sineması deyince ilk akla gelen Yeşilçam, Beyoğlu'nda bir sokağın adıdır. Yeşilçam ve çevresindeki Hava, Ahududu, Büyük Bayram ve Alyon So-

Fotoğraf Orhan Cem Çetin

kakları Beyoğlu'nda sinema sektörü için küçük bir ekosistem oluşturmuştur. Film depoları, yazıhaneler, görüşmelerin ve pazarlıkların yapıldığı kahveler, terziler ve hatta oyuncuların konutları hep bu ekosistemin parçalarıdır.

Beyoğlu'nun çöküş dönemi olarak adlandırılan 1970-1990 yılları arasında caddenin önemli salonları seks filmleri furyasına kapılsa da Atlas Pasajı içinde özel tiyatrolar, Erol Dernek Sokak'taki Erman Han'a toplanan film yapımcıları ve 1980'de kapatılana kadar Sıraselviler'de Sinematek ile kültür ve sanat Beyoğlu'ndaki varlığını sürdürür.

1990 sonrası gözlenen canlanmada kültür ve sanat sektöründeki gelişmelerin etkisi önemlidir. Beyoğlu ve Yeşilçam gibi yeni sinema salonları, özel tiyatroları, caddeyle bütünleşen Robinson Crusoe ve Mephisto gibi kitapçıları, İstanbul, FilmEkimi gibi geniş katılımlı film festivalleri ve sayısı 20'yi aşan sanat galerileri ile bu dönem kültür ve sanat sektörünün İstiklal Caddesi'ndeki altın çağıdır.

2010 sonrası yaşanan gelişmelerden kültür sanat sektörü de olumsuz yönde etkilenir. Kira artışlarıyla kitapevleri kapanırken film izleyicilerinin AVM salonlarını tercih etmesiyle buradaki sinema salonları kepenk indirir. Hatta ilk sinema salonu olan Majik Sineması otel yapılmak üzere yıkılır. Ancak 2011 yılında SALT Beyoğlu'nun açılması, İKSV'nin Beyoğlu'nda kalmaya devam etmesi, Ses Tiyatrosu'nun yüzyılı aşan varlığı tıpkı 1970-90 dönemi gibi sektörün her halükârda burada tutunmaya devam edeceğini göstermektedir.

Beyoğlu'nda Üretim Mekânları

Beyoğlu yeme-içme-eğlence, kültür-sanat faaliyetleri ve önemli mağazalarıyla öne çıkarılırken üretim sektörü çok az ele alınır. Oysa Beyoğlu'nda alışveriş mekânları ile üretim mekânlarının uzun yıllara yayılan yakın bir ilişkisi olmuştur ve Beyoğlu'nun önemli bir kimlik özelliği olan bu durum ilginç bir ekosistem ortaya çıkarır. Ulaşım olanaklarının sınırlı olduğu zaman diliminde üretim, yan sektörler, hammadde tedariki ve çalışanların yaşadığı bölgeler yakın mesafelerde örgütlenir. Beyoğlu'nda yer seçen üretim faaliyetleri arasında öne çıkanlar; terzilik, kürkçülük, ayakkabı-çanta, mobilya, müzik aletleri, konfeksiyon, aydınlatma ve elektronik alet üretimi, eczacılık ürünleri, fotoğraf çekim ve basım faaliyetleri, kayıtlı medya basım ve çoğaltma, ekmek, pasta, çikolata gibi gıda üretimleridir. Ürünün niteliğine göre, imalatların farklı aşamaları ayrı ayrı atölyelerde yaptırılır; bu nedenle Beyoğlu'nda küçük mekânlarda üretim yapabilen çok sayıda üretim birimi yerleşir. 1970'lerde büyük ölçekli firmaların fason atölyeleri Beyoğlu'na yerleşse de burada zanaat türü üretim hâkim durumdadır. Sonraki yıllarda Beyoğlu'nun merkezi alanlarında kiraların yükselmesiyle üretim küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgelerine kaymıştır.

Anlatılarda iş öğrenme, iş kurma ve işini geliştirme gibi konularda benzer bir emek hikâyesi göze çarpar. Önemli işletme sahiplerinin pek çoğu 1930'lu ve 40'lı yıllardan itibaren küçük yaşlarda Anadolu'dan Beyoğlu'na gelmiş, genellikle azınlıkların yanında meslek öğrenmiş ve kendi kişisel çabaları sayesinde tutunmuş ve iş kurmuştur. Gayrimüslimlerin ayrılmasından sonra işleri devralan veya ustalaşarak kendi atölyelerini kuran bu kişiler Beyoğlu'ndaki zanaatların ve esnaflığın sürekliliğini sağlayan bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Bugün bu ilişki bazı iş kollarında sürüyor; örneğin mimarlar ve tasarımcılar ahşap, metal, cam gibi malzemelerle çalışmayı bilen ustalara yakın yer seçiyorlar çünkü artık bu ince işleri yapanların sayısı çok azalmış durumda. Beyoğlu turistikleştikçe ve kiralar arttıkça bir ekosistem oluşturan bu işkolları ayrılmak zorunda kalıyor. Oysa bu tür zanaat türü üretimler ve tasarım ürünleri dünyada önem kazanıyor. İnsanlar standart ürünlerden çok kişiye özel ürünleri tercih ediyor. Yaratıcı sektörler kapsamında değerlendirilen bu zanaat türü üretimler hem girişimcilik hem de istihdam yaratmak açısından önemli bulunuyor. Örneğin İngiltere, İrlanda ve İtalya'da bu tür girişimlere destek veriliyor. Bu tür zanaatlar turizm açısından da önemli. Nitekim Beyoğlu'nda el yapımı ayakkabı en fazla turistlerden talep görüyor. Ayrıca tarihi çevrede bulunan ve korunması gereken bina stokunun restorasyonu söz konusu olduğunda da bu tür zanaatlara ciddi ihtiyaç duyuluyor.

Beyoğlu'nda Alışveriş Mekânları ve Pasajlar

19. yüzyılda İstiklal Caddesi büyük ölçüde ithal ürünlerin satıldığı lüks bir alışveriş caddesidir. Bu yıllarda İstiklal Caddesi (Grand Rue de Pera) üzerinde çeşitli mallar üzerine özelleşmiş lüks mağazalarla birlikte, her türden ürünün satıldığı bonmarşeler açılır. Bonmarşeler 19. yüzyılın ikinci yarısında kent ekonomisinin Avrupa ile bütünleşmeye başlaması sürecinde ortaya çıkar; neredeyse tamamı gayrimüslim tüccarlar tarafından Paris, Berlin ve Viyana gibi Avrupa kentlerindeki mağazaların örnekleridir. O dönemin alışveriş merkezleri olarak adlandırılabileceğimiz bonmarşelerde kıyafetten mobilyaya, spor aletlerinden saatlere kadar hemen her şeyi bulmak mümkündür. Bunlar arasında en bilinenleri Bon Marche, Louvre, Baker Mağazası, Au Lion d'Or, Au Camelia, Mir et Cottereau, Bazar du Levan, Orozdibak'tır (Orosdi Back/Au Rose de Bec).

Beyoğlu, hazır giyim, kumaşçı, ayakkabıcı, tuhafiyeci, kürkçü, oyuncakçı ve hediyelik eşyacı gibi çok çeşitli satış mekânları için de kentin en cazip bölgelerinden biridir. Üretim bölümünde bahsedildiği gibi satış mekânlarıyla üretim mekânları birbirini destekler ve bir ekosistem oluşturur; 20. yüzyılın ortalarına kadar üretim için gerekli malzemelerin satıldığı uzmanlaşmış dükkânlar da burada yer almıştır.

Günümüze kadar süregelen günlük yaşam pratiklerinin oluşturduğu ortak hafızanın en önemli mekânlarından biri Beyoğlu'nun pasajlarıdır. 19. yüzyıldan bugüne Batılı yaşam tarzını sürdürmede kilit rol oynayan pasajlar önemli alışveriş ve kültür mekânlarıdır. Örneğin Atlas Pasajı'nda Atlas Sineması, Kulis Bar, Küçük Sahne; Halep Pasajı'nda ise daha sonra Ses Tiyatrosu olarak hizmet verecek olan Varyete Sirk Tiyatrosu yer alır. Avrupa Pasajı, Cercle d'Orient, Suriye Pasajı, Elhamra Pasajı gibi birçok pasaj da önemli sirk, tiyatro ve sinema salonlarına sahipti. Çiçek Pasajı ise hâlen Beyoğlu'nun gözde meyhanelerine ev sahipliği yapmaktadır. Her ne kadar pasajlar İstanbul'un üst gelirli kesimlerine hitap eden mağazalar ve hizmetlerin yoğunlaştığı yerler olarak açılmışlarsa da, 1990'lı yıllarla birlikte çok daha geniş bir tüketici kitlesine hi-

tap eder hâle gelirler. Özellikle sinema, tiyatro, sergi salonu gibi sanatsal faaliyetlerin pasajların içinde yer alması, edebiyatçılar, gazeteciler, akademisyenler, öğrenciler ve bohemler de dâhil çok farklı kesimleri bu mekânlara çeker. Kullanıcı kitlesinin değişimiyle birlikte işlevsel çeşitlilik artarken, farklı gelir gruplarına yönelik yeme-içme-eğlence mekânları da çoğalır. Pasaj ve hanlardaki işlevsel birliktelik çok uzun süre büyük ölçüde geçerliliğini korurken, Beyoğlu'na kimliğini ve rengini verenin de aslında bu çeşitlilik ve birliktelik olduğunu söylemek mümkündür.

Beyoğlu'nda Tektipleşme

Beyoğlu'nun 2000'li yıllarda birçok farklı kesim için gözde mekân olması, kültür ve eğlence turizminin artması, mekânların aşırı değerlenmesi 2011 sonrasında yaşanan bir dizi olayla birlikte son bulur. Yeni dönem, tüm muhalefete rağmen 18 Mart 2011'de Saray Sineması'nın da içinde yer aldığı Lüksemburg Apartmanı'nın yerine Demirören AVM'nin açılmasıyla başlar. Beyoğlu kurulduğundan beridir İstiklal Caddesi'ne rengini veren, çok çeşitli nitelikteki mekânı buluşturan pasajların aksine Demirören, zincir mağazaları ve caddenin kimliğini hiçe sayan binasıyla sonraki yıllarda yaşanacak olan tektipleşmenin habercisidir.

Beyoğlu Belediyesi'nin Temmuz 2011'den itibaren yeme-içme ve eğlence mekânlarının masa-sandalyelerine müdahale etmesi bir diğer kırılma noktasıdır. Oysa 2000'li yıllarda dışarıya masa-sandalye çıkarılması o zamana kadar Beyoğlu'nda hiç iş yapmayan atıl sokakların bile canlanmasını sağlamıştı.

Ciddi muhalefete rağmen Emek sinemasının 20 Mayıs 2013'te yıkılması ve Cercle d'Orient binasının Grand Pera olarak dönüştürülmesi bir başka dönüm noktasıdır. Aynı dönemde, zamanında Ahmet Hamdi Tanpınar başta olmak üzere, Aliye Berger, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi birçok yazar ve sanatçıya ev sahipliği yapan Narmanlı Han; 1990'lı yıllardan itibaren Beyoğlu'nun canlanmasında önemli bir mihenk taşı olan Hayal Kahvesi'nin yer aldığı Afrika Han; Rebul Eczanesi gibi önemli simge mekânların bulunduğu Rumeli Han yeni nesil yeme-içme mekânlarına ya da otellere dönüşmeye başlar.

Fotoğraflar Orhan Cem Çetin

Beyoğlu'nun kimliğini değiştirmeye yönelik bir diğer girişim de 2013 yılında Gezi Parkı'nın yerine Taksim Kışlası'nı yeniden inşa etme projesidir. Yayalaştırma Projesi inşaatı sırasında 27 Mayıs günü kepçelerin parka girmesiyle birlikte Gezi olayları başlar. 31 Mayıs sabahı polisin Gezi Parkı'nda bekleyenlere şiddetli müdahalesi tüm Türkiye'de protesto gösterilerine neden olur. Gezi Parkı olayları hem Beyoğlu'nda hem de Türkiye'de geri dönülmez bir yeni dönemin habercisidir. Gezi hareketinin ilk dönemi Beyoğlu esnafını çok etkilemese de hemen sonrasında her cumartesi yapılan protesto gösterilerine yönelik sert polis müdahaleleri Beyoğlu'na gelenlerin azalmasına sebep olur. Bu durum Beyoğlu'ndaki bütün sektörleri ciddi bir biçimde etkiler.

> *Gezi şöyle bir faktör oldu: Bazı bildiğimiz lokantalara mesela müşteri gitmemeye başladı. Her akşam gaz yiyorlardı. Gezi sadece 15 günden ibaret değil, biliyorsunuz, o yıl bütün yaz devam etti. Divan'ın bir yeri var şurada, iki bina aşağıda. Orada bir gün bir iki saat mahsur kaldık sokakta gaz olduğu için...*
>
> –Galeri Sahibi, Kadın

Hem turistlerin hem de sanat tüketicileri dâhil pek çok farklı kullanıcının ayağının kesilmesine neden olan en önemli gelişme İstiklal Caddesi ve Gümüşsuyu'nda yaşanan bombalama olaylarıdır. Terör saldırıları sonrası pek çok işletme kapanır veya el değiştirir. Bu

dönem Kadıköy, Beşiktaş, Karaköy gibi kent merkezinde bulunan diğer semtler daha fazla tercih edilmeye başlar.

2018'den itibaren ülkede yaşanan ekonomik kriz pek çok işletmenin kiralarını ödemekte zorlanmalarına neden olurken aynı dönemde caddedeki altyapı çalışmalarının uzamasıyla süreç daha ağır yaşanır; gazetelerde sıklıkla kepenk indiren mekânların haberleri yer alır. Bu yıllarda Beyoğlu'na gelen turist sayısı yeniden artmaya başlar; ancak artık tamamına yakını Orta Doğu ülkelerinden gelen turistlerdir ve geçmişten farklı olarak bu tek tip turist grubunun yarattığı talep İstiklal'deki işletmelerin niteliğini de değiştirir. Böyle bir niteliksel değişim ise Beyoğlu'nun eski kullanıcılarını, müdavimlerini daha da uzaklaştırır.

2020 yılında bütün dünyayı ve ülkeyi etkileyen COVID-19 salgını esnafın sıkıntısını hat safhaya taşır. 15 Mart 2020'den itibaren diskotek, bar ve gece kulüplerinin kapatılması; sokağa çıkma kısıtlamaları ve birçok ülkeye uçuşların durdurulmasıyla İstiklal Caddesi ve çevresindeki sokaklar, tam olarak terk edilmiş bir şehre dönüşür. O dönem sadece kararnameyle faaliyeti durdurulanlar değil; başka semtlerde açık kalabilen bakkal ya da otel gibi mekânlar da kepenk indirir. Alanda yapılan görüşmelerde açık kalabilenlerin satışlarının %90 düştüğü ifade edilmiştir. Pek çok işletme faaliyetine kalıcı olarak son verir ya da el değiştirir. Bunlar arasında yıllara meydan okuyan İmroz Meyhanesi ya da bir dönemin kült mekânı 45'lik sayılabilir.

2018-2019 yıllarında yapılan anket ve görüşmelerde katılımcıların öne çıkardığı en önemli sorunlardan biri Beyoğlu'nun sayıları artan Arap turistlere göre şekillenmesi ve tatlıcılar, şekerciler, nargile kafelerin hiç olmadığı kadar artmasıydı. Bir yandan bu zor dönemde Arap turistlerin gelmesi işletmeleri ayakta tutan bir unsur olarak değerlendiriliyor, bir yandan da turist çeşitliliğinin artırılmasının önemi vurgulanıyordu. Bu görüşlere göre Beyoğlu asıl olarak bir turizm merkezidir ve burayı iyileştirmek için Arap turistlerle birlikte Avrupalı turistlerin de gelmesi için düzenlemeler yapılmalıdır. Ancak pandemi sürecinde, Beyoğlu'nun sadece turistlere yönelik olarak yapılandırılmasının yarattığı işlevsel tektipleşmenin "Beyoğlu'na çıkma" nedenlerini azalttığı ve kırılganlığı daha da artırdığı ortaya çıktı. Pandemi sırasında yapılan görüşmelerde insanların görüşlerinin de değişmeye başladığı görüldü; kafe, restoran, otel gibi turistlere yönelik işlevlerin ölçüsüz artışı, caddenin adeta bir alışveriş merkezi kimliğine bürünmesi ve her yerde bulunabilecek zincir alışveriş mekânlarının artışı ile beraber pek çok sinema, tiyatro, sanat galerisi ve kitapçının hızla kapanması insanların en fazla şikâyet ettiği konular olarak ortaya çıktı. Çeşitliliğin önemi daha çok vurgulanmaya başlandı. Bu tür bir değişimin birbirini besleyen faaliyetlerin dengesini bozduğu, kullanıcı kitlesini değiştirdiği, burayla herhangi bir bağ geliştirmeyen turistlerin ve günübirlik kullanıcıların çoğunluğunu oluşturduğu bir kalabalığın herkes için hayatı zorlaştırdığı ifade edilmeye başlandı.

Emek Sineması'nın bulunduğu kısmın ciddi muhalefete rağmen 20 Mayıs 2013 tarihinde yıkılması, Cercle d'Orient binasının Grand Pera olarak dönüştürülmesi bir dönüm noktasıdır. Aynı dönemde, zamanında Ahmet Hamdi Tanpınar başta olmak üzere, Aliye Berger, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi birçok yazar ve sanatçıya ev sahipliği yapan Narmanlı Han; 1990'lı yıllardan itibaren Beyoğlu'nun canlanmasında önemli bir mihenk taşı olan Hayal Kahvesi'nin yer aldığı Afrika Han; Rebul Eczanesi gibi önemli simge mekânların bulunduğu Rumeli Han yeni nesil yeme-içme mekânlarına ya da otellere dönüşmeye başlar.

Bu dönemde yapılan görüşmelerde bir kuruyemişçinin şu sözleri dikkate değerdir:

> *Sadece turistlere yönelik bir alan olsun istemezdim, görüyoruz ki turist herhangi bir nedenle gelmeyebiliyor. İşte ne bileyim Araplar bize bir şey söylüyorlar, aramızdaki dostluk siyasi yönden iyi olmuyor, turist kesiliyor. Avrupa da aynı şekilde... Gelmeyin diyorlar, gelmiyorlar. Kendi halkımı çekmek için daha fazla şeyler yapardım herhâlde...*
>
> –Kuruyemişçi, Kadın

Pandemi, Beyoğlu'ndaki değişimin nasıl bir süreç izleyeceğine ilişkin kestirimler yapabilmek için öğretici bir deneyim olarak öne çıkarken bölgeyi turistik bir merkeze dönüştürme politikasının da yeniden ele alınması gerektiğini gösterdi. Beyoğlu için geliştirilecek planlarda buranın asli unsuru olan "çeşitliliğin" dikkate alınması, karar verme mekanizmalarında, yönetiminde, alınacak tedbirlerde ve verilecek desteklerde katılımcı bir yaklaşım benimsenmesi Beyoğlu'nun dinamiklerini ortaya çıkarabilmek için büyük önem taşıyor. Çünkü Beyoğlu, yerel aktörlerin ve çok çeşitli nedenlerle buraya gelen ve kendilerine mikro yaşam alanları kuran müdavimlerin oluşturduğu yerel bağlardan koptuğunda zor zamanlarda savunulan ve korunmaya çalışılan bir "yer", bir kamusal alan olmaktan uzaklaşacaktır. Sonuç olarak sadece serbest piyasa aktörlerinin kararlarına teslim olarak kısa ve orta vadede en çok kazandıran işlevlerin hâkimiyetine girecek ve tektipleşme süreci kaçınılmaz olarak artarak devam edecektir.

Notlar

1 Birsel, S., (2016), Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu (4. Basım), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Beyoğlu'nun Sözü

"Tarihi Kent Merkezlerinin Yeniden Yapılanmasında Belirleyici Faktörler ve Olası Senaryolar: Beyoğlu Örneği" araştırması çerçevesinde 2018-2021 yılları arasında Beyoğlu'nun çeşitli dönemlerine tanıklık eden 29 kişiyle sözlü tarih görüşmesi, 74 kişiyle de derinlemesine görüşmeler yapıldı. Bu tanıklıklar Beyoğlu'nun niteliğinin ve dönemsel değişimlerinin anlaşılmasına zemin sağlıyor. Aşağıdaki seçki Beyoğlu'nun renkli simalarından dördünün söylediklerinden oluşuyor.

Derleyen: Aslı Sarıoğlu*

* Araştırma Uzmanı, SAM Araştırma AŞ

“Ben Beyoğlu’na İneceğim!”

Yusuf Kenan Küçükaslan *

* Dr. Terzi, Yazar[1]

İstanbul’a nasıl ve nereye geldiniz; ilk Beyoğlu’na gelişiniz nasıl oldu?

11-12 yaşında İstanbul’a, Tarlabaşı Sakızağacı Caddesi’nde Büyük Kırlangıç Sokak’ta oturan ablamın evine geldim. Tarlabaşı’nda abim halı satıyor, çarşaf satıyor. Ona yardım ettim. 16, 17 yaşında kalfalığa başladım. Orada Mari’yle tanıştım. Mari, İzzet Ünver’in en iyi kalfasının, Arneki ustanın yanında çalışıyordu. Beni de götürdü Allah rahmet etsin. Ben de Mari’den ayrılmamak için peşine düştüm gittim. Ben yapım itibarıyla mesleğe çok ısındım. Bu arada İzzet Ünver meslek tabirinde kalfalara iş veriyordu ve bir tanesi de bizim Arneki ustaydı, Rum. Ben de işleri İzzet Ünver’e provalara götürüyorum, getiriyorum. Beyoğlu’nda İstiklal Caddesi’nde Çığ Apartmanı’ndaydı İzzet Ünver. Hemen Lale Sineması’nın yukarısında, köşedeki binadaydı. Çok azametli birisiydi o zaman; İsmet İnönü’ye, Celal Bayar’a, Adnan Menderes’e, İstanbul’un tanınmış varlıklı kişilerine kıyafet dikerdi. İzzettin Bey’e yanlış bir iş götür, sana küfrederdi, Allah rahmet etsin. Bir gün içimden ben de İzzettin Bey olacağım gibi bir duygu geçti.

Şimdi İzzet Ünver frak dikiyordu, palto dikiyordu, en iyi ustaydı o zaman. Onun yanında büyük Kirkor vardı, küçük Kirkor vardı, muhtelif kalfalar, Salamombali vardı. Hepsi ona çalışırdı... Toplam haftada 50-60 takım elbise teslim ediyordu. Beyoğlu’nda efendim, ustalar çoktu... Şimdi bu vesileyle o kadar işi sevdim ki... Benim söylediğim yıllar tastamam 1955. O yıl abim öldü, yengem ve çocuklar da bir başına kaldılar. O zaman abimin eşi ve çocuklarıyla birlikte Şişli’de bir bodrum katına sığındım. Kömürlüğün yanındaki bu alçak tavanlı dairede atölyemi de kurdum, çok kötü koşullarda yaşadım. Ben 59’a kadar o kahrı çektim. Şimdi, 59 senesine kadar 1800 lira para biriktirdim, dedim ki “Ben Beyoğlu’na ineceğim”. İlk gittim, Demirören İstiklal’de bir han, Lüksemburg apartmanı vardı. Terzi Enver’den orayı kiraladım. Elimdeki parayı da oraya harcadım. Oh rahatladım, bir odasında da yatıp kalkıyordum. Zamanla oraya gelenler içinde sanat çevreleri, Nevzat Atlığ, Alaaddin Yavaşça; sonra o Jop Jiletlerinden hatırlarsınız; Marko Dorrofey gelirdi. Bana hepsi elbiseler diktiriyordu ama kim diktirse çok mutlu oluyordu. Marko Bey’i Şişli’deki apartmandan tanıyorum. Bir gün atölyede bir paket unuttu Marko Bey, bir baktım içine mor binlikler. Yani apartman alabilirsin. Titremeye başladım heyecandan... Dördüncü kata koşa koşa gittim; “Marko Bey Marko Bey bu paketi unutmuşsunuz!” dedim. Sonra bana “Namuslu Türk” diye hitap etmeye başladı. Bak kader nasıl şeyini örüyor. Marko Bey beni Pinto’lara tanıttı. Kısa süre sonra Şişli’de oturan ne kadar Yahudi vatandaş varsa bana müşteri yaptı. Hepsi bana Lüksemburg Apartmanı’na gelmeye başladılar.

Siz de veriyor muydunuz dışarıya, kalfalara?

Veriyorum çünkü yetişmez. Kendim dikiyorum, biçiyorum, veriyorum ama hep benim kontrolümde. Bize meslek Rumlardan geçme, Ermenilerden geçme, çünkü onlar bu işe çok önem verirdi. Biz de öyle öğrendik. Şimdi, çiziyorum, yakayı provaya getiriyorlar. Yaka yapıyorlar, cebini yapıyorlar, mostrasını atıyorlar yani yine telayla kumaşla önleri çevrilmiş olarak... Sonra bir ceket oluyor...

Notlar

1 Küçükaslan, Y.K. (2011), İğne ile İpliğin Dansı, Binay Matbaacılık.

“Vatan Sağ Olsun!”

Enis Rıza *

* Belgesel Sinemacı, Yazar, Öğretim Görevlisi

Beyoğlu’na ilk geldiğiniz dönemden neleri hatırlıyorsunuz?

Beyoğlu’nu 50’li yılların başlarından itibaren hatırlıyorum. Atlantik’i, Görçek’i, Japon Mağazası’nı, terzileri, Çiçek Pasajı’nı…

“6-7 Eylül Olayları” günlerinde oradaydık bilmeden. Biz saraydan çıkan, Girit Savaşı’ndan sonra gelen Giritliler yarı akraba bir koloni hâlinde yaşardık Rumelihisarı’nda. Tabii Rum, Ermeni komşularımız da vardı, Amerikalılar vardı, Robert Koleji’nin öğretmenleri, çocuklarıyla… Dolayısıyla 6-7 Eylül olayına Rumelihisarı’nda tanık olmadık. O gün de alışveriş için Beyoğlu’na gitme günümüzdü. Annemin, “Hiç kimse niye selam vermiyor, herkesin suratı niye asık?” diye söylendiğini hatırlıyorum. Çünkü bağrışmalar çağrışmalar, laf atmalar, günaydınlar, sohbetlerle sıcak bir ortamdı bizim mahalle, Hisarüstü’nün hemen altı. Kıyıda da öyle hiç kimse bir şey söylemiyor. Sonra Beyoğlu’na geldik biz. O meşhur fotoğraf var ya sizin de gösterdiğiniz; Fitaş Sineması’nın oralardan itibaren, bata çıka yürümeye başladık. Dükkânların önünde oturmuş Rum, Ermeni,

Yahudi esnaf, başları ellerinin arasında. Annemin “Geçmiş olsun!” dediğini hatırlıyorum. Onların da, en çok kalbime vuran cevabı: “Vatan sağ olsun!” Geçmiş olsun, vatan sağ olsun… Sonra Ağa Camii’ne yaklaştık, annem de ağlamaya başladı; “Ben daha fazla gidemeyeceğim oğlum, gel geri dönelim” dedi, döndük. İleriki yıllarda, Galatasaray Lisesi’nde okumaya başladığımda o dönemde öğrenci olan ağabeylerimin, gayrimüslimlerin dükkânlarının önünde siper olmaya çalıştıklarını dinledim.

Galatasaray Lisesi’nden biraz bahseder misiniz?

Galatasaray’a girişim 1959. 1960’ta Ortaköy’den Beyoğlu’na çıktık. Hem büyülü bir mimari hem büyülü bir cadde. Hayatımı çok etkileyen şeylerden biri, Tepebaşı’nda Deneme Sahnesi. Tam karşısında pastane. Pelit Pastanesi… Sütlü kahvesi çok güzeldi. Tabii o zamanlar Nescafe vs. yok. Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Haldun Taner ve tiyatro sanatçıları, yazarlar, şairler orayı mesken edinmişlerdi. Deneme Sahnesi. Orada son oyunu da izledim yıkılmadan önce. Dolayısıyla biz Pelit Pastanesi’ne gideriz, sütlü kahve söyleriz, birkaç arkadaş. Orada Orhan Kemal kendi kendine çalışıyor olur, bazen Yaşar Kemal höpürdeterek girer laf atar tartışırlar… Haldun Taner de hep inanılmaz Galatasaray zarafeti ile gelir.

Onlarla sizin sohbetiniz olur muydu?

Olurdu çok olurdu da sonra tabii çıkıp onlar gibi davranırdık. Yürüyüşümüz, birbirimizle tartışmamız, kullandığımız kelimeler… Zaten orada çok sevecen sohbetler olurdu. Edebiyatçı olacaksan ne yapman gerektiğine dair mesela Orhan Kemal’den çok şey dinlemişimdir. Özellikle Orhan Kemal’den, Yaşar Kemal gümbür gümbür bir insandı. Markiz var tabii… Orası mesela Mehmet Ali Aybar’ın yeriydi. Markiz’e daha aristokrat sanatçılar ve yazar-çizer takımı gelirdi çoğunlukla. Eyüboğlu vs. o çevreden insanlar gelir giderdi oraya. Ben şeyi hatırlıyorum mesela, kasadaki kadına, şu zarfı Mehmet Ali Aybar’a verir misin, diye not bırakıldığını… Attilâ İlhan’ın yeri de Divan Pastanesi. Yahya Kemal’i Park Otel Pastanesi’nde görürdük her geçişimizde.

Galatasaray’da öğrenciyken lise civarındaki mekânlarla ilişkiniz nasıldı?

Bizim zamanımızda tramvay vardı, hem de trafik gidiş gelişliydi ilk zamanlar. Bizim en büyük zevkimiz tramvaya binip Galatasaray’da atlamaktı… Sinemalar, inanılmaz sinema vardı. Ben yatılı olduğum için çarşamba günleri çıkış izinlerimiz olurdu, annelerimiz gelip alırlardı ilk yıllarda ve mutlaka bir sinemaya giderdik. Tabii o zamanın uğrak yeri İnci Pastanesi. Mutlaka oraya gidilir. Galatasaraylıların geleneksel iki mekânı vardır bir tanesi İnci Pastanesi, öbürü de Çiçek Pasajı. Çiçek Pasajı’nın garip bir hiyerarşisi vardı, kültür ya da ahlakı diyelim. Mesela biz Kimene’ye giderdik 16 yaşımızda, Bafra sigarası ve votka. Ağzımız kokmasın diye, hocalar, anne babamız kokudan anlamasın diye içki içtiğimizi. Ama mesela Kimene’de çalışanlar belli bir yaşa geldiğimiz zaman dediler ki “Artık diğer meyhanelere de gidebilirsiniz”. Çiçek Pasajı’nda başka yerler de vardı. Bizi almıyorlardı çünkü bir tür kontrol altındaydık. Ama annemle babamla mesela Entelektüel Cavit’e giderdik… Sonra biz de Entelektüel Cavit’e gitme hakkı kazandık.

Ve elbette her alandan sanatçıların pasaj buluşmaları… Zamanla büyüdükçe o “muhabbetlere” de katılır olduk.

Sokağın Kültürü

Arzu Çakmaklı [·]

[·] Fermantasyon Rock Bar Kurucusu

Sizin Beyoğlu'ndaki tarihiniz ne zaman, nasıl başladı?

Aslında çocukluğumdan beri Beyoğlu'na gelirdim. Ama asıl, Beyoğlu benim için Mis Sokak'tan başlıyor. 1997'de Mis Sokak'ta kendi iş yerimi açtım; Fermantasyon. Ama öncesinde öğrenciyken de Demir Kafe'ye gelirdik... Kadınlar ilk kez bir eylemden çıkıp Demir Kafe'ye gelip oturmuşlar. Oradan öyle yürüdü, o bir kültür oluşturmaya başladı. Biz de yeni yetme hâlimizle Demir Kafe'ye gelmeye başladık. Benim için tarih oradan başlıyor. Akabinde yaşım tutmasa da Meis'e giriyorduk. Meis de aslında daha çok böyle solcu kadınların rahatlıkla gittikleri, Anadolu Rock müzik yapılan bir yerdi. Mis Sokak, sonrasında benim için küçük bir kasaba gibi oldu. Çünkü Mis Sokak'ta o zaman hamam, tuhafiye, kırtasiyeci vardı. Bir de Mis Banyo deniyordu oradaki hamama. Böyle küçük bir kasaba gibi diyorum, neden? Çünkü bütün her şey orada dönüyor, yani o dönemki artistlerin gelip hamamı kullandığını, sonra üstte berbere gittiğini, hemen akabinde orada Efes Otel'de kaldıklarını görürdük.

Nasıl oldu, nasıl karar verdiğiniz burada mekân açmaya?

Hep hayalimdi benim, mezun olduktan sonra açmaya karar verdim. Binanın yüz yıla yakın bir tarihi var; Baran Kıraathanesi'ymiş. Mis Sokak'a girdiğiniz zaman, o kırtasiyenin yanındaki ilk bina, 2. kattı benimkisi. Bütün sokak, esnaf ve çevredeki herkes 2. katta bar olmayacağını, kimsenin girmeyeceğini söylemişti. Biraz da böyle alay etmişlerdi, yani yeni nesil geldin buraya ama 2. katta asla iş olmaz. Sonra çok popüler bir mekân oldu, ünlü oldu. Bizden sonra apart yaptılar ama şimdi kapalı, metruk bir şekilde duruyor. O zaman Ermeni, Rumların yaşadığı bir yerdi. Ben oraya taşındığımda 5. katta Ermeni bir dişçi vardı, o da meşhur bir dişçiymiş. En çok o direnmişti, sonra onu da çıkardılar. Onun girişinde de Arzum Büfe vardı, o da meşhur çünkü ben gittiğimde Ali abi 35 yıldır zaten orada çalıştığını anlatırdı, 11 yaşındayken girmiş. Rum bir patronu varmış ve Mis Sokak'ın en ünlü süt kaymakçısıymış. Sonra adam giderken Yunanistan'a, hiç para talep etmeden olduğu gibi Ali abiye bırakmış orayı. Dolayısıyla Ali abi de bize şu kültürü öğretiyordu, çok vicdanlı bir insandı. Mis Sokak'ta bir kültür var işte herkes sokağına sahip çıkar, herkes kapısının önünü süpürür gibi, sohbet ettiğimizde hep bunları anlatırdı. Siz de hatırlarsınız kesin, hani dilsiz bir teyze vardı, sürekli sokakta yaşardı. Ferdane'nin orada çok dururdu. Bizler o teyzeye bakardık, bizim sokaktaki tinercilere bakardık. Yani oradaki esnaf sokağa hâkimdi. Yani gece ne oluyor, gündüz ne oluyor bilirdik; işte bugün buraya travesti girdi ya da konsomatris girdi, polis dâhil dövdürtmezdik.

“Beyoğlu Bir Arka Bahçedir!”

Ferda Erdinç[*]

[*] Şehrin İlk Vejetaryen Restoranı Zencefil'in Kurucusu

90’lı yıllarda nasıldı Beyoğlu?

İstiklal’in trafiğe kapatıldığı ilk sene. Sinema Festivali ilk kez müthiş coşkulu, tam bir şenlik gibi oldu. Trafik olmadığı için, herkes sokaklardaydı. Beyoğlu için dönüm noktası o senenin festivali. Sene 1990! 12 Eylül ve akabinde yaşanan her şeyin, herkesin ve şehrin üstüne serptiği ölü toprağından silkinme hali. Beyoğlu, daha doğrusu İstiklal zaten nerdeyse terk edilmiş, izbe, kurumuş kalmış bir yer; zaten kamusal alan hepten çöl haline gelmiş... İşte bütün bu halden sıyrılmaya çok ihtiyaç vardı ve böyle büyük bir iştahla ve açlıkla bütün caddeyi kendimize ait hissetmek baş döndürücü bir haldi. Bizim hepimizin buraya esnaf olarak girmeye sevk edecek sürecin de habercisi bence o sene bedenlerimize nüfuz eden bu şenlik, şölen coşkusuydu.

Buraya geldiğinizde civarda ne vardı?

İşte orada bir pavyon vardı, burada Köfteci Hüseyin vardı tabii çok eskiden beridir. Kurabiye Sokağı, İstiklal’in bir alt paraleli ama Caffinet açılana kadar bizim hiç girmemiş olduğumuz bir sokak. Biraz “şaibeli” bir yer. Yabancısıyız buraların ama meraklıyız ve yaşımız gereği cesuruz da. Buranın kendine has bir yapısı var, bir dolu küçük yer; kebapçı da var yedek parçacı da, ötede tuhaf bir ‘gece kulübü’ vesaire... Ama biz ilk defa buralara giriyoruz, önce Caffinet müşterileri olarak, sonra mütevazı iş yerleri sahipleri olarak. Mektup Kırtasiye mesela ilk az ötedeki Utarit Sokak’ta açılmıştı; öyle tanıştık biz Handan’la.

Buranın kuruluş macerası nasıl oldu?

90’larda biz eşzamanlı olarak geldik, aynı kuşak, yani 30’larımızdayız hepimiz, hani önceden sözleşmiş olsak bu kadar başarılı, örgütlü bir iş yapamazdık. İşte o iklimi çok iyi anlamak lazım. 80’lerin susturduğu bir kuşak var, biz tam o değiliz, çünkü o zaman biraz daha küçüğüz... Biz derken o zaman 30’lu yaş civarında içinde kolejliler ya da “Boğaziçililer” diyeceğimiz, bir kısmı belki 12 Eylül zulmüne uğramış, uğramamış olanlar da o dönemin kuraklığından gayet mustarip, bir kısmımız yurtdışına gitmiş ve dönmüşüz; başka hayatlar, dünyalar görmüşüz ya da başka hayatlar düşleyebilme imkânı elde etmişiz ve hiçbir şey yok burada, burası boş, terk edilmiş bir alan. Buranın terk edilmiş olması bizim gibi çulsuzların buraya girebilmesi için bir imkân oldu aslında. İstanbul gibi bir şehrin göbeği burası yani... New York’ta seni 42. Cadde’ye kim sokar? Şimdiden dönüp bakınca, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir imkân yok... Üzerinden “80 Darbesi” geçmiş ve buldozer gibi sosyal hayatı ve bir dokuyu yerle bir etmiş bir sürecin etkilerinden söz ediyoruz ve buralar sürülmüş tarla gibi, yok edilmiş bir hayat var burada. Bir kuşak kopmuş gündelik sokak hayatından, çok ağır ve karanlık bir dönem yaşanmış... Ama işte dönem değişiyor. İklim değişiyor her anlamda. Biz işte böyle aralardan sızdık, bu terk edilmiş ama her zaman gizli köşelerinde, dibinde, kuytularında asırlardan süzülmüş mümbit bir maya saklayan bu ‘tekinsiz’ keşmekeş alanda kendimize minik alanlar, “yuva”lar edindik.

90’larda bir yandan da pavyonlar devam ediyordu değil mi?

Pavyonlar var, daha başka dışardan izbe ya da şaibeli görünen pek çok irili ufaklı tuhaf yer de var fakat en can alıcı şey belki de şu, bir buluşma oldu. Buranın sisli puslu loş ortamına bizim gibi önceden belki en fazla gelip geçen nüfusu olanlar burayı mesken edindiler. Sadece işletme sahipleri olarak değil, açtığımız mekânlara gelenler müdavimler ordusu oluşmaya başladı ve sadece tek bir mekâna gelip gitmediler, mesela Kaktüs’ten çıkılıyor, oradan VAT 69’a gidiliyor. Kendine ait alanlar edindikçe, dışardan bakıp merak ettikleri yerlere de dadanacak cesareti buldular. “Entelejansiya” pavyonları keşfetti. Mesela Gündüz Vassaf, daha önce okulda hocamızken şimdi müşterimiz olmuş biri, ara ve arka sokaklara bizim işletmelerimiz vesilesiyle girdikçe merak keşiflere yol açtı.

Beyoğlu bin bir katman ve hafif “karanlık” işlerin döndüğü yerler barındıran bir sır küpü. Gece yarısından sonra bizim sokak mesela çok başka bir veçheye bürünürdü, biz kapandıktan sonra. Fuhuş vardı, uyuşturucu trafiği mutlaka vardı; toplumun içine katamadığı pek çok “atık” muamelesi yaptığı insan. Ama biz de bu kervana bir yerinden dâhil oluyorduk ve bazı münferit nahoş olaylar olsa da zaman zaman, esnaf kimliği kendi içinde bir adap demekti ve özellikle kadın iş sahipleri olarak bu sokaklarda süregiden bütün bu hafif şaibeli faaliyetlerden dolayı bir sıkıntı yaşamadık.

Beyoğlu bir arka bahçedir, her ne kadar merkez gibi görünse de. Merkez evet, İstanbul’un göbeğidir ama arka bahçesidir, her türlü. Mesela ben buradan böyle kırk yılda bir Bağdat Caddesi’ne çıkardım, giderdim işte anneme filan, oradaki yüzlerle buradaki yüzler başka bir gezegen. Burada herkes yıpranmış. Mesela yurt dışından gelenlerden birisinin söylediği şey şuydu, çocukların yüzü bile çok yaşlı Beyoğlu’nda. Öyledir çünkü burası hayatın arka planı bir yandan da. Üç sene evvel, küçük dükkânı kapatırken bir sürü çöp olmuş evrak yaktım kapının önünde, iki tane oğlan geldi, biri Suriyeli bir mülteci ailenin, biri de buraların, yani herkesin tanıdığı bir sokak çocuğu; gerçeküstü bir gece yaşadım şurada. Bir yandan ateş yakıyoruz, ateş sönüyor sürekli, mülteci çocuk ateşin sırrına vakıf, tekrar canlandırıyor ateşi. O esnada da hikâyelerini anlatıyorlar. Böyle bir sahne ancak Beyoğlu’nda yaşanır; bu karşılaşmalar ve bu hayatın ‘düzen’ peşindeki toplumsal kodlarının ve hiyerarşisinin hiç işlemediği, hiç iplenmediği ortaya karışık karşılaşmalar ve kesişmeler sadece Beyoğlu’nda olur.

İstanbul'un Geleceği İçin Yeşil Çözüm: İstanbul İklim Vizyonu Açıklandı

İstanbul'un iklim krizine hazırlıklı hale gelmesi için yol haritasını çizen "İklim Vizyonu" İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu tarafından 5 Kasım tarihinde Müze Gazhane'de düzenlenen etkinlikte açıklandı. İstanbul İklim Vizyonu doğrultusunda 2050 yılına kadar hayata geçirilmesi öngörülen stratejik hedeflerin yer aldığı dokümana **ipa.istanbul** adresinden ulaşılabilir.

Kültür Yolu Filtresinin Gerisi: Tekinsiz Beyoğlu*

Beyoğlu bir "Kültür Yolu"na sığar mı? Nerelerinden taşar, hangi sokakları karanlıkta kalır? Beyoğlu'ndaki kültürel yaşamının "üstten" belirleme çabalarının dışladığı hak mücadelelerinden göçmenler, translar ve gayrimüslimlere, kapatılan sinemalarından "müzeleştirilen" Galata Mevlevihanesi'ne gündelik hayatın parçaları nerede duruyor? Nazlı Bülay Doğan ve Karakutu Derneği'nden Hazal Şahin, cebinde bu sorularla "Beyoğlu Kültür Yolu" ve yolun geride bıraktıklarının izinde Beyoğlu'nu yürüdü.

Nazlı Bülay Doğan [·]

[·] Dr., Sosyal Bilim Araştırmacısı, İstanbul Planlama Ajansı

Yolumuza başlamak için Karakutu Derneği'nden Hazal Şahin ile Taksim Meydanı'na ilerlerken, ödevimizi yapmış olsak da,[1] Beyoğlu Belediyesi'nin yeni kültür ve turizm stratejisi olarak ortaya koyduğu Beyoğlu Kültür Yolu'nun eleştirisi üzerinden kurguladığımız yolumuza başlamak için heyecanlıydık.[2] Yürüyüşümüze Taksim Meydanı'ndan başlayacak ve yolumuz boyunca, Karakutu Derneği'nin Hafıza Yürüyüşü durakları bize eşlik edecekti. Ancak meydanı domine eden iki büyük yapı şimdiden kafamızı karıştırıyordu. Gezi Direnişi'nden beri üstüne yüklenen anlamların daha da katlandığı Atatürk Kültür Merkezi (AKM) ile mi başlıyorduk; yoksa yine Taksim'in "kime ait olduğu" üzerine şekillenen tartışmalardan ayrı düşünülemeyecek olan Taksim Camii ile mi? Sonrasında nereye yönelecektik? Sonbaharın son güneşli günlerinden birinde türlü vaatleriyle bizi bekleyen İstiklal Caddesi'ne inatla arkamızı dönüp AKM ile yüzleşerek, kendi deneyimlerimiz ve tercihlerimiz üzerinden "Beyoğlu Kültür Yolu"nu tersten okumaya başladık.[3]

Erken Cumhuriyet Dönemi Mirası

Erken Cumhuriyet'in modernleşme projelerinden biri olarak 29 Ekim 1946'da yapımına başlanan Opera Binası ancak 1969 yılında ve öngörülen bütçesinin neredeyse on katı harcanarak tamamlanabilmişti. Opera Binası adı 1940'ların Türkiye'si için başlı başına bir meydan okumayken, 1960'ların sonunda tartışmasız kabul gören Batı modernliğinin yansıması olan Opera Binası adı, açılacak yeni kültür merkezi için yeterli görülmeyip yerine "İstanbul Kültür Sarayı" denilecekti. Hazal'ın hatırlatmasıyla, bu

* Bu yazının ortaya çıkmasına vesile olan Elif Sidar Ökdemir'e, kent için verdiğimiz emeği ortaklaştırak beni Beyoğlu'na çeken Burcu Yanar, Bengi Çakmak ve Miray Özkan'a, ne zaman danışmak için kapılarını çalsam desteklerini esirgemeyen Erhan Kurtarır ile Hakan Yücel'e, ve elbette ki aynı dili konuşmanın rahatlığıyla bu dost sohbetini var eden Hazal Şahin ile Beyoğlu'nu arşınlarken bize sohbeti ve kamerasıyla eşlik eden Cevahir Akbaş'a teşekkür etmemek olmaz. Tüm hatalar elbette ki bana ait.

Fotoğraf Bekir Dindar

yeni isim için Muhsin Ertuğrul, "Neden Saray? Hangi çağda yaşıyoruz? Padişah Sarayı, Sultan Sarayı, Vezir Sarayı, Tekfur Sarayı tarih sayfalarına geçmişken, niye yeniden saray? (...) Böyle yerlerin adı, yamalı pantolonumu ve yarı boş midemi ürkütmemeli. Biraz daha kendimize uygun, alçakgönüllü bir ad aramalıydık" diye yakınacaktı.[4] Keza açıldıktan kısa süre sonra çıkan yangınla kullanılamaz hâle gelen binanın onarımı için söz konusu olan yüksek meblağlar karşısında halkın yoksulluğuna vurgu yapan aydınların ve sanatçıların çağrısı da son derece önemli. Dolayısıyla AKM'nin simgelediği "üst" kültürün üreticisi olan aktörler için AKM'nin toplumsal bağlamı her zaman önemli olmuştur. Farklı dönemlerinde AKM, iktidarın topluma kültür öğretmesi üsttencilliğine karşı toplumun dertleriyle hemhâl olabilen kültür üreticilerinin mekânı da olabilmişti.

2000'lerin sonunda başlayan tadilat-yıkım tartışmaları, bir yandan "erken cumhuriyet dönemi" mirası olarak görülebilecek AKM'ye, tekrar siyasi anlamlar yüklenmesine ve Özyürek'in tabiriyle bir "modernlik nostaljisi" nesnesi hâline gelmesine sebep olmuş; diğer yandansa, 2013 yılındaki Gezi Direnişi'yle beraber kentsel alanların metalaştırılmasına karşı yükselen kent hakkı mücadelesinin simge binalarından biri haline gelmişti.[5] Unutulmaz fotoğraflarla ölümsüzleşen AKM, son dönem tanıtım reklamlarında pazarlandığı gibi uzaydan inen kırmızı bir top değil, Gezi Direnişi'nin kanlı canlı tanığı olarak hafızalarımıza kazınmıştı. Tam da bu yüzden, "Beyoğlu Kültür Yolu" ile mevcut iktidarın hem "Biz yaparız dedik yaptık" nidasıyla sekülerlere karşı bir güç gösterisi hem de üsttenci kültür aktarma geleneğiyle barışma olarak –ve elbette ki yerli-milli vurgusuyla– sunulan bağlamından kopuk AKM'yi yeniden ele geçirerek, kendi rotamızda AKM'yi direniş kültürünün simgesel mekânı olarak kaydederek o günkü yürüyüşümüze başladık.

Unutulmaz fotoğraflarla ölümsüzleşen AKM, son dönem tanıtım reklamlarında pazarlandığı gibi uzaydan inen kırmızı bir top değil; Gezi Direnişi'nin kanlı canlı tanığı olarak hafızalarımıza kazınmıştı.

Cami'nin Estetiği, Kazancı'nın Ağırlığı

İkinci durağımızın neresi olacağı hakkında düşünürken önümüzde birbirinden hem içerik hem de biçim anlamıyla tamamen farklı iki aday vardı: Taksim Camii ve Kazancı Yokuşu. Biri ne kadar Taksim'e ait değilse, öbürü o kadar onun ayrılmaz bir parçasıydı. Uzaydan atılan bir başka yapı olarak Taksim Camii, Taksim Meydanı'nı tüm heybetiyle yok sayarken; Kazancı Yokuşu, sessiz sedasız akıp gitmesiyle, meydandan Sıraselviler'e giderken ondan habersiz bir kaldırımından öbürüne geçen insanlarıyla, yokuş aşağı inenleriyle, ne kadar büyük olursa olsun, Camii'nin heybetinde hissedilmeyen bir duygu yüküyle bizi bekliyordu.[6] Ona geçmeden camiyi süzmeye başladık.

Taksim Meydanı'nın tüm siluetini bir anda değiştiren Taksim Camii, açılış konuşmasında gerek Recep Tayyip Erdoğan'ın gerekse de caminin ödeneğini karşılayan Sur Yapı Yönetim Kurulu Başkanı Ziya Altan Elmas tarafından dile getirildiği üzere, "Taksim Camii davası" olarak adlandırdıkları bir sürecin sonucu olarak görülebilir. 1940'lardan beri süregelen bir ihtiyaç olarak dillendirilen Taksim Camii, Taksim'in ve genel olarak Beyoğlu'nun hiçbir zaman yeterince

Türk-Müslüman olmayan çehresine doğrudan bir müdahale. Erken Cumhuriyet döneminin tartışmalı projelerinden "sermayenin Türkleştirilmesi" kapsamında 1920'lerde yazılan yazılarda, Beyoğlu'ndaki mağaza, dükkân, lokanta ve eğlence yerlerinin hemen hepsinin "Müslüman-Türk unsurun dışındakilerin mülkiyetinde olması" müdahale edilmesi gereken bir sorun olarak ele alınmış, hem işyerlerinin mülkiyeti hem de çalışanların "Türk tebaasına" dâhil olmayanların belirli durumlarda çalıştırılmasının yasaklaması bile söz konusu olmuştur.[7] Takip eden on yıllarda farklı yoğunluklarda devam edecek müdahaleler, 1942 Varlık Vergisi, 1955 İstanbul Pogromu ve 1964 Tehciri gibi dramatik örneklerle varlığını sürdürecektir.[8]

Bugüne dair olan kısımdaysa, 1994 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı olduğu dönemde yeniden ele aldığı bir konu olarak ortaya çıkacak ve meselenin "siyasal bir mevzileşmeye" evirilmesine vesile olacaktı.[9] Öte yandan, AKP döneminin mucize inşaat şirketlerinden biri olarak AKP'nin ilk 10 yılında 100 kat büyüyen, HES projeleri ve işçi ölümleriyle ünlenen Sur Yapı'nın Taksim Camii'nin banisi olması, iktidar sermaye ilişkisinin kentsel mekânda bir kez daha yansımasıdır. Yüzyılı aşkın süredir Taksim Meydanı'na hâkim olan Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi'ni gölgede bırakacak kadar büyük ve geniş yapılmasına özen gösterilen Camii, öyle yoğun bir simgesel anlama sahip ki; başka bir yerde, başka bir boyutta olsa, göze hoş gelebilecek estetiğini dahi sergileyemiyor. Beyoğlu'nun kültürel çeşitliliğinin sınırını çizen dev bir bekçi gibi, zorla üstüne yüklenen anlam katmanları arasında orada öylece duruyor.

Camiye arkamızı dönüp Kazancı Yokuşu'na doğru ilerliyoruz. 1977 1 Mayısı'nda 34 kişinin hayatını kaybettiği yokuş, üstümüze çöküyor sanki. Tarihin ağırlığı o heybetli camiden değil de, sıklıkla The Marmara Oteli'nin yanındaki Osmanlı Sokağı ile karıştırılan Sıraselviler'deki gösterişsiz Kazancı Yokuşu'ndan geliyor. Hiçbir levha yok. Ne Taksim'i Taksim yapan 1 Mayıs mitinglerine ne de 1977 Kanlı 1 Mayısı'na dair hiçbir açıklama yok. 2021 yılında Taksim'e merhaba diyen caminin aksine 40 yıldan fazla süredir Taksim'in bir direniş mekânı olduğunun sessiz tanığı Kazancı Yokuşu, turistik cazibe skalasında yerini bulamadığından olsa gerek, adeta kent hafızasından siliniyor. Kent kültürünün, iktidarın heybetiyle değil, daha güzel bir dünya için mücadele etmek olduğunu hissederek iniyoruz yokuştan aşağı. Bin yıllardır iktidarların kolossal yapılar aracılığıyla vermeye çabaladığı o ezilmişlik hissini, arkamızda kalan camiden değil de bu incecik yokuştan alıyoruz. Önümüzdeyse Karakutu Derneği'nin bir başka durağı var. Taksim'i Taksim yapan bir başka kültürel iz, başka bir ağır hatıra...

Beyoğlu'nun kültürel çeşitliliğinin temeli olan bu ötekilerin evi olma özelliği, onu aynı zamanda şiddetin olağanlaştığı bir yer hâline de getirdi, özellikle de devlet şiddetinin. Bizimki bir kültür rotası olmakla şiddet anlatısını izlediğimiz bir rota olmak arasında gidip gelmekte.

Kentin Ötekileri: Beyoğlu'nun Yerlileri

Ülker Sokak'ı yıllar boyunca duymama rağmen sokağa ilk defa adımımı atıyorum.[10] Hazal Sokak'ın güzelliğinin ve aydınlığının birçok kişi için şaşırtıcı olmasına vurgu yapıyor. "Ötekilere bırakılacak bir sokak değil" diyoruz, kendimizi de bu sokağı hak edemeyecek olanlara katarak. 1996 yılında "Habitat Zirvesi" için kenti "temizleyen" güvenlik güçlerinin işkenceyle evlerinden ettiği trans seks işçilerinin Ülker Sokak'ı burası olamaz. Tarihi binaları birilerinin evi olarak kabul etmek yerine birer meta olarak görmeyi o kadar içselleştirmişiz ki, Ülker Sokak'ın güzelliği göreni yadırgatıyor. Beyoğlu'nu "arındırma" olarak yapılan 1996 müdahalesi, mekânı kimliksizleştirme ve Beyoğlu'nun yerlilerini kent merkezinden sürme hamlesi olarak görülmeli. Ülker Sokak'ta trans seks işçilerinin 1980-1996 döneminde sahip oldukları güvenli bölge 1996'da devlet zoruyla boşaltıldıktan sonra, süregiden yıllar içinde Ülker Sokak geri kalan tüm Cihangir ve Beyoğlu gibi, ekonomik zor yoluyla da bir dönüşüme uğradı. 2014 yılında Leman Sevda Darıcıoğlu, Şevval Kılıç ve Derin Cankaya tarafından Ülker Sokak'tan gönderilen trans kadınları anmak için yaptıkları "Altın Kelebekler" kamusal anıtının başına gelenler bu anlamda da oldukça manidar. 99 kelebek figürünün yanındaki "Ülker Sokak'ın altın çağını gören 99 altın kıza" yazısı anıtın oluşturulmasının üzerinden daha bir ay geçmeden gri boya ile kapatılmış; sonrasındaysa anıtın olduğu boş duvarın olduğu araziye bir bina inşa edilerek "altın kızların" izi tamamen ortadan kaldırılmıştı.

Binaların metalaşmasının ötesinde kültürel kimliklerin de metalaştığı günümüz kentlerinde, olmuş bitmiş, geçmişte kalmış varsayılan kimliklerin kültürel ürünlerinin metalaşması görece daha kolayken; Translar, Kürtler, Suriyeli göçmenler gibi hâlen daha hem devlet hem de bireyler tarafından ayrımcılığa, dışlanmaya ve şiddete uğrayan kimliklere sahip toplulukların yaşam alanı olabilen Beyoğlu'nun özgünlüğünü fark ediyoruz.

Tüm kentlerdeki gibi İstanbul'un "çöküntü alanları" da genellikle hizmet sektöründe çalıştıkları için kentin içinde olmaya ihtiyaç duyan kent yoksulları için potansiyel barınma alanları hâline gelir. Beyoğlu'nun bir döneme kadar Cihangir ve hâlen daha Tarlabaşı gibi bölgeleri, İstanbul'un çöküntü alanlarından bazıları. Ancak İstanbul'un birçok farklı bölgesinde bulunan bu tarz alanlar hızla soylulaşırken Beyoğlu'ndaki çöküntü alanlarının –özellikle de Tarlabaşı'nın– neden soylulaşamadığı ilginç bir konu. Yönümüzü Ülker Sokak'tan Tarlabaşı'na çevirirken İstiklal Caddesi'ni diklemesine geçiyor ve Sakızağacı Taksi Durağı'nın önünde durarak Tarlabaşı Bulvarı'na ve onun ötesinde uzanan Tarlabaşı'na bakıyoruz.

Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları ve 1960'lardaki sınır dışı edilmeler sonrası Müslüman olmayan unsurlarından "arındırılan" Tarlabaşı, aslında öncesinde de Tarlabaşı Caddesi tarafından Pera'dan ayrılan bir işçi sınıfı mahallesiydi. O bakımdan gayrimüslim Tarlabaşı da aslında hiçbir zaman yeterince steril ve soylu değildi. Ancak 1960'lardan itibaren öncelikle Anadolu'dan gelen kırsal göçmenler, sonrasındaysa Iraklılar, Batı Afrikalılar ve Kürt göçmenler

ile Romanlar, translar, travestiler ve seks işçileri Tarlabaşı'nın yeni çehresini belirleyen unsurlar oldu. Mülklerini ya değerinin altına satan ya da sahipsiz bırakan Rumlardan kalan binalar işgal edildi, kaçak olarak satıldı, kiralandı.[11] Tarlabaşı'nın neoliberal oyun kurallarına göre soylulaşamamasının ve "tekinsizleşmesinin" en önemli nedenlerinden biri, gayrimüslim mülklerinin el değiştirmesindeki bu yasa dışılık olacaktı.[12] Tüm kent yoksulları yavaş yavaş kentin çeperlerine sürülürken, Tarlabaşı'nın dışlanmışlara, ötekilere ev olmaya devam etmesinin sebeb-i mucizesi bu kadar somut bir tarihsellikte yatmaktaydı.

Ancak Beyoğlu'nun kültürel çeşitliliğinin temeli olan bu ötekilerin evi olma özelliği, onu aynı zamanda şiddetin olağanlaştığı bir yer haline de getirdi, özellikle de devlet şiddetinin. Bizimki bir kültür rotası olmakla şiddet anlatısını izlediğimiz bir rota olmak arasında gidip gelmekte. Sakızağacı Taksi Durağı, yine Karakutu Derneği'nin duraklarından biri. 2007'de Beyoğlu Polis Merkezi'nde gözaltındayken polis tarafından vurularak öldürülecek olan Nijeryalı Festus Okey'in, "Siyahî şahıslar ve doğudan gelen vatandaşlar uyuşturucu yönünden daha fazla dikkat çekiyorlar" (Usanmaz ve Güven, 2013, s. 159) denilerek polis tarafından şüpheli görülüp gözaltına alındığı nokta tam olarak burasıydı.[13] Kültürel çeşitlilik dediğimiz şeyin siyasi olandan, devletten ve daha da açık olarak devlet şiddetinden azade, temiz, steril bir meta değil; tanınmayanın, görünmez olanın ve/veya tehdit görülenin kimliği olduğunu unutmamak lazım.

Tarlabaşı'ndan yine Beyoğlu'na doğru yönelirken daha yolumuzun üstünde başka yerler olsa da devlet şiddeti ve kent kimliği ikiliğinden bahsedince ister istemez aklımız, Galatasaray Meydanı'nın kimliği haline gelmiş Cumartesi Anneleri'ne gidiyor. Hazal, çocukluğunda nasıl turistik gezi diye gittikleri İstiklal turunda Cumartesi Anneleri'yle karşılaştığından bahsediyor. 27 Mayıs 1995 Cumartesi günü, gözaltına alındıktan sonra kaybettirilen Hasan Ocak'ın gözaltı tarihinden neredeyse iki ay sonra işkence edilmiş cansız bedeninin kimsesizler mezarlığında bulunması üzerine, annesi Emine Ocak'ın, ailesinin ve arkadaşlarının adalet arayışıyla başlayan Cumartesi Anneleri'nin Galatasaray Meydanı'ndaki nöbetleri, dönem dönem devam etmiş olan polis şiddetine rağmen Türkiye mücadele tarihinin en uzun soluklu mücadelelerinden biridir. 1995 Gazi Olayları sonrası gözaltına alınan Hasan Ocak'ın gözaltında "kaybedilmesi," Arjantin'deki Plaza del Mayo anneleri gibi, kirli savaşlarda işkence gören, ölen ve kaybettirilen yakınları için çok geniş katılımlı bir insan hakları mücadelesine dönüştü.[14] Devletin kapısı olan Galatasaray'ın, on yılların direnişiyle orayı ele geçiren annelerin meydanı ve bir mücadele alanı olması, Beyoğlu'nun asıl kültür duraklarından birisinin burası olduğunu kanıtlıyor. Ne annelere ne de başka gruplara izin yok meydanda; ama orada sabit duran polisler ve barikatları, Beyoğlu'nun içten içe kaynayan mücadele kazanının izlerini gösteriyor.

Devletin kapısı olan Galatasaray'ın, on yılların direnişiyle orayı ele geçiren annelerin meydanı ve bir mücadele alanı olması, Beyoğlu'nun asıl kültür duraklarından birisinin burası olduğunu kanıtlıyor. Ne annelere ne de başka gruplara izin yok meydanda; ama orada sabit duran polisler ve barikatları, Beyoğlu'nun içten içe kaynayan mücadele kazanının izlerini gösteriyor.

Bir yandan ağır meseleleri konuşuyoruz, diğer yandan bizi hafifleten anıları. Mis Sokak'tan, Emek Sineması'nın sokağından geçerken, lise zamanlarımızda büyülü gelen Taksim turlarımızı konuşuyoruz. Eylemciler, eğlenmeye gelenler, Beyoğlu'nda çalışmaya çıkanlar. Kaotik bir düzlemde hepsinin iç içe geçmesi ve birbirini görmesi, birbirine değerek geçmesi. Beyoğlu'nun doğal bir karşılaşma mekânı olması. Selek'in deyişiyle, Beyoğlu'nun çok katmanlılığı, yer yer çok seçkin, yer yer de batakhane denen mekânlara ev sahipliği yapabilmesiyle somutlaşır.[15] Devletin sağladığı "güvenlik" alanlarından, gösterişli turistik cazibe merkezlerinden pergelle açılan çemberin hemen dışında kalan Beyoğlu'nun ara sokakları tekinsiz bir gerçeklik ve bu yolla da, kendini gerçekleştirme ve özgürleşme imkânı sunuyor. Beyoğlu'nu yaşayan, havasını koklayan kimse Galip Tekin'in Tuhaf Öyküleri'nin neden Beyoğlu'nda geçtiğini sormaz.[16]

Kültürün Pazarlanması
"Kuru Kalabalığın Değil, Gerçekten Tüketen Kalabalığın" Geldiği Beyoğlu

2000'lerde Beyoğlu Güzelleştirme Derneği Başkanı Nizam Hışım'ın söylediği, "Biz burayı nezih bir yer hâline getireceğiz. Her önüne gelenin, kuru kalabalığın değil, gerçekten tüketen kalabalığın gelmesini istiyoruz" sözü, Beyoğlu'nda 2010'lardan itibaren gerçekleşecek dönüşümün habercisiydi. Beyoğlu'nun tekinsizliğine ve soylulaşmaya direnen kültürel çeşitliliğine yönelik yeni bir "nezihleştirme" ve "insansızlaştırma" dalgası geliyordu.[17] Hışım'ın bahsettiği kuru kalabalık, bir yandan farklı jenerasyonlar boyunca Beyoğlu'nun sunduğu farklı canlı müzik performanslarını deneyimleyen, rock, metal barları, drag queen sahne şovları, caz kulüpleri müdavimleri; bir yandan Emek Sineması, Atlas Sineması, Beyoğlu Sineması başta olmak üzere Beyoğlu sinemalarını arşınlayan sinefiller değil de kimlerdi? 2013 yılında tüm toplumsal muhalefete rağmen yıkılan Emek Sineması'nın yerine kurulan Grand Pera ve Emek Sahnesi, sessiz sedasız restorasyon adı altında başka bir AVM sineması havasına bürünen Atlas Sineması ve İstanbul Sinema Müzesi, 2020 yılında kapandığını ilan eden Anahit Sahne, bu sefer devlet şiddetiyle değil de sermaye tahakkümüyle hayatımızdan çıkıp giden veya tanımadığımız yabancılara dönüşen kültür mekânları oldu.

Kültür sanatın siyasetle doğrudan ilişkilendiği mekân olarak, Hazal'ın deyişiyle iki defa ele geçirilen –Varlık Vergisi yüzünden sahiplerinin Emekli Sandığı'na devretmek zorunda kaldığı ve 2013'te Kamer İnşaat tarafından yıkılan– Emek Sineması'ndan ismini Çiçek Pasajı'nın kadın akordeon sanatçılarından Ermeni Madam Anahit'ten alan Beyoğlu'nun drag şov mekânı Anahit Sahne'nin kapatılmasına, Beyoğlu'nda istenmeyen ilan edilen kitlenin tüm kültür sanat mekânları ellerinden alındı.[18] Bu sa-

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

EMEK SİNEMASI

TAKSİM MEYDANI

ATLAS SİNEMASI

TAKSİM CAMİİ

GALATASARAY MEYDANI

ÜLKER SOKAK

ANAHİT SAHNE

KAZANCI YOKUŞU

NARMANLI HAN

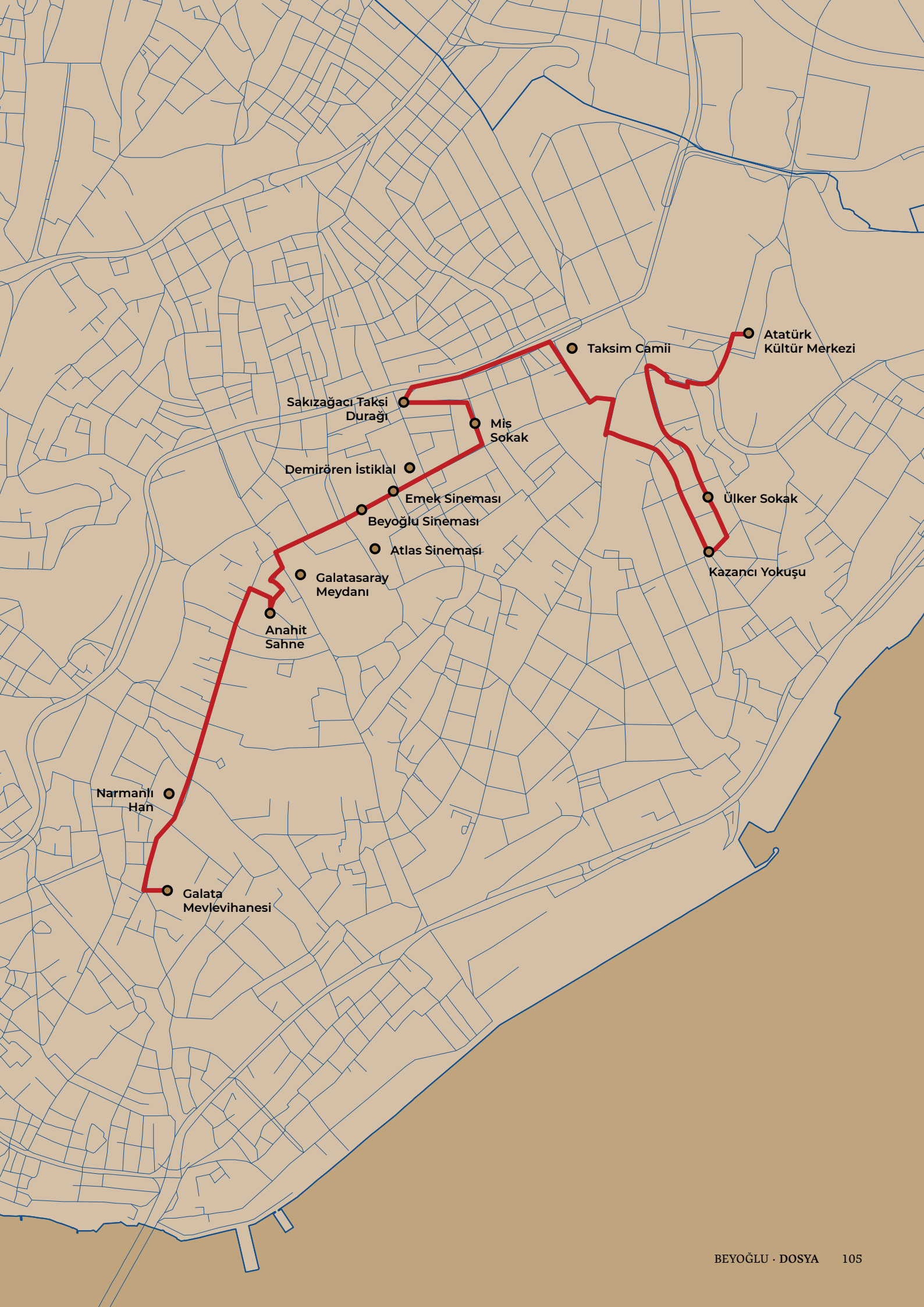

SAKIZAĞACI TAKSİ DURAĞI

GALATA MEVLEVİHANESİ

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Atatürk
Kültür Merkezi
Taksim Camii
Sakızağacı Taksi
Durağı
Mis
Sokak
Demirören İstiklal
Emek Sineması
Beyoğlu Sineması
Atlas Sineması
Galatasaray
Meydanı
Anahit
Sahne
Ülker Sokak
Kazancı Yokuşu
Narmanlı
Han
Galata
Mevlevihanesi

yede Beyoğlu, "makbul tüketicinin" yerleşebileceği boş bir kabuk haline getirildi. Bu bağlamda, yenilenen Atlas Sineması da, yıkılıp yeniden inşa edilen Emek Sahnesi de, "Beyoğlu Kültür Yolu"nun yeniden icat edilen tektipleştirilmiş kültür sanat mekânlarından olmaya hak kazandı.

Rotamızın sonuna yaklaşırken, uğrayacağımız son duraklardan biri de, zincir mağazaların ele geçirdiği soylulaşan Beyoğlu'nun en simgesel mekânlarından biri olan Narmanlı Han. Hanlar Beyoğlu tarihinin çok önemli bir parçası olsa da, yine çok tartışmalı bir restorasyon sürecinden sonra yeni biçimiyle ortaya çıkan Narmanlı Han, Beyoğlu'nda aşina olduğumuz hanlardan çok yeni bir AVM'yi andıran binası ve içindeki lüks –ve elbette ki İngilizce isimli– yeme-içme mekânlarıyla, hanın tarihte sahip olduğu işlevlerden çok uzağa savrulmasına sebep oldu. Uzun yıllar Ahmet Hamdi Tanpınar, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Aliye Berger gibi edebiyatçılara ve ressamlara ev sahipliği yapan hanın en azından bir bölümünün yeniden sanatçı atölyeleri için ayrılması önerisi, restorasyon hedefi olan ticari amaçlarla uyuşmadığı için dikkate alınmadı. Burada üretim yapan ünlü sanatçılara dair bilgiler, pazarlanan Narmanlı Han binası içinde mekânın değerini arttıran bilgi levhaları olarak yerlerini aldı.

Makbul tüketici için kültürün pazarlandığı başka bir alan da Beyoğlu'nun dini mekânları oldu. Ancak burada da pazarlanacak/pazarlanabilecek dini yapılarla buna layık olmayan yapılar arasında bir ayrım mevcut. İstiklal Caddesi üzerinde bulunan ve İstanbul'daki en geniş Katolik cemaate sahip olan St. Antoine Katolik Kilisesi, turistler için atlanmaması gereken bir durak iken, Ermeni ve Rum Kiliseleri ile çok daha az bilinen Rus Ortodoks çatı kiliseleri, turistik mekânlar olmaktan çok uzak; kendilerini dış tehditlerden korumak için kilitli kapılar ve yüksek demirler ardına gizlemek zorunda. Daha birkaç yıl öncesine kadar, "tehditkâr" bir kimlik olarak Rum olmak, hâlen daha kiliselerinin saldırıya uğrayabilmesi anlamına geliyordu.[19] O yüzden çoğu kilise "Beyoğlu Kültür Yolu"nun bir parçası olamazken, bu listeye girebilen yegâne kilise, turistik kimliğiyle ön plana çıkan St. Antoine Kilisesi oldu. Dini mekânlara, yerel topluluklarla ilişkilerinden, tarihsel yüklerinden ya da toplumsal fonksiyonlarından çok, turistik önemleri üzerinden değer atfedilmesinin sorunlu bir bakış açısı olması üzerinden rotamızı, son durağımız olacak Galata Mevlevihanesi'ne çevirdik.

Kültür sanatın siyasetle doğrudan ilişkilendiği mekân olarak, Hazal'ın deyişiyle iki defa ele geçirilen Emek Sineması'ndan ismini Çiçek Pasajı'nın kadın akordeon sanatçılarından Ermeni Madam Anahit'ten alan Beyoğlu'nun drag şov mekânı Anahit Sahne'nin kapatılmasına, Beyoğlu'nda istenmeyen ilan edilen kitlenin tüm kültür sanat mekânları ellerinden alındı. Bu sayede Beyoğlu, "makbul tüketici"nin yerleşebileceği boş bir kabuk hâline getirildi.

Siyasi iktidarların sufi çevrelerle temasını sağlayan nokta olması açısından mevlevihaneler, uzun bir tarihsellik boyunca ama özellikle de Osmanlı döneminde, ayrı bir öneme sahip olmuştur.[20] 1491'de kurulan Galata Mevlevihanesi bu önem dâhilinde, toplumun seçkin kesimlerine hitap eden diğer İstanbul mevlevihaneleri gibi devlet kademelerinden destek görmüş ve etkisini genişletmiştir. 17. yüzyıldan itibaren İstanbul mevlevihaneleri, devlet kademelerinden destek gören kurumlar olmakla sınırlı kalmamış; İstanbul'un edebiyat ve musiki çevreleri tarafından sanatsal birikimin aktarıldığı merkezler olarak da görülmüştür.[21] Mevleviliğin sembolik merkezi olan Konya çelebileri, 19. yüzyıldaki yenileşme ve Batılılaşma süreçlerinde siyasi iktidarla ayrışan pratikler gösterir ve Osmanlı merkezi yönetiminin aleyhine faaliyet gösterirken; Galata Mevlevihanesi iktidarın yanında yer alır.[22] Ancak "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde" tarikatların yasaklanması ile tekke ve zaviyelerin kaldırılması, Mevleviliği yok olma sürecine getirir. Siyasal iktidarla oldukça ayrıksı bir pozisyona giren Mevlevilerin, yaptıkları muhalefetten ötürü İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan ileri gelenleri dahi olmuştur (s. 175).[23] Ancak 1940'larda öncelikli olarak gayriresmi biçimde tekrar görünür olan Mevlevilik, 1990'lar ve özellikle de 2000'lerle birlikte görünürlüğünü arttırdı. Mevlevilik seküler bir kültürel öge olarak kabul görürken, Mevlana ve sema ritüelleri son derece popüler hâle gelmiş ve bu unsurlar, Mevlevilerin dışında gelişen süreçlerle "rantın, reklamın ve prestijin araçlarına" dönüştürülerek "turizmin, görüntünün ve nostaljinin" –dolayısıyla da "kültür endüstrisinin bir parçası" oldu.[24] Mevleviler bu süreçlerde, pasif taraftar, kısmi uygulayıcı, bazen de süreci yönetenlerin partneri olmayı seçmişlerdir. Kaygusuz bu değişimi modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle beraber okusa da (ibid.); post-sekülerizm tartışmalarının siyasi ve toplumsal karşılığının olduğu günümüzde bu metalaşma sürecinin devam ettiğini görmek mümkün.

2010'ların Beyoğlu dönüşümüyle birlikte kültürün pazarlanmasının önem arz etmesi, Galata Mevlevihanesi'nin turistik değerinin giderek artmasıyla paralel ilerlemiştir. Beyoğlu'nun iki sorunlu müze örneğinden biri, zayıf koleksiyonuyla İstanbul Sinema Müzesi ise; diğeri de, yaşatarak koruma ilkesinden uzak, değişen ve dönüşen kültürü durağan hâle getiren klasik müzecilik anlayışıyla oluşturulan Galata Mevlevihanesi Müzesi olmuştur. Taksim Camii tartışmalarında, olmayan bir yapıya yüklenen inanç yükü, Galata Mevlevihanesi'nde tam tersine azalmış ve mekânın inanç açısından önemi ve mekânı inanç doğrultusunda kullanan grupların ihtiyaçları ikincil konuma atılarak, kültürel pratiklerin metalaştırılması amacıyla mekânın müze kimliği pekiştirilmiştir. 15. yüzyıldan kalma Mevlevihane, zamanın akışına dirense de zamanın içinde dondurulmasına direnemedi ve birçok Beyoğlu yapısı gibi turistik cazibe noktası şeklini alarak, pazarlanan Beyoğlu kültürünün parçası hâline geldi.

Sonsöz

Bir kültür rotası olmaktan çok pazarlama rotasını andıran "Beyoğlu Kültür Yolu"nu yeniden çizdiğimiz rotada, biz

Hazal ile Bülay'ın deneyimleri ve tercihleri üzerinden yürüdük. İndirgemeci, tektipçi bir bakışla makbul tüketiciyi arayan "Kültür Yolu"ndansa, soylulaş(a)mayan Beyoğlu'nun çok katmanlı kültür rotalarına ve yine çok anlamlı kültürel uğraklarına, içinde yaşadığımız toplumsal dönem üzerinden yeni anlamlar yükledik; mekânların geçmişini bugüne uydurarak yanımıza çağırdık. 2021'in bir sonbahar günü kentle dertleri olan İstanbullu iki genç kadın olarak arşınladığımız Beyoğlu'nun tek bir kültür rotasının olamayacağının başından beri bilincindeydik. Beyoğlu kültürünü anlamlandırmak için dönemsel, tematik, sanat temelli çoklu rotalar üretmenin zorunluluğu karşısında bizim rotamız kimera benzeri şekilsiz bir canlı oldu: "Beyoğlu Kültür Yolu"na Karakutu Derneği'nin duraklarını ekledik, hepsini alıp kendi yaşanmışlıklarımızla harmanladık. "Kültür Yolu" projesi ile pazarlananın ötesindeki canlı Beyoğlu'nu ortaya koyduk. İktidarın filtresi yerine kendi filtremizi koyduk ve onun aracılığıyla, olmayanı, ihmal edileni, iktidarın filtresinden geçemeyenleri rotamıza aldık; çünkü Beyoğlu'nu Beyoğlu yapan, tam da o filtrenin gerisinde kalan tekinsizliklerdir.

Notlar

1 Karakutu Derneği, gençlerin tarihsel adaletsizliklerin nedenlerini ve sonuçlarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek insan hakları ve demokratik değerler konusunda duyarlılık kazanmasını hedefleyen bir sivil toplum kuruluşudur.

2 Bu yazının ilk kaleme alındığı zaman henüz içeriğine dair ayrıntılı bilgi olmayan Beyoğlu Kültür Yolu, esas itibarıyla Beyoğlu'ndaki kültürel değerler üzerinden Beyoğlu Kültür Yolu'nun "İstanbul'un ve Türkiye'nin uluslararası markası" olmasını amaçlamış ve lansman sonrasında da, Beyoğlu'nda bulunan birçok sanat mekânı içerdiği ortaya çıktı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Yılda iki kez yapılması öngörülen Beyoğlu Kültür Yolu Festivali'nin ilki, 30 Ekim-14 Kasım tarihlerinde düzenlenen çok çeşitli kültürel etkinliklerini kapsıyor. Kültür yolunun öne çıkanları arasında Emek Sineması, Taksim Camii Kültür ve Sanat Merkezi, Galataport ve Atatürk Kültür Merkezi (AKM) gibi tartışmalı yakın dönem yıkım ve/veya inşa süreçlerinin olması, Kültür Yolu'na dair tartışmaları güçlendirdi. Etkinlik detayları için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). "Beyoğlu Kültür Yolu Festivali, 29 Ekim'de Başlayacak"; https://basin.ktb.gov.tr/TR-295472/beyoglu-kultur-yolu-festivali-29-ekim39de-baslayacak.html

3 Burada seçilen rota, AKM, Taksim Camii, Kazancı Yokuşu, Ülker Sokak, Sakız Ağacı Taksi Durağı, Mis Sokak, Emek Sineması, Demirören İstiklal, Atlas Sineması, Beyoğlu Sineması, Galatasaray Meydanı, Anahit Sahne, Narmanlı Han ve son olarak da, Galata Mevlevihanesi'ni kapsamaktadır. Ne Karakutu Derneği'nin ne de Beyoğlu Kültür Yolu'nun tüm durakları bu rotada yer almamıştır. Feminist teorisyen Haraway'in "konumlandırılmış bilgi (situated knowledges)" kavramından yola çıkarak, yazı boyunca değinilen durakların, bu durakları seçen ve bunlar hakkında konuşan bizlerle ilişkisi sıklıkla vurgulanacaktır. Bu bağlamda, ortaya çıkan yazının bilinçli olarak, bizim durduğumuz ve dünyaya baktığımız yerden üretilmiş bir yazı olduğunu hatırlatmak elzem. Seçilen duraklar, bizim kentle kurduğumuz ilişkide önemsediğimiz ve/veya eleştirdiğimiz mekânlardır. Haraway, D. (1988), Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. Feminist studies, 14(3): 575-599.

4 Uluşahin, A. (2017), "Atatürk Kültür Merkezi'nin 70 Yıllık Tarihi", Bianet; https://m.bianet.org/bianet/kultur/191286-ataturk-kultur-merkezi-nin-70-yillik-tarihi

5 Özyürek, E. (2008), Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

6 Taksim Camii'nin sembolik önemine dair tartışmaların gerisinde kalmış olsa da; inşa edilen caminin mimari tasarım özellikleri eleştirel bir bakışı gerekli kılar. Devletin resmî yorumlamasında bu yapı, "geleneksel cami formlarının modern çizgiler ve malzemelerle yorumlanarak 19. yüzyıl Beyoğlu mimarisinden esinlenen özgün bir tasarımla inşa edildiği" bir cami olarak sunulmuştur. Bkz. TRT Haber (2021). Taksim Camii birçok mühendislik yenilikle yapıldı; https://www.trthaber.com/haber/turkiye/taksim-camii-bircok-muhendislik-yenilikle-yapildi-584190.html. Daha eleştirel görüşlere göre ise caminin, üzerinde oynanmış geleneksel formuyla bulunduğu yere uygun olmayan, çevresiyle ilişki kurmadan var olan bir yapı olduğuna dikkat çekiliyor. Bunun en somut örneği camiinin, Taksim Meydanı'na ismini veren 300 yıllık su sarnıcıyla kurduğu hâkimiyet ilişkisidir. Bkz. Yırtıcı, H. (2020). Taksim Camisi: Yanlış yere yanlış yapı. Duvar; https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/02/27/taksim-cami-yanlis-yere-yanlis-yapi. Bu bağlamda, her ne kadar cami inşaatında mühendislik yenilikler kullanılmış olsa da; son kertede bu camiinin de "çağdaş muhafazakâr bunalım" adı verilen sancı ile yer aldığı mekânsal bağlamdan kopuk olarak inşa edildiğini görmek elzem. Oral'ın Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camii projesi örneği üzerinden belirttiği gibi, Taksim Camii'nin de tasarım aşamasında "fazla modern" bulunarak yeniden tasarlanması, tam da bu çağdaş muhafazakâr bunalımın yansımasıdır. Sonuç itibarıyla caminin biçimsel varlığı, mekânla uyumlu olmaktan çok uzak, yabancı bir dışsal müdahale şeklini almıştır. Bkz. Oral, B. (2020). "Muhafazakâr Tutumun Estetik Sorunsalı Bağlamında Çağdaş Cami Mimarisi", Sanat Tarihi Dergisi, 29(2), s. 489-519.

7 Koraltürk, M. (2011), Ekonominin Türkleştirilmesi, İstanbul: İletişim Yayınları. s. 286.

8 Bu örneklerden Varlık Vergisi'nin bir Türkleştirme politikası olarak ayrıntılı analizi için bkz. Aktar, A. (2000), Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul: İletişim Yayınları. Bu çalışmada Aktar, 28 Aralık 1942 ile 30 Haziran 1943 tarihleri arasında Beyoğlu-Şişli, Eminönü, Fatih, Kadıköy ve Adalar Tapu Sicil Müdürlüklerinde gerçekleşen gayrimenkul satışları üzerinden gerçekleştirilen servet transferinin somut varlığını ortaya çıkarır.

9 Taşar, E.S. ve Düzenli, H.İ. (2020); Türkiye'de Cami Gündemi, Medya ve Mimarlık (2009-2013): Şakirin, Mimar Sinan, Çamlıca ve Sancaklar Camileri Üzerine, Milel ve Nihal, 17(2), 299-332.

10 Ülker Sokak ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Selek, P. (2001). Maskeler, Süvariler, Gacılar, Ülker Sokak: Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekânı, İstanbul: Ayizi Yayınları.

11 Tarlabaşı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, B. (2006), "Yakındaki Uzak: İstanbul'un Bir Kent-içi Mahallesinde Sosyal Dışlanma ve Mekânsal Sürgün. Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma (Editörler: Fikret Adaman ve Çağlar Keyder). Avrupa Komisyonu'nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi İçin Rapor".

12 Balkan, C. (2016). "İstanbul'un Dışlanma Mekânları: Cinsiyet Odaklı Altkültür İncelemesi ve Altkültürün Kent Parçaları ile İlişkisi" (Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü), s. 48.

13 Festus Okey davası bağlamında Türkiye'de göçmenlere yönelik hak ihlalleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Usanmaz, G. ve Güven, S. (2013), "Türkiye'deki Mültecilik Olgusu ve Festus Okey Vakası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(01), 143-167.

14 Cumartesi Anneleri'nin Galatasaray Meydanı'ndaki 600. hafta için yaptıkları çağrı üzerine Bianet nöbetlere dair kronolojik bir döküm hazırlamıştı. https://m.bianet.org/kurdi/insan-haklari/178812-turkiye-nin-en-uzun-eylemi-cumartesi-anneleri-insanlari-nin-600-haftasi

15 Selek (2001), s. 113.

16 Tekin, G. (2011-2012), Tuhaf Öyküler 1-2-3. İstanbul: Mürekkep Basın Yayın.

17 Acar, C. (2017), "İstiklal Caddesi: İstanbul Kent Savunması ve Beyoğlu Kent Savunması ile Söyleşi", Gaia Dergi; https://gaiadergi.com/istiklal-caddesi-istanbul-kent-savunmasi-beyoglu-kent-savunmasi-ile-soylesi/

18 Anahit Sahne ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz, A ve Erol, M. (2020), "Alan Savunması ve Bir Alana Hapsolmama Hakkı", 1+1 Express; https://birartibir.org/alan-savunmasi-ve-bir-alana-hapsolmama-hakki/

19 2015 yılında Ayia Triada Rum Ortodoks Kilisesi'nin yakılma girişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Agos (2015), "İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu›ndan Kilise Saldırısıyla İlgili Çağrı"; http://www.agos.com.tr/tr/yazi/11869/istanbullu-rumlarin-evrensel-federasyonu-ndan-kilise-saldirisiyla-ilgili-cagri

20 Ocak, A.Y. (1996), "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(2), 17-22.

21 Arpaguş, S. (2014), "Galata Mevlevîhânesi Örneğinde İstanbul Mevlevîliğinin Kültürel Hayata Etkisi", Sufi Journal of Scientific & Academic Research, 15(33).

22 Burada Anadolu Mevleviliği ile İstanbul Mevleviliği arasında iktidarla ilişki açısından bir farklılık görülmektedir. Osmanlı iktidarının Konya merkezli Mevlevilik ile ilişkisinde belirleyici unsur, özellikle 17. yüzyıldan itibaren merkezi gücün zayıfladığı yerlerde, yerel güç odaklarının devletin kontrolü altında olmak kaydıyla faydalanabildiği kısmi faaliyet özgürlüğünün, yerel odaklar lehine dengesizleşmesi olmuştur. Konya çelebileriyle iktidarın ilişkisinde karşılıklı çıkar beklentisi daha açıkken; Galata Mevlevihanesi başta olmak üzere İstanbul Mevlevihanelerinin iktidarla ilişkisi daha organik ve girifttir. Bkz. Ocak, 1996 ve Arpaguş, 2014.

23 Kaygusuz, İ. (2020), "Cumhuriyet Dönemi Mevleviliğinde Yapısal Dönüşümün Kaynakları ve Günümüz Mevleviliği", Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl 16. Özel Sayı 1 (162-192). s. 175.

24 A.g.e., s. 176; 180.

Beyoğlu'nu Ortak Akılla Planlamak

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, katılımcı planlama pratiğinin klasik planlamanın ayrılmaz bir bileşeni olduğu bir geleneği başlatmayı hedefliyor. Planlamanın kapalı kapılar ardında yürütülen teknik bir süreç olmaktan çıkarıldığı bu anlayışla örnek çalışmalara imza atılacak. İstanbul'daki ilk örneği "Adalar Strateji Belgesi" ile sunulan katılımcı planlama süreci ikinci olarak Beyoğlu için uygulanıyor.

İBB Şehir Planlama Müdürlüğü
Beyoğlu Katılımcı Planlama Çalışma Ekibi

Beyoğlu ilçesi, tarihsel geçmişi ve bu geçmişten günümüze kadar taşınan kültürel mirası, toplumsal olaylara sahne olmuş kentsel hafızası, çok kültürlü ve çok katmanlı sosyal yapısı ve kültür sanat alanları ile her zaman ilgi odağı olmuş, İstanbul'un kalbi niteliğinde bir ilçe. Farklı kimliklerin, sınıfların, kültürlerin, dinlerin ve sosyal grupların varlığını sürdürebildiği yaşam alanları, turizm ve eğlence alanları, üretim alanları, kentsel ve bölgesel ölçekte donatı alanları, kıyıları, ulaşım ve toplanma alanları ile birçok kentsel fonksiyonu içinde barındıran ve tüm bu özellikleri ile hem ilçede yaşayanların, hem İstanbulluların, hem de yerli ve yabancı ziyaretçilerin yoğun olarak kullandığı önemli bir odak. Beyoğlu tarihinde hep iniş çıkışlar yaşamış, canlılığı ve kullanıcıları değişmiş olsa da çeşitliliğini korumuş ve bir arada yaşama olanaklarını barındırmış bir ilçe.

Beyoğlu'nun planlanması her zaman tartışmalı ve çatışmalı bir konu olarak gündemde yer aldı. Beyoğlu'nda sağlıklı bir kentsel planlama yapılması ve hizmetlerin sunulmasına yönelik çalışmalar 19. yüzyıl başından beri devam etse de Haliç boyunca ilçeye bağlı mahalleler oluşurken maalesef planlı bir düzenleme gerçekleştirilemedi. Diğer yandan son 40 yıldır büyük yıkım ve inşaat projeleriyle ilçenin dokusuna müdahalelerde bulunuldu. Parça parça yapılan uygulamalar ve büyük projelerin ilçenin ve ilçede yaşayanların ihtiyaçlarına cevap veremediğine, kamusal alanlar ve kıyıları erişilemez hâle getirdiğine, yerel doku ve çeşitliliği bozduğuna ilişkin tartışmalar ise devam ediyor.

İlçe temel olarak iki farklı bölgeden oluşuyor. Birinci bölge tarihi yarımadanın uzantısı olarak 16. yüzyılda gelişmeye başlamış ve Pera adı verilmiş olan tarihi kent dokusundan oluşuyor. Kentsel Sit Alanı olarak koruma altına alınan bu bölge, tüm Türkiye için bir kamusal alan, ticari merkez ve kültürel odak olarak tanımlanabilir. Tarihsel, kültürel ve kozmopolit niteliği, bir turizm merkezi olarak öne çıkmasına ve arazi değerlerinin giderek daha da fazla yükselmesine yol açıyor. Küçük üreticiler, zanaatkârlar ve yerel esnaf büyük zincir işletmelerle rekabet edemez hâle geliyor. Bu durum bir yatırım alanı olarak Beyoğlu'nu öne çıkardıkça, burayı

özgün kılan çeşitliliğin, kültürel üretimin, kamusal niteliğin ve hafızanın da kaybolmasını beraberinde getiriyor. Bu nedenle toplumsal çatışmalar ve kırılmalar yaşanıyor. Buradaki dönüşüm eğilimlerini destekleyen proje ve politikalara karşı geliştirilen muhalefet Türkiye'nin kentsel mücadele tarihinin temelini oluşturuyor.

İkinci bölge ise Haliç kıyıları ve çevresinde oluşmuş mahallelerden oluşuyor. Eğimli topografya üzerinde yer alan mahallelerde altyapı ve sosyal donatı eksiklikleri, sağlıksız ve depreme dayanıksız konut stoku, kıyıya erişim zorluğu gibi sorunlar hâlâ devam ediyor. İklim krizinin etkisiyle oluşacak su yükselmesi, sıcaklık artışı, aşırı hava olayları ve gıdaya erişim sorunları ile bu bölgenin daha da kırılgan hâle gelmesi söz konusu olabilir. Bölge uzun yıllardır tersane alanları ve konut alanlarının dönüşümüne ilişkin projelerle şekillendirilmeye çalışılırken, bu projelerin yarattığı belirsizlik ve baskılar da yaşayanları tedirgin ediyor. Bir yandan binaların ve kentsel çevrenin iyileştirilmesine yönelik ihtiyaç devam ederken, diğer yandan arazi ve konut değerlerinin yükselmesi ve alım gücünün düşmesiyle burada yaşayan nüfus bölgeden gitmek zorunda kalma tehlikesiyle karşı karşıya.

İki farklı bölgenin sorunları birbirinden oldukça farklı gibi görünse de Beyoğlu ilçesi tarihsel, coğrafi, toplumsal ve işlevsel açıdan bir bütünlük sergiliyor. Sağlıklı bir kentsel çevre oluşturmak, kaybolmakta olan tarihi, kültürel ve doğal karakterini korumak ve yeniden yeşertmek için Beyoğlu'nu yeni bir anlayışla, sakinlerinin ve kullanıcılarının katılımıyla, bütüncül olarak planlamak gerekiyor. Beyoğlu ilçesinin kronik sorunlarının çözülebilmesi ve sağlıklı bir kentsel yaşam oluşturulabilmesi için sivil oluşumlardan yerel halka, ilgili kamu kurumlarından kullanıcılarına kadar Beyoğlu'nun çeşitliliğini oluşturan tüm bileşenlerin tüm açıklığıyla sorunları ortaya koyması ve birlikte düşünerek çözüm üretmesi şart görünüyor. Bunun için ilçe bütününde bir "strateji planı"nı ortak akılla hazırlayarak burada geliştirilecek mekânsal, kültürel ve sosyal tüm proje ve programların ortak bir yol haritasını takip etmesini öngörüyoruz.

Katılımcı Planlama

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü olarak 2019 yılının sonlarından itibaren şehir planlama süreçlerini daha şeffaf ve katılımcı ilerletebilmek için çalışmalar yapıyoruz. Katılımcı planlama, halkın kendini ifade etmesine ve kamusal karar alma ve eylem süreçlerine bireysel veya örgütlü bir şekilde dâhil olmasına olanak sağlayan, yaşadığı kentle ilgili söz söylemek isteyen herkese alan açan önemli bir araç. Özellikle İstanbul gibi bir kentte, kentin sorunlarının ortak akılla çözülmesi, müzakere süreçlerinin geliştirilmesi, sorunlara çok yönlü ve geniş açıdan bakabilmek için de herkesin sesinin duyulmasına olanak tanınması gerekiyor. Katılımcı planlama pratiğinin, klasik planlamanın ayrılmaz bir bileşeni olduğu bir geleneği başlatmak, bu gelenek ile Türkiye'ye örnek çalışmalara imza atmak, planlamayı kapalı kapılar ardında yürütülen, salt teknik bir süreç olmaktan çıkararak bilimsel, şeffaf ve katılımcı planlama anlayışını planlamadan sorumlu tüm merkezi ve yerel kamu birimlerine yaymak istiyoruz.

Yalnızca imar planı yapmak bölgenin sorunlarının çözümünde yetersiz kaldığından bütüncül bir yaklaşım geliştirmek için, İBB içi birimlerin ve diğer kurumların da eşgüdüm içinde çalışmasını teşvik edecek, stratejik planlama yaklaşımını benimsiyoruz. Bu nedenle müdürlük olarak ilçe bazlı strateji planları ya da belgeleri üretmeye başladık. Adalar ilçesinde yürütülen 1,5 yıllık katılım süreci ve gerçekleştirilen 122 etkinliğin ardından Haziran 2021'de hem

"Adalar İlçesi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" hem de "Adalar İlçesi Strateji Belgesi"ni karar alınmak ve değerlendirilmek üzere İBB Meclisi'ne ilettik. "Beyoğlu İlçesi Strateji Planı" ilçe bazında hazırladığımız ikinci stratejik plan çalışması olacak.

Katılımcı planlama, halkın kendini ifade etmesine, kamusal karar alma ve eylem süreçlerine bireysel veya örgütlü bir şekilde dâhil olmasına olanak sağlayan, yaşadığı kentle ilgili söz söylemek isteyen herkese alan açan önemli bir araç.

Beyoğlu Strateji Planı

Beyoğlu'nun planlaması için yola çıkarken katılım sürecine ve plan çalışmasına yönelik bazı ilkeler belirledik. Şeffaflık ilkesi kapsamında süreci başından sonuna kadar açık yürütmek, çalışmaları tüm taraflarla paylaşmak, kapsayıcılık ilkesi ile başta dezavantajlı gruplar olmak üzere tüm sosyal grupların temsilini sağlamak ve diyalogu geliştirmek istediğimizi ifade ettik. Karşılıklı öğrenme ilkesi ile yerel bilgiyi, akademi, sivil toplum ve kurumların sahip olduğu bilgiler ile bir araya getireceğimizi, tartışmaya açacağımızı ve birlikte değerlendireceğimizi, müzakere ilkesiyle de çatışan beklenti, görüş ve önerilerle ilgili açık tartışmalar yürüteceğimizi belirttik. Açık bilgi ve görüş paylaşımı ve tartışmalar neticesinde; farklı sosyal gruplar, sivil toplum bileşenleri, uzmanlar, kamu kurumlarının temsilcileri ile bilgileri ve beklentileri değerlendirmek ve ortaklaşa karar üretmek için platformlar oluşturarak birlikte karar üretme için olanaklar yaratılacağını taahhüt ettik. Oluşturulan kararların kurumlar tarafından sahiplenilmesi, uygulanması ve sürdürülmesi için de eşgüdüm ve süreklilik ilkelerini tarif ettik.

Katılım çalışmaları için dört aşamalı bir süreç tasarımı yaptık. Birinci ve ikinci aşama teknik analizleri de içeren, ön hazırlık ve saha çalışmalarından oluşuyor. Bu aşamalarla teknik ve söylem düzeyindeki tüm bilgileri derlemeyi, paylaşmayı, birlikte değerlendirmeyi, sorun ve ihtiyaçları birlikte tespit etmeyi amaçladık. Üçüncü aşama, yurttaşların, sivil toplumun, uzmanların ve kamu kurumlarının temsil edildiği çalışma gruplarıyla, üretilen tüm bilginin değerlendirildiği ortak çalışma aşaması. Dördüncü aşama ise ortak çalışmanın sonuçlarını duyurup, geri bildirimlerle kamusal ortamda değerlendireceğimiz ve plan dokümanı haline getireceğimiz aşama. Esnek bir katılım yaklaşımı tasarladık ve hak temelli oluşumlar, dezavantajlı gruplar ve mahallelerin ihtiyaç ve taleplerini önceliğe alarak süreci inşa ediyoruz, yeni bilgi ve görüşlerle güncelleyerek şekillendiriyor ve ilerletiyoruz.

30.09.2020 tarihinde yaptığımız tanıtım toplantısında süreci ve ilkelerimizi ilan ederek, katılımcı planlama kurgusunu bu ilkelerin üzerine inşa edeceğimizi taahhüt ettik. Beyoğlu sakinlerinin ihtiyaçlarını gözeten, dünyadaki planlama gündemini takip eden, plan yaklaşımlarını kent sakinleriyle birlikte düşünen, tartışan ve geliştiren, ilçe bütünü ve İstanbul ile ilişkisini bir arada değerlendiren, toplumsal eşitlik ve adalet ilkelerini gözeten ve deprem ve afetlere karşı dayanıklılığı önceleyen bir stratejik plan hazırlamayı hedeflediğimizi sürecin en başında ilan ettik.

"Beyoğlu Strateji Planı" katılımcı planlama sürecinde hazırlık, analiz ve saha çalışmaları aşamalarını geride bıraktık. Geçmiş süreçleri değerlendirdiğimiz, katılım yöntemlerini belirlediğimiz, katılımı sağlamaya yönelik çalışmalar yaptığımız, verileri topladığımız, kilit paydaşlarla görüşmeler yaptığımız, öncelikli ihtiyaç ve sorunları belirlemek için odak grup toplantıları yaptığımız ve Beyoğlu'nun planlama gündemini belirlediğimiz uzun bir hazırlık süreci oldu. Mahalle künyeleri, karakter alanları, mekânsal ve sosyal analizler, grupların talep ve beklentilerini ortaya koyan söylemsel analizler ve tematik çalışmalar ve Beyoğlu ile ilgili tüm verileri derlediğimiz Beyoğlu Arşivi hazırlık aşamasının çıktıları oldu. Müdürlüğümüzün web sitesi içinde "sehirplanlama.ibb.istanbul/beyoglu-senin/" sayfasını geliştirdik, yaptığımız tüm çalışmaları, süreç içinde gerçekleştirdiğimiz tüm etkinliklerin raporlarını aynı site üzerinden herkesin kullanımına sunduk.

Bu çıktılardan yola çıkarak Beyoğlu'nun temalarını "Adil, hatırlayan, yaşanabilir, dayanıklı, yaratıcı ve üreten Beyoğlu" olarak belirledik. "Adil Beyoğlu" temasıyla, kentsel hizmet ve sosyal politikalarda dezavantajlı grupları gözeten bir yaklaşım geliştirilmesini gerekli gördük. "Hatırlayan Beyoğlu" temasıyla evrensel hakları temel alan, bütüncül bir kültürel miras koruma sürecini tartışmaya açmak istedik. "Yaşanabilir Beyoğlu" temasıyla kentsel iyileştirmeye yönelik yöntem ve yaklaşımları tespit etmeyi, "Dayanıklı Beyoğlu" teması ile afetlere karşı dirençliliği arttırmayı hedefledik. "Yaratıcı Beyoğlu" temasıyla, Beyoğlu'nun kültür-sanat ekosistemini canlandırmak ve sanat üretimini desteklemek üzere çözümleri geliştirmeyi, "Üreten Beyoğlu" temasıyla ekonomik üretim ve çeşitliliği destekleyecek çok boyutlu projeleri birlikte üretmeyi amaçladık. Katılım sürecinin sonraki süreçlerini bu temalar üzerine inşa etmeye başladık.

"Beyoğlu Strateji Planı" katılımcı planlama sürecinde hazırlık, analiz ve saha çalışmaları aşamalarını geride bıraktık. Bu aşamalarda elde edilen çıktılardan yola çıkarak Beyoğlu'nun temalarını "Adil, hatırlayan, yaşanabilir, dayanıklı, yaratıcı ve üreten Beyoğlu" olarak belirledik.

"beyoglusenin.ist" web sayfasını açarak hem plan çalışmasını hem temaları hem de etkinlik duyurularını paylaşmaya başladık. Altı tema kapsamında hem tüm Beyoğlu'nu ilgilendiren konularda hem de yerel ölçekte mahalle sorunlarını masaya yatırdığımız saha çalışmaları ve etkinlikler yaptık. Katılım masaları ile Beyoğlu geneline erişmeye çalıştık. Panel, forum, söyleşi ve sergilerle konuları tartışmaya açtık. Bu etkinliklerle Beyoğlu'nun ihtiyaçlarını netleştirmeyi, karşılıklı öğrenmeyi, etkin bir şekilde yerel halk, uzman, akademisyen, sivil toplum ve gönüllü katılımını sağlayarak katılımı genişletmeyi amaçladık.

İstiklal Caddesi'nde iletişim ofisi açtık. İletişim ofisi bünyesinde bilgilendirme ve tanıtım çalışmaları, toplantı ve etkinlikler ve gönüllü çalışmalar yürütmeye devam ediyoruz.

Önümüzdeki süreçte öncelikle "Ortak Çalışma" aşamasını tamamlamayı hedefliyoruz. Beyoğlu'nun planlama temalarıyla ilişkili sivil grupların, yurttaşların, uzmanların ve kamu aktörlerinin dengeli bir şekilde temsil edildiği çalışma gruplarının tüm bu çalışmaları değerlendirerek strateji ve eylem önerilerini ortaya koymasını, Beyoğlu'nun geleceğine ilişkin yol haritasını oluşturmasını bekliyoruz. Böylece "Beyoğlu İlçesi Strateji Planı"nın ilk taslağı oluşacak ve kamuoyunda tartışmaya açılacak. Plan ve mutabakat aşaması dediğimiz son aşamada ise strateji ve eylem önerilerini tartışarak netleştirmek, müzakere süreçlerini işleterek çatışan konularla ilgili kararları oluşturmak ve 2022 Nisan sonu itibarıyla "Beyoğlu Strateji Planı"nı tamamlamak ve İBB Meclisi'ne iletmek istiyoruz. "Nazım Plan" çalışmaları da bu süreçle birlikte şekillenecek ve "Strateji Planı"nın hemen sonrasında tamamlanarak meclise sunulacak.

Kent Hakkı Talebi

Bugüne kadar yaptığımız çalışmalarda Beyoğlu geneline ilişkin pek çok konuda ortak fikirler ve görüşler ortaya kondu. Beyoğlu'ndaki yurttaşların ve sivil toplumun Beyoğlu'nun ihtiyaçlarını ve sorunlarını belirlemek, çözüm önerilerini oluşturmak ve birlikte dayanışma içinde çalışmak konusunda çok istekli olduğunu gördük. Tüm projelerin şeffaf ve açık yürütülmesi öne çıkan taleplerden oldu. Büyük ve parçacıl projelerin, artan kira değerlerinin ve zorlaşan yaşam koşullarının Beyoğlu'nun çeşitliliğini ve karakterini oluşturan tüm sosyal grupları tedirgin ettiğini söylemek yanlış olmaz. Tüm taraflar şiddetsiz, güvenli ve erişilebilir kamusal mekânlar ve ortak kullanım alanları talep ediyor. Kıyıların kamusal niteliğinin korunması ve erişilebilirliğinin artırılması, büyük projelerin olumsuz etkilerinin sosyal adaleti ve toplumsal hafızayı gözeten politikalarla azaltılması isteniyor. Beyoğlu'nun çeşitliliğinin yaşatılması, kültür mirasının korunması ve farklı sosyal-kültürel grupların İBB tarafından desteklenerek Beyoğlu ile bağının yeniden kurulması gibi talepler ortaklaşıyor.

Beyoğlu'nda canlılığın yaşatılması için sanatçıların, atölyelerin, eğlence yerlerinin, küçük üretici ve esnafın oluşturduğu ekosistem ilişkilerinin korunması ve desteklenmesi gerektiği ortaya çıktı. Kültürel eğitim ve üretim için çok aktörlü ve dayanışmacı bir yaklaşım geliştirilmesi, bağımsız üretimin desteklenmesi ve kültürel miras alanlarının, hak temelli olarak, mevcut işlevler, ihtiyaçlar ile uyumlu ve yaşayan kültür ile etkileşim içinde korunması önerildi.

Mahalle ölçeğinde, kreşler, mahalle evleri, tiyatro ve sergi mekânları, güvenli ve erişilebilir açık yeşil alanlar, bakım evleri, çamaşırhaneler gibi mekânsal talepler geldi. Dezavantajlı grupların korunarak konut stokunun yenilenmesi, depreme karşı altyapı ve uyarı sistemlerinin geliştirilmesi istendi. Kadınlar, LGBTİQ+'lar, mülteciler ve sokak çocuklarına yönelik koruyucu stratejilerin geliştirilmesi, İBB eliyle güvenli alanların oluşturulması ve hayvanların yaşama haklarına yönelik kampanya çalışmalarının yapılması gündeme geldi.

Bunların dışında, Beyoğlu'nun geleceğine yönelik yüzlerce politika, proje ve eylem önerileri ifade edilmeye devam ediyor. Şimdi, çalışma gruplarının görevi temalar bazında sorun, talep ve önerileri, verilerle, hukuki ve teknik kısıtlarla ve bütçe olanaklarıyla birlikte değerlendirmek, öncelikleri tartışmak ve ana ilkelerimiz çerçevesinde Beyoğlu için doğru olanı ortak akılla ortaya koymak olacak. "Beyoğlu Strateji Planı" tamamlandığında tüm Türkiye için örnek bir çalışma olmasını diliyoruz. Bu süreçte yürütülen katılımcı planlama çalışmalarını yerel demokrasiyi destekleyici ve yurttaşları şehir planlama süreçlerine katan çoklu mekanizmaları geliştirebilecek önemli bir adım olarak görüyoruz.

Büyükada Rum Yetimhanesi'nin Hikâyesi Yeniden Hayat Bulsun Diye

Laki Vingas[*]

[*] Yetimhane Restorasyon Projesi Koordinatörü

İstanbul Rum Ortodoks toplumu çağlar boyunca şehrin gelişimine damgasını vurmuş çok sayıda müessesenin kuruluşuna öncülük etti. Büyükada Rum Yetimhanesi de bu kurumlardan biri. Abidevi binasıyla İstanbul'un kültürel ve tarihi mirasının önemli bir bileşeni olan Büyükada Rum Yetimhanesi'nin uzun süreli serüveni, sadece Rum Ortodoks toplumunun tarihi açısından değil, ülkemizde sosyal politikaların, hayır faaliyetlerinin (filantropi) ve eğitim kurum ve pratiklerinin gelişimi açısından da kritik bir konum işgal ediyor.

1898 yılında yapımına başlanan bina, 1903 yılında İstanbul Rum Patrikhanesi'nin himayesinde "Milli Yetimhane" olarak faaliyete geçti. 1964 yılına kadar bu binada faaliyete devam eden yetimhanede binlerce öğrenci yetişti. 1964 yılından bugüne dek geçen 57 senede Büyükada Rum Yetimhanesi zamana, doğaya, çevresel faktörlere direndi. Birçok bölümü ve çatısı ciddi olarak tahribata uğrasa da bütünlüğünü koruyarak ayakta kalmayı başardı. Yetimhane binası bugün hâlâ sadece Türkiye'nin değil, Avrupa'nın en büyük ahşap binalarından biri olarak kabul edilmektedir.

Yetimhane Restorasyon Projesi ile birlikte son yıllarda önemli bir eşikten geçen bu tarihi mekân için pek çok çalışma yürütülüyor. Europa Nostra Türkiye'nin girişimiyle, 2018 yılında Yetimhane'yi "Avrupa'nın tehlike altındaki 7 kültürel miras alanından biri" ilan etti. Akabinde toplantılar, buluşmalar ve ziyaretler süreci başladı. Danışma kurulu ve sekretarya oluşturuldu, logosu tasarlandı ve seçildi, web sitesi düzenlendi, destek projelerine müracaat edildi, dijital belgeleme, rölöve çizimleri ve malzeme analizleri sonuçlandı, bunlar ilgili anıtlar kuruluna sunuldu. Restitüsyon çizimleri de hızla devam etmekte. Ayrıca bir arşiv envanterinin oluşturulması için İstanbul Rum Patrikhanesi ile Tarih Vakfı ortak bir araştırma projesi başlattı. Amaç, Büyükada Rum Yetimhanesi'ne ilişkin arşiv malzemelerinin taranması, tespiti ve birer kopyalarının alınarak Yetimhane Restorasyonu Sekreteryası'na teslim edilmesi. Bu aşamada söz konusu çalışma kapsamında Patrikhane Arşivi, Atina Üniversitesi Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi bünyelerinde çalışma yürütülmekte.

Büyükada Rum Yetimhanesi'nin tarihine ilişkin ulaşılan tüm bilgi, belge ve malzemelerin tespitiyle İstanbul Rum Ortodoks toplumu için kritik önemde olmuş bu kurumun uzun tarihinin çeşitli veçhelerini aydınlatacak belgelerin toparlanması mümkün olacak. Böylesi kapsamlı bir envanter, kurum hakkında ileride gerçekleştirilecek akademik çalışmalar için de önemli bir kaynak havuzunun oluşturulması anlamına gelecektir.

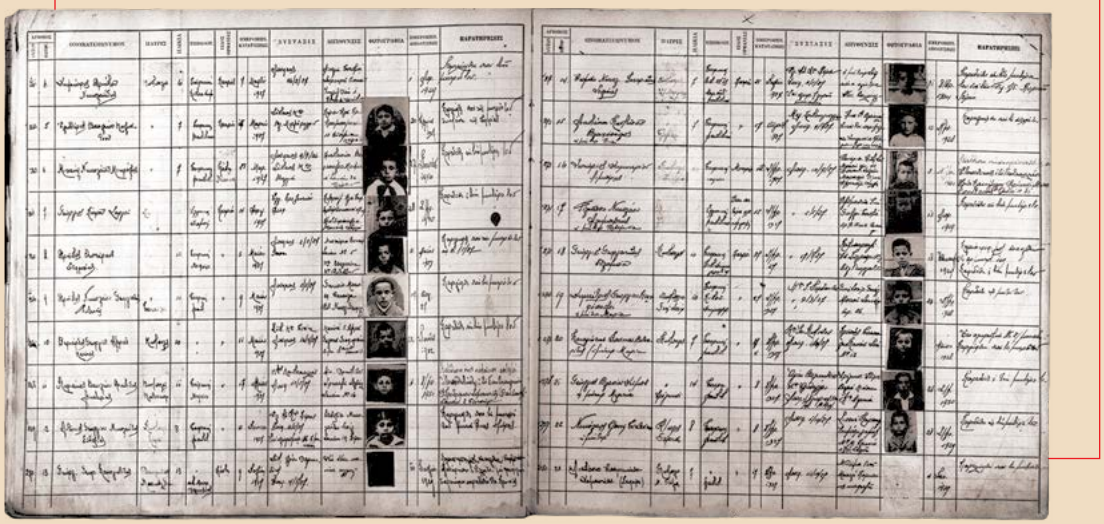
Bütün bu çalışmaların temelinde Büyükada Rum Yetimhanesi'nin hikâyesinin terk ediliş, yıkım, kayıp ve hüzün ile özdeşlemiş bir hikaye olmaktan çıkarak, yaşayan, üreten, varlığı ile topluma değer katan bir yaşam alanına dönmesi umudu yatıyor: Bu hikâye artık maziye karışmış, nostaljik bir öykü olmasın, hikâyesinin yeni sayfaları yazılsın diye...

Halim Bulutoğlu, İsmet Akça, Foti Benlisoy ve Murat Germen'in katkılarıyla.

Fotoğraf Murat Germen

Büyükada Rum Yetimhanesi'nde 1919-1951 tarihleri arasında bulunan yatılı öğrencilere dair temel bilgileri içeren kütük defteri. Bine yakın çocuğun işlendiği defterde öğrencilerin isim ve soy ismi, nerede doğdukları, yaşları, hangi ülke uyruğu oldukları, nasıl yetim kaldıkları, yetimhaneye ne zaman ve kimin tavsiyesiyle alındıkları, yetimhaneden hangi tarihte ayrıldıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bazı öğrencilerin fotoğrafları da defterde mevcuttur. Keza defter öğrencilerin durumu hakkında yapılan bazı değerlendirmeleri de içermektedir.

Fotoğraflar Büyükada Rum Yetimhanesi Arşivi

Büyükadadaki Rum Yetimhanesindeki Yoksul ve Öksüz Çocuklara Yardım Derneği'nin karar defteri. 1955 yılında kurulan dernek, adı üstünde, yetimhanedeki çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya dönük hayır faaliyetini organize etmeyi planlıyordu (solda).

Büyükada Yetimhanesi'ne ait 1927-28 ders yılına ait 1. sınıf ders notları tablosu. Öğrencilerin dil, din bilgisi, aritmetik, tarih, coğrafya, fizik ve Fransızca dersleri aldığı görülmektedir (üstte).

Fotoğraflar Büyükada Rum Yetimhanesi Arşivi

Başlangıçta otel olarak kullanılması öngörüsüyle inşa edilen bina, 1903'te yetimhane olarak açıldı. İlk yıllarını gösteren kartpostalda (en üstte) yapı, orijinal haliyle gözüküyor. Yetimhane çeşitli kesintiler dışında on yıllarca yetim çocuklara hizmet verdi.

Fotoğraflar Adalar Vakfı ve Büyükada Rum Yetimhanesi arşivleri

Sismanoglio Megaro Arşivi'nden 1953-1958 yıllarında dair hatıra albümünden fotoğraflar, yetimhanedeki çocukların gündelik yaşamlarına, sosyal faaliyetlerine dair ayrıntılar sunuyor. Albümde ayrıca yetimhanenin fiziki durumuna ve idare ile öğretmenlere dair bilgiler ve fotoğraflar yer alıyor.

Fotoğraflar Büyükada Rum Yetimhanesi Arşivi

Fotoğraf Murat Germen

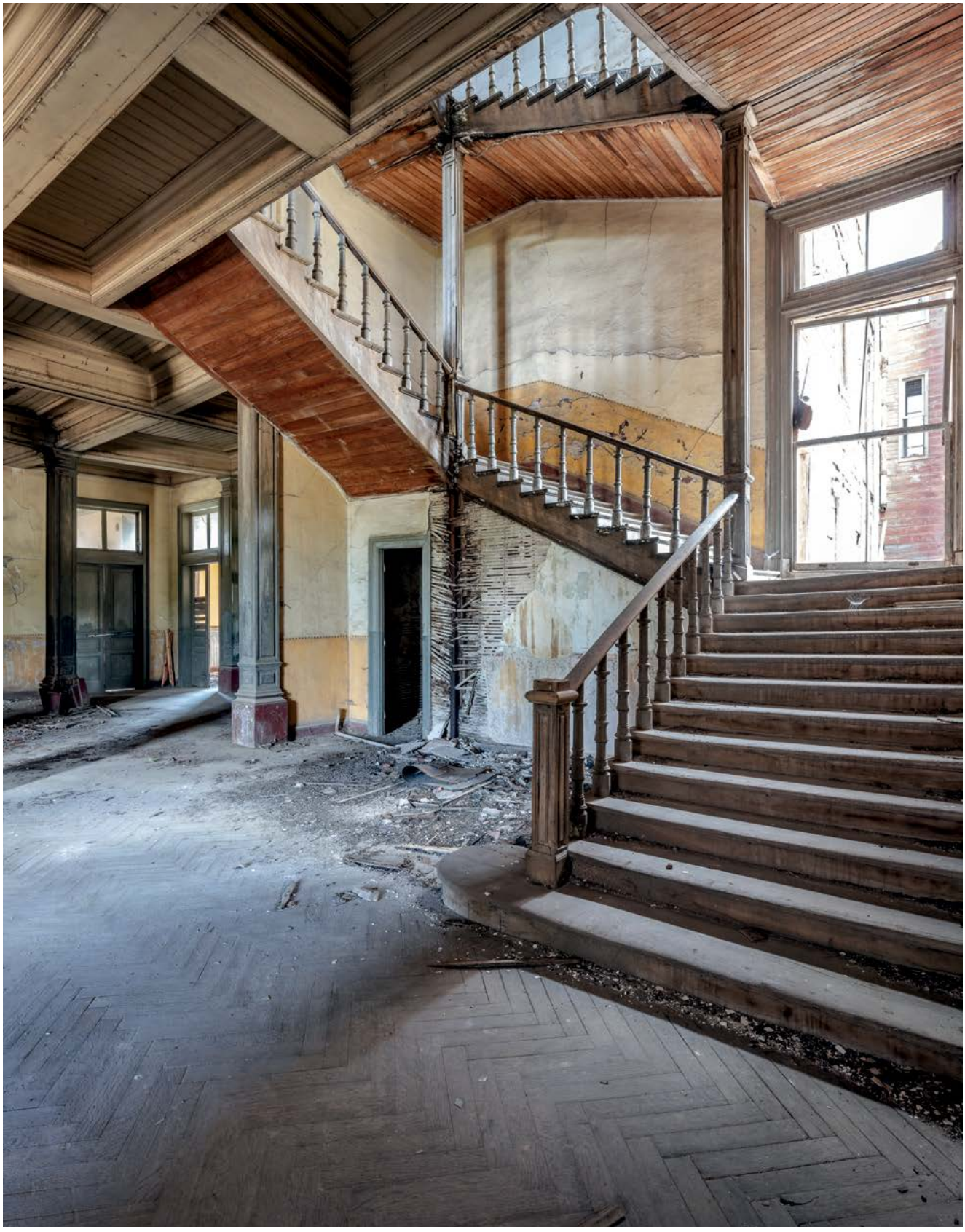

Fotoğraf Murat Germen

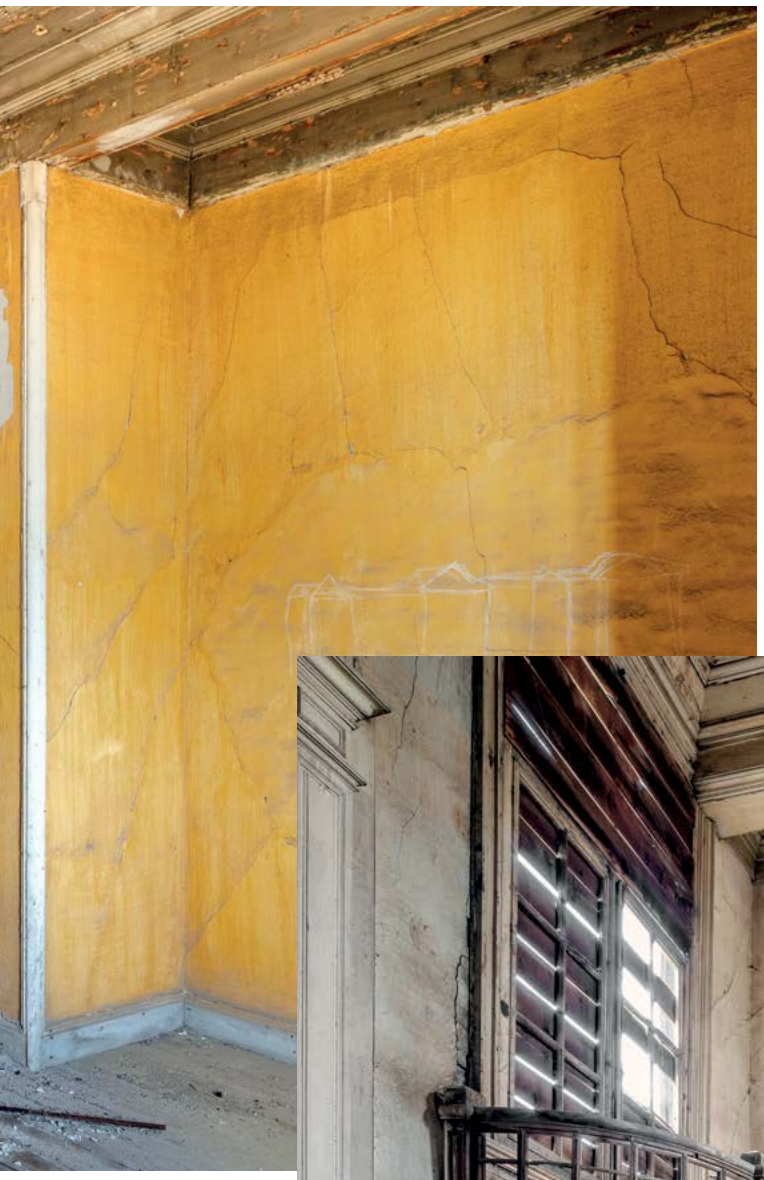
Fotoğraflar Murat Germen

Fotoğraflar Murat Germen

Fotoğraflar Murat Germen

Fotoğraflar Murat Germen

İstisna Mekân: Hukukun Eşiğinde Kent

Hukuk düzeniyle istisnaları arasındaki sınır oldukça muğlak ve değişken. Türkiye'de kentlerde egemenler siyasi alandaki güçlerine dayanarak olağanüstü hâllere ve bu durumların kalıcılaşmasına karar vermekte, hukukun dışında kalanları bir bir içeri alarak yeni istisnalar ortaya çıkarmakta. Bu da istisna mekânlardan oluşan kentleri karşımıza çıkarıyor. İstisna Mekân isimli çalışma hukuki düzenlemeler yoluyla istisna yaratma süreçlerini, istisnalar üzerinden şekillenen kentleşme pratiklerini inceliyor.

Hakan Nişancı˙ - Özgür Barış Akbayır¨

˙ İletişimci, Kültür Yöneticisi, Bilgi Üniversitesi Kültür Yönetimi Programı
¨ Yayıncı

Fotoğraf Emirkan Görüt

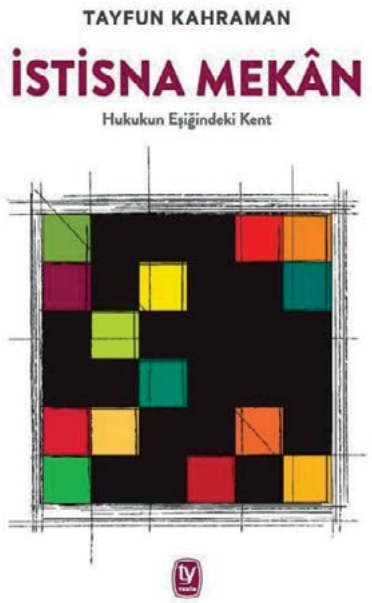
Egemen olağanüstü hâle karar verendir. Siyasal alanı işgal eden egemen, karar alma yetkisi ile bir yandan hukuka dayanırken bir yandan da olağanüstü hâl tanımı ile onu askıya alabilmekte ve istisnayı da hukukun içine çekebilmektedir. Sonuçta istisna kural hâline gelmekte ve istisna hükümler üzerinden istisna mekân biçimlenmektedir.[1]

Kent sosyal bilimciler ve araştırmacılar için dinamik ve verimli bir araştırma sahası. Bir yandan da son dönemde üzerine konuşulan, tartışılan konuların başında kent ve doğa geliyor. Buna bağlı olarak kent üzerine üretilen ve kitaplaşan eserler de hâliyle giderek artıyor. Son dönem yayınları arasında olan **İstisna Mekân Hukukun Eşiğinde Kent** kitabı gerek konusu ve yaklaşımı gerekse de yazarı açısından söz etmeye değer. **İstisna Mekân** hem o sahada bir aktivist, bir meslek odası temsilcisi olarak bulunan hem de saha üzerine araştırmalar yapan bir bilim insanının yapıtı. Kitabın yazarı Tayfun Kahraman derginin okurlarının, dolayısıyla kente duyarlı kamuoyunun "Gezi zamanından" anımsadığı bir isim. **İstisna Mekân** bu nedenle dahi ilgiye değer bir kitap.

Hâlihazırda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı görevini de yürütmekte olan Kahraman, çalışmasında Carl Schmitt ve Giorgio Agamben'in tanımları ile kenti istisnalar üzerinden anlamaya çalışıyor ve istisna mekânı kavramsallaştırarak kent çalışmalarında kullanılabilecek yeni bir kavram şemasını ortaya koyuyor.

Kahraman bu defa kişisel emeğinin ürünü olan kitapta otoriterliğin olanca şiddetiyle hayatlarımızı etkilediği, idarenin her alanda kamu yararını değil sermayeyi gözettiği böylesi bir dönemde felsefe, sosyoloji ve temel olarak da hukuk disiplinlerinden yararlanarak kapsamlı bir kent okuması gerçekleştiriyor. İstisna Mekân, yazarın İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında 2017 yılı itibarıyla tamamladığı doktora çalışmasının kitaplaştırılmış hâli.

Nasıl ki her teknolojik buluş tek bir kişinin adı ile anılsa da farklı zamanlarda ve coğrafyalarda yaşamış bambaşka insanların sürece iştiraki ile gerçekleşen kolektif bir çalışmanın ürünüdür, "her biri farklı bir mucide atfedilebilen küçük keşifler serisine dayanır" ve fen bilimlerinde herhangi bir alanda ulaşılan nokta önceki çalışmaların üzerine kurulmuştur, sosyal bilimlerde de benzer şekilde düşüncelerin ve yaklaşımların birbirine eklemlenmesi ve/veya üzerlerine inşa edilmesiyle ilerlenmiştir.[2] Kahraman da **İstisna Mekân**'ın kuramsal altyapısını 1888 ile 1985 yılları arasında yaşayan Schmitt ile 1942 doğumlu Agamben'e dayandırıyor ve "istisna"yı yeniden tanımlıyor.

Anayasa, devleti sağlıklı ve düzenli yaşam alanları yaratmak ve kentsel mekânda sosyal adaleti sağlamakla ödevlendirse de kent hukukunda belirleyici olan egemenin tercihleri ve karar alma yetkisidir.

Aslında tüm sosyal bilimler alanı farklı disiplinlerin bir arada çalışmasına gereksinim duysa da kent çalışmalarında bu durum tamamıyla kaçınılmaz. "Milattan önce 6000 yıllarında belirmeye, 4000 dolaylarında tam olarak kendini göstermeye başlayan" kentler o gün bugündür toplumsal çelişkilerin hem sahnesi hem de bir yanıyla nedeni.[3] Bu hâliyle de kent çok disiplinli araştırmaları, çalışmaları zorunlu kılıyor. Bu çok disiplinli bakışı **İstisna Mekân**'da da görmek mümkün. Yazar, "kent hukuku"nu İlhan Kasımoğlu'na dayandırarak disiplinlerarası bir alan olarak görüyor, bir yanını hukuk, diğer yanını ise teknik olarak nitelendiriyor ve Prof. Dr. Aydın Gülan'ın, "Kentteki yaşamı da düzenleyen ve sadece yapıların durumunu değil hemşerilik haklarını, büyük şehrin kent yönetimine katılımını, kentlerde sunulacak hizmetin genel çerçevesini belirleyen, kentin hem kuruluşunu hem işleyişini içeren bir hukuk dalıdır" biçimindeki tanımına yer veriyor. Anayasa, devleti sağlıklı ve düzenli yaşam alanları yaratmak ve kentsel mekânda sosyal adaleti sağlamakla ödevlendirse de kent hukukunda belirleyici olan egemenin tercihleri ve karar alma yetkisidir. Hukuk da siyasal alanda ortaya çıkan bir durumu kabul edip bu durumu kendi alanı içine çeker. Kendi alanı içinde tanımladığı durumu da aynı zamanda hukukileştirir. Hukukileşme sonucunda olağanüstü hâl karşısında ortaya çıkan hukukun eşiğindeki istisna kural hâline gelmekte. Bu şekilde siyasal alanın tanımladığı durumun hukukileşerek kural olması istisnayı ortaya çıkarır. Sonuç olarak siyasal alanı işgal eden egemen olağanüstü hâle karar verendir. Bu yetkisi ile bir yandan hukuka dayanırken bir yandan da olağanüstü hal tanımı ile onu askıya alabilmekte ve istisnayı da hukukun içine çekebilmektedir.

Kahraman'a göre Türkiye'de kentsel mekân her dönem egemenlerin tercihleri ile belirlenen istisnaların yön vermesi ile şekilleniyor. Kent mekânında gerçekleşen her ilişki ve uygulamanın temelinde egemen tarafından şekillendirilen kent hukukunun oluşma koşullarını ve istisnanın kent hukukuna nasıl yerleştiğini ve kentleşmeyi belirlediğini görmek mümkün. Kentsel rant algısı ve rantın paylaşımı sürecinde yaşanan değişimlerle devletin hukuk alanında tanımladığı istisnaların paralel oluşu, bu anlamda hiç de tesadüf değil. Kentsel mekânda bu derece belirleyici olan hukukun kaynağına yerleşen olağanüstü hâl ve istisna durumu, böylece egemen devletin aktörler arasında taraf

olarak tercihlerine dayandırdığı müdahale yöntemlerini de şekillendiriyor. Kent hukukunun içerdiği normal hukuk düzeni haricinde, yeni bir düzeni ifade eden istisnalar ile sınırları çizilen, yaşamı sürdürmeyi sağlayan kentsel mekânlar ise istisna mekânlara dönüşmekte ve Türkiye'de kentleşme pratikleri istisnalar üzerinden şekillenmekte. Özellikle de 2000'li yıllarda başlayan dönem, kentsel mekân üzerinde yeni bir hukukun temellerinin atıldığı bir süreç.

İstisna Mekân'da, Türkiye'de kentsel mekân her dönem egemenlerin tercihleri ile belirlenen istisnaların yön vermesi ile şekillendiği anlatılmakta.

Kitabın kuramsal olarak dayandığı "istisna hâl" hukukun egemen lehine askıya alınması hâlini ifade ediyor. Yani kent hukukunda egemenin karar alma yetkisiyle yapılan değişiklik ve düzenlemeler sonucu istisnalar oluşuyor ve hukuk düzeninin dışına yerleştirilmiş birer gerçeklik, kentsel mekânda yapılan müdahalelere öncülük eden siyasal bir tercih hâlini alıyor. Bir diğer deyişle egemenin fırsata dönüştürdüğü durumlar sonrası tanımlanan düşmanla mücadelede oluşan olağanüstü hal koşulları beraberinde mevcut yasal düzen dışında ve ona aykırı olarak hazırlanan yeni yasal bir çerçeveyi, diğer bir anlatımla istisnayı getiriyor. Sonuçta kentsel mekâna müdahaleyi biçimlendiren, kentsel rantı pay eden ve müdahaleye karar veren egemenin karar alma yetkisi ile yasalaştırdığı istisnalar, kentsel mekânda çizdikleri sınırlarla kentsel toprak üzerindeki bütünden ayrı, yeni bir tanım olarak istisna mekânları yaratıyor. Böylece iktidar, hukuk düzeni içinde ama hukuk düzenini dışlayarak kentte kendine yeni bir egemenlik alanı açıyor. Geçici olarak olağanüstü hâlin tanımıyla getirilen hukuk kuralları kalıcılık kazandıkça istisna da yerleşmekte ve kent hukukunda kalıcı bir durum hâline gelmekte. Böylece olağanüstü hâl üzerinden gerçeklik kazanan istisna ile kent hukuku, kendini dışlayan bu durum karşısında kalıcı ve ağır bir darbe alıyor. İstisnalar ile ortaya konan hukuk düzeni, normal hukuk düzeninde aranması gereken meşruiyet zeminini yaratmaktan ve meşruiyeti sağlama gayesinden normal olarak oldukça uzak.

Kahraman son yirmi yılda kenti kentlilerin aleyhine dönüştüren olağanüstü hal-istisnaların ve bu tür yasal düzenlemelerin etkisinin en çok da İstanbul'da hissedildiğini düşünüyor. Örneğin 5366 sayılı yasaya (Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun) dayanarak tarihi doku ve yapıların birer arsa olarak görülerek yeniden inşa edildiğini söylüyor. Bu yanıyla kelimelerin zıddını ifade ettiği distopik[4] bir gerçeklik, egemenin istisnaları hukukileştirmesi ile bir gerçeklik hâline dönüşüyor. Adında yaşatma olan kanun, yok etmenin kullanışlı bir aracı hâline geliyor. Tarlabaşı, Sulukule ve Fikirtepe işte bu gerçekliğin kentimizdeki karşılıkları. Yazar kitabında "Norm-Olağanüstü Hâl-İstisna" üçgenini vaka ve kanunlarla örnekleyerek açıklıyor. Kent üzerine düşünenlerin gayet iyi bildiği Afet Kanunu olarak anılan 6306, 3621 sayılı Kıyı Kanunu ve 6831 sayılı Orman Kanunu Kahraman'ın bu şekilde ele aldığı diğer yasaların bir kısmı.

Kent hukukunun içerdiği normal hukuk düzeni haricinde, yeni bir düzeni ifade eden istisnalar ile sınırları çizilen, yaşamı sürdürmeyi sağlayan kentsel mekânlar ise istisna mekânlara dönüşmekte ve Türkiye'de kentleşme pratikleri istisnalar üzerinden şekillenmekte.

Bildiğimiz her şeyden kuşkuya düştüğümüz bir zamanda yaşıyoruz, çocukluğumuzdan beri söylenen "İstisnalar kaideyi bozmaz" klişesinin kent açısından boşa düştüğü bir zaman bu; istisna genelleşerek kaide haline gelmekte ve istisna mekânlar da tüm kentsel topraklara genişlemekte. Sürecin önündeki tek engel kentlilerin dayanışmaları ve savunmaları... Önüne "Gezi" gibi müstesna barajlar kurulamayanlar istisna mekânlara dönüşmekte, istisna mekânlar da kentin ve kentlilerin aleyhine büyümekte, artmakta...

Sonuç olarak, "Kent, tüm değişim ve dönüşümleri ile birlikte, içinden doğduğu çevrenin toplumsal, kültürel, ekonomik ve fiziksel koşullarının mekânsal yansısıdır", söz konusu değişim ve dönüşümlerin nedeni ve aynı zamanda sonucudur; sosyal bilimler açısından da en başta söylendiği gibi verimli bir araştırma sahasıdır.[5] **İstisna Mekân** da son dönem okura, araştırmacılara sunulan ve altı çizilmesi gereken kaynaklardan birisi, yazarının farklı disiplinlerden yararlanarak ürettiği bir kitap.

Notlar

1 Kahraman, T. (2021) İstisna Mekân: Hukukun Eşiğindeki Kent. İstanbul: Tekin Yayınevi.

2 Monaco, J. (2001), Bir Film Nasıl Okunur?, İstanbul: Oğlak Yayınları.

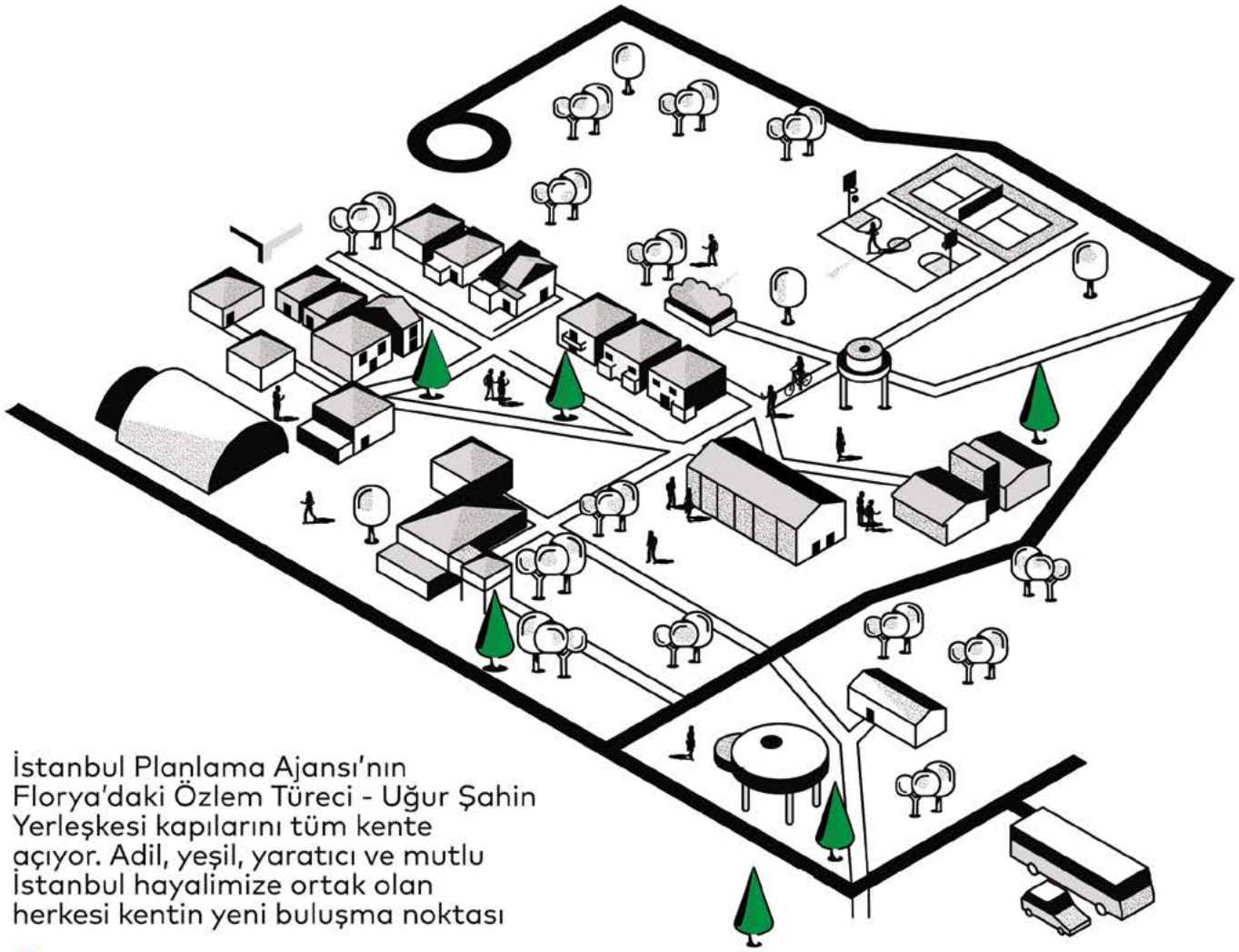
3 Uğurlu, Ö. (2010), Kentlerin Tarihsel Gelişimi, "Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları", İstanbul: Örgün Yayınevi.

4 Distopya, ütopik kavramının karşıtı olarak kullanılır. Distopik bir toplum otoriter/totaliter bir devlet modeli ya da benzer bir başka baskıcı sistem altında karakterize edilir. Kavram ilk defa John Stuart Mill tarafından kullanılmıştır –e.n.

5 Uğurlu, Ö. (2010), s. 25.

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

Çok yakında buluşuyoruz.

İstanbul Planlama Ajansı'nın Florya'daki Özlem Türeci - Uğur Şahin Yerleşkesi kapılarını tüm kente açıyor. Adil, yeşil, yaratıcı ve mutlu İstanbul hayalimize ortak olan herkesi kentin yeni buluşma noktası

İPA Kampüs'e bekleriz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul ipaistanbul istanbulplanlamaajansi.ibb

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

SAYAÇ

KONUT

İstanbul'da 2021 yılının ilk dokuz ayında 179 bin konut satıldı.
İstanbul'da 2021 yılının Eylül ayında 28 bin konut, ilk dokuz ayında ise 179 bin konut satıldı. 2021 yılının ilk dokuz ayında konut satışlarının %73'ü ikinci el satışlarda gerçekleşirken %27'si ilk el satışlarda gerçekleşti. Türkiye'de ise 2021 yılının ilk dokuz ayında 949 bin konut satışı gerçekleşirken Eylül ayında 147 bin satış gerçekleşti. 2021 yılının ilk dokuz ayında Türkiye'deki toplam konut satışlarının %69,7'si ikinci el, %30,3'ü ise ilk el olarak gerçekleşti. Eylül ayında İstanbul'da gerçekleşen satışlar bir önceki yılın aynı dönemine göre %11,1, Türkiye genelinde ise %7,6 arttı.

Dönem	Toplam Satışlar	İkinci El Konut Satışları	İlk El Konut Satışları
2021 *	179.450	130.983	48.467
2020 *	201.434	142.618	58.816

* Ocak - Eylül

İstanbul'da 2021 yılının ilk dokuz ayında konutların %21,8'i ipotekli olarak satıldı.
2020 yılının ilk dokuz ayında İstanbul'da yapılan toplam konut satışlarının %44,9'u ipotekli olarak gerçekleşirken 2021 yılının aynı döneminde ipotekli konut satışının payı %21,8'e geriledi. 2021 Ocak-Eylül döneminde ikinci el ipotekli konut satışı bir önceki yılın aynı dönemine göre %53,2 azalırken sıfır ipotekli konut satışı %65,7 azaldı. Türkiye genelinde 2020 Ocak-Eylül döneminde toplam satışlar içindeki payı %43,8 olan ipotekli satışının 2021 yılının aynı döneminde payı %19,2'ye geriledi.

2021 yılının ilk dokuz ayında konut satışlarının %64,2'si Avrupa Yakası'nda gerçekleşti.
2021 yılının ilk dokuz ayında konut satışlarının %64,2'si Avrupa Yakası'nda, %35,8'i ise Anadolu Yakası'nda gerçekleşti. Avrupa Yakası'nda gerçekleşen konut satışları bir önceki yılın ilk dokuz ayına göre %7,1, Anadolu Yakası'nda %16,9 azaldı. İstanbul'da ilçelere göre konut satışlarına bakıldığında 2021 yılının Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre sadece 9 ilçede konut satışları artarken en yüksek artış %34,7 ile Zeytinburnu ilçesinde gerçekleşti.

2021 yılının ilk dokuz ayında yabancılara yapılan konut satışlarının %47,4'ü İstanbul'da gerçekleşti.
İstanbul'da yabancılara yapılan konut satışları 2021 yılının Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %48,6; Türkiye genelinde ise %43,2 arttı. Bu dönemde Türkiye'de yabancılara yapılan toplam konut satışlarının %47,4'ü İstanbul'da gerçekleşti.

Ağustos ayında yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %34,7, Türkiye genelinde %40,2 arttı.
İstanbul'da 2021 Ağustos itibarıyla yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre %34,7 artarken Türkiye genelinde %40,2 arttı. Bu dönemde ikinci el konut fiyatları ise İstanbul'da %30,1 artarken Türkiye genelinde %32 arttı.

İlçelere Göre Konut Satışları

İlçe	2020 *	2021 *	Değişim %
Arnavutköy	3.752	3.144	-16,2
Ataşehir	5.672	4.274	-24,6
Avcılar	5.029	4.588	-8,8
Bağcılar	4.069	3.766	-7,4
Bahçelievler	6.152	5.799	-5,7
Bakırköy	2.866	3.532	23,2
Başakşehir	8.327	7.653	-8,1
Bayrampaşa	2.269	1.886	-16,9
Beşiktaş	1.621	1.816	12,0
Beykoz	355	448	26,2
Beylikdüzü	10.513	9.012	-14,3
Beyoğlu	1.826	1.850	1,3
Büyükçekmece	5.320	5.343	0,4
Çekmeköy	6.453	5.263	-18,4
Esenler	2.099	1.796	-14,4
Esenyurt	27.035	24.967	-7,6
Eyüpsultan	4.497	3.734	-17,0
Fatih	2.941	3.176	8,0
Gaziosmanpaşa	4.748	3.980	-16,2
Güngören	1.998	1.912	-4,3
Kadıköy	8.018	7.718	-3,7
Kağıthane	5.086	4.616	-9,2
Kartal	7.753	6.888	-11,2
Küçükçekmece	5.452	4.967	-8,9
Maltepe	6.339	5.491	-13,4
Pendik	10.663	8.562	-19,7
Sancaktepe	9.791	6.940	-29,1
Sarıyer	2.334	2.106	-9,8
Silivri	4.198	3.699	-11,9
Şişli	2.819	3.099	9,9
Sultanbeyli	2.891	2.365	-18,2
Sultangazi	5.279	4.225	-20,0
Tuzla	5.586	4.372	-21,7
Ümraniye	9.115	7.041	-22,8
Üsküdar	3.876	4.244	9,5
Zeytinburnu	2.429	3.273	34,7

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

TURİZM

2021 yılının ilk 9 ayında, İstanbul'a 5 milyon 829 bin 920 turist geldi.

2020 yılının aynı döneminde ayında İstanbul'a gelen turist sayısı 3 milyon 620 bin 616 kişi iken 2021 yılının aynı döneminde İstanbul'a gelen turist sayısı 5 milyon 830 bine ulaştı; bu sürede İstanbul'un toplam Türkiye içindeki payı %33,2 oldu. İstanbul'a gelen turistin %99,7'si hava yolu ile gelirken bu ziyaretçilerin %70,1'i İstanbul Havalimanı ile geldi.

Dönem	İstanbul (kişi)	Türkiye (kişi)	İstanbul'un Payı (%)
2021 *	5.829.920	17.584.224	33,2
2020*	3.620.616	9.458.589	20,9
2019 *	11.342.822	36.428.212	31,1

* Ocak - Eylül

2021 Ocak-Eylül döneminde İstanbul'a Almanya'dan 566 bin, İran'dan 501 bin turist geldi.

2021 yılının ilk 9 ayında İstanbul'a en fazla turist Almanya'dan geldi. Almanya'yı sırasıyla İran (501 bin kişi), Rusya Federasyonu (463 bin kişi), Irak (254 bin kişi) ve Ukrayna (254 bin kişi) takip etti.

2021 yılın ilk 9 ayında İstanbul'da 4 milyon 617 bin yabancı, 2 milyon 886 bin yerli turist konakladı.

2020 yılının ilk 9 ayında İstanbul'da konaklayan toplam turist sayısı 4 milyon 472 bin iken 2021 yılının aynı döneminde bu sayı 7 milyon 503 bine yükseldi; konaklama tesislerine gelen yerli turist sayısı 2 milyon 886 bine, yabancı turist sayısı ise 4 milyon 617 bine ulaştı. Konaklama tesislerinde toplam gecelememe süresi ise yılın ilk 9 ayında 16 milyon 826 bine ulaştı.

Konaklama Tesislerine Geliş Sayısı ve Konaklama Süresi, İstanbul

Dönem	Tesise Geliş Sayısı	Tesislerde Geceleme Süresi
2021 *	7.503.408	16.826.162
2020 *	4.472.657	9.748.039
2019 *	10.626.178	24.383.642

* Ocak - Eylül

İstanbul'da Ocak-Eylül 2021 tarihleri arasında en yüksek konaklama tesisi doluluk oranı %63,2 ile Ağustos ayında görüldü.

İstanbul'da Ocak-Eylül 2020'de konaklama tesisleri doluluk oranı en yüksek olan ay Şubat (%45,6) iken, 2021 yılında konaklama tesisi doluluk oranının en yüksek olduğu ay Ağustos (%63,2) oldu. 2021 yılın Eylül ayında konaklama tesislerindeki yabancı turist oranı %42 iken, yerli turist oranı %16,3 olarak belirlendi.

Konaklama Tesisleri Doluluk Oranı (%), İstanbul

Dönem	Yabancı	Yerli	Toplam
Eylül 2021	42,0	16,3	58,21
Eylül 2020	14,6	8,2	22,8
Eylül 2019	48,8	16,3	65,1

2021 yılının ilk 9 ayında İstanbul'a hava yolu ile gelen-giden yolcu sayısı 42 milyon 667 bin oldu.

2021 yılının ilk 9 ayında İstanbul'da gerçekleşen uçuşların %45,6'sını iç hat, %54,4'ünü ise dış hat uçuşları oluşturdu.

Metodoloji: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Devlet Hava Meydanları verileri derlenerek oluşturulmuştur.

FİNANS-BANKACILIK

2021 Eylül itibarıyla bireysel kredi kartı harcamaları bir önceki yıla göre İstanbul'da %42,6 arttı.

Türkiye'deki toplam bireysel kredi kartı harcamalarının %33,8'inin gerçekleştiği İstanbul'da 2021 Eylül sonunda bir önceki yılın aynı dönemine göre harcamalar %42,6 artarak 64 milyar TL'ye ulaştı. Aynı dönemde Türkiye'deki toplam bireysel kredi kartı harcamaları ise %40,9 artarak 189 milyar TL'ye ulaştı.

Bireysel Kredi Kartı (Bin Lira)

Dönem	İstanbul	Türkiye	İstanbul'un Payı (%)
Eylül 2021	63.875.612	188.781.460	33,8
Haziran 2021	56.474.730	167.041.300	33,8
Mart 2021	52.083.485	155.106.059	33,6
Aralık 2020	47.919.012	144.730.590	33,1
Eylül 2020	44.796.581	133.986.091	33,4

İstanbul'da 2021 Eylül itibarıyla kredi kullanımı %15,3 arttı.

İstanbul'da 2021 yılı Eylül ayı itibarıyla kredi kullanımı bir önceki yılın aynı dönemine göre %15,3 arttı. İstanbul'da kişi başına düşen nakdi kredi miktarı bir önceki yıla göre %15,7 artarak 103 bin 366 liraya yükseldi. Türkiye'deki nakdi kredilerin %39,6'sının kullanıldığı İstanbul, kişi başına düşen nakdi kredinin en yüksek olduğu il olurken İstanbul'u sırasıyla 96 bin 810 lira ile Ankara, 60 bin 241 lira ile Antalya, 59 bin 361 lira ile Denizli ve 50 bin 892 lira ile Kocaeli takip etti.

Eylül 2021 itibarıyla takipteki alacakların %44,7'si İstanbul'da gerçekleşti.

Eylül 2020 itibarıyla tahsil edilemeyip takibe düşen kredilerin %41,8'i İstanbul'da iken Eylül 2021 itibarıyla bu oran %44,7'ye yükseldi. Bu dönemde İstanbul'da, takipteki alacaklar bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,3 artarken Türkiye genelinde %1,5 azaldı. İstanbul'da kişi başına düşen ortalama takipteki alacak Eylül 2021'de 4 bin 303 lira oldu.

Krediler (Bin Lira) - İstanbul

Dönem	Toplam Nakdi Kredilerl	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	(%)*
Eylül 2021	1.664.825.777	1.598.297.256	66.528.521	4,2
Haziran 2021	1.608.532.059	1.542.002.236	66.529.823	4,3
Mart 2021	1.546.768.549	1.480.912.341	65.856.208	4,4
Aralık 2020	1.468.721.859	1.401.732.023	66.989.836	4,8
Eylül 2020	1.449.240.958	1.386.052.898	63.188.060	4,6

* Takipteki Alacaklar/Nakdi Krediler Yüzdesi

İstanbul'da tasarruf mevduatı miktarı Eylül 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre %26,1, ton cinsinden altın mevduatı ise %11,1 arttı.

2020 Eylül sonu itibarıyla 768 milyar lira olan tasarruf mevduatı, 2021 yılının aynı döneminde %26,1 artarak 968 milyar lirayı aştı. İstanbul'da kişi başına düşen tasarruf mevduat miktarı Eylül 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre %26,5 artarak 62 bin 585 liraya ulaşırken kişi başına düşen toplam mevduat ise 113 bin 850 liraya ulaştı. Toplam altın mevduatında ise Eylül 2020'de 169 ton altın karşılığı mevduat mevcutken, 2021 Eylül sonu itibarıyla bankalarda tutulan değer 188 ton altına yükseldi.

İstanbul'da Eylül 2021'de kullanılan taşıt kredileri bir önceki yılın aynı dönemine göre %41,1 arttı.

Eylül 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da kullanılan taşıt kredisi %41,1, ihtiyaç kredisi %21,8, konut kredisi ise %4,3 arttı. İstanbul'da kullanılan kredilerin %53,2'sini ihtiyaç kredileri, %44,1'ini konut kredileri ve %2,7'sini taşıt kredileri oluşturdu. Türkiye genelinde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre taşıt kredisi kullanımı %35,6, ihtiyaç kredisi kullanımı %16,7, konut kredisi kullanımı ise %2 arttı.

Bireysel Bankacılık (Bin TL) - İstanbul

Dönem	Taşıt Kredisi	Konut Kredisi	İhtiyaçlar Kredileri
Eylül 2021	5.095.929	83.069.251	100.238.755
Haziran 2021	5.311.904	80.858.634	93.528.140
Mart 2021	4.791.221	80.329.853	89.364.925
Aralık 2020	4.189.870	80.450.767	85.275.130
Eylül 2020	3.612.831	79.653.220	82.322.753

Eylül ayında inşaat sektöründe kullanılan kredilerin %51,5'i İstanbul'da gerçekleşti.

İstanbul'da sektörler açısından kullanılan krediler Eylül 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre gıda, meşrubat ve tütün alanında %27,8, toptan ticaret ve komisyonculuk alanında %27,6, finansal kuruluşlarda %23,4, enerji alanında %13,4 ve inşaat alanında %12,9 arttı. En yüksek kredi kullanımı ise 162 milyar lira ile inşaat alanında gerçekleşti.

Metodoloji: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veri sisteminde yayınlanan veriler doğrultusunda gram altın ortalama alış fiyatı Eylül 2020 itibarıyla 468 lira, Eylül 2021 itibarıyla 471 lira olarak ele alınmıştır

DIŞ TİCARET

Dış Ticaret Rakamları ($) - İstanbul			
Dönem	**İhracat**	**İthalat**	**Dış Ticaret Hacmi**
Ocak-Eylül 2021	77.805.344.943	100.966.195.158	178.771.540.101
Ocak-Eylül 2020	57.786.603.000	89.257.726.134	147.044.329.134
Ocak-Eylül 2019	65.600.831.153	78.856.882.968	144.457.714.121
Ocak-Eylül 2018	64.621.924.121	99.538.809.710	164.160.733.831
Ocak-Eylül 2017	61.539.309.032	98.152.658.107	165.968.928.531

İstanbul'da ilk 9 ayda, bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat %34,6 artış gösterdi.

İstanbul'da 2021 yılının ilk 9 ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat %34,6 artarak 78 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bu dönemde Türkiye'den yapılan toplam ihracatın %48,4'ü İstanbul'dan gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre %35,9 artarak 161 milyar liraya yükseldi. İstanbul'da yılın ilk 9 ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat %13,1 artarak, 101 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan toplam ithalatın %52,2'si İstanbul'a gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ithalat bir önceki yıla göre %23,7 artarak 193 milyar liraya yükseldi.

2021 yılının ilk 9 ayında Almanya'ya yapılan ihracatın %37,9'u İstanbul'dan gerçekleşti.

İstanbul'da 2021 yılının ilk 9 ayında ihracatın en fazla yapıldığı ülke Almanya oldu. Almanya'ya 6,48 milyar dolar ihracat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 5,65 milyar dolar ile Birleşik Krallık, 4,38 milyar dolar ile ABD, 4,38 milyar dolar ile Fransa, 3,62 milyar dolar ile İtalya takip etti. 2020 yılının ilk 9 ayında göre, ABD'ye yapılan ihracat %49,5, İtalya'ya yapılan ihracat %45,8, Fransa'ya yapılan ihracat %26,7, Almanya'ya yapılan ihracat %21,2 ve Birleşik Krallık'a yapılan ihracat %19,7 arttı.

Yılın ilk 9 ayında ithalatın %14,5'i Çin'den gerçekleşti.

İstanbul'da 2021 yılının Ocak-Eylül dönemleri arasında ithalatın en fazla gerçekleştiği ülke Çin oldu. Çin'den 14,68 milyar dolar ithalat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 9,9 milyar dolar ile Almanya, 7,56 milyar dolar ile Rusya Federasyonu, 5 milyar dolar ile ABD ve 4,65 milyar dolar ile İtalya takip etti.

Ülkelere Göre İthalat ($) - İstanbul		
	Ocak-Eylül 2021	**Ocak-Eylül 2020**
Çin	14.678.089.843	10.734.990.378
Almanya	9.901.999.596	9.551.516.629
Rus Federasyonu	7.563.514.439	5.271.724.819
ABD	5.013.918.711	4.951.847.325
İtalya	4.650.581.770	3.386.799.214

Ana metal sanayii imalatı alanında yapılan ithalatın %43,5'i İstanbul'da gerçekleşti.

2021 yılının ilk 9 ayında İstanbul'da ithalatta ve ihracatta ana metal sanayi imalatı ilk sırada yer aldı. Ana metal sanayi alanında 16,8 milyar dolar ithalat gerçekleşirken 10,9 milyar dolar ihracat gerçekleşti. İthalatta ikinci sırada 14,4 milyar dolar ile kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı ithalatı yer alırken üçüncü sırada 10,8 milyar dolar ile motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı alanında yapılan ithalat yer aldı.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Bültende kullanılan dış ticaret istatistikleri Genel Ticaret Sistemi temel alınarak hazırlanmıştır.

Ekonomik Faaliyetlerine Göre İthalat Ülkelere Göre İthalat ve İhracat (Ocak-Eylül 2021)		
	İthalat	**İhracat**
Ana Metal Sanayii	16.787.245.247	10.866.544.698
Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	14.401.583.062	10.607.150.574
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı	10.783.046.727	9.949.825.484
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı	9.342.417.439	6.721.340.870
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	8.024.554.002	5.338.522.861

MALİYE

İstanbul'da 2021 yılının ilk 9 ayında 362 milyar lira vergi tahsil edildi.
İstanbul'da 2021 yılının ilk dokuz ayında 386 milyar lira Merkezi Yönetim Bütçe geliri tahsil edildi. Bu dönemde Merkezi Yönetim Bütçe gelirlerin %93,8'i vergi gelirlerinden tahsil edildi.

İstanbul'dan tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın ilk dokuz ayına göre %35,6 artarak 362 milyar lira oldu. İstanbul'dan tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre ise %33 artarak 41 milyar liraya ulaştı. Türkiye genelinde ise tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %40 artarak 96 milyar lira ulaştı.

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin TL) - İstanbul

	Merkezi Bütçe Gelirleri	Genel Bütçe Gelirleri	Vergi Gelirleri
Ocak-Eylül 2021	385.940.801	383.217.440	362.191.018
Ocak-Eylül 2020	323.252.998	320.896.903	302.296.963

İstanbul'da 2021 yılının Ocak-Eylül döneminde dâhilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) tahsilâtı 43 milyar lira oldu.
İstanbul'da dâhilde alınan katma değer vergisi bir önceki yılın ilk dokuz ayına göre %88,5 artarak 43 milyar lira oldu. 2020 Ocak-Eylül döneminde 58 milyar lira olan gelir vergisi tahsilâtı 2021 Ocak-Eylül döneminde 76 milyar liraya ulaştı. İstanbul'da 2021 yılının ilk dokuz ayında 67 milyar lira kurumlar vergisi tahsil edildi. Eylül 2021'de İstanbul'da gerçekleşen gelir vergisi tahsilâtı 8,6 milyar lira, kurumlar vergisi tahsilâtı 2,4 milyar lira olarak gerçekleşti.

İstanbul'da tahsil edilen Özel Tüketim Vergisi 2020 yılının ilk dokuz ayına göre %5,8 artarak 67 miyar lira oldu.
2021 yılının ilk dokuz ayında Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) tahsilâtının %44,5'i İstanbul'dan gerçekleşti. İstanbul'da ÖTV tahsilâtı bir önceki yılın ilk dokuz ayına göre %5,8, Türkiye genelinde ise %5,6 arttı. Aynı dönemde petrol ve doğalgaz ürünlerinden tahsil edilen vergi %44 azalırken motorlu taşıtlardan tahsil edilen vergi geliri %85,8 arttı.

Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) geliri bir önceki yılın ilk dokuz ayına göre %14,8 arttı.
2021 yılının ilk dokuz ayında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) gelirinin %83,8'i İstanbul'dan gerçekleşirken tahsilâtı bir önceki yılın ilk dokuz ayına göre %14,8 artarak 18 milyar liraya ulaştı. Aynı dönemde şans oyunlarından alınan vergi gelirleri 1,2 milyar lira, özel iletişim vergi gelirleri ise 3,7 milyar lira olarak gerçekleşti.

Nisan 2020 itibarıyla dijital ortamda sunulan reklam hizmetlerinden ve dijital ortamda sunulup, satışı yapılan hizmetlerden tahsil edilmeye başlayan dijital hizmet vergi geliri tahsilâtı ise 2021 yılının ilk dokuz ayında 1,9 milyar liraya ulaştı.

İstanbul'da gelir vergisi faal mükellef sayısı Eylül ayında 588 bine ulaştı.
2021 yılı Eylül sonu itibarıyla gelir vergisi faal mükelleflerin %26,6'sının bulunduğu İstanbul'da, mükellef sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %10,5 artarak 588 bine ulaştı. Aynı dönemde kurumlar vergisi faal mükellef sayısı 369 bine, Katma Değer Vergisi (KDV) faal mükellef sayısı ise 939 bine ulaştı.

Metodoloji: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

Özel Tüketim Vergileri (Bin TL) - İstanbul

	Ocak-Eylül 2021	Ocak-Eylül 2020
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	14.033.924	25.059.668
Motorlu Taşıtlar	22.761.477	12.248.524
Alkollü İçkiler	8.129.195	6.357.535
Tütün Mamulleri	12.262.067	11.168.985
Kolalı Gazozlar	1.287.231	858.465
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	8.651.860	7.769.117

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

GENÇLİK VE SPOR MÜDÜRLÜĞÜ

SPOR İSTANBUL

Bimtaş

SPOR KENTİ İSTANBUL

HAREKETLİ, ZİNDE, MUTLU ŞEHİR

Sporu yaşam biçimi olarak benimsemiş, yaşam kalitesi yüksek ve aktif bir İstanbul.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bimtaş

www.bimtas.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

KENTTE AFET: NE “DOĞAL” NE DE ADİL AFETLERE BAKIŞA ELEŞTİREL HATIRLATMALAR CANSU CİVELEK ● TOPLUM-DOĞA ETKİLEŞİMİ OLARAK AFETLEŞME AYKUT ÇOBAN ● YOKSULLUK BİLE EŞİTSİZ! MURAD TİRYAKİOĞLU ● “YENİ DÜNYA DÜZENİ”NDE AFET RİSKİ AZALTMASINDAN DİRENÇLİLİĞE NİLGÜN OKAY ● YANGINLAR ŞEHRİ İSTANBUL SİBEL GÜRSES SÖĞÜT ● AFETLER VE SOSYAL MEDYA ERKAN SAKA ● DAYANIKLILIK KAVRAMINI TOPLUMSAL KOŞULLARLA ANLAMLANDIRMAK HÜLYA DAĞDEVİREN + MATTHEW DONOGHUE + MARKUS PROMBERGER ● “ESKİYE Mİ DÖNMEK İSTİYORUM YA DA YENİ BİR DENGE NOKTASI MI KURACAĞIM?” TÜRKİYE KENTLERİ VE İSTANBUL İÇİN DAYANIKLILIK TURGUT ERDEM ERGİN ● **SAHADAN** ÖNCESİNDE VE SONRASINDA AFETLERE KARŞI KOORDİNELİ BİR İŞ BİRLİĞİ AFET PLATFORMU ● YERELLERDE AFET GÖNÜLLÜLÜĞÜNÜN YAYGINLAŞTIRILMASINDA 20 YILA YAKLAŞAN BİRİKİM MAHALLE AFET GÖNÜLLÜLERİ DERNEĞİ ● YERELDEN BİR AFET ÖRGÜTLENMESİ DENEYİMİ BEYOĞLU YURTTAŞ MECLİSİ ● **GÖSTERGE** AFETLERE KARŞI BİRİKEN YURTTAŞ TALEBİ: İSTANBUL YENİLENİYOR PLATFORMU’NDA BİRİKEN ÜÇ AYLIK BAŞVURU VERİSİNİN GÖSTERDİKLERİ NAZIM AKKOYUN ● **EKOSİSTEM** DOĞANIN TAKVİMİ KENDİ AFETİNİ NASIL YAŞIYOR? ESRA ERGİN ERDOĞMUŞ ● **BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI** “PLANLAMADA ÖNEMLİ OLAN KAMU YARARINDAN YANA DURMAK” ● **METROPOL MESELELERİ** EKONOMİ, GÖÇ, SİYASET, PLANLAMA VE SOSYAL POLİTİKALAR PERSPEKTİFİNDEN: İSTANBUL’UN ATIK İŞÇİLERİ ALİ MENDİLLİOĞLU ● KATILIMCI UYGULAMA PRATİKLERİ GELİŞTİRMEK ÜZERİNE BİR DENEYİM: GENÇLERLE GELECEĞİ TASARLAMAK İPA ENSTİTÜ ● AFET DÖNEMİNDE EĞİTİM: SALGININ “GERİDE” BIRAKTIKLARIYLA NE YAPMALI? AYSEL ÖZTÜRK + SUZAN EZGİ KÖSALI + ZELAL YALÇIN ● POP-UP ADVENTURE PLAY KURUCUSU VE OYUN SAVUNUCU SUZANNA LAW İLE İSTANBUL’DA OYUN VE OYUN ALANLARI ÜZERİNE SUZANNA LAW ● NE EĞİTİMDE NE İSTİHDAMDA NE DE HAYATIN İÇİNDE: TÜRKİYE’DE NEET GENÇLİK ELİF YILDIZ KIZILCA ● **DOSYA: BEYOĞLU: KOPUŞ VE SÜREKLİLİĞİN PERA’SI** BEYOĞLU’NDA KOPUŞLAR VE SÜREKLİLİKLER ASUMAN TÜRKÜN ● BEYOĞLU’NUN SÖZÜ YUSUF KENAN KÜÇÜKASLAN + ENİS RIZA + ARZU ÇAKMAKLI + FERDA ERDİNÇ ● BEYOĞLU’NDA DÖNÜŞÜM VE TEKTİPLEŞME ASUMAN TÜRKÜN + ASLI SARIOĞLU + ÇAĞRI ÇARIKÇI + REYCAN ÇETİN + ÇİĞDEM İBİŞOĞLU + ELİF KIRPIK + GÖKÇE UZGÖREN ● KÜLTÜR YOLU FİLTRESİNİN GERİSİ: TEKİNSİZ BEYOĞLU NAZLI BÜLAY DOĞAN ● BEYOĞLU’NU ORTAK AKILLA PLANLAMAK İBB ŞEHİR PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ, BEYOĞLU KATILIMCI PLANLAMA ÇALIŞMA EKİBİ ● **KOLEKSİYON** BÜYÜKADA RUM YETİMHANESİ’NİN HİKÂYESİ YENİDEN HAYAT BULSUN DİYE LAKI VINGAS ● **AKADEMİ** İSTİSNA MEKÂN: HUKUKUN EŞİĞİNDE KENT HAKAN NİŞANCI + ÖZGÜR BARIŞ AKBAYIR ● **SAYAÇ** ●

ISSN 2757-797X
04
9 772757 797007
20 TL

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı